

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΤΗΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ
ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Έρευνα,

Συλλογή Προφορικού Λαογραφικού Υλικού

ΧΡΥΣΑ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ζωγράφος

Επεξεργασία κειμένων

ΕΛΕΝΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ-ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ

Φιλολόγος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στη γη της Ημαθίας, όπως και σ' όλη τη Μακεδονία, που είναι μια γη όμορφη, εύφορη, "ερατεινή", φύτρωσαν και ρίζωσαν κι έζησαν και μεταφυτεύτηκαν άνθρωποι από διάφορους τόπους κι όλοι άφησαν τα ίχνη τους τόσο στην ιστορική εξέλιξη όσο και στον πολιτισμό της. Ψάχνοντας προσεκτικά στη γλώσσα, τα τραγούδια, τα ήθη και έθιμα, ακόμα στην καθημερινή ζωή και στις φορεσιές αυτών που έζησαν και ζουν γύρω μας, όλο και κάτι ανακαλύπτουμε από τα ίχνη αυτά, κάτι διαπιστώνουμε και χαιρόμαστε, αφού αυτό που κατασταλάζει και παραμένει, αυτό, που το λέμε διαχρονικό, είναι πάντα το πιο πολύτιμο και σπουδαίο. Τα άλλα χάνονται και ξεχνιούνται.

Η Ζωγράφος κα Χρύσα Κωστοπούλου, που ασκήθηκε μέσα από την Τέχνη της να διακρίνει την αληθινή ομορφιά, καταπιάστηκε μ' αυτό το δύσκολο μα κι απολαυστικό έργο να καταγράψει ό,τι αληθινό, όμορφο και γνήσιο απόμεινε από τα παλιά χρόνια. Τότε που "οι άνθρωποι ήταν απλοί και φυσικοί κι η όψη τους, τα λόγια τους, οι συνήθειές τους, τα φερσίματά τους, ήτανε αληθινά, δηλαδή ε λ λ η ν ι κ ά. Η ψυχή τους ήταν δεμένη με τη φύση και με τη θρησκεία τους" όπως λέει ο Φώτης Κόντογλου στην "Πονεμένη Ρωμιοσύνη" του.

Μίλησε με ηλικιωμένους ανθρώπους της Βέροιας, της Νάουσας και των χωριών της Ημαθίας, έψαξε με σύστημα και υπομονή και κατάφερε να καταγράψει σε κασσέτες ό,τι εντυπωσιακό είχαν να της πουν όλοι αυτοί από τη ζωή, τα έθιμα και τις φορεσιές τους. Πήρε πληροφορίες, απευθύνθηκε σε προέδρους κοινοτήτων και σε πολιτιστικούς συλλόγους για να της υποδείξουν τους κατάλληλους ανθρώπους, σκάλισε μνήμες, ανάσυρε ξεχασμένες εικόνες απ' το παρελθόν και δώρισε όλο αυτό το πολύτιμο υλικό μαγνητοφωνημένο στο Λύκειο Ελληνίδων της Βέροιας. Κυρίες του συλλόγου απομαγνητοφώνησαν τις συνεντεύξεις κι εγώ με πολλή χαρά ανέλαβα να επεξεργαστώ τα κείμενα, σαν μια προσφορά στην πόλη, που φιλοξένησε τους γονείς μου και γέννησε και μόρφωσε εμένα και τα παιδιά μου.

Οι άνθρωποι που μιλούν στο βιβλίο αυτό, έζησαν στο τέλος του 19ου κι ένα μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα και στον τόπο αυτό, που κι

εμείς κατοικούμε στο διάστημα αυτό, άνθρωποι σπαράχτηκαν και
ξερριζώθηκαν και χάθηκαν και άλλοι επέζησαν απ' τους δύο πιο
καταστροφικούς πολέμους της ανθρωπότητας.

Είναι να καμαρώνει κανείς όταν ανήκει σ' ένα λαό, που κάτω κι
από τις πιο αντίξοες συνθήκες, παράγει πολιτισμό.

Ελένη Γεωργιάδου - Γαβριηλίδου

Φιλολόγος

ΒΕΡΟΙΑ

Η Βέροια, μια πόλη, που οι ρίζες της βρίσκονται στην εποχή των μύθων κι η ιστορία της μετρά δύο και μισή χιλιετίες, είναι από τις λίγες πόλεις, που κατοικήθηκαν χωρίς σταματημό, με το ίδιο όνομα.

Η πόλη αυτή, που κάθε πέτρα της είναι ιστορία, είχε την ατυχία να βρεθεί στη δίνη της "αντιπαροχής" να χάσει τη φυσιογνωμία της και να γίνει μέσα σε λίγα χρόνια μια σύγχρονη τσιμεντούπολη με όλα τα επακόλουθα.

Τα λιγοστά δείγματα απ' τα μεγαλόπρεπα αρχαία και ρωμαϊκά κτίσματα και τα παλιά αρχοντικά της που, ευτυχώς, σώθηκαν απ' το χαλασμό, είναι μονάχα για να μας θυμίζουν "τι είχαμε, τι χάσαμε, τι μας μένει". Σήμερα, μόνο με τη φαντασία του μπορεί κανείς περιδιαβάζοντας τους τσιμεντένιους δρόμους της να ξαναϊδέει τα παλιά τ' αρχοντικά της με τα σαχνισιά, τα καλντερύμια της, τις 72 εκκλησιές της τις παλιές, τα τοξωτά της γεφύρια, τους δροσερούς κήπους, τα τρεχάμενα νερά της, τις περικλειστές γειτονιές της με τις πορτοπούλες, τις "απάν'ξες", που κάθε μια τους βαστούσε στη μέση την εκκλησιά της.

Κι ακόμη μπορεί να φανταστεί τον πανέμορφο τόπο "των νερών και των πλατανιών" τον "τόπο λατρείας και συζητήσεων" που ο Εβλιγιά Τσελεμπί, ο Τούρκος περιηγητής που την επισκέφτηκε το 1668 λέει πως "όμοιός του δεν βρίσκεται άλλος στην Οθωμανική αυτοκρατορία, την Αραβία ή την Περσία".

Και το παράπονο των μεταγενέστερων κατοίκων της θα είναι πως δεν χαλάστηκε από φυσική καταστροφή ή πόλεμο, παρά απ' τα ίδια τα παιδιά της.

ΒΕΡΟΙΑ : Εσωτερικοί χώροι σπιτιών

Περιγράφουν οι Βεροιώτισσες : Ευθυμία Χατζηδημητρίου

Ρίτα Κούρτη

Ανοίγοντας τη μεγάλη δίφυλλη πόρτα με τα γυφτοκάρφια και το μπρούντζινο χεράκι, το χ τ υ π η τ ά ρ ι , και περνώντας την εσωτερική αυλή με τα πετραδάκια ανέβαινες μια ξύλινη σκάλα με κάγκελα κι έφτανες στο Α ν ώ ι. Ήταν ανοιχτό με στύλους στη μια μεριά, που συγκρατούσαν τη σκεπή και δεν είχε έπιπλα παρά μόνο ένα τραπέζι. Γύρω γύρω ήταν οι πόρτες των δωματίων.

Μπαίνοντας στο κ α θ η μ ε ρ ι ν ό , το καθιστικό, ακριβώς απέναντι από την πόρτα ήταν το τ ζ ά κ ι . Δεξιά κι αριστερά απ' το τζάκι ήταν οι γ ω ν ι έ ς με μ ι ν τ έ ρ ι α , που ακουμπούσαν στο πάτωμα κι είχαν μέσα καλαμποκόφυλλα (τα πρώτα χρόνια). Πάνω στα μιντέρια άπλωναν ριγωτά στρωσίδια σε διάφορα χρώματα (συνήθως κόκκινα). Επάνω απ' τα μιντέρια ακουμπισμένα στον τοίχο έβαζαν υφαντά μάλλινα μαξιλάρια δ ί μ ι τ α , που στις άκρες είχαν μπορντούρες. Επάνω στα μαξιλάρια έρριχναν ένα λευκό υφαντό ύφασμα, το γ ύ ρ ο με λευκή δαντέλα στη μian άκρη. Το έβαζαν για ομορφιά και για να μη λερώνονται τα μαξιλάρια.

Την προεξοχή, που είχε στο πάνω μέρος του το τζάκι τη σκέπαζαν με εμπριμέ βαμβακερό ύφασμα, που το 'λεγαν μ π α σ μ ά , που κατέληγε σε σουρωτό βολάν. Το λέγανε τ ζ α κ λ ί κ ι ή τ ζ α κ λ ο ύ κ ι . Εκεί πάνω τοποθετούσαν τη λάμπα με το γυαλί, που φώτιζε τον οντά. Εάν ο φωτισμός δεν επαρκούσε, κρεμούσαν στον τοίχο, επάνω από τη μια γωνιά με τα μιντέρια, μια δεύτερη λάμπα. Αργότερα στο "καθημερινό" βάζαν και ψάθινες καρέκλες.

Αριστερά, καθώς έμπαινες, είχαν τα ξύλινα μ π α ο ύ λ α , που σ' αυτά συμάζευαν τα στρωσίδια και τα ρούχα και τις προίκες των κοριτσιών. Πολλές φορές ήταν μεγάλες, ξυλόγλυπτες κασέλες ή σκαλισμένες με φ ί λ ν τ ι σ ι , δουλεμένες με όμορφα σχέδια, που τις έλεγαν σ ε ν τ ο ύ κ ε ς . Όλα αυτά ήταν σκεπασμένα με υφαντά, σκούρα τις καθημερινές και τις γιορτές λευκά. Για "συμμάζωξη" ακόμα υπήρχαν δίπλα στο τζάκι, πάνω απ' τα

μιντέρια ν τ ο υ λ ά π ι α εντοιχισμένα "χωνευτά" με ράφια, που έκλειναν με κανάτια ξύλινα με μ ά ν τ α λ ο . Ήταν στο φυσικό χρώμα του ξύλου διακοσμημένα με πηχάκια γύρω γύρω. Στον αριστερό ή δεξιό τοίχο μπαίνοντας είχαν τα μ ι σ ά ν τ ρ α ή τις μ ι σ ά ν τ ρ ε ς , που ήταν ντουλάπες χωνευτές με ράφια, που άρχιζαν από το πάτωμα κι είχαν ύψος περίπου δύο μέτρα. Έβαζαν μέσα στρώματα, βελέντζες, μαξιλάρια κ.λ.π. κάτω τα μάλλινα, πάνω τα καλοκαιρινά. Εξωτερικά είχαν την ίδια διακόσμηση των ντουλαπιών.

Στο πάτωμα έστρωναν κ ο υ ρ ε λ ο ύ δ ε ς . Για να φάνε έστρωναν πάνω στις κουρελούδες υφαντό, τρίφυλλο σεντόνι σκούρο κι εκεί πάνω τοποθετούσαν το σ ο φ ρ ά , ένα χαμηλό, στρογγυλό τραπέζι, σκεπασμένο με υφαντό τραπεζομάντηλο. Παλιότερα τρώγανε όλοι από μια μεγάλη τσίγκινη σουπιέρα, αλλ' αυτό δεν κράτησε πολύ. Αργότερα βάζαν στη μέση τη σουπιέρα και γύρω τσίγκινα πιάτα για το κάθε μέλος της οικογένειας.

Επίσης, στο καθημερινό δωμάτιο υπήρχε το ε ι κ ο ν ο σ τ ά σ ι με το καντήλι. Ήταν κτιστό ή έτοιμο αγοραστό, ξύλινο ή κάτι σαν ράφι, που το έλεγαν γ κ ι λ β ί .

Ενώ το "καθιστικό" ήταν στο ίδιο επίπεδο με το ανώι και τα χώριζε ένα κατώφλι, στο καλό δωμάτιο το τ ζ ι α μ α κ ι ά ν ι ανέβαινες ένα σκαλί ή και δύο μερικές φορές. Ήταν το επίσημο δωμάτιο, που δέχονταν και τους ξένους η υ π ο δ ο χ ή και σε μερικά σπίτια ήταν στρωμένο με μουσαμά. Το χειμώνα το έστρωναν και μ' ένα μάλλινο ριγωτό στρωσίδι, που το έλεγαν κ ι τ σ έ . Το μαλλί για τον κιτσέ το έγνεθαν, το έβαφαν και το ύφαιναν μόνες τους οι νοικοκυρές σε φύλλα, που τα ένωναν οι ίδιες. Μετά από χρόνια άρχισαν να κάνουν εκτός από ρίγες και σχέδια. Τζάκι δεν υπήρχε εδώ.

Στους τρεις τοίχους του δωματίου (σε σχήμα Π) υπήρχαν ξύλινοι καναπέδες "οι τούρκικοι" όπως τους έλεγαν. Επάνω τους είχαν μιντέρια από λινάτσα γεμισμένα με στουπί, για να μην ακούγεται θρόισμα, όπως με τα καλαμποκόφυλλα. Τα μιντέρια ήταν βαλμένα κοντά κοντά, γιατί οι καναπέδες είχαν το μάκρος του δωματίου. Για να μη φαίνεται το ξύλο του καναπέ, έμπηγαν γύρω γύρω με πινέζες εμπριμέ ή μονόχρωμο βαμβακερό ύφασμα με

πιετούλες, που το έλεγαν μ α κ ά τ ι . Επάνω στα μιντέρια το χειμώνα έστρωναν φλοκιαστό, συνήθως κόκκινο στρωσίδι με μαύρη μπορντούρα, που έκρυβε τη λινάτσα κι από πάνω έβαζαν στον τοίχο τα μαξιλάρια. Το καλοκαίρι έστρωναν λευκά βαμβακερά σεντόνια, υφαντά με χοντρό και ψιλό νήμα ώστε να σχηματίζουν στην ύφανση ρίγες, που τις έλεγαν μ ά ν ε ς . Από κάτω φαινόταν το κόκκινο "ντούσκο" στρωσίδι, μάλλινο κι αυτό, που αντικαθιστούσε τις φλοκάτες και το μακάτι. Είχαν στην άκρη πλεχτή δαντέλα, που έδειχνε πολύ όμορφα πάνω στο κόκκινο.

Στον τοίχο δεξιά ή αριστερά της πόρτας είχαν το μ π ο υ ρ ό , ένα έπιπλο με συρτάρια ή ντουλαπάκια και καθρέφτη. Από την άλλη μεριά της πόρτας ήταν η χ η β ά δ α , μια εσοχή του τοίχου με καμάρα, με λεπτό στεφάνι από πάνω και στη βάση ξύλινη στρογγυλή προεξοχή. Τη βάση της χηβάδας με την προεξοχή την έστρωναν με λευκό χασεδάκι με τρυπογάζι και δαντελίτσα, για στόλισμα. Τοποθετούσαν εκεί βάζο με λουλούδια ή κάτι άλλο διακοσμητικό ή το δίσκο όταν δεν τον χρησιμοποιούσαν.

Κάτω απ' τη χηβάδα έβαζαν το μ α γ κ ά λ ι όταν δεν είχε σκέπασμα. Όταν γιόρταζαν, το 'βαζαν στη μέση του δωματίου. Όταν είχε ξύλινη περιποιημένη βάση σαν τραπεζάκι και σκέπασμα, το έβαζαν στη γωνιά. Το μαγκάλι ήταν μπρούντζινο ή χάλκινο.

Το καλό δωμάτιο είχε πολλά παράθυρα – καθώς και μικρότερα πάνω απ' τα μεγάλα – με χρωματιστά τζάμια. Τα κουρτινάκια στο καλό δωμάτιο ήταν από "μπασμάδες" σχιστά στη μέση με β ο λ α ν ά κ ι α . Στο καθημερινό πάλι, για περισσότερο φως, έβαζαν άσπρα κουρτινάκια περασμένα σε κορδόνι, μ π ε ρ ν τ έ δ ε ς , που τα τραβούσαν στην άκρη όταν ήθελαν.

Στους τοίχους είχαν κρεμασμένες μ π ά ν τ ε ς του χεριού με φάσα από σατέν ή βελούδο και με κεντήματα. Είχαν ακόμη το "τούρκικο ρολόι", όπως το έλεγαν, αντίκα με διακοσμημένο ξύλο, καθώς και διάφορα καδράκια και φωτογραφίες οικογενειακές.

Το ταβάνι ήταν ξύλινο, αποτελούμενο από φαρδιές λουρίδες ενωμένες και γύρω γύρω μια οριζόντια λουρίδα με καμπύλες, κουλεδάκια ή γλωσσίδα και μια τρύπα σε κάθε κουλεδάκι.

Πολλά σπίτια είχαν και τον ηλιακό ή λιακωτό ή ταράτσα ή κιόσκι, που ανέβαιναν σ' αυτό απ' το ανώι με μερικά σκαλοπάτια. Ήταν ανοιχτό γύρω γύρω κυκλωμένο με κάγκελα κι είχε κεραμιδένια σκεπή. Το είχαν για ν' απλώνουν τα ρούχα ή να τα τινάζουν.

Τα πιο συνηθισμένα σπίτια είχαν δύο δωμάτια, το ανώι ή σάλα και την κουζίνα.

Από σπίτι σε σπίτι έφτανε το καθαρό νερό με τις περιβόητες μπουντοβάγιες τα ρυάκια, που προέρχονταν απ' τις διακλαδώσεις του Τριπόταμου. Ξεχώριζε λίγο πιο πάνω απ' τους Στρατώνες σε κεντρικές αρτηρίες και από το Τσερμένι, Μύλους, Πλατεία Ωρολογίου, Σου καπού, κι από 'κει περνώντας απ' όλες τις συνοικίες έφτανε καθαρό μέχρι το τέλος της πόλης. Απ' το νερό αυτό γίνονταν η λάτρα του σπιτιού, το πότισμα της αυλής και του καλντερυμιού της αυλής, ακόμη και το πλύσιμο των πιάτων, αφού όλες οι νοικοκυρές φρόντιζαν να το φυλάγουν καθαρό.

Στην κουζίνα υπήρχε τζάκι για να μαγειρεύουν με ξύλα ή κάρβουνα και πάνω στη φωτιά ήταν η πυροστιά. Αυτό ήταν το μαγειριό. Δίπλα απ' το μαγειριό βρισκόταν ο νεροχύτης, που ήταν ένα μονοκόμματο μάρμαρο με ένα αυλάκι στη μια μεριά, για να φεύγουν τα νερά, που χύνονταν σε αυλάκι.

Πλένονταν κι έπλεναν πιάτα απ' τις φουσκίνες (= τενεκεδένια δοχεία με βρυσούλα). Βρύσες είχαν μόνο όσα σπίτια είχαν καμίνια ή πατούσαν σταφύλια για κρασί.

Καθαρό νερό κουβαλούσαν απ' τις βρύσες της Βέροιας δηλαδή της Μπαρμπούτας, της Καραχμέτ, την Παρδαλή βρύση, τη βρύση στο Κιόσκι κα., με τις πήλινες στάμνες λαϊνιά (για δροσιά) ή τις τσίγκινες γκιούμια (επειδή ήταν ελαφριές) ή τα χάλκινα μπακράτσια.

Στα πιο καλά σπίτια είχαν και το πηγάδι χτισμένο στη γωνιά για να κρυώνουν τα καρπούζια, πεπόνια, αγγουράκια κ.λ.π.

Πάνω από το νεροχύτη υπήρχε μια ζύθιση διακοσμητική και μια τενεκεδένια μονοκόμμη με χωρίσματα για φαχάγια, χειρούνια και μονεζία -

Το ψωμί το έβαζαν σε πανέρι άρτικα και σε μια χαμηλή ντουλαπίτσα. Ακόμη υπήρχαν ξύλινα ντουλάπια για τα τρόφιμα κι ένα τραπέζι, για ν' ακουμπάνε διάφορα πράγματα.

Στο φανάρι έβαζαν τα τρόφιμα, που κινδύνευαν να χαλάσουν, γιατί αυτό ήταν με σίτα και έπαιρναν αέρα.

Τα σκεύη ήταν από μπακίρι (κατσαρόλες, τηγάνια, ταψιά) ενώ τα πιατικά ήταν τσίγκινα. Για τον καφέ ήταν ο τ ζ ι τ ζ β έ ς (= μπρίκι).

Από ένα τσιγκέλι κρεμασμένο στην οροφή κρεμούσαν το κρέας, για να διατηρηθεί. Το αλεύρι το είχαν σε μεγάλα κιούπια.

Στις βέργες κρεμούσαν τα φρούτα το χειμώνα (ρόδια, κυδώνια, κα.). Σε πήλινα κ ι ο ύ π ι α έβαζαν α ρ μ ι ά (= λάχανο τουρσί). Το καθημερινό και την κουζίνα τα έβαφαν με άσπρο χρώμα (ασβέστη) για να έχουν φως, ενώ το τζιαμακιάνι και το ανώι με σιελ ή βεραμάν. Στις αυλές, τις κλειστές γύρω γύρω με τοίχο ψηλό, είχαν τους κτιστούς φούρνους.

Β Ε Ρ Ο Ι Α : Η παραδοσιακή Βεροιώτικη φορεσιά

Από τις βεροιώτισσες :

Ευθυμία Χατζηδημητρίου, 61 ετών

Ρίτα Κούρτη στις 8 - 8 - 1978 και

Ελένη Λευκοπούλου το γένος Μητιλέκα, 72 ετών 30 - 1 - 1979

Η βεροιώτικη φορεσιά ήταν όμορφη, σοβαρή, αρχοντικά. Τέσσερις φορεσιές αποτελούσαν, ως επί το πλείστον, την προίκα της νεόνυμφης "κι η κάθε φορεσιά είχε την ώρα της".

Τα εσώρρουχα όλα ήταν υφασμένα στον αργαλειό από τα χέρια της κοπέλας, ενώ τα υφάσματα για τα επίσημα φορέματα, ατλαζένια ή μεταξωτά, μονόχρωμα με απαλούς χρωματισμούς και σχέδια στην ύφανση, στις αποχρώσεις του υφάσματος, ήταν φερμένα απ' την Ευρώπη.

Το χειμώνα, εκτός από το υφαντό λευκό π ο υ κ ά μ ι σ ο , φορούσε η νέα γυναίκα λεπτούφασμένη "στο μονό" μάλλινη φ ο ύ σ τ α , ένα ρούχο μακρύ, ολόσωμο, αμάνικο, με πιέτες φαρδιές, για να μπορεί το κυρίως φόρεμα να μένει φουσκωτό. Στον ποδόγυρο της φούστας είχαν λογής λογής κεντίδια καμωμένα στο χέρι με τον καμβά.

Η καλοκαιρινή φούστα, λευκή, βαμβακερή, ξεκίναγε απ' τη μέση με πιέτες, που τις έπιανε ζωνάκι κουμπωτό στο πλάι με δυο κουμπιά. Στον ποδόγυρο έρραβαν φαρδιά δαντέλα πάνω σε διπλό χασέ, για να κρατάει τις πιέτες ανοιχτές και για να την ομορφαίνει.

Απάνω από τη φούστα φορούσαν το επίσημο φ ό ρ ε μ α από βαρύ ύφασμα, τη σ τ ό φ α , σε χρώματα μαύρο, μπλε, καφέ, βυσσινί ή και ανοιχτόχρωμα, σιελ, μπεζ, κ.λ.π. και ανάγλυφα λουλούδια και κλαδιά στις ίδιες αποχρώσεις. Το φόρεμα, πλισσεδάτο, μακρύ μέχρι τον αστράγαλο, που, για να πετύχει, όπως έλεγαν, έπρεπε να έχει 12 π ή γ ε ς ύ φ α σ μ α . Τριάντα εκατοστά περίπου πάνω απ' τον ποδόγυρο υπήρχε οριζόντια πιέτα, που την ονόμαζαν π ό σ τ α . Στον ποδόγυρο του φορέματος, εσωτερικά, έρραβαν ειδικό σειρήτι, που κατέληγε σε πυκνό κροσσάκι. Φαινόταν πολύ λίγο απ' την καλή και

προφύλαγε τον ποδόγυρο του ακριβού φορέματος από τη φθορά. Κορδονέτο λεπτό γαρνίριζε το μπούστο, τα ρεβέρ των μανικιών καθώς και το τσεπάκι, που υπήρχε στο δεξί μέρος του στήθους και που δέχονταν το χρυσό ρολόι κρεμασμένο από μια διπλή, χρυσή αλυσίδα, δεμένη κόμπο ή ενωμένη με φλουρί. Τα μανίκια, μακριά, κατέληγαν σε στενές μανσέτες, που κούμπωναν μ' ένα μικρό κουμπί. *Από τις μανσέτες έβγαιναν τα μανικέτσι και φουρτώ, από λεπτομερεια υφάσμα*
 Στο τελείωμα, λίγο πιο πάνω απ' τον ποδόγυρο του φουστανιού και της ποδιάς, υπήρχε σειρήτι ωραίο, ειδικό για φορέματα.

Ο μπούστος του φορέματος αγκάλιαζε σφιχτά το στήθος και κούμπωνε με τρία κουμπάκια, ενώ, ανοιχτός επάνω άφηνε να φαίνεται η κισμιρένια, λευκή τ ρ α χ η λ ι ά , υφασμένη "μαρουλωτά" (= σγουρά) από μετάξι και λεπτό νήμα. Η τραχηλιά κάλυπτε εκτός από το μπούστο και τον τράχηλο. Είχε γύρω γύρω αζούρ και δαντελίτσα ή μπιμπίλα.

Στην τραχηλιά ακούμπαν φλουριά χρυσά, πεντόλιρα, μεντισέδες, τεσσεράρια, βάπτισες κ.α. Ζωνάρι τρία μέτρα μακρύ, υφασμένο με μετάξι και νήμα, από ανοιχτόχρωμο μέχρι σκούρο, ανάλογα με τα χρώματα του κλαρωτού υφάσματος, έδενε στο αριστερό πλαϊνό της μέσης και κρέμονταν κατά μήκος του φουστανιού. Ήταν φορές, που στο ανοιχτόχρωμο μεταξωτό ζωνάρι έβαζαν στις άκρες χρυσοκλωστές σε ρίγες ή το κένταγαν με νημάτινες και συρματερές χρυσές κλωστές κι έδεναν κρόσσια απ' τις ίδιες κλωστές του υφάσματος.

Μπροστά απ' το ζωνάρι κρεμασμένο φάνταζε μαντηλάκι ολομέταξο με ψιλά χρυσοκεντίδια στις γωνιές του και με ψιλή μπιμπίλα γύρω γύρω. Όποτε ήθελαν το φόραγαν. Φορούσαν ακόμα την ποδιά, αναπόσπαστο κομμάτι της φορεσιάς, φτιαγμένη από το ίδιο ύφασμα του φορέματος και με τις ίδιες πιέτες, που ξεχώριζε μόνο επειδή ήταν πιο κοντή.

Ε π α ν ω φ ό ρ ι α : Η βεριοιώτισσα δεν έβγαине έξω ούτε το καλοκαίρι χωρίς το λ ι μ π α ν τ ί . Ήταν ζακέτι κοντό, σχεδόν μέχρι τη μέση, με όρθιο γιακά. Για στολίδι μερικές φορές στο όρθιο γιακαδάκι, δεξιά κι αριστερά στο αρχίνημα, έβαζαν από το ίδιο ύφασμα τρία μικρά φουντάκια. Το λιμπαντί ήταν

από μονόχρωμο σατέν ή μεταξωτό ύφασμα στο χρώμα του φορέματος. Λιμπαντί, φόρεμα και ποδιά είχαν το ίδιο χρώμα κι αν τύχαινε το φόρεμα να είναι κλαδωτό ή μ' άλλα χρωματιστά σχέδια, όποιο χρώμα ήταν το επικρατέστερο, αυτό θα προτιμούσαν για το λιμπαντί. Το μανίκι ήταν μακρύ και ίσιο ή ελαφρώς φαρδύ κάτω (χαλκά) και φοδραρισμένο με λεπτή φόδρα. Όλα τα μανίκια των πανωφοριών είχαν χαμηλή τετράγωνη μανικοκόληση.

Σαν πέρναγε το καλοκαίρι κι άρχιζαν σιγά σιγά τα κρύα, φόραγαν το **κ ο ν τ ο γ ο ύ ν ι** και το **μ α κ ρ ο λ έ μ π α ν τ ο**.

Το **μ α κ ρ ο λ έ μ π α ν τ ο**, το ελαφρύ παλτό της βεροιιώτισσας, ήταν το επίσημο επανωφόρι από μαύρο, μάλλινο ύφασμα (ντρά), μια σπιθαμή πιο κοντό απ' το φόρεμα. Το μάκρος το κανόνιζαν από την **π ό σ τ α** (= οριζόντια πιέτα) του φορέματος, που έπρεπε να καλύπτει. Είχε όρθιο γιακά, χρυσοκεντημένο, μανίκια μακριά (χαλκά) με φαρδύ χρυσοκέντημα και κάτω απ' τις μασχάλες και στις πλαϊνές ραφές. Γύρω γύρω είχε επίσης ψιλοκεντίδι από χρυσό κορδόνι, που με πολύ μεράκι και τέχνη κένταγαν οι ειδικοί κεντητάδες. Πούλιες χρυσές, περασμένες κατάλληλα στα κεντίδια, έδιναν μια λαμπράδα στο επανωφόρι, που ήταν αριστούργημα τέχνης κι ομορφιάς. Το πίσω μέρος ήταν κομμένο στη μέση κι από κει ξεκίναγαν στενές πιέτες σιδερωμένες, που έπαιρναν όλο το μάκρος. Φόδρα από κόκκινο ύφασμα είχε μόνο κάτω απ' το γιακά με το χρυσοκέντημα, τα μανίκια με τα κεντίδια και τα μπροστινά κομμάτια του μακρολέμπαντου, που ήταν μονοκόμματα κι είχαν άνοιγμα αρκετό ώστε να φαίνεται το φόρεμα.

Στην εκκλησία ή στην επίσκεψη – μια και δεν έβγαιναν ποτέ τους με το φόρεμα – φόραγαν τη χρυσοκέντητη **σ α λ τ α μ ά ρ κ α**, κοντό ζακέτι κι αυτό από μαύρο, γυαλιστερό, μάλλινο ύφασμα (ντρα) που έφτανε περίπου μέχρι τη μέση. Τα μανίκια ήταν μακριά και λίγο φαρδιά (χαλκά) ο γιακάς όρθιος. Ήταν χρυσοκεντημένη από ειδικούς κεντητάδες, που τα χρυσά σειρήτια και κορδόνια τα 'φερναν από το Μοναστήρι (Μπιτώλια). Γύρω γύρω είχε χρυσό σειρήτι, ο δε γιακάς, οι άκρες των μανικιών και οι γωνίες από τα δύο μπροστινά κομμάτια, έλαμπαν από το πολύ χρυσοκέντημα.

Το **κ ο ν τ ο γ ο ύ ν ι**, μαύρο κι αυτό, ήταν, όπως η σαλαμάρκα, κοντό ζακέτι μέχρι τη μέση χωρίς όμως τα χρυσοκεντίδια.

Είχε από μέσα αλεπουδίσια γούνα δεύτερης ποιότητας, ενώ απ' έξω, γύρω απ' το λαιμό και μπροστά στο άνοιγμα, φαίνονταν ως πέντε δάχτυλα περίπου, το καλύτερο μέρος της γούνας σχηματίζοντας κατά το ράψιμο λίγο φούσκωμα, που το 'λεγαν **μ ά γ ο υ λ ο**.

Κι έρχονταν τα πιο πολλά κρύα και τότε φόραγαν το πιο βαρύ παλτό, το πιο ζεστό, τον **τ ζ ο υ μ π έ**. Ο **τ ζ ο υ μ π έ ς** ήταν μαύρος κι είχε το ίδιο ράψιμο, ύφασμα, μάκρος με το μακρολέμπαντο, μόνο που ήταν από μέσα ντυμένος, όπως και το κοντογούνι, με αλεπουδίσια γούνα, όχι τόσο ακριβή, γιατί ήταν μόνο για ζέσταμα, ενώ γύρω στο λαιμό και μέχρι κάτω, δεξιά κι αριστερά, εξωτερικά, φαίνονταν κοκκινόξανθη γούνα αλεπούς, απ' το καλύτερο μέρος, μian απαλάμη φάρδος, γυαλιστερή και φουσκωτή (μάγουλο). Το πίσω μέρος του τζουμπέ, που ήταν στη μέση κομμένο (ενώ τα μπροστινά κομμάτια ήταν μονοκόμματα) είχε δεξιά κι αριστερά πιέτες, που σχημάτιζαν στο κέντρο κουφόπιατα.

Αυτή όμως η ωραιότατη φορεσιά της βεροιώτισσας, με όλα τα μετάξια και τα κεντήματα, δεν ήταν ολοκληρωμένη, αν δεν φορούσε το περίφημο **φ α κ ι ό λ ι**. Ήταν φεσάκι κόκκινο ή μαύρο, ψαλιδισμένο λίγο στις τέσσερις μεριές, για να μπορεί να σταθεί στο κεφάλι της, που πάντα το φορούσε ίσια, “κιμπάρικα και σεμνά”, όπως έλεγαν, (αργότερα κάποιες το φόραγαν ελαφρά γερμένο). Καλύπτονταν από μαύρη μεταξένια **φ ρ ά ν τ ζ α** από μπιρσίμι, που τη στήριζαν ανάποδα στην κορυφή του φεσιού και την άνοιγαν ώστε οι κλωστές της να το σκεπάζουν ολόκληρο. Την άκρη γύρω γύρω την κάλυπταν με μαύρο κατηφέ (= βελούδο) δύο δάχτυλα φαρδύ. Ήταν μόνιμο στο καπελάκι. Πάνω σ' αυτό το βελουδάκι βελόνιαζαν τα μεγαλύτερα μαργαριτάρια, που έπαιρναν προίκα, σε γωνία ανά τρία . . . ή κάθετα και σε κανονικές αποστάσεις :

Αριστερά υπήρχε ο **φ λ ι ό γ κ ο ς** με 3 ή 5 στενά βελουδάκια μαύρα, γαρνιρισμένα με μαύρη σουρωτή δαντέλα, ενωμένα στο κάτω μέρος άνοιγαν

προς τα επάνω σκαλωμένα στο φέσι κι είχαν ραμμένα πάνω τους ψιλά μαργαριταράκια, σαν κέντημα.

Πριν φορέσουν το φακιόλι, χώριζαν τα μαλλιά στη μέση, έπαιρναν λίγα από τη μια μεριά και την άλλη και τα έστριβαν τ σ' λ ο ύ φ ι α που περνούσαν πάνω απ' το μισό αυτί, τα έδεναν στο κάτω μέρος με μαύρο καλτσόνημα, τα σταύρωναν στο πίσω μέρος του κεφαλιού και τ' ανέβαζαν επάνω, όπου τα έδεναν. Αυτά μόνο φαίνονταν χωρίς τις άκρες τους μπροστά από το φακιόλι. Τα υπόλοιπα τα έπλεκαν δεξιά, λοξά σε 3 – 5 κ ό σ ε ς (= πλεξίδες) που τις ανέβαζαν από δεξιά προς τ' αριστερά πάνω από την κορυφή του φακιολιού και έκρυβαν τις άκρες τους κάτω από το φλιόγκο. Πάνω στις κόσες σκάλωναν στη δεξιά πλευρά μια ή και δυό χρυσές καρφίτσες.

Απαραίτητα στολίδια ήταν τα μαργαριτάρια περασμένα σε κλωστές σε στρογγυλάδα και σε πολλές σειρές ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα της οικογένειας ή σε γ κ ι ο ρ ν τ ά ν ι πιασμένο σε μακρόστενο ύφασμα και κάτω από τα μαργαριτάρια χρυσά φλουράκια. Το 'παιρνε το γκιορντάνι η κοπέλα στην προίκα της και το πρωτοφορούσε τη μέρα της χαράς της, στο γάμο της.

Στα δάχτυλα των χεριών ήταν περασμένα δ α χ τ υ λ ί δ ι α , άλλα από χρυσό κι άλλα από πλατίνα, άλλα με μαργαριτάρια κι άλλα με πολύτιμα πετράδια. Τρία ήταν απαραίτητα. Στο δεξί χέρι πάντοτε η β έ ρ α η χρυσή, στολίδι λαμπερό του γάμου της, φαρδιά, που να μη μπαίνει άλλο δαχτυλίδι από πάνω της, πότε σκέτη, όπως όλες οι βέρες και πότε με πλακίτσα πάλι χρυσή με μονόγραμμα.

Ακόμη φοριόταν και τα κρεμαστά (από πλατίνα) σ κ ο υ λ α ρ ί κ ι α , που συνήθως ήταν ένας κρίκος, στη συνέχεια μια πλακίτσα κι απ' την πλακίτσα τρία κρεμασταράκια με πολύτιμα μαργαριτάρια.

Στα πόδια φορούσαν πλεχτά τ σ ο υ ρ ά π ι α ή σ κ ο υ φ ο ύ ν ι α σε διάφορα χρώματα, κεντημένα στην πλέξη, στις μύτες και στις φτέρνες.

Κ ο υ ν τ ο ύ ρ ι α έλεγαν τα μαύρα παπούτσια, δετά συνήθως με κορδόνια και λίγο τακούνι.

Η βεροιιώτισσα κόρη, η ανύπαντρη, χτένιζε τα μαλλιά της με χωρίστρα στη μέση σε μια κοτσίδα, που ακούμπαγε πίσω στην πλάτη. Όσο μακρύτερη ήταν η κοτσίδα, τόσο καμάρωνε. Μαύρο ή καφέ βελούδο δυο δάχτυλα φαρδύ με μαργαριτάρια βελονιασμένο στεφάνωνε το κεφάλι της και κούμπωνε κάτω από την κοτσίδα. Κοσμήματα άλλα δε φορούσε. Μόνο στις γιορτές φορούσε καδένα μ' ένα μόνο φλουρί. Φορούσε φόρεμα κλειστό, με όρθιο παπαδίστικο γιακά και κουμπιά μικρά απ' το λαιμό μέχρι τη μέση, εφαρμοστό στο μπούστο, σούρα από τη μέση και κάτω, που σιδερώνονταν σε πιέτα και ποδιά με πιέτες από το ίδιο ύφασμα. Μανίκι φουσκωτό, μακρύ με στενή μανσέτα και κουμπάκι.

Το χειμώνα φορούσε μάλλινο φόρεμα, το καλοκαίρι τσίτινο, συνήθως μονόχρωμο ή με μικρά σχεδιάκια σεμνά. Επάνω από το φόρεμα φορούσε ατλάζινο λιμπαντί το φθινόπωρο, μαύρο, μπλε ή καφέ, όπως της παντρεμένης αλλά χωρίς χρυσοκεντίδια. Είχε μόνο ένα χρυσό, λεπτό σειρήτι γύρω γύρω. Στα κρύα φορούσε λιμπαντί τσόχινο.

Οι κόρες οι ανύπαντρες δεν φορούσαν ούτε τζουμπέ ούτε κοντογούνι ούτε τη σαλταμάρκα ή το μακρολέμπαντο. Μόνο μετά το γάμο τους. Κι αυτό, γιατί σπάνια έβγαιναν έξω. Έβγαιναν μόνο, αν τις καλούσαν να κερνούν σε κάποιο συγγενικό σπίτι, που είχε γιορτή. Στα πόδια φορούσε μάλλινες ή βαμβακερές κάλτσες πλεγμένες στο χέρι και δετά παπούτσια με τακούνια χαμηλά.

Οι ηλικιωμένες βεροιιώτισσες και οι χήρες φορούσαν πάντοτε σκούρα φορέματα καλής ποιότητας και ποτέ κοσμήματα. Μόνο την απαραίτητη τραχηλιά φορούσαν (πιο μικρή όμως και συμμαζεμένη) που ήταν πάντοτε άσπρη. Από πάνω φορούσαν μαύρο λιμπαντί χωρίς γαρνιρίσματα και μαύρο μετάξινο ζωνάρι, που έδενε αριστερά στο πλάι σε κόμπο χωρίς να κρέμεται. Το φακιόλι, μαύρο κι αυτό, είχε μόνο ένα μαργαριτάρι στο φλιόγκο.

Επίσης φορούσαν λαίμοδετη μαύρο, που, αντί να στερεώνεται με χρυσή καρφίτσα, έμπηγαν μια βελόνα μ' ένα μαργαριτάρι στο κεφάλι.

Την ώρα της δουλειάς, στο σπίτι φορούσαν ένα πιο πρόχειρο φόρεμα βαμβακερό ή μάλλινο ανάλογα με την εποχή. Είχε το ίδιο κόψιμο και ράψιμο με την επίσημη φορεσιά. Στο κεφάλι φορούσαν ένα τσιμπέρι ή μαφέσι σ' ό τι χρώμα ήθελαν, για να προφυλάγουν τα μαλλιά απ' τη σκόνη. Έζωναν μπροστά τους το πεστιμάλι (= υφαντή ποδιά) μπλε χρώματος συνήθως, ίσια κομμένη. Δεν είχε σούρα ή πιέτες. Μετά σήκωναν το πλισσέ φόρεμα από τα πλαϊνά και το έχωναν στο κορδόνι της ποδιάς, που έδενε πίσω. Σηκώνοντας τα πλαϊνά του φορέματος αυτό σηκώνονταν και μπροστά κάτω από την ποδιά. Έτσι φαίνονταν η φύστα, που φοριόταν πάνω απ' το πουκάμισο και που ήταν σαν φόρεμα χωρίς μανίκια και σε διάφορα χρώματα.

Μετά από το πρώτο και επίσημο φόρεμα η βεροιώτισσα είχε το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο.

Το δεύτερο φόρεμα μπορεί να ήταν και από μετάξινο ύφασμα κλαδωτό ή μονόχρωμο, όμοιο στη σύνθεση, όπως και το επίσημο. Από πάνω είχε το λιμπαντί, ζακετάκι μονόχρωμο στο χρώμα του φορέματος ή μαύρο άλλοτε γαρνιρισμένο γύρω γύρω και στα μανίκια με λεπτό χρυσοκέντημα και άλλοτε σκέτο.

Τα μαλλιά τους οι βεροιώτισσες στο σπίτι τα είχαν σε δύο πλεξούδες κι αργότερα άρχισαν να τις μαζεύουν πίσω στο σβέρκο σχηματίζοντας το χτένισμα φωλιά. Σε ανεπίσημη εμφάνιση φορούσαν το μαφέσι, που ήταν τσεμπέρι χρωματιστό ή μονόχρωμο με ένα φιόγκο στην άκρη.

Αντρική φορεσιά: Οι άντρες φορούσαν μαύρα στενά στο κάτω μέρος + παντελόνια + από + μάλλινο + υφαντό, τα λεγόμενα μπενιβρέκια. Το ζωνάρι μεζ ή καφέ από τσεβρέ κεντημένο, (η βρακοζούνα) έδενε στο πλάι και κρεμόταν. Αυτό στις γιορτές. Τις καθημερινές το ζωνάρι ήταν υφαντό, γυρισμένο δυο φορές στη μέση και σκαλωμένο στο πλάι χωρίς να κρέμεται.

Επάνω φορούσαν πουκάμισο σκούρο ή μονόχρωμο ή ριγωτό με μικρόν όρθιο γιακά και κουμπάκια μπροστά. Φορούσαν και γιλέκι

αμάνικο, κοντό, με τσεπάκια δεξιά κι αριστερά κάτω, τρίγωνη λαιμουδιά, χωρίς γαϊτάνια και σειρήτια. Τα πουκάμισα τα έρραβαν συνήθως οι γυναίκες, αφού πρώτα τα ύφαιναν.

Τα πιο παλιά χρόνια οι άντρες φορούσαν α ν τ ε ρ ί σκούρου χρώματος από ατλαζένιο ύφασμα ριγέ με φαρδιά ζώνη (= ζωνάρι) που το συγκρατούσε. Το αντερί έμοιαζε με το ράσο του παπά, ανοιχτό όμως στο λαιμό σε μύτη, και σταύρωνε μπροστά γύρω στα δέκα εκατοστά. Έφτανε μέχρι τα μισά της γάμπας και ήταν δεξιά κι αριστερά σχιστό μέχρι το γόνατο.

Για πανωφόρι στη νεότερη φορεσιά είχαν σακκάκι από τσόχα χοντρή β ρ α χ ε ί α στο σχέδιο με πέτα φαρδιά.

Στο κεφάλι αρχικά φορούσαν φ έ σ ι , που το "πέταξαν" μόλις ήρθε το "ελληνικό" (16 - 10 - 1912) και φόρεσαν σ κ ο ύ φ ο μαύρο σαν δίκωχο μπουκλέ και τ ρ α γ ι ά σ κ ε ς . Αργότερα στις γιορτές φορούσαν ρ ε π ο ύ μ π λ ι κ α .

Β Ε Ρ Ο Ι Α : Οικογενειακή ζωή, έθιμα,
αρραβώνας – γάμος

Αφηγούνται οι βεροιώτισσες:

Ουρανία Τζίκα το γένος Χατζηγιάννη, 95 ετών

Η κόρη της Ισμήνη Γκίκα το γένος Τζίκα στις 14 – 6 – 1980

Και Ελισάβετ Ψαρά το γένος Μπουτζόλα, ετών 82 στις 12 – 11 – 1981

"Κρυφά, νύχτα έκανάμε τους γάμους, στα σπίτια, γιατί οι Τούρκοι κυνηγούσαν τους άντρες, με τα φώτα σβηστά" λέει η μια βεροιώτισσα. "Οι Τούρκοι δε μας πείραζαν, χαίρονταν μαζί μας στις γιορτές μας" λέει η άλλη.

Στα τέλη του 19^{ου} αρχές του 20^{ου} αιώνα η Βέροια ακουμπισμένη στα ριζά του Βερμίου κοιμόταν και ξυπνούσε με τη λαχτάρα της λεφτεριάς. Η ζωή στην όμορφη πολιτεία είχε τις συνηθισμένες εναλλαγές, όπως σ' όλες τις σκλαβωμένες πολιτείες. Ο Τούρκος, θηριό που λούφαζε, ώσπου να βρει αφορμή να ξυπνήσει. Έσκυβε ο ραγιάς το κεφάλι να ξεφύγει την προσοχή του αφέντη.

Όταν ήταν ησυχία, όμορφη και σίγουρη ήταν η ζωή και κυλούσε με τις συνηθισμένες χαρές και λύπες.

Οι τ ε λ ά λ η δ ε ς (= κήρυκες) τελαλούσαν, ό,τι ήταν να συμβεί.

Οι π α σ β ά ν τ η δ ε ς (= φύλακες) μ' ένα ξύλο, που το χτυπούσαν ρυθμικά, περνούσαν τη νύχτα απ' τα στενά σοκκάκια. Καμμιά φορά χτυπούσαν το τζάμι σε κάποιο σπίτι χαμηλό: "Γόλη, κούνα το πιδί να μην κλαίει...".

Μέσα στην οικογένεια όλοι δούλευαν' οι άντρες στα χωράφια, στους μπαχτσέδες ή στα μαγαζιά, οι γυναίκες στο σπίτι.

Αυτές, καθώς απ' τα δώδεκα χρόνια τους και μετά δεν έπρεπε να κυκλοφορούν στους δρόμους (ήταν ντροπή), περνούσαν την ατέλειωτη μέρα στον αργαλειό, στο τσικρίκι, ή με τη βελόνα και τη ρόκα. Έπαιρναν το ρ ο ύ ν τ ο (= καθαρό) μαλλί με τις οκάδες, το ζεματούσαν, το άνοιγαν ν' αφρατέψει, το λανάριζαν, το έγνεθαν με το τσικρίκι, το έβαφαν, το έκαναν

κ ά ν ο υ ρ α (= τσιλέδες) και το έπλεκαν ή το ύφαιναν. Ύφαιναν ασπρόρρουχα και ρούχα και στρωσίδια και πανιά και με νήμα και μετάξι τα περίφημα κισμιρένια σεντόνια, τραχηλιές, ζωνάρια κι ακόμα έπλεκαν δαντέλες ή κεντούσαν και στόλιζαν τις φορεσιές και το σπίτι.

Το σπίτι, που στους τέσσερις τοίχους του έκλεινε γέρους, νέους, παιδιά, αφού όλα τ' αδέρφια μετά το γάμο τους έμεναν στο σπίτι το πατρικό και είχαν ένα νοικοκυριό. Έτρωγαν όλοι μαζί και ζούσαν σαν μία οικογένεια.

Όταν "είχαν τον τρόπο τους", αφού συμβίωσαν 2 - 3 χρόνια, ο πατέρας έφτιαχνε κι άλλα δωμάτια, μεγάλωνε το σπίτι και χώριζαν οι οικογένειες. Κάθε "συνυφάδα" είχε το δωμάτιό της, τη δική της κουζίνα και το δικό της νοικοκυριό όμως όλες μαζί χρησιμοποιούσαν το δωμάτιο με την πα ρ α σ τ ι ά (= τζάκι) και το τ ζ ι α μ α κ ι ά ν ι (= την υποδοχή). Δε μάλωναν ποτέ, γιατί τη διαχείριση είχε ο πεθερός κι η πεθερά συμβούλευε, μοίραζε δουλειές και κατεύθυνε τις νύφες. Τους μοίραζε ακόμα τα "καλούδια" του σπιτιού, ρόδια, σύκα, κυδώνια, να τα 'χουν στα σεντούκια τους, για να δίνουν στα παιδιά και στις μουσαφίριδες, που είχαν. Οι γυναίκες υπάκουα υπηρετούσαν τον πεθερό, την πεθερά και τον άντρα τους.

Κι έρχονταν οι γιορτές να σπάσουν τη μονοτονία της ζωής. Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Φώτα, Αποκρηές, Πάσχα, με την εκκλησία, τις επισκέψεις, τα μασκαρέματα. Αλλά και οι ο ν ο μ α σ ί ε ς (= ονομαστικές γιορτές) όπου πήγαιναν μετά την εκκλησία να επισκεφτούν τον εορτάζοντα, να κεραστούν το ρακί και το κονιάκ και από την κοινή κούπα το γλυκό με το κουταλάκι του ο καθένας, που το άφηνε ύστερα μέσα σ' ένα ποτήρι με νερό. Να κεραστούν από την κοπέλα του σπιτιού ή άλλη κόρη συγγενικού σπιτιού. Ήταν μια ευκαιρία για συνάντηση και για να διαλέξουν - καμμιά φορά - κοπέλες κατάλληλες για τα παιδιά τους.

Κι ερχόταν στο τέλος του χειμώνα κι οι αποκρηές. Ήταν οι μέρες με τα πολλά γλυκά και τα πολλά γλέντια. Οι νοικοκυρές έκαναν κ α ν τ α ἴ φ ι α , ρ ι ζ ό π ι τ τ ε ς , κ α ρ υ δ ό π ι τ τ ε ς και μαγείρευαν σ α ρ μ ά δ ε ς , π α π π ο ύ δ ε ς (= σκέπη με τζιεράκια), μ ι σ ί ρ κ ο (= γαλοπούλα) κ.α.

Οι άντρες μασκαρεμένοι εβραίοι, βλάχοι, νύφες, γιατροί γύριζαν στα σπίτια, όπου κάθε νοικοκυρά έβγαινε στην αυλή της με το δίσκο γεμάτο μεζέδες λουκάνικα, τυριά, κασέρια και άφθονο ρακί.

Οι γυναίκες – πάντα οι παντρεμένες μόνο – ντόνονταν κι αυτές ευρωπαϊσες, παλιογκαιρίσιες, νοσοκόμες και γλεντούσαν μαζί με τους άντρες τους κάθε βράδυ και σε άλλο φιλικό σπίτι. Έφκιαναν και το "βλάχικο γάμο".

Η δεύτερη βδομάδα ήταν η Τυροφάγος. Έκαναν καλέσματα για τραπέζι, αφού ετοιμάζαν τυρόπιττες και ριζόπιττες. Την επόμενη εβδομάδα άρχιζε η νηστεία. Την Κυριακή έτρωγαν ψάρια, κυρίως γριβάδια και γουλιανούς. Το βράδυ ο πατέρας έδενε ένα αυγό στον πλάστη και, καθώς ήταν καθισμένοι όλοι γύρω στο σοφρά, το περνούσε μπροστά απ' όλους. Όποιος μπορούσε να το πιάσει με το στόμα του, το έτρωγε. Ήταν η λεγόμενη χάσκα. Με αυγό θα "έκλειναν το στόμα τους" (τόρα που άρχιζε η νηστεία) με αυγό "θα το άνοιγαν" (κόκκινο το Πάσχα).

Την Καθαρή Δευτέρα έκαναν οικογενειακές συγκεντρώσεις και μαγείρευαν φασουλονταβά και περνούσαν την ημέρα γλεντώντας.

Την επόμενη άρχιζε η Σαρακοστή. Οι πολύ θρήσκες κρατούσαν νηστεία τρεις μέρες χωρίς να πίνουν ούτε νερό. Την Τετάρτη έπαιρναν αντίδωρο και την Πέμπτη κοινωνούσαν.

Με ένα τέτοιο τρόπο ζωής, που οι κοπέλες δεν έπαιρναν μέρος σε γλέντια ούτε έβγαιναν πολύ στην πόλη, ήταν φυσικό να χρειάζεται κάποια βοήθεια, για να μπορέσουν να ενωθούν οι νέοι σε γάμο. Αρμόδιες για τ' αρραβωνιάσματα και τους γάμους ήταν δύο πολύ ικανές προξενήτρες στη Βέροια, η Μπηνά και η Βασιλική η Νιζαμούδα. Φίλες αγαπημένες και συνεργάτισες είχαν χωρίσει την πόλη στη μέση κι η κάθε μια είχε την "επικράτειά" της. Έβλεπαν, σκέφτονταν, λογάριαζαν, ποιες οικογένειες ταίριαζαν με ποιες και ποιες κοπέλες έκαναν για ποια παλικάρια, κι αφού τα συμφωνούσαν, "πήγαιναν το

προξενιό"· απ αριθμούσαν τα προτερήματα του ενός και του άλλου κατάλληλα καθώς και τα οικονομικά και την προίκα της κοπέλας (ρουχισμό, χρήματα ή χτήματα). Αν δέχονταν κι από τις δυο πλευρές, η πρώτη επίσκεψη γινόταν από την πλευρά του γαμπρού στο σπίτι της νύφης.

Ξεκινούσαν και πήγαιναν ο "μέλλων γαμπρός", ο πατέρας του, ο αδερφός του πατέρα του, η μητέρα του και ο νουνός του ή – αν δεν ήταν έτσι ακριβώς – κάποιοι άλλοι στενοί συγγενείς του γαμπρού. Η νέα απλώς κερνούσε τους επισκέπτες και έφευγε. Ακολουθούσε συζήτηση για την προίκα και όλα τα σχετικά κι αφού τα ταίριαζαν όριζαν τη μέρα, για να "δώσουν λόγο". Όταν έδιναν λόγο δεν έβαζαν δαχτυλίδια (αυτά τα έβαζαν στα στεφανώματα). Η νύφη κερνούσε τους συγγενείς και το γαμπρό γ λ υ κ ό κ υ δ ω ν ά τ ο , π ε λ τ έ ή λ ο υ κ ο ύ μ ι και κ ο ν ι ά κ ή ρ α κ ί κι ο γαμπρός δώριζε στη νύφη φ λ ο υ ρ ί τυλιγμένο στο χαρτί.

Την άλλη μέρα έπρεπε να επισκεφτούν τη νύφη επτά άτομα από το μέρος της πεθεράς, ο ι μ ε γ ά λ ε ς . Η πεθερά έπαιρνε κ ά ν τ ι ο και μπαίνοντας στο σπίτι το άφηνε στην κ ώ χ η . Κερνούσε η νύφη τρία γλυκά. Καφέ δεν έφτιαχναν, "γιατί ήταν μαύρος" δεν το είχαν σε καλό". Στη συνέχεια η πεθερά δώριζε στη νύφη χρήματα (μετζήτια, γρόσια) και οι συγγενισσές της επίσης. Μετά από μερικές μέρες κι οι συγγενείς της νύφης πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού με κ ά ν τ ι ο .

Ο αρραβώνας κρατούσε μερικές φορές μέχρι και δυο χρόνια, ώσπου να ετοιμαστεί η νύφη.

Ο γαμπρός επισκέπτονταν το σπίτι της νύφης μόνο Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Πασχαλιά κι Αποκριές, πάντα συνοδευόμενος από συγγενείς του, ενώ η μάνα της νύφης πήγαινε στου γαμπρού το σπίτι τα Θεοφάνια. Οι αρραβωνιασμένοι δεν έβγαιναν ποτέ μαζί. Καμμιά φορά τυχαία βλέπονταν σε σπίτι, που κάποιος κοινός γνωστός τους γιόρταζε κι όπου η νύφη είχε προσκληθεί, για να κεράσει.

Όταν γιόρταζε ο γαμπρός, η οικογένεια της νύφης έπαιρναν τρεις φ ο υ ν τ α κ ι έ ς λουλούδια, έβαζαν επάνω β α ρ ά κ ι (= φύλλο χρυσού) και ζαχαράτα στο δ ί σ κ ο και το 'στελναν μ' ένα παιδί στο σπίτι του

γαμπρού εκ μέρους της νύφης. Όταν γιόρταζε η νύφη, ο γαμπρός της έστελνε παντόφλες, λουλούδια και ζαχαράτα.

Όταν ~~+~~ όριζαν ~~+~~ την ~~+~~ ημέρα ~~+~~ του ~~+~~ γάμου, ~~+~~ ετοίμαζαν ~~+~~ και ~~+~~ το **π ρ ο ι κ ο σ ύ μ φ ω ν ο - τ ο γ ρ ά μ μ α** - και ~~+~~ το 'βαζαν στο εικονοστάσι και ο αρραβώνας "έ κ λ ε ι ν ε".

Έγραφαν καταλεπτώς τι θα περιείχε η προίκα της νύφης : 10 λίρες - 2 ζεύγη σκουλαρίκια με μαργαριτάρια - 2 δαχτυλίδια, ένα με μαργαριτάρια κι ένα σκέτο - 12 βελόνια με μαργαριτάρια για το φακιόλι - 1 καρφίτσα για το φακιόλι - 1 καρφίτσα για τα μαλλιά - 5 ξάγια (= σειρές) μαργαριτάρια για το λαιμό - 2 τεσσεράρια - 2 μαμουντιέδες - 2 βάπτισες (φλουριά) όλα χρυσά - 10 πουκάμισα - 8 συντρόφια (= γυναικεία βρακιά) - 8 βρακοζούνες τέσσερα δάχτυλα φάρδος (υφαντές, κεντημένες για το γαμπρό) - 1 συντρόφι (= βρακί) - 1 πουκάμισο και κάλτσες - 2 φούστες χασένιες (= από χασέ) - 5 φούστες μάλλινες (1 κόκκινη, 2 άσπρες, 1 ροζ, 1 μπλε) - 3 φανέλλες μάλλινες - 1 νυφικό φόρεμα - 1 δεύτερο - 1 τρίτο φόρεμα - 1 μάλλινο φόρεμα - 1 ουρανό βαμβακερό φόρεμα - 1 δεύτερο πράσινο βαμβακερό φόρεμα - 1 τρίτο βαμβακερό φόρεμα - 3 λιμπαντιά - 1 σαλαμάρκα - 2 κοντογούνια (το ένα με γούνα αλεπούς κοκκινωπή με μαγ'λο, το άλλο με μήλο (= μηλόγουνα) - 2 τζουμπέδες έναν καλό κι ένα δεύτερο - 1 μακρολέμπαντο - 1 μπρίκι μεγάλο και 1 λεκάνη για το λούσιμο μπρούτζινα - 2 μαξιλάρια ύπνου λευκά - 1 ζεύγος μαξιλάρια κατηφένια (= βελούδινα) και 1 μεγάλη μαξιλάρα - 4 μαξιλάρια μπασμαδένια (= βαμβακερά) - 12 πετσέτες άσπρες φαγητού βαμβακερές, με ρίγες από μετάξι και κρόσσια - 6 πετσέτες σκέτες - 6 πεσκίρια για το πρόσωπο (= προσόψια) - 4 ποδιές υφαντές για δουλειές - 1 μεσάλι (μακρόστενο υφαντό βαμβακερό) ριγέ μπλε και άσπρο για το σκέπασμα του ψωμιού - 8 ζευγάρια σκουφούνια χοντρά πλεχτά - 8 ζευγάρια κάλτσες πλεχτές λεπτές για το γαμπρό - 4 ζευγάρια σκουφούνια και 4 ζευγάρια κάλτσες - 1 στρώμα - 1 πάπλωμα - 1 βελέντζα (φλοκάτη).

Ο γάμος : Ο γάμος συνήθως γινόταν Κυριακή στο σπίτι και στα κρυφά για το φόβο των Τούρκων ή στην εκκλησία, αν η κατάσταση ήταν

καλή. Την **Τετάρτη** (προ του γάμου) ο γαμπρός έστελνε στη νύφη μέσα σε πανέρι σκεπασμένο με μεταξωτή χρωματιστή τσίπα τα **φίλτρα** (= τα δώρα) που ήταν ένας καθρέφτης, δύο χτένια, τρεις σακκούλες κουφέτα, τα δαχτυλίδια μέσα σε ειδικό κουτί, παντόφλες, παπούτσια μαύρα λουστρίνια, ένα φλουρί, ζαχαρωτά, τρεις πλάκες σαπουνί άσπρο και ένα μοσχοσάπουνο, για να πάνε τη νύφη στο **χαμάμ** (= τούρκικο λουτρό) και λουλούδια και **ξόρτσου** (= ένα είδος λεβάντας) για να ευωδιάζουν. Τα πήγαινε στις νύφης η προξενήτρα.

Την **Πέμπτη** η **ακαλέστρα** πήγαινε από σπίτι σε σπίτι και καλούσε συγγενείς, κουμπάρους και φιληνάδες για τα **διπλώματα**, που γίνονταν την **Παρασκευή**. Η ακαλέστρα έλεγε π.χ. "προυσκυνήματα πουλλά απ' τ' ντουντού μ' τ'ν Κατίγκου, να κουπιάστι στα διπλώματα". Οι καλεσμένες πήγαιναν κι αφού περιεργάζονταν, έρριχναν **ξόρτσου**, δίπλωναν τα προικιά και τα 'βαζαν στα **κουσόργια** και στα **νούχια**. Την Παρασκευή πήγαιναν κι ο γαμπρός, οι γονείς του, ο νουνός κι οι συγγενείς του στο σπίτι της νύφης, για να δούνε την προίκα. Ο νουνός (= κουμπάρος) έλεγχε κι έγγραφε τα προικιά, για να ιδεί, αν είναι αυτά, που υποσχέθηκαν και είναι γραμμένα στο προικοσύμφωνο.

Το **Σάββατο** φόρτωναν την προίκα στα κάρρα με τη συνοδεία φίλων και συγγενών και την πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού. Φεύγοντας από το σπίτι της νύφης έκλεβαν και κάτι, ό,τι να 'ναι, και το πήγαιναν στο γαμπρό σαν λάφυρο, κι αυτός τους έδινε **μπαχτσίσ(ι)** (= φιλοδώρημα).

Όταν έφταναν στο κατώφλι, για να περάσει το πρώτο μπαούλο, έδεναν ένα σχοινί στην είσοδο και ζητούσαν να τάξει ο γαμπρός. Έταζε χρήματα ή τραπέζι.

Άλλη μαρτυρία λέει ότι τα προικιά τα φόρτωναν τα μεσάνυχτα και τα πήγαιναν με συνοδεία μουσικών. Μπροστά οι **μασιαλάδες** με αναμμένα δαδιά, που έφεγγαν και πίσω οι συμπέθεροι.

Όταν έστρωναν οι φίλες της νύφης το κρεβάτι του ζευγαριού, έβαζαν επάνω ένα μικρό αγοράκι, για να κάνει η νιόπαντρη αγόρι.

Το Σάββατο η νύφη πήγαινε με φίλες, δύο ελεύθερες και μία παντρεμένη, στο χαμάμ (ι) (= λουτρό). Το ίδιο κι ο γαμπρός άλλη ώρα στο αντρικό μέρος.

Ακόμη το Σάββατο το σόι του γαμπρού έρχονταν κι έρριχναν τις ιτρές (= τρέσες) χρυσές κι ασημένιες κλωστές, ολόκληρους τσιλέδες, που τις κρεμούσαν στη νύφη. Το βράδυ και στο σπίτι της νύφης και στου γαμπρού, γίνονταν γλέντι με καλεσμένους συγγενείς και φίλους με βιολιά και χορούς συγκαθιστό, συρτό, γκάιντα.

Την **Κυριακή** πριν τη στέψη ξύριζαν το γαμπρό κι έντυναν τη νύφη με τραγούδια και βιολιά.

Μετά έρχονταν τα συμπεθέρια κι ο κουμπάρος να πάρουν τη νύφη με βιολιά και γκάιντες. Η νύφη τους περίμενε με τα νυφιάτικά της, που ήταν η καλή της φορεσιά με τη λευκή χασεδένια φούστα με κεντίδια και φεστόνια στον ποδόγυρο, το χρωματιστό ή μπεζ φόρεμα από στόφα με το μεταξένιο χρυσοκέντητο ζωνάρι και την κισμιρένια τραχηλιά, τα μανικάκια από το ίδιο ύφασμα, που δένονταν σουρωτά στον αγκώνα και φαίνονταν απ' τη μανσέτα, τη χρυσοκέντητη σαλταμάρκα (το καλοκαίρι) και το μακρολέμπαντο (το χειμώνα) και όλα τα μαργαριτάρια και φλουριά, που έπαιρνε προίκα κρεμασμένα στο λαιμό, τα σκουλαρίκια με τα κρεμασταράκια και τα δαχτυλίδια.

Πάνω απ' το φακιόλι η κουμπάρα έφερνε και της φορούσε λευκό/βέλο, κοντό μπροστά και μακρύ ως κάτω πίσω και στολισμένο με τις ιτρές. Ένα αγόρι της φόραγε στο δεξί πόδι την άσπρη κεντημένη κάλτσα και το μαύρο δετό παπούτσι από λουστρίνι. Την άλλη κάλτσα και το άλλο παπούτσι της τα φόραγαν οι φίλες της.

Τη νύφη την οδηγούσε εκεί, όπου θα γίνονταν η στέψη (στην εκκλησία ή στο σπίτι του γαμπρού) ένας αδελφός της και ο κουμπάρος με τη συνοδεία των συγγενών και φίλων και με τα βιολιά, τις γκάιντες, τις γκαρνέτες. Ο γαμπρός την περίμενε, ενώ οι φίλοι του τον έκρυσαν, για να μη δει τη νύφη.

Ο παπάς έπαιρνε πρώτα το γαμπρό κι ύστερα τη νύφη και γίνονταν η στέψη με τα α σ η μ έ ν ι α σ τ έ φ α ν α της εκκλησίας.

Όσο κρατούσε η στέψη, στον αυλόγυρο χόρευαν τα παλικάρια. Αν η στέψη γίνονταν στο σπίτι του γαμπρού, η νύφη έμπαινε με το δεξί πόδι, κι όσο ανέβαινε τη σκάλα, απ' τα παράθυρα της έρριχναν ρύζι και ζαχαρωτά. Μετά τη στέψη μερικοί σήκωναν στα χέρια ψηλά το Ν ο υ ν ό και ζητούσαν να τάξει (τραπέζι, σφαχτό κ.λ.π.).

Όταν η νύφη γύριζε στο σπίτι του γαμπρού απ' την εκκλησία, την έβαζαν να πατήσει ένα σιδερένιο εργαλείο κι η Νουνά έβαζε στο κεφάλι της την τ ο ύ ρ τ α (ένα ψωμί ζυμωμένο, γλυκό, με αμύγδαλα στολισμένο) και της έδινε κρασί και λουλούδια.

Όταν έμπαινε η νύφη μέσα στο δωμάτιο στεκόταν στην κ ώ χ η , της παίρναν το κρασί και την τούρτα κι η πεθερά τη φιλούσε, την εύχονταν και τη δώριζε ένα φλουρί. Η νύφη φιλούσε το χέρι της πεθεράς. Οι συγγενείς και φίλοι χάριζαν στη νύφη φλουριά, δαχτυλίδια και άλλα δώρα. Τα χρυσαφικά ήταν περασμένα σε κορδέλα , μ π ο υ ρ λ ι ά , και της τα καρφίτσωναν. Ακολουθούσε γλέντι, φαγοπότι και χορός.

Την πρώτη νύχτα του γάμου η νύφη κοιμόταν στο νέο σπίτι της με τη μάνα της κι όχι με τον άντρα της.

Τη Δ ε υ τ έ ρ α το πρωί η νύφη φορούσε το δεύτερο φόρεμα απ' τα "κατοπινά" (όπως τα 'λεγαν), το φακιόλι με τις ιτρές και κάθονταν με το γαμπρό να φάνε αυγά με μέλι. Επίσης τακτοποιούσαν την προίκα της νύφης με την επίβλεψη της πεθεράς. Τη Δευτέρα βράδυ κοιμόταν με τον άντρα της. Άλλαζαν τη νύφη και την άφηναν με το άσπρο πουκάμισο. Το σεντόνι στο στρώμα ήταν επίσης άσπρο. Το άλλο πρωί, αν το πουκάμισο και το σεντόνι ήταν λερωμένο, βεβαιώνονταν πως η νύφη ήταν παρθένα. Η προξενήτρα έπαιρνε το σεντόνι, το έβαζε στο κ ο υ σ ό ρ (ι) (= πανέρι) και το επιδείκνυε στον πεθερό και την πεθερά, νουνό και νουνά και δέχονταν φιλοδώρημα. Μετά ετοιμάζαν πίττες για το καλό.

Το βράδυ της Τ ρ ί τ η ς έφευγε η μάνα της νύφης.

Το **Σάββατο** πήγαινε η νύφη στο πατρικό της, όπου λούζονταν και άλλαζε. Η μάνα της έπλενε τα ρούχα της και τα στέγνωε. Την **Κυριακή** βράδυ έφευγε με το μπόγο τα ρούχα στο σπίτι της.

Μετά γίνονταν στις 15 τα **΄πιστροφια**, που ήταν τραπέζι στο αντρόγυνο στο πατρικό σπίτι της νύφης και την **άλλη Κυριακή** η πεθερά κι άλλες συγγενισές της πήγαιναν τη νύφη στην εκκλησία.

Γέννηση: Τα παιδιά γεννιόταν στο σπίτι με τη βοήθεια της μαμμής. Η μαμμή αλάτιζε το μωρό σ' όλο το σώμα του και στις 3 μέρες η ίδια το **κολυμπούσε** (= το έλουζε) αφού έρριχναν στο νερό του μπάνιου κρασί, λεφτά και δαχτυλίδια. Στη λεχώνα καρφίτσωναν φλουρί και της έβαζαν σκόρδο. Φουστάνι δεν άλλαζε ως τις 40 μέρες και το μαφέσι το φορούσε χαμηλά, για να μην τη ματιάζουν. Μετά το βασίλεμα του ήλιου δεν έβγαινε έξω ούτε έμπαινε κανένας στο δωμάτιό της.

Η αναγγελία της γέννησης στα άλλα αδελφάκια, αν υπήρχαν, γινόταν ως εξής: "Η μπάμπου μας έφιρι ένα μούτσιανου (= μωρό) απ' τα τσουκνίδια" και στα συγγενικά σπίτια μ' ένα μικρό παιδί "έχουμε πιδί" ή "έχουμε κουρίτσι" κι έδιναν στο μικρό φιλοδώρημα.

Στις 40 μέρες ασβέστωναν, έπλεναν στρώματα και στρωσίδια, όλα. Η λεχώνα πήγαινε στην εκκλησία να πάρει την **ευχή**. Πριν γυρίσει στο σπίτι πήγαινε με το μωρό σε τρία σπίτια συγγενικά.

Δώρα για το μωρό ήταν **λαγγίτες**, **μπαλτζές**, **παντεσπάνια** και **γρόσια** στην κούνια.

Βάφτιση: Ωραία τελετή με χαρακτηριστικό το **τσιούρ'** ή **τσιούρ'**, που θα πει ριζιμο νομισμάτων από τον πατέρα του παιδιού, όταν ο νουνός έλεγε το όνομα. Τα παιδιά της γειτονιάς – τα **τζόβενα** (= αγόρια) – μάζευαν από το πάτωμα τα νομίσματα κι έτρεχαν να πουν το όνομα στη μητέρα, που δεν παρευρίσκονταν στη βάφτιση.

Β Ε Ρ Ο Ι Α : Τραγούδια του τόπου

(από τη συλλογή Ελένης Κουτσογιαννοπούλου – Ψωμά)

Μακρυνίτσα (υπαγ. Αικ. Ψωμά, ετών 58, 1938)

Μας πάτησαν, μας χάλασαν τρία κιφαλουχώργια

(Μακρυνίτσα μου ψυχή μου κι καρδίτσα μου)

Μας πήραν μάνις μι πιδιά κι πιθιρές μι νύφης

(Μα τον ουρανό κουρμί που τυραννώ)

Μας πήραν κι μια νιόνυφη τρεις μέρες παντριμένη

(Μα τη θάλασσα κουρμί π' αγκάλιασα)

Που 'χι τα τέλια στα μαλλιά, τα νύχια της βαμμένα

(Μακρυνίτσα μου ψυχή μου κι καρδίτσα μου)

Μαρμαρένια μου βρυσούλα (υπαγ. Αικ. Ψωμά, 1938)

Μαρμαρένια μου βρυσούλα, (ώχ αμάνε κι αιμάν αμάν)

πώς βαστάς κρύγιο νιρό

έτσ' βαστώ κι ιγώ η καϋμένους (ώχ αμάνε κι αιμάν αμάν)

της αγάπης τον καϋμό.

Κίνησα να έρθου βράδυ (ώχ αμάνε κι αιμάν αμάν)

μ' όπιασιν ψιλή βρουχή.

Ας κινούσις για να έρθεις (ώχ αμάνε κι αιμάν αμάν)

κι ας χιρνούσιν κι βρουχή.

Είχα ρούχα να σ' αλλάξου (ώχ αμάνε κι αιμάν αμάν)

πάπλουμα να σκιπαστείς

είχα κι χρυσές αγκάλις (ωχ αμάνε κι αιμάν αμάν)

όσου για να βραδιαστείς.

Η μπουιατζής (υπαγ. Αικ. Ψωμά, 1938)

Σύνταξ μι πάρ' η λουγισμός κι της καρδιάς η λαύρα
 πάνου να βρω τουν μπουιατζή να φουριθώ στα μαύρα.
 Κι αν μι ρουτήσ' η μπουιατζής ποια είναι η αφουρμή σου
 τι τα 'βαφισ κι τα φουρείς τα μαύρα στου κουρμί σου;
 - Για ιδές του σκύλου – μπουιατζή τι κάθιτι κι λιέγι
 δε μι ρουτάει τουν πόνουν μου να κάθιτι να κλαίγει.
 Αυτά τα μαύρα που φορείς δεν τα φουρείς για λύπη
 μον' τα φουρείς για λιβιντιά κι για τσιλιμπιλίκι.
 Πιρίσιψιν του γιασιμί πάισιν στου κυπαρίσσι
 δεν έχου φίλουν καρδιακόν να μι παρηγουρήσι.
 Έτσ' είναι, μάτια μ', έτσ' είναι του σήμιρα οι φίλοι
 έχουν φαρμάκι στην καρδιά κι ζάχαρη στα χείλη.
 Μην πιστιφτείς στου φίλου σου κι πεις του μυστικό σου
 η φίλους σου στου φίλου του κι είναι κακό δικό σου.
 Κλάψτι μι μάτια μ' κλάψτι μι κι ισείς ουχτροί χαρήτι
 κι όσοι μι αγαπούσιτι στα μαύρα να ντυθήτι.

Κόρη μι τα ξανθά μαλλιά

(υπαγ. Μαρ. Κουτόβα, ετών 56, 1939)

Κόρη μι τα ξανθά μαλλιά κι μι τα μαύρα μάτια
 κόρη μ' κατέβα κι άνοιξι την κρουσταλένια πόρτα
 έχου δυο λόγια να σι πω κι τρεις να σι ρουτήσου
 κόρη μ' κατέβα κι άνοιξι.
 - Κόρη μ' για δός μου φίλημα, για δός μου μαύρα μάτια.
 - Ξένη μ' σα θέλεις φίλημα, σα θέλεις μαύρα μάτια
 βάλι ν' αράδα τα φλουριά, αράδα τισσιράργια.
 Για έλα ξένη μ' μια βραδυά, ένα Σαββάτου βράδυ
 που πάει η μάνα μ' σ'ν ικκλησιά τ' αδέρφια μ' στου παζάρι
 κι ιγώ είμι σπίτι μουναχή . . . .

Β Ε Ρ Ο Ι Α - Οι Βλάχοι

Στην Ήπειρο είχαν ακμάσει από αιώνες τα Βλαχοχώρια, όπως το Μέτσοβο, το Συρράκο, η Σαμαρίνα, το Περιβόλι, η Σμίξη, η Βοβούσα, η Λάιστα, η Τούρια, η Λάκκα, η Αβδέλλα, χάρη στα προνόμια και τη λευτεριά που είχαν πληρώνοντας ένα χρονιατικό δώρο στη Βαλιδέ Χανούμ (μητέρα του Σουλτάνου).

Υπήρχαν χωριά που είχαν κι εκατόν πενήντα χιλιάδες πρόβατα. Το χειμώνα κατέβαιναν στους κάμπους της Θεσσαλίας, όπου ο χειμώνας ήταν ήπιος και το καλοκαίρι έβγαιναν στα βουνά της Πίνδου, που είχαν αρκετή έκταση για τη βοσκή των κοπαδιών τους.

Όμως ο ερχομός του Αλή Πασά, δυνάστη των Ιωαννίνων και οι συμμορίες των Τουρκαλβανών, που εξαπέλυσε με το Βελή Γκέκα στα γύρω βουνά, ανάγκασε τους Βλάχους πρώτα να γίνουν Κλέφτες (Κατσαντώνης) κι όταν η τυραννία παράγινε κι οι αρπαγές εκτός απ' τα κοπάδια επεκτάθηκαν και στα κορίτσια των χριστιανών, πήραν την απόφαση να φύγουν απ' τις χώρες της επιρροής του – που επεκτεινόταν μέχρι και το Βαρδάρη (Αξιό) ποταμό. Γνωστή από τα δημοτικά τραγούδια είναι η φυγή του τσέλιγκα Χατζηστέργιου απ' τη Γράμμοστα (ορεινή κωμόπολη με 3.000 σπίτια) εξαιτίας της όμορφης κόρης του της Τάνας, που τη ζήλεψε ο Αλή Πασσάς και τη γύρεψε για το χαρέμι του.

Στις 15 Αυγούστου του 1819, στο πανηγύρι της Παναγίας, μέρα των γάμων και των γλεντιών, συγκεντρώθηκαν στην Αβδέλλα τσελιγκάδες απ' τα χωριά Βοβούσα, Περιβόλι, Σμίξη, Σαμαρίνα κα., με την πρόφαση του πανηγυριού αλλά με κύριο σκοπό να κάνουν μυστικό συμβούλιο με τους τσελιγκάδες της Αβδέλλας σχετικά με την κρίσιμη κατάσταση. Στο συμβούλιο "επειδή είχαν τη γνώμη πως ο Αλή Πασάς δεν θα παύσει να πιέζει τους Βλάχους μέχρι να τους εξαντλήσει οικονομικά και θα δοκίμαζε να προσβάλει εκείνο, που είχαν πιο σεβαστό οι Βλάχοι, δηλαδή την οικογενειακή τιμή" αποφάσισαν να φύγουν τώρα (κι όχι αργότερα) να εγκαταλείψουν τις βουνοκορφές της Πίνδου και να ζητήσουν αποκούμπι σε κάποια άλλη από τις πολλές επαρχίες της αυτοκρατορίας.

Διακόσιες οικογένειες αποτελούσαν το φαλκάρι (= ομάδα συγγενών μαζί με τ' άλογα και τα κοπάδια τους) του Μπαντραλέξη από την Αβδέλλα, που με οδηγό τον τσέλιγκα ξεκίνησαν την 1^η του Οκτώβρη του 1819 με όλα τα υπάρχοντά τους, έκαναν τη διαδρομή Γρεβενά – Κοζάνη – Βέρμιο, πέρασαν ανάμεσα από τη Βέροια και Νάουσα, προχώρησαν ανατολικά των Βοδενών κι έφτασαν στον ποταμό Βαρδάρη (250 χλμ. απόσταση) κι από το πέρασμα του Βαρδάρη προχώρησαν προς τα Πορόια κι ήρθαν στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής. Εκεί έχοντας την άδεια του Μπέη, διοικητή της Θεσσαλονίκης, έμειναν μέχρι το 1822 ξεχειμωνιάζοντας στην Κασσάνδρα και παραθερίζοντας στα Πορόια.

Την άνοιξη του 1822, αφού πια ο Αλή Πασάς νικήθηκε και πέθανε στο Νησάκι της Λίμνης των Ιωαννίνων, για καλύτερες συνθήκες διαβίωσης αποφάσισαν να εγκατασταθούν στο Βέρμιο. Θυμήθηκαν ότι κατά την εποχή της περιπλάνησής τους είχαν περάσει με τα κοπάδια τους απ' αυτά τα βουνά και υπολόγισαν ότι ανταποκρίνονταν τέλεια στις ανάγκες τους. Αφού πήραν την έγκριση του Μπέη της Θεσσαλονίκης, έφτασαν στη Βέροια κι ανηφόρισαν προς το μοναστήρι Ντοβρά και σε υψόμετρο 1100 μέτρα, σ' ένα σταυροδρόμι όπου έσμιγαν τέσσερα ρεύματα και είχε πολλά ι σ β ό ρ ι α (= πηγές) με κρύο νερό, ξεφόρτωσαν τα μουλάρια κι άπλωσαν τις τέντες κι άρχισαν να στήνουν καλύβια για την παραθέριση. Για πολλά χρόνια το σημείο λεγόταν "Καλύβια του Μπαντραλέξη". Το μέρος ανήκε στο χωριό Σέλι κατεστραμμένο από τους Τούρκους. Ύστερα χωρίστηκαν σε ομάδες κι έστησαν καλύβια και στάνες στα περίχωρα. Οι οικογένειες ζούσαν όλες μαζί για περισσότερη ασφάλεια. Άλλοι εγκαταστάθηκαν στο Στουρνάρι, Αγκάθι, Μαρούσια κα. Δέκα στάνες συνολικά, που αριθμούσαν από 5 –6 χιλιάδες ζώα η καθεμιά, έστησαν τα καλύβια και τις στάνες τους εκεί.

Μετά από καιρό ήρθαν 40 οικογένειες από τη Σαμαρίνα (άλλες 90 πάλι από Σαμαρίνα κατέλυσαν στη Νάουσα) άλλες 50 ήρθαν από το Περιβόλι, μετά 3 χρόνια ήρθε ο Γκιζάρης απ' τα Πορόια. Έτσι μαζεύτηκαν πάνω από 300 οικογένειες.

Στο μεταξύ στον αναβρασμό του πολέμου του Σουλτάνου με τον Αλή Πασά και προτού πέσουν τα Γιάννενα, πολλοί άλλοι τσελιγκάδες της Πίνδου

διασκορπίστηκαν για ν' αποφύγουν τις διαρπαγές των σωμάτων που πολεμούσαν· άλλοι προς το Βίτσι, στα Μπιτώλια, το Μορίχοβο, στα Λιβάδια κ.λ.π.

Μερικοί έφυγαν προς την πεδιάδα της Κοζάνης κι ανεβαίνοντας το Βέρμιο εγκαταστάθηκαν στα ερείπια του χωριού Ξηρολίβαδο. Ήταν στο σύνολό τους 100 οικογένειες.

Έχοντας τη συνήθεια να συμπεθεριάζουν μεταξύ τους δημιούργησαν πολυάριθμες πατριαρχικές οικογένειες. Αργότερα εγκαταστάθηκαν στις κοντινές πόλεις, αναμείχθηκαν και με τους άλλους κατοίκους της περιοχής, σπούδασαν τα παιδιά τους, πρόκοψαν στο εμπόριο, τις τέχνες και τα γράμματα και κράτησαν για χρόνια κάποιες παλιές συνήθειες, όπως να παντρεύονται ομαδικά το Δεκαπενταύγουστο στις εκκλησίες της Παναγίας, που ιδιαίτερα τιμούν, να κάνουν "συναπαντήματα", όπου χορεύουν τους "μεγάλους χορούς" και πρόσφεραν και προσφέρουν, κατά τις συνήθειές τους, για το καλό του τόπου, που τους δέχτηκε φιλόξενα.

Πηγές : Γ Χιονίδη "οι ανέκδοτες αναμνήσεις το
Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ, για τους Βλάχους της Ηπείρου και
της Μακεδονίας στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα . . ." Θεσ/νίκη 1984

Β Λ Α Χ Ο Ι της Βέροιας

από τους: Μπέλλα Στέργιο, πρόεδρο του Συλλόγου Βλάχων Βέροιας, 50 ετών

Βικτωρία Παπαγιάννη, 76 ετών και τη νύφη της

Αντιγόνη Παπαγιάννη, 13 – 11 – 1984

Φορεσιές – Έθιμα Γάμου : Όταν κατακτήθηκε η Ελλάδα από τους Τούρκους, οι Βλάχοι, που κατοικούσαν τα ορεινά χωριά κυρίως, ήταν αυτόνομοι και δεν πάτησαν Τούρκοι στα χωριά τους. Πλήρωναν μόνο ένα φόρο ομαδικό στη Βασιλομήτορα της Πύλης και ήταν υπό την προστασία της. Όταν όμως κατέβαιναν στα χειμαδιά προς τον κάμπο, οι Τούρκοι φύλαγαν τα δερβένια και τις γέφυρες και ζητούσαν φόρους. Για να βεβαιωθεί ότι έχουν πληρώσει τον ομαδικό φόρο, οι Βλάχοι φορούσαν τσιπούνι με βυσσινί γαϊτάνι γύρω γύρω. Λένε πως από τότε καθιερώθηκε στη φορεσιά τους το βυσσινί γαϊτάνι, γιατί πριν φοριόταν με το μπλε.

Γυναικεία φορεσιά : Οι γυναίκες εκτός από την πλεχτή ή υφαντή φανέλα φορούσαν το αμάνικο βαμβακερό πουκάμισο υφασμένο στον αργαλειό, που έφτανε ως το γόνατο. Μετά φορούσαν την αμάνικη φούστα, που την έλεγαν και ριγαδένια, γιατί στην ύφανση σχημάτιζε ρίγες το μαλλί με το νήμα. Ήταν μονόχρωμη σε διάφορα χρώματα και κάτω στον ποδόγυρο είχε γύρω γύρω κεντίδια. Ήταν κομμένη στη μέση και είχε γύρω γύρω πιέτες, για να στέκεται φουσκωτό το φόρεμα. Από πάνω έμπαινε το φουστάνι μάλλινο το χειμώνα, μεταξωτό το καλοκαίρι.

Όπως και της βερσιώτισσας, το επίσημο φουστάνι ήταν μονόχρωμο σε διάφορα χρώματα ή κλαρωτό με σχέδια στην ίδια απόχρωση.

Το μπούστο ήταν κλειστό ως επάνω με λαιμουδιά και κρυφό κούμπωμα και δεξιά κι αριστερά από τον ώμο μέχρι τη μέση είχε ραμμένα σειρητάκια ή λουρίδες στενές από βελούδο, σ' ό,τι χρώμα ήθελε η καθεμιά, με κενό ενδιάμεσα δυο δάχτυλα περίπου.

Το μανίκι με μανσέτα και κουμπάκι κι αργότερα ίσιο, σκέτο. Στη βάση του λαιμού είχαν τρεις λίρες σαν καρφίτσα κι άλλα φλουριά σε καδένα χρυσή. Η φούστα του φουστανιού είχε πιέτες στενές γύρω γύρω με λίγο κενό μπροστά κάτω απ' την ποδιά κι είχε μάκρος μέχρι τον αστράγαλο. "όσο πιο μακρύ, τόσο πιο αρχοντικό" έλεγαν.

Στη μέση ήταν δεμένη η ποδιά (ποάλ), που είχε τέσσερις πιέτες δεξιά κι αριστερά σχηματίζοντας στη μέση "κανόνι" κι ήταν μια σπιθαμή πιο κοντή από το φόρεμα κι είχε σειρητάκια, όπως ο μπούστος. Σειρητάκι ειδικό είχαν η φούστα και η ποδιά στο τελειώμά τους, από μέσα ραμμένο, για να μην φθείρονται από την τριβή.

Τα υφάσματα των φουστανιών ήταν αγοραστά ενώ τα εσώρρουχα υφαντά.

Πάνω απ' το φουστάνι φορούσαν ζακέτι μαύρο μέχρι τη μέση, το λιμπαντέ, από γυαλιστερή τσόχα λεπτή. Ήταν ειδικό ύφασμα και, όταν το αγόραζαν, έλεγαν στο κατάστημα "θέλω ύφασμα για λιμπαντέ" και ήξεραν τι θα τους έδιναν. Είχε όρθιο κεντημένο γιακαδάκι και χρυσό σειρητάκι γύρω γύρω και στις γωνιές χρυσοκεντημένο λουλούδι.

Η ζώνη, από στέρεο ύφασμα σε διάφορα χρώματα, έκλεινε μπροστά με ασημένιες μεγάλες πόρπες τα λεγόμενα κολλάνια.

Στο κεφάλι φορούσαν ταιριαστή με το φουστάνι μονόχρωμη μεταξωτή τσίπα, γαρνιρισμένη με μεταξωτή δαντέλα και με δέσιμο αριστερά στο πλάι.

Τα παπούτσια ήταν μποτίνια μαύρα κουμπωτά στο πλάι ή δετά. Οι κάλτσες πλεχτές, μάλλινες ή βαμβακερές σκούρες. Για κοσμήματα φορούσαν δαχτυλίδια και βραχιόλια χρυσά και σκουλαρίκια με κρεμαστή λίρα ή καρδούλα χρυσή. Τα έλεγαν τσιρέκια.

Όταν οι γυναίκες δεν φορούσαν το λιμπαντέ, φορούσαν το τσιπούνι, επανωφόρι ελαφρύ ή τη σάρκα χειμωνιάτικο πανωφόρι. Η σάρκα ήταν φαρδιά, χωρίς πιέτες, μαύρη, υφαντή, που είχε από μέσα φλόκο για ζεστασιά. Και τα δύο ήταν αμάνικα. Η σάρκα είχε κεντήματα χρυσά

μπροστά στο στήθος, που σχημάτιζαν αρχαίες λύρες και βυσσινιά κεντίδια. Το ίδιο και στην πλάτη. Το τσιπ ού νι ήταν κοιμημένο στη μέση και είχε κάτω απ' τη μέση πιέτες. Το μάκρος του ήταν 20 – 30 πόντους πάνω από τον ποδόγυρο του φουστανιού.

Η αντρική φορεσιά: Ήταν ίδια για τους νέους και τους ηλικιωμένους με τη διαφορά ότι οι γέροι φόραγαν ζωνάρι μαύρο ή σκούρο μπλε. Από μέσα φορούσαν τη μάλλινη φανέλα. Από πάνω φορούσαν το πουκάμισο μακρύ κάτω απ' το γόνατο, βαμβακερό, λευκό, με πιέτες μικρές στους ώμους δεξιά κι αριστερά, για να είναι φαρδύ κάτω και τα μανίκια του ήταν σουρωτά στους ώμους και πολύ φαρδιά στο κάτω μέρος. Φορώντας το υφαντό, μάλλινο ζωνάρι στη μέση, το πουκάμισο με τις σούρες που σχηματιζόταν έμοιαζε με φουστανέλα. Το ζωνάρι το τύλιγαν δυο τρεις φορές και την άκρη του τη στερέωναν στο πλάι, για να μη φαίνεται.

Κάτω απ' τη φουστανέλα φορούσαν τα τσουάριτς υφαντά από δίμιτο ή σαγιάκι εφαρμοστά με άνοιγμα κοντά στον αστράγαλο, για να μπαίνουν τα πόδια εύκολα. Έπιαναν όλη τη γάμπα και το πάνω μέρος του άκρου ποδιού και είχαν κάτω από τα πέλματα λουράκια, για να στερεώνονται. Έμπαιναν μέσα στα τσαρούχια, που ήταν μαύρα με μαύρες φούντες.

Κάτω από το φαρδύ μανίκι του πουκάμισου φαινόταν το μανίκι της λευκής φανέλας, που ήταν μακρύ, πλεγμένο λάστιχο στο χέρι, με ρίγες χρωματιστές. Στους κυρατζήδες, που έκαναν μεταφορές με μουλάρια και φορούσαν τη φουστανέλα μαύρη, το πουκάμισο ήταν κι αυτό μαύρο με μαύρα στενά μανίκια και κλειστό στο λαιμό ψηλά, για να μη λερώνεται η φανέλα.

Έπειτα από τις φουστανέλες οι Βλάχοι φόρεσαν τις κυλότες, παντελόνια φουσκωτά στο πλάι και στενά από το γόνατο και κάτω.

Πάνω από τη φουστανέλα φοριόταν το τζιουμουντάνι, δίμιτο μάλλινο μπλε, μακρύ μέχρι τη μέση μπροστά και πίσω λίγο πιο μακρύ. Σταύρωνε μπροστά με λίγη στρογγυλάδα και κούμπωνε στον αριστερό ώμο κι έκλεινε με κόπτσες, που τις έλεγαν ζάβες. Ήταν αμάνικο, χωρίς γιακά κι είχε πλεχτά γαϊτάνια γύρω γύρω.

Πάνω απ' αυτό φορούσαν το τ' λ γ κ ά ν' (ταλγκάν(ι) = ταλαγάνι) από μαύρο σαγιάκι με μάκρος μια σπιθαμή κάτω απ' το γόνατο. Ήταν κομμένο στη μέση κι από εκεί άρχιζαν πιέτες στενές, που φάρδαιναν προς τα κάτω, όπως στο τσιπούνι. Δεν έκλεινε μπροστά. Είχε τσέπες κοφτές και πλεχτά γαιτάνια μαύρα.

Στο κεφάλι ο άντρας φορούσε καπέλο στρογγυλό από το ίδιο ύφασμα με το τ'λγκαν' ή και από αστραγκάν, που το 'λέγαν κ α τ σ ο ύ λ α .

Α ρ ρ α β ώ ν α ς - Γ ά μ ο ς : Παλιά παντρεύονταν με προξενιό. Καμμιά φορά γίνονταν και απαγωγές. Παντρεύονταν μικρά.

Η προξενήτρα πήγαινε στα σπίτια των νέων. Όταν δεν είχε γνωριμία με την οικογένεια, έπαιρνε μαζί της διάφορα υλικά υφαντικής (λίτα, σπάτα) ή κάτι άλλο και προσποιούνταν πως ήθελε κάτι να ζητήσει δικαιολογώντας έτσι την επίσκεψή της. Για να καταλάβουν ότι ήρθε για προξενιό, καθόταν κοντά στο τζάκι ή το μαγκάλι και σκάλιζε ανάποδα τη φωτιά. Οι νοικοκυραίοι καταλάβαιναν κι άρχιζε η συζήτηση. Όταν επρόκειτο να δώσουν λόγο, η προξενήτρα με τους γονιούς του παιδιού πήγαιναν κρυφά στου κοριτσιού το σπίτι μα, όταν έδιναν το λόγο, επέστρεφαν με δαδί αναμμένο, που σήμαινε ότι όλα έχουν τακτοποιηθεί για τον αρραβώνα.

Ο αρραβώνας γινόταν στο σπίτι της νύφης. Ο γαμπρός μαζί με το σόι του πήγαιναν με κ α ν έ σ τ ρ ι (= πανέρι) με τα δώρα: σκουφούνια, παντόφλες, τσίπα, ποδιά και το κ ο υ λ ά κ ο , ψωμί δηλαδή εφταζυμήμετο κεντημένο με το πειρούνι και ένα ποτήρι φρέσκο βούτυρο. Απ' τη νύφη έπαιρναν ανάλογα δώρα. Στις βέρες έρριχναν ψίχουλα από ψωμί. Οι αρραβωνιασμένοι δεν βλέπονταν μέχρι το γάμο. Για την ακρίβεια έκρυβαν τη νύφη, όταν έβλεπαν το γαμπρό να πλησιάζει, κι επειδή τα σπίτια ήταν μικρά - ένα δωμάτιο - την έκρυβαν πολλές φορές και κάτω από το καζάνι ή την κοπάνα (= ξύλινη σκάφη) κι αλοίμονό της, αν κάθονταν ο γαμπρός επάνω . . . .

Η νύφη ετοιμάζονταν για το γάμο υφαίνοντας στον αργαλειό τα προικιά της. Έπαιρνε προίκα σεντούκια με ρουχικά, στρωσίδια, και 3 - 4 βελέντζες. Χρήματα δεν έδιναν.

Οι ετοιμασίες του γάμου: Αρχίζουν την Τετάρτη με το άπλωμα της προίκας στο σπίτι της νύφης. Περνούσαν συγγενείς και φίλοι και την έβλεπαν κι άφηναν λεφτά, αν ήθελαν. Το βράδυ τη μάζευαν και την έβαζαν στα μπαούλα, για να είναι έτοιμη να σταλεί στο σπίτι του γαμπρού. Την **Πέμπτη** έπιαναν το προζύμι για το εφτάζυμο. Διάλεγαν γυναίκα, που ήξερε να πιάνει καλά το προζύμι κι αυτό γινόταν με μεγάλη μυστικότητα για το "κακό μάτι".

Το ζύωμα του "εφτάζυμου" γινόταν την **Παρασκευή** από μια κοπέλα, που ζούσαν και οι δυο γονείς της. Η μάνα της νύφης της έδενε στη μέση μια ποδιά κεντημένη, που της τη χάριζε μετά το ζύωμα. Το ψωμί το εφτάζυμο, που το λέγαν **κουλάκο**, το στόλιζαν με αμύγδαλα και κουφέτα και το "κεντούσαν" με το πειρούνι. Ζύμωναν κι ένα μικρότερο, που το παίρναν στην εκκλησία. Ύστερα έτρωγαν. Συνήθως έτρωγαν φασουλάδα, γιατί οι γάμοι γίνονταν **Δεκαπενταύγουστο** στο Σέλι ή στην Κουμαριά ή στο Ξηρολίβαδο. Τύχαινε να γίνουν και 20 και 30 γάμοι την ίδια μέρα. Εκεί είχαν γίνει και τα προξενιά την προηγούμενη χρονιά.

Μεγάλη σημασία έδιναν στο να είναι ενωμένη η οικογένεια, το σόι όλο, κατά το γάμο. Αν ήταν μαλωμένοι (τ' αδέρφια προπάντων) οι συγγενείς έκαναν μεγάλη προσπάθεια να τους συμφιλιώσουν.

Οι προσκλήσεις για το γάμο ήταν γραφτές στο χέρι για τα στεφανώματα, ενώ ιδιαίτερα καλούσαν για τα γλέντια με νέους, που πήγαιναν και καλούσαν με κρασί.

Το **Σάββατο** το βράδυ "κάμνανε το γάμο" δηλαδή το γλέντι και στου γαμπρού και στις νύφης. Απ' το πρωί έκαμναν "χουσμέτια" (= δουλειές σπιτικές) μαγείρευαν φαγητά κι έπαιρναν όργανα. Επειδή το κύριο όργανο ήταν η "ζούνα" (= το βιολί) έλεγαν "θα γίνει αβγιλίλι". Είχαν και κλαρίνο και ντέφι. Αλλού είχαν μόνο τραγούδια.

Την **Κυριακή** γινόταν τα στεφανώματα. Ξύριζαν το γαμπρό κι έντυναν τη νύφη. Το φόρεμα της νύφης ήταν όμοιο με της επίσημης φορεσιάς μόνο σε χρώμα ανοιχτό ή άσπρο. Φορούσαν και το λιμπαντέ. Στο κεφάλι

φορούσε πέπλο, που της σκέπαζε το πρόσωπο κι έφτανε ως τη μέση και πίσω ήταν μακρύ μέχρι κάτω. Πάνω από το πέπλο κρεμούσαν ασημιές τρέσσες τα ξάφια ή τέλια. Κατά μία εκδοχή τα τέλια ήταν γύρω γύρω και σε αρκετό μάκρος κι αυτά που κάλυπταν το πρόσωπο τα "σήκωναν" τη Δευτέρα. Μια άλλη εκδοχή ήταν ότι τα τέλια δεν σκέπαζαν το πρόσωπο της νύφης παρά ήταν στα πλάγια και πίσω.

Η φορεσιά του γαμπρού ήταν επίσης η ίδια, η καλή φορεσιά, αλλά καινούργια. Φορούσε το πουκάμισο – φουστανέλα, το τζιουμαντάνι και ζωνάρι βυσσινί και κατσιούλα.

Όσο ξυρίζονταν ο γαμπρός, νέοι και νέες από το σπίτι του γαμπρού ξεκινούσαν με όργανα. Πήγαιναν με το κουλάκο, που το κρατούσαν πάνω απ' το κεφάλι, κι ένα άλογο, να πάρουν το Νούνο (= κουμπάρο, νουνό του γαμπρού) και να τον φέρουν στο σπίτι του γαμπρού καβάλα στ' άλογο με μουσικές και τραγούδια.

Όταν ο γαμπρός ήταν έτοιμος, τρία παιδιά οι συχεριάνοι, που είχαν δεμένο ένα μαντήλι στο χέρι τους, δώρο του γαμπρού, στέλνονταν στο σπίτι της νύφης, για να ειδοποιήσουν ότι ο γαμπρός είναι έτοιμος κι έρχεται, όπου να 'ναι. Στα χέρια είχαν κι ένα μπουκάλι κρασί κι έπιναν.

Αν η νύφη ήταν έτοιμη, οι γονείς της έδιναν άλλα τρία μαντήλια στα παιδιά και τα 'στελναν στο γαμπρό να φέρουν το μαντάτο. Έτσι όλοι μαζί, γαμπρός και συγγενείς και καλεσμένοι περπατώντας με το Νούνο μπροστά καβάλα στ' άλογο, πήγαιναν να πάρουν τη νύφη. Όταν έφταναν στην αυλή, έλεγαν τραγούδια ειδικά για την ώρα εκείνη:

"Σαν μια κόρη, ξανθή κόρη, ξανθή και μαυρομάτα
στο παραθύρι κάθεται τον ουρανό αγναντεύει
ανάμεσα σε δυο βουνά αργαλειό θέλει να στήσει.

Παρασκευή το ίδιαζε, Σαββάτο το υφαίνει
την Κυριακή το φόρεσε στην εκκλησιά παγαίνει.

Σαν το είδαν τ' αρχοντόπουλα στραβά βάνουν τα φέσια
κι ένα μικρό αρχοντόπουλο πολύ το χαμηλώνει
στη μάνα του επάγαινε στη μάνα του παγαίνει.

- Σαν μια κόρη, ξανθή κόρη, στην εκκλησιά που είδα
στείλε μανούλα μ' προξενήτ' τι θέλω να την πάρω"

Επίσης τραγουδούσαν:

"Δεν ήρθαμαν για φάει για πει, Ροϊδιά μου, Ροϊδιά μου,
κι ούτε κρασί να πιούμε, Μάη με τα λουλούδια
κι ούτε κρασί να πιούμε, Απρίλη μου πράσινε.

Μον' ήρθαμ' για την κόρη σου, Ροϊδιά μου Ροϊδιά μου
για την καλή σου αγάπη, Μάη με τα λουλούδια
για την καλή σου αγάπη, Απρίλη μου πράσινε."

Ένας φίλος του γαμπρού, ένας "μπράτιμος", που λεγόταν φορτάτος έπρεπε να βάλει τα παπούτσια στα πόδια της νύφης. Ενώ όλοι παρακολουθούσαν, οι συγγενείς της νύφης απ' τη μια και του γαμπρού απ' την άλλη, ο "φορτάτος" φορούσε κι έβγαζε τρεις φορές το δεξί κι ύστερα τ' αριστερό παπούτσι της νύφης. Οι συγγενείς της νύφης ορμούσαν τάχα να τον εμποδίσουν και να τον χτυπήσουν (γιατί γινόταν αιτία να φύγει η νύφη απ' το σπίτι της) και οι συγγενείς του γαμπρού τάχα τον προστάτευαν. Το νέο αντρόγυνο τιμούσε πολύ το "φορτάτο". Τον είχαν σε υπόληψη αμέσως μετά τον κουμπάρο κι ο γαμπρός τον έκαμνε παρέα σ' όλη του τη ζωή.

Μετά ξεκινούσαν για την εκκλησία. Η μάνα της νύφης έρριχνε ψίχουλα από το ψωμί που είχαν ζυμώσει και ράντιζε με κρασί να τα πατήσει η νύφη, καθώς βγαίνει από το σπίτι. Στο μεταξύ τραγουδούσαν απ' το μέρος του γαμπρού:

"Αιντε κορίτσι μ' να φύγουμε στα μέρη τα δικά μας
εκεί που κελαϊδούν τα πουλιά το καλοκαίρι κι οι πέρδικες την άνοιξη"

και

"Κίνησε ο Βλαχο – Στέργιος, για να πάει στο Βλαχοχώρι . . . . "

κι απ' το μέρος της νύφης:

"Μη φοβάσαι πέρδικα, εκατό ντουφέκια είμαστε
όλη την ώρα είμαστε 'δω κι όλο ντουφέκια ρίχνουμε . . . . " κά.

Τα όργανα έπαιζαν έναν ειδικό σκοπό, που κρατούσε απ' το σπίτι μέχρι την εκκλησία. Μπροστά πήγαινε ο "φορτάτος" με το φλάμπουρο ένα μακρύ ξύλο από κρανιά, που στην κορυφή σχημάτιζε σταυρό, με τρία μήλα επάνω, δεξιά κι αριστερά, μαντήλα πολύχρωμη και κουδουνάκια. Το "φλάμπουρο" μετά το στήνανε στην κορυφή του σπιτιού, όπου πήγαινε η νύφη, κι έμενε εκεί 40 μέρες. Αν η νύφη μάλωνε με την πεθερά της νωρίς, σχολίαζε ο κόσμος κι έλεγε: "ακόμα το φλάμπουρο δε στέγνωσε κι η νύφη μάλωσε".

Έφταναν στην εκκλησία όλοι περπατώντας, ακόμη κι ο κουμπάρος (που άφηνε το άλογο στο σπίτι της νύφης, για να κουβαληθεί η προίκα). Η στέψη γινόταν με τα μεταλικά στέφανα της εκκλησίας και μετά περνούσε πρώτα ο πατέρας του γαμπρού να χαιρετήσει το ζευγάρι. Ακουμπούσε τα χέρια του στους ώμους του γαμπρού και της νύφης και αναπηδώντας έλεγε στα βλάχικα: "να ζήσουν να προκόψουν, σαν τον Έλυμπο ν' ασπρίσουν και δώδεκα παιδιά να κάνουν και μια γυναίκα να 'χουν". Δεν κερνούσαν τίποτα στην εκκλησία.

Στην επιστροφή συνόδευαν τους νεόνυμφους πάλι με όργανα και με τραγούδια. Δεν έπρεπε να διασταυρωθούν με άλλο γάμο. Αν γινόταν αυτό, πιάνονταν στα χέρια οι καλεσμένοι (αργότερα έδιναν οι μεν στους δε χρήματα).

Όταν η πομπή πλησίαζε στο σπίτι του γαμπρού, τραγουδούσαν ένα τραγούδι:

"Έβγα μάνα, έβγα αφέντη, για να ιδείς τι βιος σε φέρνει
πάει μονός και ήρθε ζευγάρι με την πέρδικα στο χέρι".

Η πεθερά ερχόταν πιο γρήγορα στο σπίτι και περίμενε στην εξώπορτα μ' ένα προσόψι και μια κούπα βούτυρο αγνό. Πριν μπει η νύφη, έπαιρνε με το δάχτυλο και βουτύρωνε την πόρτα σχηματίζοντας σταυρό σε τρία μέρη. Μετά σκουπίζονταν με το προσόψι. Για να περάσει η νύφη από την εξώπορτα μέχρι το σημείο που θα στεκόταν, έστρωναν ένα φανελένιο άσπρο ύφασμα σαν διάδρομο, που το πατούσε προχωρώντας. Στο τέρμα του διαδρόμου υπήρχαν δύο καρέκλες σκεπασμένες με κατάλευκο σεντόνι, όπου καθόταν η νύφη κι ο γαμπρός.

Στην πόρτα στεκόταν ο "φορτάτος", που ήταν, κατά κάποιο τρόπο, ο τελετάρχης. Τότε άρχιζε η διαδικασία της προσφοράς δώρων * κ α ν ί σ κ ο τα 'λεγαν.

Η πεθερά περνούσε στο λαιμό της νύφης τα φλουριά. Επίσης οι φίλοι και συγγενείς πρόσφεραν τα δώρα τους. Ο "φορτάτος" έπαιρνε το δώρο του καθενός, το 'βαζε πάνω στο κεφάλι του κι έλεγε στα βλάχικα "το δώρο του . . . να ζήσουν να γεράσουν σαν τον Όλυμπο ν' ασπρίσουν".

Η νύφη επίσης πρόσφερε στους συγγενείς του γαμπρού δώρα: πουκάμισα, σκουφούνια, προσόψια, τσίπες κ.λ.π.

Μετά έστρωναν τραπέζια, όπου έμεναν, όσοι ήταν καλεσμένοι σ' αυτά. Οι άλλοι πήγαιναν στα σπίτια τους και το απόγευμα της ίδιας μέρας, όλα τα ζευγάρια, που είχαν στεφανωθεί το πρωί μαζί με τους συγγενείς και καλεσμένους μαζεύονταν έξω απ' το χωριό σ' ένα ίσιωμα, που ήταν ειδικό για χοροστάσι και το 'λεγαν "μεγάλη πεδιάδα" κι εκεί άρχιζε ο χορός. Κάθε "γάμος", δηλαδή κάθε ομάδα συγγενών και φίλων ενός ζευγαριού, είχε το δικό του "κύκλο" και χόρευαν ξεχωριστά. Οι χοροί είχαν "τάξη" γι' αυτό και δεν γίνονταν παρεξηγήσεις "ένας απ' το γαμπρό, ένας απ' τη νύφη" χόρευε μπροστά. Πρώτος χόρευε πάντοτε ο κουμπάρος κρατώντας τη νύφη, δεύτερη στη σειρά. Ακολουθούσε ο πατέρας του γαμπρού, μετά της νύφης, οι πεθερές, τα αδέρφια, ξαδέρφια κ.λ.π. Οι χοροί κρατούσαν ώρες και το θεωρούσαν τιμή να σύρουν το χορό κρατώντας τη νύφη κι έχοντας καρφίτσωμένο το δώρο της προς αυτούς στο πλάι της μέσης τους.

Έρριχναν στους μουσικούς μπόλικά χρήματα και γι' αυτό σε μερικά μέρη οι μουσικοί "αγόραζαν το γάμο" πλήρωναν δηλαδή για να παίξουν. Ύστερα γύριζαν όλοι μαζί, με πομπή στο σπίτι του γαμπρού. Όταν έφευγαν οι συγγενείς της νύφης, τραγουδούσαν:

"να μή μας το μαλώνετε το πουλάκι μας . . .".

Το βράδυ της Κυριακής το ζευγάρι κοιμόταν μαζί. Στο ζήτημα της "παρθενιάς" οι Βλάχοι ήταν διακριτικοί. Αν τυχόν καμμιά περίεργη ρωτούσε για το θέμα αυτό, η πεθερά την απόπαιρνε λέγοντας "καλή, καλή βγήκεν η νύφη".

Τη **Δευτέρα** το πρωί η νύφη δεν έτρωγε, ώσπου να φέρουν από της μητέρας της την **παπάρια** το εφτάζυμο ψωμί, που το έτριβαν σε ψίχουλα, το τηγάνιζαν με φρέσκο βούτυρο, έρριχναν ζάχαρη κι έκαμναν την **παπάρια** (με γάλα).

Την **Τρίτη** βράδυ γίνονταν τα **΄πιστροφια** (μπριγίτσα). Η νύφη μαζί με τον άντρα της και τους άλλους καλεσμένους (μέχρι και 30 άτομα) πήγαινε στο σπίτι της μητέρας της, όπου έμπαινε τραπέζι και κατόπι γύριζαν μαζί με την παρέα στο σπιτικό τους.

Την **Κυριακή**, οχτώ μέρες μετά τη στέψη, πήγαινε η νύφη με την πεθερά στην εκκλησία συνοδευόμενη από κουνιάδες, συνυφάδες και άλλες συγγένισες. Μετά την εκκλησία έκαναν **βίζιτες**, επισκέψεις δηλαδή μέχρι και δέκα, αρχίζοντας από τους πιο κοντινούς συγγενείς. Όσο πιο πολλές ήταν οι βίζιτες, τόσο πιο αριστοκρατικό ήταν το σόι. Μετά τις έκαμνε το τραπέζι η μητέρα της νύφης.

Συνήθως έμεναν σ' ένα σπίτι πολλές οικογένειες μαζί με επικεφαλής τον πεθερό και την πεθερά, που είχαν τη διαχείριση του σπιτιού "έβαζαν τάξη" όπως λένε. Η νύφη την κουνιάδα της τη φώναζε "κυρά" και τον κουνιάδο "αφέντη" ακόμα κι αν ήταν μικρό παιδί. Στην ερώτηση, αν μάλωναν καμμιά φορά, η Βικτωρία Παπαγιάννη απαντάει αυθόρμητα και χαριτωμένα "αμ μάλωνάμε, τι δε μάλωνάμε;". Το γέλιο της όμως, που συνοδεύει τα λόγια της, δείχνει πως δεν ήταν σοβαρά τα μαλώματα κι ούτε εμπόδιζαν το "δέσιμο" της οικογένειας και την αξία της συντροφικότητας, τόσο στις βαριές δουλειές του σπιτιού της εποχής εκείνης, όσο και στις χαρές και λύπες της οικογένειας.

ΝΑΟΥΣΑ

Ένας απέραντος κήπος η περιοχή της Νάουσας. Κήπος, που ποτίζονταν με τα γάργαρα νερά, που κυλούσαν απ' τις νερομάνες και τους καταρράχτες της μέχρι κάτω στον κάμπο.

Αμπέλια, καρυδιές, συκιές, φουντουκιές, χωράφια με καλαμπόκια και σουσάμια, της χάριζαν όλα τα καλά.

Και οι τεχνίτες της ξακουστοί* χαλκουργοί, χρυσοί, σαμαράδες, οπλουργοί και οι έμποροί της ταξίδευαν ως το Μοναστήρι, την Αλεξάνδρεια, την Πόλη, τη Βιέννη, την Πέστη.

Αλλά και το καθένα από τα σπίτια της ήταν μια μικρή κτηνοτροφική μονάδα και άλλα είχαν μια μικρή οικοτεχνία από κουκούλια, που απ' αυτά έβγαιναν τα περίφημα κισμιριά. Τα ύφαιναν στον αργαλειό οι γυναίκες της Νάουσας κλεισμένες στα σπίτια τους, αφού ήταν ντροπή να δουλεύουν στα χωράφια ή στους μπαζέδες. Μόνο η ανάγκη έκανε μερικές να δουλεύουν στα περίφημα νηματουργεία και υφαντουργεία της πόλης.

Με θυσίες και αίματα γεμάτη κι η ιστορική της διαδρομή, χάρισε δοξασμένες σελίδες στην εθνική μας ιστορία και πλήρωσε με φοβερές καταστροφές και χαλασμούς, όμοια, όπως είναι κι η μοίρα αυτού του Τόπου κι αυτού του Λαού. "Αυτός ο κόσμος ο μικρός ο Μέγας" που λέει και ο ποιητής.

Ν Α Ο Υ Σ Α : Οικογενειακή ζωή

μιλάει ο Τρύφων Χατζητρύφων, 27 – 5 – 1980

Η Νάουσα τότε ήταν ξακουστή παντού, όπως φαίνεται κι απ' το τοπικό τραγούδι της Σωτηρώς, βασισμένο σε πραγματικό γεγονός, που τραγουδάει ο Τρύφων Χατζητρύφων

"Στα χίλια οχτακόσια και στα δεκαεφτά
μας ήρθ' ένας λιβέντης από την αραπιά.

Παλιό κρασί γυρεύει, παλιό τρία χρονώ
γυρεύει και μια κόρη την κράζουν Σωτηρώ".

"Είχαμε χρυσά αντέτια κυρά Χρυσούλα μ' δεν υπάρχουν καλύτερα.

Ζούσαμε τόσο φτωχικά, αρμονικά, χριστιανικά, αφού δεν μπορώ να σε πω. Δόξα το Θεό, όλοινοι, φτωχοί και πλούσιοι, ζούσαμε καλά. Εμένα ένα πράγμα μ' ευχαριστούσε από τότε, που το ένιωσα, πλούσιοι και φτωχοί γλεντούσαν μαζί, πάνω στην ψάθα ή στο πλούσιο σπίτι και τη Σαρακοστή όλοι συχωρνιούνταν, μαλωμένοι ή όχι, συμπεθεριό, κουμπαριό, όλο το σόι, έπαιρναν χέρι, για να μεταλάβουν. Είχαν αγάπη.

Ζούσαν απ' τα χωράφια, τ' αμπέλια, τα σουσάμια κι είχαν και κουκούλια. Πιο παλιά στην οικογένειά μου είχαν караβάνια (ήταν κυρατζήδες). Πήγαιναν Μπιτώλια, Αχρίδα.

Οι γυναίκες δούλευαν μέσα στο σπίτι στον αργαλειό, στο τσικρίκι. Μόνο παπούτσια αγόραζαν, όλα τα 'φκιαναν μόνες τους. Του 'χαμε ντροπή να δουλεύουν όξω απ' το σπίτι οι γυναίκες. Απ' αυτά που φοβούμασταν, κυρά Χρυσούλα μ', απ' αυτά δεν γλίτωσαμε. Όλες δουλεύουν τώρα.

Εμείς οι άντρες στη δική μου ηλικία και πριν ήμασταν εγωιστές αλλά οι γυναίκες, όσες είχαν μυαλό και υποχωρούσαν εκείνα τα χρόνια, είχαν νοικοκυρεμένα τα σπίτια τους.

Τα παιδιά είχαμε μεγάλη πειθαρχία. Αμα ξεχνιόμασταν κι αργούσαμε να γυρίσουμε το βράδυ απ' τα παιχνίδια, έμπαινε στην εξώπορτα το σίδερο. Κάθομάσταν όξω. Δε μας έδιναν να φάμε την άλλη μέρα για τιμωρία.

Αμα έφευγε ο μπαμπάς έπρεπε να υπακούμε το μεγαλύτερο αδερφό, που τον έλεγάμε τ σ ί τ σ η και τη μεγαλύτερη αδερφή *ν τ ο υ ν τ ο υ *. Δεν είχαμε ούτε τόπια να παίξουμε κι έφκιανάμε α π ο ύ μ ε ς από ζωνάρια.

Το δικό μας το σπίτι, όπως κι άλλα, ήταν μικρό. Τα στρώματά μας τα γέμιζαν καλαμποκόφυλλα, που τα ζεματούσαν κι έρριχναν από πάνω "ζηλιά κωχιάρικα". Ορισμένοι άμα τα λες έτσι, όπως ήταν, σε λένε "αποτιμάς τη Νάουσα". Δεν την "αποτιμώ" αλλά έτσι ήταν η αλήθεια.

Στο τζάκι έβραζε το τσουκάλι με φασούλια, ό,τι άλλο είχαν, κανα κεφάλι από αρνί ή μοσχάρι, έφκιαναν σούπες κι έτρωγάμε όλοι από μ ι σ ο ύ ρ ι α (= χωμάτινες γαβάθες) καθισμένοι καταγή σταυροπόδι. Στα σκαμνιά κάθονταν οι μεγάλοι. Έτρωγάμε ντομάτες τηγανιτές, μελιτζάνες, αρμιές, πιπεριές στο λάδι, έψηνάμε ψωμί με λίγο μπάτσιο κι ήμασταν κάτι πιδιά, αφού τα 'βλεπες και τα ζήλευες.

Αυτά κυρά Χρυσούλα μ' ήξερα να σε πώ, αυτά σε είπα".

Α ρ ρ α β ώ ν α ς – Γ ά μ ο ς : Τρύφων Χατζητρύφων (27 – 5 – 1980)

Άννα μπιλιούρη, 78 ετών (3 – 6 – 1979)

Δεν παντρεύονταν με αγάπη, μόνο με προξενιό. Ονομαστή ήταν η προξενήτρα, η Τασουλίκω, μα και μόνοι τους οι συγγενείς τα ταίριαζαν "Πε στον τάδε να πάρουμε το κουρίτσι του" "Πέ στον τάδε να μας δώσει το πιδί του", λέγαν μεταξύ τους. Τα παιδιά δεν τα ρωτούσαν.

Με κόσμο γίνονταν ο αρραβώνας. Η προξενήτρα έφερνε το δίσκο ή το κανέστρι (= πανέρι) με τα δώρα του γαμπρού στη νύφη: κόκκινη καλαμποζάχαρη, μυρωδικά (κανέλα – γαρύφαλλο) 'πωρικά, στραγάλια ζαχαρωμένα και το δαχτυλίδι. Κι απ' της νύφης γύριζε το κανέστρι πάλι με καλαμποζάχαρη, κάλτσες, μεταξωτά μαντήλια για το γαμπρό.

Η νύφη φιλούσε το χέρι των πεθερικών, που της χάριζαν φλουριά "μαμουντιέδες", "ντούμπλες" κά. Η νύφη τους κερνούσε τρία γλυκά. Γίνονταν και τραπέζι. Μόλις γίνονταν ο αρραβώνας γίνονταν και το π ρ ο ι κ ο σ ύ μ φ ω ν ο . "Σήμερα, ημέρα της εβδομάδας Παρασκευή 30

Ιουνίου 1878, ενώπιον Θεού και ανθρώπων οι . . . . εκτίμησαν την προίκα της κόρης τους . . . . .

4 μάλλινα και μεταξωτά φουστάνια – 1 αλαμάνικο – 2 τσίτια καλά με ποδιά, – 2 τσίτια κατώτερα – 2 ζεύγη κολάνια χρυσά – 2 μαντηλοθήκες – 2^ο φουστάνι αλατζάδικο – 3^ο φουστάνι κορδονέτο Καλαματιανό – 3 ντουζίνες πεσκίρια και σερβέτες για το σοφρά – 1 τόπι σαϊάκι – πανί για πουκάμισο – 2 μπιλιντζίκια (= βραχιόλια) – 1 καδένα καρδούλα με χρυσό ρολόγι – 1 στρέμμα στη Γάστρα τούρκικο (= 1600 τ.μ.) – 65 λίρες – 2 άσπρες φούστες – 20 ζευγάρια σκουφούνια αντρικά και 10 ζευγάρια γυναικεία – 4 μαξιλαροθήκες – 3 ζηλιά κωχιάρικα – 10 μικρά μαξιλάρια διάφορα – 10 μεγάλα με κισμιρί – 1 ζευγάρι τσουράκια (= σκουλαρίκια) – 1 κοντογούνι, 1 σαλταμάρκα, 6 μαφέισα – 1 μακρολέμπαντο – 1 μπόγο – 4-5 λαιμοδέτια – 3 μπάντες – 4 λεβέτια.

Οι μάρτυρες . . . .

"Απ' εμάς ολίγα απ' το Θεό πολλά"

Η νύφη φιλούσε το χέρι κι ευχαριστούσε τους γονείς.

Ο αρραβώνας κρατούσε έξι μήνες μέχρι δύο και τρία χρόνια. Βλεπόντουσαν σαν ξένοι "- τι κάμνεις; - καλά".

Όταν αποφάσιζαν το γάμο κι έδιναν την είδηση, ο γαμπρός άρχιζε τις ετοιμασίες για το κρασί, τα αρνιά, τα όργανα (κορνέτα, νταούλι, κλαρίνο. Οι ζουρνάδες ήταν τις αποκρηές).

Κ α λ ε σ τ ά δ ε ς κινούσαν και καλούσαν το συγγενολόι και τους φίλους με "προσκαλεστήρια". Όσοι ήταν προσκαλεσμένοι "με σοφράν" (= στο τραπέζι) έστελναν δώρα. Κάποιοι έστελναν αρνιά στολισμένα με λουλούδια, μήλα και πορτοκάλια. Έκαναν και το φ λ ά μ π ο υ ρ ο (ένα ξύλο με σταυρό επάνω, με μήλα στις τρεις άκρες μπηγμένα, μαντήλι χρωματιστό, λουλούδια). Ορίζονταν σ τ α υ ρ ο π α τ ε ρ ά δ ε ς και σ τ α υ ρ ο μ ά ν ε ς νιόνυφες, για να κερνούν και να περιποιούνται τους καλεσμένους στα τραπέζια.

Την **Τετάρτη**, πριν το γάμο, έστελναν την Ικνά. Έστελνε ο γαμπρός δώρα στη νύφη σε κ α ν έ σ τ ρ ι ^{4 ξερόφι} με φούντα χρυσή, παπούτσια, τσίτια, μπόγο, σαπούνι, ικνά (= βαφή για τα μαλλιά ή τα νύχια), καλαμποζάχαρη, πορτοκάλια και δώρα για τους συγγενείς της νύφης.

Την **Πέμπτη** στου γαμπρού είχαν τα **κοσκινίδια**. Έπιαναν προζύμια, ζύμωναν ψωμιά και τα στόλιζαν με κεντίδια, αμύγδαλα κά. ενώ τα όργανα έπαιζαν χαρούμενους σκοπούς. Οι σταυρομάνες ετοίμαζαν "κανίσι" με εννιά ψωμιά κεντημένα και φαγητά και γλυκά "εννιά λογιά", που τα 'στελναν στις νύφης.

Στις ¹¹⁵ νύφης είχαν τα **διπλώματα**. Δίπλωναν κι αράδιαζαν κι έδειχναν την προίκα: πανικά, κισμιριά, χράμια, ζηλιά, φλοκάτες, φουστάνια, σαλταμάρες, κοσμήματα. Όλοι θαύμαζαν κι επαινούσαν. Όταν έφτανε το "κανίσι" του γαμπρού, ετοίμαζαν κι έστελναν άλλο, ανάλογο, "κανίσι" με δώρα απ' της νύφης στου γαμπρού.

Την **Παρασκευή** "τιμούσαν την προίκα". Έρχονταν απ' το γαμπρό και "πόσο κάνει αυτό . . . εκείνο . . .;" κατάγραφαν.

Ο **Τρύφων Χατζητρύφων** θυμάται (όπως άκουσε απ' τους παλιούς) ότι οι γάμοι γίνονταν **Σάββατο βράδυ** στο σπίτι. Από νωρίς ξυρίζονταν ο γαμπρός με τη συνοδεία οργάνων. Μετά ένα παιδί πρωτότοκο με τους δυο γονείς του στη ζωή, του έδινε ένα ένα τα ρούχα για να ντυθεί πρώτα το **συντρόφι** (= βρακί), τα σκουφούνια, το κισμιρένιο άσπρο πουκάμισο, το **μιντάνι** (= γιλέκο), το **σαλιβάρι**, τις **γκέτες**, τη **σκούφια**, το **ζωνάρι**. Τα γαμπριάτικα ρούχα ήταν όλα κεντημένα κι από καλό ύφασμα **ρούχο** (= τσόχα καλής ποιότητας) κι όχι **σαιάκια**.

Στης νύφης πάλι τα ίδια: ό,τι φορούσε η νύφη το 'παιρνε απ' του παιδιού τα χέρια: **εσώρουχα**, **φουστάνι** νυφικό (μπεζ ανοιχτό), **τραχηλιά** κισμιρένια, **σαλταμάρα** ή **λιμπαντί**, **μαφέσι**, **ρολόγι**, **ζώστρα**, **φετόσι** με τη φούντα χρυσή.

Νύχτα προχωρημένη έρχονταν στο σπίτι του γαμπρού ο **παπάς** με τ' ασημένια στέφανα της εκκλησίας, όπου γίνονταν η στέψη. Ο Νουνός χάριζε στη νύφη φουστάνι. Εύχονταν στα **νιόπαντρά** να ζήσουν και να ευτυχίσουν "για μας", "να μας ζήσουν τα νέα". Τραγουδούσαν τα "γαμπριάτικα" "κάτω στη Ρόιδο" κά. και χόρευαν με σειρά "συγκαθιστό με το μαντήλι" κά. Για να χορέψουν έδινε την άδεια ο Νουνός. Τίποτα δε γίνονταν χωρίς την άδειά του.

Το γλέντι συνεχίζονταν και στου Νουνού, όπου υπήρχαν τραπέζια στρωμένα και τελείωνε αργά με μια πατινάδα "άντες πιδιά να φύγουμι, να μη μας βαριθούνι, της γειτουριάς οι έμουρφις θέλουν να κοιμηθούνι". Έτσι "σχολούσεν ο γάμος".

Η **Άννα Μπιλιούρη** θυμάται πως ο γάμος γίνονταν Κυριακή. Το πρωί έστελναν απ' του γαμπρού κι έπαιρναν την προίκα και κατά τις 5 ή 6 το απόγευμα γίνονταν η στέψη. Νωρίτερα απ' του γαμπρού πήγαιναν με τα όργανα να πάρουν το **αρνί**, δώρο του Νουνού. Το στόλιζαν με κορδέλα κόκκινη, μήλα, πορτοκάλια και άνθη, το "βαράκωναν" (= του 'βαζαν χρυσό φυλλαράκι στρογγυλό στο μέτωπο) και το 'στελναν στου γαμπρού το σπίτι. Στην εκκλησία πήγαιναν παλιά με το άλογο, αργότερα με τα πόδια. Γίνονταν και στο σπίτι η στέψη. Έστερα γλεντούσαν και το πρωί τελείωνε ο γάμος με πατινάδα. Πήγαιναν το Νουνό στο σπίτι του χορεύοντας και το συμπεθεριό και τελείωνε ο γάμος.

Τη **Δευτέρα** έφκιαναν πίττες. Το πρωί οι "σταυρομάνες" πήγαιναν ένα κόκκινο τριαντάφυλλο στους γονείς της νύφης με κόκκινο κρασί, σημάδι πως όλα ήταν εντάξει και στο Νουνό γαρύφαλλο. Χαίρονταν ο Νουνός η νύφη που στεφάνωσε ήταν καλή. Έστελνε δώρα και ρακί να γλεντήσουν μέχρι το βράδυ.

Το άλλο Σάββατο γίνονταν τα **πισταρόφια**. Η νύφη με το γαμπρό γύριζαν στη μάνα της και κάθονταν ως την Κυριακή το βράδυ. Έκαναν τραπέζια και γλεντούσαν.

Στις 15 πάλι την Κυριακή έβγαζαν τη νύφη στην εκκλησία η πεθερά, οι κουνιάδες, η Νουνά, οι σταυρομάνες κι άλλες συγγένισσες. Μετά έκαναν βίζιτες στα σπίτια.

Ν Α Ο Υ Σ Α : Εσωτερικό σπιτιού – Φορεσιές

Περιγράφει η Ναουσαία Άννα Μπιλιούρη, ετών 78 (3 – 6 – 1979)

Η Άννα Μπιλιούρη θυμάται την Τουρκοκρατία. Θυμάται και το Μακεδονικό Αγώνα, τότε που έκρυβαν στο σπίτι τους αντάρτες. Οι Τούρκοι τους έψαχναν τα σπίτια. Ο Νόνης της (= παππούς) ζούσε κοντά στην εκκλησία, την Υπαπαντή, που οι Τούρκοι την είχαν χαλάσει κι είχαν αγοράσει τα σπίτια γύρω απ' αυτήν. Τα τουρκάκια έρριχναν την εικόνα της στην Αραπίτσα κι αυτή σηκώνονταν και γύριζε πίσω. Ύστερα οι Τούρκοι φοβήθηκαν και πούλησαν τα σπίτια τους ή τα παράτησαν.

Ο Νόνης της την έπαιρνε μικρή στο μαχαλά τους, που ζούσαν και Τούρκοι, για ν' ακούσουν το "νταούλι". Χτυπούσαν για το ραμαζάνι ή το μπαϊράμι.

Το σπίτι τους ήταν χαμηλό με δυο κάμαρες και τα παράθυρα ήταν ψηλά, επειδή ήταν τουρκικό. Αργότερα φτιάξαν μια καινούργια κάμαρη και σάλα ανοιχτή. Πιο πίσω ήταν μια παλιά κάμαρη για "πιτούλια" (= κουκούλια για μετάξι) και μια κουζίνα με παραστιά.

Το πάτωμα ήταν στρωμένο με χώμα και το 'λεγαν α υ λ ή . Το έβρεχαν και το πατούσαν και το άλειφαν με χώμα κόκκινο για να σφίγγει. Το α ν ώ γ ι ήταν με σανίδια. Η στέγη από μέσα ήταν καλαμωτή κι αργότερα με σανίδια. Στρωμένες ήταν μόνο οι κάμαρες με ψάθες πρώτα κι από πάνω στις κ ώ χ ε ς δεξιά κι αριστερά απ' το τζάκι έρριχναν στρώματα από λινάτσα, με καλαμποκόφυλλα γεμισμένα, που τα 'βγαζαν το καλοκαίρι, κι από πάνω έρριχναν ζ η λ ι ά υφαντά και στους τοίχους είχαν μαξιλάρια μεγάλα με χορτάρι ή καλαμποκόφυλλα, που τα 'βαζαν πρώτα σε κ ο υ λ ο ύ φ ι (= πρώτο κάλυμμα) κι από πάνω με υφαντό κάλυμμα βαμβακερό με λ ό ν τ ρ ε ς (= ρίγες) κίτρινες, γαλάζιες, κόκκινες και στις άκρες είχαν μ ά ν ε ς (= φαρδιές ρίγες) από μετάξι.

Ύφαιναν ωραία υφάσματα και προ πάντων τα κισμιριά τα περίφημα από ψιλό μετάξι, που έλαμπαν. Έκαναν και κεντήματα, δαντέλες, μπιμπίλες.

Στις "κώχες" δίπλα στο τζάκι κάθονταν οι "γιαγιές" κι ύστερα οι άλλοι στη σειρά. Έστρωναν το σοφρά κι ένα τραπεζομάντηλο κι έτρωγαν όλοι γύρω από μια πιατέλα ή σουπιέρα.

Τα σκεύη της κουζίνας ήταν μπακιρένια ή πήλινα. Τις πήλινες σουπιέρες τις έλεγαν μισούρια. Μαγείρευαν σε ταβάδες, τιτζιρέδια και τσουκάλια στο τζάκι.

Πλέναν τα ρούχα στα ποτάμια ή στ' αγώγια, που περνούσαν μέσα στη Νάουσα και μέσα στις αυλές των σπιτιών. Ήταν καθαρό το νερό, δεν έρριχναν τίποτα μέσα (οι Τούρκοι τιμωρούσαν όποιον έρριχνε σκουπίδι μέσα). Έπλεναν και τα πιάτα απ' τ' αγώγι. Για να πιουν όμως έφεραν απ' τις βρύσες, που είχε κάθε μαχαλάς και κυρίως απ' της "Χώρας το νερό". Το 1908 έφεραν σωλήνες πήλινους κι έφεραν νερό απ' τον Άγιο Νικόλα κι έβαλαν και βρύσες στα σπίτια.

Φορεσιές: Τα † κοριτσάκια † τα † μικρά † φορούσαν φουστανάκια † και τ' αγόρια αντερί. Οι μεγάλες γυναίκες φορούσαν φορέματα σκούρα, "κιμπάρικα" μπλε ή καφέ χωρίς κεντήματα. Η φορεσιά της νέας γυναίκας ήταν πολύ αρχοντική και χρειαζόταν δεξιοτεχνία για να φορεθεί σωστά. Από μέσα φορούσαν τη φούστα υφαντή από βαμβάκι για να στέκει το φουστάνι φουσκωτό. Το φουστάνι από καλό μεταξωτό (αγοραστό) λουλουδάτο σε απαλά, ωραία χρώματα, στενό στο μπούστο και ανοιχτό αρκετά, για να φαίνεται η τραχηλιά, και κάτω πλισσέ. Το μανίκι ήταν μακρύ με μανσέτα κεντημένη με χρυσό κι από κάτω φαίνονταν κι ένα ιδιαίτερο μανίκι με δαντέλες και μπιμπίλες, που το 'λεγαν μανικάκι. Η τραχηλιά ήταν κισμιρένια από λαμπερό μετάξι στις νέες, στις άλλες κι από κατώτερο πανί. Πάνω απ' το φουστάνι ήταν η ποδιά η πλισσέ.

Στο κεφάλι φορούσαν τη φ ο ύ ν τ α φεσάκι με κάλυμμα χρυσό με τον τεπέ δουλεμένο από ειδικό μάστορα. Σε πολλά σχηματίζεται το οχτάχτιδο αστέρι. Γύρω γύρω κρέμονται κρόσσια χρυσά και φούντα χρυσή κρέμεται από χρυσή πλεγμένη κ ό σ α (= πλεξίδα). Αργότερα φορούσαν το τ ι π ι λ ο ύ κ ι δηλαδή το φεσάκι χωρίς τη φούντα, με τον τεπέ στολισμένο με φλουριά και μαργαριτάρια και κρόσσια χρυσά. Κάτω απ' τα κρόσσια έβαζαν το "μ π ό γ ο" τετράγωνο μαντηλάκι δεμένο σαν φιόγκο με τη μίαν άκρη να κρέμεται, ή λουλούδι. Μέσα στο μπόγο θηλύκωναν και τις άπλεχτες άκρες (φουντακίες) απ' τις πλεξίδες, που αυτές ήταν μέσα στο καπελάκι, να μη φαίνονται.

Πάνω απ' το φουστάνι φορούσαν εφαρμοστό ζακετάκι μαύρο από ρ ο ύ χ ο (= τσόχα καλής ποιότητας). Ήταν το λ ι μ π α ν τ ί κεντημένο στο τελείωμα, στο μανίκι και στο γιακά όλο με χρυσάφια. Αργότερα γινόταν κι από βελούδο βυσσιní ή μαύρο, κεντημένο κι αυτό με χρυσά.

Στην εκκλησία και στο γάμο τους φορούσαν τη σ α λ τ α μ ά ρ κ α , που είχε το ίδιο κόψιμο αλλά πιο πολλά χρυσοκεντίδια.

Το χειμώνα έβαζαν από πάνω τη σ κ ο υ ρ τ έ λ α με τη γούνα και πιο ελαφρύ είχαν το μ α κ ρ ο λ έ μ π α ν τ ο . Είχαν και τα δυο το ίδιο κόψιμο, μονοκόμματα μπροστά και πίσω κομμένα στη μέση, πλισσέ. Το μακρολέμπαντο, που το φορούσαν στην εκκλησία, ήταν βαρύ πράγμα με πολλά χρυσά κεντήματα και χρυσογαίτανα. Η σκουρτέλα φοριόταν ανοιχτή και λίγο λοξή μπροστά, για να φαίνεται η γούνα, που ήταν καλής ποιότητας, πάνω στενή και κάτω φάρδαινε.

Στη μέση στο φουστάνι φορούσαν ζώνη βελουδένια κόκκινη με κ ο λ ά ν ι α (= ασημένιες πόρπες σκαλιστές) κι από κάτω έβαζαν τη ζ ώ σ τ ρ α , μαντήλα μεταξωτή με κρόσσια.

Στο λαιμό φορούσαν, όσες σειρές είχαν, φλουριά σε γ κ ι ο ρ ν τ ά ν ι ντούμπλες, μαχμουντιέδες, πεντόλιρα, χοντρά και λιανά, βαλμένα να σχηματίζουν τρίγωνο.

Φορούσαν και σκουλαρίκια χρυσά, δαχτυλίδια, βραχιόλια χρυσά τα μ π ι λ ι ν τ ζ ί κ ι α .

Οι άντρες : φορούσαν σαλιβάρι από σαγιάκι. Το ύφαιναν οι γυναίκες. Το σαλιβάρι ήταν μπλε κι εκεί, όπου τελείωνε, άρχιζαν οι κάλτσες, που ήταν κι αυτές μπλε κεντημένες με καγκέλια κι ήταν σαν γκέτες με κοπτσάδες στο πλάι. Στο σημείο που τελείωνε το σαλιβάρι τύλιγαν καλτσοδέτα μαύρη με φούντα στο πλάι τη βουδέτα. Το γιλέκι ήταν μπλε από τσόχα κεντημένο με μπλε γαϊτάνι και σταύρωνε μπροστά. Ήταν αμάνικο με τσεπάκι. Το καλοκαίρι μέσα από το γιλέκι φορούσαν άσπρο πουκάμισο βαμβακερό, το χειμώνα από αλατζά ριγέ ή καρώ. Ζουνάρι στη μέση ριγωτό με κρόσσια, το καθημερινό σκέτο, υφαντό στον αργαλειό. Το χειμώνα φορούσαν μιντάνι, σακκάκι κοντό ή μακρύ, φοδραρισμένο με βαμβάκι.

Α Π Ο Κ Ρ Η Ε Σ – Αποκρηές στη Νάουσα

Οι αποκρηές, έθιμο που υπάρχει σ' όλον τον ελληνισμό, είναι γνωστό ότι έχει την καταγωγή του στους αρχαίους χρόνους. Πολλές και διάφορες διαθέσεις της ανθρώπινης ψυχής πρέπει να ήταν η αιτία, όπως η διάθεση να ξεφύγουν από την πίεση των αυξημένων φροντίδων του χειμώνα και να εκφράσουν τη χαρά τους για την επερχόμενη άνοιξη, να ξεγελάσουν με μεταμφιέσεις τα πνεύματα του κακού και να τα εξευμενίσουν με προσφορές – το ίδιο ισχύει και για τις ψυχές των νεκρών, που πίστευαν πως με την αναγέννηση της φύσης επανέρχονται στον επάνω κόσμο – να προκαλέσουν την καλή συγκομιδή των καρπών κά.

Όπως είναι φυσικό, ριζωμένες οι πεποιθήσεις αυτές βαθιά στις ψυχές των ανθρώπων είχαν τόση δύναμη ώστε ούτε ο Χριστιανισμός κατόρθωσε να τις απαλείψει, παρά κατάφερε μόνο να τις μεταβάλει, να τις προσαρμόσει και να τις συνδέσει κατά ένα μέρος με τη χριστιανική λατρεία. Έτσι έγιναν οι αποκρηές τα προεόρτια της μεγάλης γιορτής της Χριστιανοσύνης, του Πάσχα, ή μάλλον της μεγάλης Σαρακοστής. Η κρεατινή εβδομάδα θα καθαρίσει το σπίτι από το κρέας, η τυρινή από τα γαλακτοκομικά, για ν' ακολουθήσει η νηστεία, που θα καθαρίσει σώμα και ψυχή από τις αμαρτίες. Και τα ψυχοσάββατα την ίδια περίοδο θα γίνουν προσφορές με στάρι και δεήσεις για τη συγχώρεση των ψυχών των νεκρών.

Όμως σε πολλά μέρη συνδέθηκαν και με ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες και γεγονότα της ιστορίας ενός τόπου και συνδέθηκαν έτσι και με την εθνική μας ζωή.

Οι αποκρηές στη Νάουσα επίκεντρο είχαν και έχουν το εθνικό δρώμενο "Γιανίτσαροι και Μπούλες".

Η πομπική μορφή του δρώμενου, το ζευγάρι Γιανίτσαρος – Μπούλα, γαμπρός – νύφη, οι κινήσεις των χορευτών, ακόμη και το όνομα "Γιανίτσαρος" (όπως το προφέρουν οι Ναουσαίοι) οδηγούν τη σκέψη μας πίσω στα πανάρχαια χρόνια στις Διονυσιακές γιορτές και στη γένεση της τραγωδίας. Όμως στη διαδρομή του, όπως είναι φυσικό, πήρε και πολλά άλλα στοιχεία. Οι Ναουσαίοι το συνδέουν με την τουρκοκρατία και με τον εξολοθρεμό των

παλικαριών του αρματολού Ζήση Καραδήμου, που θέλησαν ν' αντισταθούν στο παιδομάζωμα, που ήθελε να επιβάλει ο σουλτάνος το 1705. Οι νέοι της Νάουσας, σύμφωνα με τις αφηγήσεις των παλιών Ναουσαίων, θέλησαν να τιμήσουν έτσι τα παλικάρια που θυσιάστηκαν, με μια μορφή αντίστασης έστω και τυπικής, αφού έτσι μπορούσαν με την άδεια των τουρκικών αρχών, που επέτρεπαν το έθιμο, να χορεύουν με σκοπούς τραγουδιών, που τους θύμιζαν ελεύθερη ζωή.

Αργότερα συνδέθηκε και με το Μακεδονικό Αγώνα, αφού κάτω απ' τις μεταμφιέσεις αυτές μπορούσαν να κρύβονται οι ηρωικοί Μακεδονομάχοι αντάρτες των γύρω βουνών, να ξεκουράζονται λίγο αποφεύγοντας το βαρύ χειμώνα κι ακόμη να μαζεύουν χρήματα και τρόφιμα για τον Αγώνα.

Σιγά σιγά συνδέθηκε με πολλές από τις μεγάλες στιγμές της νεότερης ιστορίας μας με την Επανάσταση του '21 "ως πότε παλικάρια θα ζούμε στα στενά" με τη θυσία των γυναικών της Νάουσας "Μακρυνίτσα", τους απελευθερωτικούς αγώνες 1912 - 13 "Δε μας τρομάζουν, μανά μου οι σφαίρες τα κανόνια - μόν' μας τρομάζουν, μανά μου, του Μπιζανιού τα χιόνια" και βέβαια της Χοντροσούγλας τη φοβερή μάχη στη Νάουσα, όπου σκοτώθηκαν δώδεκα Κρητικοί κι ένας Ηπειρώτης στη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα "Στις δεκατρείς του Απριλίου, η μέρα ήταν Τρίτη, που φίλιβιν ου αρχηγός τους νέους απ' την Κρήτη".

Όλοι αυτοί οι σκοποί, όπως και πολλοί άλλοι, ακούγονται στους "μαχαλάδες" της Νάουσας κατά τη διαδρομή που κάνει το μ π ο υ λ ο ύ κι όπως λέγεται η ομάδα των χορευτών.

Οι Αποκρηές στη Νάουσα

όπως τις θυμάται ο Τρύφων Χατζητρύφων (27 - 5 - 1980)

"Να σας πω γύρω απ' τις αποκρηές κάτι πράματα, τα οποία τα έζησε εγώ ο ίδιος. Πριν απ' την Κατοχή, απ' το 1929 γίνομαν γιανίτσαρος με τις Μπούλες της Νάουσας. Είναι έθιμο που το βρήκαμε απ' τους παππούδες μας κι αυτηνοί απ' τους δικούς τους τους παππούδες.

Το έθιμο αυτό δεν μπορεί να το καταλάβει κανείς, ούτε να μας το πάρει κανείς, γιατί είναι Ιστορία, όπως το Ολοκαύτωμα. Όπως όταν χορεύουν τη "Μακρυνίτσα" τα βήματά της μοιάζουν με τις μανάδες με τα παιδιά, που ρίχτηκαν στην Αράπιτσα, μια πίσω μια μπροστά "να ριχτούμε, να μη ριχτούμε. Πώς να ριχτούμε τόσο νέες". Όσοι το καταλαβαίνουν, δακρύζουν. Οι άλλοι δεν το καταλαβαίνουν, εμείς όμως οι Ναουσαίοι, συγκινούμαστε. Εγώ, όταν βλέπω έναν γιανίτσαρο, κλαίω* γι αυτό πρέπει να μείνει.

Στην Κατοχή σταμάτησε το έθιμο, λόγω του πολέμου, κόντευε να χαθεί. Το οργάνωσα εγώ, ο Τρύφων Χατζητρύφων, που με βλέπεις. Το 1948 έφερα νταούλια στο εργοστάσιο του Λαναρά με κίνδυνο της ζωής μου, γιατί οι δρόμοι είχαν ακόμη νάρκες, και γλεντήσαμε οι εργαζόμενοι. Το 1954 έφερα από τη Τζουμαγιά οργανοπαίχτες, τους φιλοξένησα 15 ημέρες στο σπίτι μου και τους έμαθα τους τοπικούς σκοπούς. Είχαμε μεράκι. Πλήρωνάμε απ' την τσέπη μας εμείς.

Από 9 χρονώ παιδί γίνομαν γιανίτσαρος και δεν σταμάτησα καθόλου. Απ' τα Χριστούγεννα αρχίζαμε να μαζεύουμε "τ' ασήμια" (= τα νομίσματα του θώρακα). Σήμερα ράβονται για ευκολία στο γιλέκο. Χρειάζονται ειδικοί τεχνίτες για να δεθεί το "ταράμπουλο", ένα ζωνάρι από καθαρό μετάξι, που έδενε στο κεφάλι ενωμένο με τη μάσκα. Η φορεσιά έχει 22 κομμάτια : η φουστανέλα, μια σπιθαμή πάνω απ' το γόνατο με 250 – 400 λαγκιόλια – η κοντέλα – το πισλί – το ζουνάρι – τα μανικάκια – το σελιάχι – οι μπέφτσες – οι βουδέτες – τα σκουφούνια – τα τσαρούχια – τα χαϊμαλιά – το κιουστέκι – οι παϊαντζίδες – τα τοκάδια – οι κουσιάδες – τα γκιουρντάνια – οι σταυροί – τα κουλάνια – το μπαϊρί – οι πάλλες – τα μαφέσια – ου πρόσουπους με βαράκι στο μέτωπο.

Η Μπούλα είναι άντρας ντυμένος με φαρδύ φουστάνι, λουλούδια και κορδέλες στο κεφάλι και π ρ ό σ ω π ο χωρίς μουστάκι. Μια Μπούλα σε κάθε μπουλούκι.

Είχαμε πάντα το ίδιο δρομολόγιο, όπως παλιά. Αρχιζάμε απ' το Δημαρχείο, που ήταν παλιά το κονάκι του Μουντίρη. Έπρεπε να πάρουν την άδεια, γιατί ήταν τουρκοκρατία. Δεν προσκυνούνε, μόνο τινάζονται περήφανα

γέρνοντας προς τα πίσω. Έτσι χορεύουν. Μόλις δοθεί η άδεια χορεύουν τη Ρόιδο, σκοπό χαρούμενο. Χορεύοντας κάνουν τη διαδρομή Δημαρχείο – Τριόδι – Καμμένα – Μπουλιάνα – Μπατάνια – Κιόσκι – Αη Γιώργη – Αλώνια και πάλι Καμμένα.

Οι χοροί είναι Παπαδιά, Μακρυνίτσα, Νιζάμικος, Νταβέλης, Μελεκές, του Σωτήρη, η Ρόιδο, του Υψηλάντη, Ως πότε παλικάρια - Εσείς βουνά, κά. Κάθε μαχαλάς έχει το τραγούδι του. Στα Καμμένα χορεύει πρώτη η νύφη, η Μπούλα

"Από τα Καμμένα ως τα Κασαπλιά
έχασα ένα μαντήλι μ' εκατό φλουριά . . . "

Στη Μπουλιάνα χορεύει ο αρχηγός τον Νταβέλη

"Γεια σου Νταβέλη μερακλή
πού 'σουν και ήρθες αρχιληστή . . . "

Ένα μικρό παιδάκι χορεύει πρώτο

"Δώδεκα χρόνους στο στρατό
στη Λάρισα στο Δομοκό . . . "

Ο υπόλοιπος κόσμος, όλοι γλεντούσαν, έρχονταν τα συγγενολόγια, έβγαζαν έξω στις αυλόπορτες μεζέδες, κρασί. Όλα τα σπίτια, πριν γίνουν οι φάρμες, είχαν ζώα, κατσίκια, αρνιά που τα έβοσκαν, γι' αυτό έφκιαναν κοκορέτσια, μπομπάρια, πίττες, κρασί.

Την τελευταία Κυριακή το βράδυ στ' Αλώνια βγάζουν τις μάσκες και χορεύουν μαζί με τους παλιούς Γιανίτσαρους και τρων και πίνουν.

Την Καθαρή Δευτέρα χορεύουν χωρίς μάσκα και χωρίς ορισμένο δρομολόγιο. Τελειώνουν όλα με χτυπήματα της πάλλας στη γη και με τη φράση "ό,τι είπαμε και δεν είπαμε ιδώ να μείνει".

Τα τραγούδια της Νάουσας

Γλεντζέδες οι Ναουσαίοι, κάθονταν στο τραπέζι με την παρέα και ξεχνούσαν να σηκωθούν (στις γιορτές φυσικά). Αν ήταν μεσημέρι, τους έβρισκε το βράδυ, αν ήταν βράδυ, κόντευε το πρωί.

Γεννήθηκα κι έζησα στη Βέροια, μα τα περισσότερα παραδοσιακά τραγούδια στη ζωή μου τα άκουσα στη Νάουσα απ' τον αξέχαστο συμπέθερό μου Βαγγέλη Μώκιο, που στο σπίτι του κάθε τραπέζι ήταν γλέντι. Αν κάποιος έκανε να σηκωθεί μετά το φαγητό ή κάποια να σηκώσει πιάτο απ' το τραπέζι, διαμαρτύρονταν "Άρα καθήστε κάτω, τι βιάζεστε; Από τώρα; Τόσο γρήγορα; Δε θα πούμε κάνα τραγούδι;" Κι άρχιζε εκείνα τα τραγούδια, τα συγκινητικά με την ωραία του φωνή και τ' άλλα τα αστεία, τα σατιρικά, που τα "ταίριαζαν" όταν ήταν νέοι – πολλά απ' αυτά – αυτός κι η παρέα του, όταν πήγαιναν γλεντώντας απ' το ένα σπίτι στο άλλο και ξυπνούσαν τις γυναίκες τους μέσα στη νύχτα "να τους βάλουν μεζέ" κι αυτές – κι ας ήταν κουρασμένες απ' την καθημερινή λάτρα του παλιού Ναουσαίικου σπιτιού – πρόθυμες πάντα, χαμογελαστές, έβγαζαν το δίσκο ή στρώναν τραπέζι, για να τους ευχαριστήσουν, μα κι ήταν τόσο καλοί νοικοκύρηδες κι από τα σπίτια τους δεν έλειπε ούτε το κρασί ούτε το τσίπουρο το σπιτικό κι ούτε τα λουκάνικα, ο μπάτσιος, η αρμιά κι οι τόσοι άλλοι σπιτικοί μεζέδες.

Στη μνήμη του θ' αναφέρω μερικά απ' τα τραγούδια, που, τόσο ωραία τραγουδούσε και που, αν και δεν είναι πολύ γνωστά αλλού, όμως δεν είναι καθόλου κατώτερα απ' τα άλλα δημοτικά μας τραγούδια, που κι οι ξένοι μελετητές τα χαρακτηρίζουν "μικρά αριστουργήματα".

Ου Μίλιους

Ου Μίλιους, ου πιρήφανους κι ου Μίλιους ου στρατιώτης
 σέρνει μουλάρια δώδικα – σέρνει μουλάρια δώδικα
 κι μούλις δεκαπέντι, σέρνει κι μια μούλα χρυσή,
 σέρνει κι μια μούλα χρυσή, να πιρπατεί καβάλα
 όλη τη νύχτα πιρπατεί – όλη τη νύχτα πιρπατεί
 νύχτα μι του φιγγάρι, να μην τουν πιάσ' ου κουρνιαχτός
 να μην τουν πιάσ' ου κουρνιαχτός, να μην τουν κάψει ου ήλιους
 στου δρόμου που επήγινι – στου δρόμου που επήγινι
 στου δρόμου που πηγαίνει, αρχίνησι να τραγουδεί
 αρχίνησι να τραγουδεί, της κλιφτουργιάς τραγούδια
 κι οι κλέφτες τουν ακούσανι – κι οι κλέφτες τουν ακούσανι
 'που μια ψηλή ραχούλα κι ου καπιτάνιους διάταξι
 κι ου καπιτάνιους διάταξι κι αυτός τους διατάζει
 για πιάστι τουν τουν κιαρατά – για πιάστι τουν τουν κιαρατά
 κι φέρτι τουν σι μένα, δώστι τουν κι μια μαχιργιά
 δώστι τουν κι μια μαχιργιά κι καταγή να πέσει .
 - Ξένι 'που πού 'ν' η μάνα σου – ξένι 'που πού 'ν' η μάνα σου
 'που πού είναι ου μπαμπάς σου· μάνα μου είναι απ' τα Γιάννινα
 μάνα μου είναι απ' τα Γιάννινα, μπαμπάς μου απ' τα Μπιτώλια
 είχα κι ιγώ 'ναν αδιρφό – είχα κι ιγώ 'ναν αδιρφό
 στους κλέφτις καπιτάνιου. - Ισύ 'σαι τ' αδιρφάκι μου
 ισύ 'σαι τ' αδιρφάκι μου, ισύ 'σαι ου αδερφός μου -
 Σαν δώσαν κι αγκαλιάστηκαν – σαν δώσαν κι αγκαλιάστηκαν
 τρεις μέρες δε χουρνιούνταν.

Σ' αυτήν την ασημόκουπα

Σ' αυτήν την ασημόκουπα θέλου να πιω πεντέξι
 κι αν δε μιθύσου κόρη μου κέρνα μ' ώσπου να φέξει
 να κάτσω να σ' αδηγηθώ τα πάθη τα δικά μου
 απού μικρός αρφάνινα 'που μάνα 'που πατέρα
 κι πήγα κι ρογιάστηκα σι μια κυρά βουργάρα (= πυργοδέσποινα).

Δώδικα χρόνους δούλιπα την κυρά δεν την ξέρου.

Κι ένα Μιγάλου Σάββατο του Πάσχα ξημιρώνει
 η κόρη βγαίνει απ' του λουτρό κι ου νιος απ' τουν μπαρμπέρη
 σαν 'δωσαν κι ανταμώθηκαν σ' ένα στενό σοκάκι.

- Κυρά δός' με τη ρόγα μου δός' με τη δούλεψή μου
 τ' αδέρφια μου μ' ουρμήνισαν θέλουν να μι παντρέψουν.

- Ξένε 'μα θέλεις παντριά ιγώ δα σι παντρέψου
 δώδικα σκλάβις έχου 'γώ κι όποια σ' αρέσει πάρε
 θέλεις τη ρούσα, την ξανθιά, θέλεις τη μαυρομάτα
 θέλεις τη ροϊδοκόκκινη πού' νι γιμάτη νιάτα.

- Σκλάβους ιγώ δε δούλιπα σκλάβα για να επάρου
 ιγώ κυράν εδούλιπα, κυράν θέλου να πάρου.

Πέντι μήνις

Πέντι μήνις γκιζιρνούσα μεσ' στον γκιούλ – μπαχτσέ (δυό μου μάτια)
 μεσ' στον γκιούλ' μπαχτσέ
 για να βρω καλή γυναίκα να την παντριφτώ (δυο μου μάτια) να την παντριφτώ.
 Βρίσκω κόρη απόυ κοιμόταν στις τριανταφυλλιές (δυο μου μάτια)
 στις τριανταφυλλιές
 μι την τσίπα σκιπασμένη να 'ναι δρουσιρή (η καϋμένη) να 'ναι δρουσιρή.
 Έσκυφα να τη φιλήσου δε μου δέχητι (δυο μου μάτια)
 δε μου δέχητι
 ξανασκύφτου ου καϋμένους χαμουγέλασι (η καϋμένη) χαμουγέλασι.
 - Πού 'σαν ξένη του χειμώνα απόυ κρύουνα (δυο μου μάτια)
 απόυ κρύωνα
 κι ήρθις τώρα καλουκαίρι, που ζισταίνουμι (η καϋμένη) που ζισταίνουμι.

Γυρίσματα

Η Σιάνα μας αλλάζει, βάνει τουν αλατζά
 κι βγαίνει στου σιργιάνι, ζουρλαίνει τα πιδιά

Φέτους δα γίνουν στάρια, μπαμπάκια κι κρασιά
 κι φτήνεια στα κουρίτσια πεντ' έξι στον παρά

Ποιόνα τα λιέτι τούτα, ποιον τ' αρμηνεύητι
 για να τραβήξου χέρι τσαρές δε γένητι

Ρίνα, Κατηρίνα μη βαλαντώνησι
 την Κυργιακή σι παίρνου κι ληφτιρώνησι.

Κι ο αείμνηστος Τρύφων Χατζητρύφων όμως δε θα 'ταν γνήσιος Ναουσαίος αν τελείωνε μια συνέντευξη χωρίς να πει με την ωραία του φωνή και γνήσια Ναουσαίικη προφορά, μερικά τραγούδια απ' τα παλιά. Απ' τα πολλά που ξέρει διαλέγει τρία:

- "Ου Λάππας" (για το φιλότιμο των κλεφτών),
- "Η Σωτηρώ" (βασισμένο σ' ένα πραγματικό γεγονός)
- "Η Μακρυνίτσα" (για το μεγάλο χαλασμό το '22 και τη θυσία).

Ου Λάππας

Σαράντα χρόνους στην κλιψιά, στους κλέφτις καπιτάνιους

κι απ' τα σαράντα κι ύστερα πιάνει να κάμει γάμου.

Όλους τους κλέφτις ακαλνάει κι όλους τους μπιμπασάδισ
του Λάππα δεν ακάλησιν, τουν πρώτου του του φίλου.

Όλοι στέλνουν τα πρόβατα, κριάρια στουλισμένα
κι ου Λάππας ου ακάλιστους πιάνει στουλίζει αλάφι
απ' του φλουρί δε φαίνονταν κι απ' του μαργαριτάρι.

Βάζει τ' αλάφι αμπρουστά κι ου Λάππας του κατόπι

- Καλημέρα σας μπέηδισ - Καλώς τουν Λάππα πού 'ρθιν

- Πού βάζιτι τους ακάληστους κι πού τους καλησμένους

- Ψηλά κάθουντ' οι ακάληστοι κι κάτω οι καλησμένοι. †

... πιάνει κι σφάζει του γαμπρό
(άντι) πιάνεκι σφάζει του γαμπρό κι τουν χαλνάει του γάμου

... ου ακάληστους

*θέει ου μωέου - << γιατί δεν αμάθγαις εουν ωρά σου μου
ου φίλου ; >>*

*ωιάνει κι σφάζει του γαμπρό
(άντι) ωιάνει κι σφάζει του γαμπρό κι τουν χαλνάει
του γάμου -*

Η Σωτηρώ

Στα χίλια ουχτακόσια κι στα δεκαεφτά
 μας ήρθι ένας λιβέντης απού την Αραπιά
 - Γλυκό κρασί γυρεύει, παλιό τρία χρουνώ
 γυρεύει κι μια κόρη, την κράζουν Σουτηρώ.
 Κι η κόρη σαν τ' ακούει πάησι να κοιμηθεί
 κι ου ύπνους δεν την πιάνει απού τη συλλουγή.
 Κράζει τις αδελφές της Σουφιά κι Λιμουνιά
 στου παραθύρι βγαίνει κι απουχηριτά.
 - Ώρα καλή γειτόνοι κι ισείς ψηλά βουνά
 ιγώ πάου στα ξένα, στη μαύρη ξενιτειά.
 Δεν είναι μάνα μ' Βέργια, δεν είναι Βοδενά
 δεν είναι Σαλονίκη την κράζουν Αραπιά –
 ή (δεν θα ξαναβρεθούμι σι τούτον του Ντουινιά).

Μακρυνίτσα

Τρία πουλάκια (αϊμάν αμάν) κάθονταν
 στις Νιάουστας του κάστρου (Μακρυνίτσα μου καημό πο'χει η καρδίτσα μου)
 Το 'να τηράει (αϊμάν αμάν) τα Βοδενά
 τ' άλλο τη Σαλονίκη (Μακρυνίτσα μου καημό πο'χει η καρδίτσα μου)
 Ένα μήλο (αμάν) κι άλλο μήλο (αμάν)
 βράδυασε και πού θα μείνω
 Το τρίτο το (κι αϊμάν αμάν) μικρότερο
 μοιριολογάει και λέει (Μακρυνίτσα μου καημό πο'χει η καρδίτσα μου)
 - Μας πάτησαν (κι αϊμάν αμάν) τη Νιάουστα
 μας πήραν τις γυναίκες (Μακρυνίτσα μου καημό πο'χει η καρδίτσα μου)
 Ένα μήλο (αμάν) κι άλλο μήλο (αμάν)
 βράδυασε και πού θα μείνω.

Σ η μ ε ί ω σ η : Άλλη εκδοχή είναι : αντί Μακρυνίτσα = Μάι, Κρινίτσα μου κι
 αντί "ένα μήλο κι άλλο μήλο" = "ένα μιλώ, κι άλλο μιλώ". Ηχητικά είναι τα
 ίδια. Η δεύτερη εκδοχή μου φαίνεται πιο σωστή αλλά έβαλα την πρώτη, γιατί
 έτσι το είδα δημοσιευμένο.

ΝΑΟΥΣΑ – Οι Βλάχοι

μιλάει η Ναουσαία βλάχα Χρυσούλα Πιτάνιου, 74 ετών (3 – 6 – 1978)

«Ο παππούς μου ήταν Κεχαγιάς, Λούκας λέγονταν. Είχε πολλά πρόβατα κι είχε κι αγέλη · άλογα, φοράδες.

Εμάς τα σπίτια μας, τα πατώματα ήταν χώμα με βουνιά απ' τις αγελάδες κι από πάνω κοκκινόχωμα να σφίξει. Αλλά το χειμώνα τά 'στρωνάμε με βελέντζες· κάτω ψάθες και πάνω βελέντζες, που είχαμε πολλές, σκέτες και φλοκιαστές. Γύρω γύρω στους τοίχους, είχαμε στρωμένα **χ α μ η λ ά**, μαξιλάρια υφαντά μεγάλα, μακρόστενα, με ρίγες στις άκρες ή κεντημένα με μαλλί στον αργαλειό "με τη βέργα" με πουλάκια και λουλούδια.

Τα προσκέφαλα τά 'λεγάμε **κ α π ε τ ί ν ι**, τις πετσέτες τις μεγάλες **μ ε σ ά λ ε ς**. Μαγειρεύαμε στο τζάκι ή και έξω στις **φ ο κ α ρ ι έ ς** κι έτρωγάμε σε **σ ο φ ρ ά** από τα **μ ι σ ο ύ ρ ι α** (= χωμάτινες σουπιέρες). Είχαμε πολλά τυριά, βούτυρα και γάλατα.

Ζούσαμε σε μεγάλες οικογένειες αλλά είχαμε σεβασμό. Οι νύφες πήγαιναν στον πεθερό με το **γ κ ι ο ύ μ ι** νερό και τις πετσέτες να νιφτεί. Τον πήγαιναν τον καφέ και το φαγί και χαιρετούσαν με υπόκλιση.

Μέσα στο σπίτι δούλευαμε τον αργαλειό, το τσικρίκι, το λανάρι. Μεις είχαμε σκληρή ζωή. Ό,τι φορούσαμε ήταν φκιαγμένο με τα χέρια μας.

Ο ι ά ν τ ρ ε ς : φορούσαν το **σ α λ β ά ρ ι**, υφαντό, σκούρο μπλε ή καφέ και το **γ ι λ έ κ ι** που το 'λεγαν **μ ι τ ά ν ι**. Πουκάμισα ριγωτά ή κουτιαστά (= καρώ). Έρχονταν ο ράφτης στο σπίτι και τα 'ραβε.

Ο ι γ υ ν α ί κ ε ς : φορούσαν από μέσα **π ο υ κ ά μ ι σ ο** αμάνικο, υφαντό κι απ' έξω το **φ ο υ σ τ ά ν ι**, μάλλινο ή μεταξωτό, μακρύ ως κάτω, πλισσέ. Πιο παλιά φορούσαν τραχηλιά ύστερα το φουστάνι ήταν κλειστό ως επάνω στο λαιμό. Από πάνω φορούσαμε **τ σ ι π ο ύ ν ι**, που ήταν λίγο πιο κοντό απ' το φουστάνι, αμάνικο, ανοιχτό μπροστά. Κάτω από τη μέση είχε πιέτες φαρδιές σαν φουστανέλα. Ήταν κεντημένο με κόκκινα γαϊτάνια και χρυσοκλωστές κι είχε σχέδια **τ α τ ρ ί α** τα λέγαμε (= αρχαίες λύρες).

Φόδρα δεν είχε, μόνο μια φάσα με τσόχα στη λαιμουδιά και στην καβαδούρα. Ήταν μάλλινο, υφαντό "μπλε στο λουλάκι". Τό 'βαφάμε μόνες μας με "σάρβα" απ' τα πρόβατα, κάθε μέρα σε νερό βραστό, ένα μήνα κρατούσε το βάψιμο. Όταν ήταν ζέστα σήκωνάμε τις γωνίες και τις έπιανάμε πίσω στη μέση με πιάστρα ασημένια.

Η σάρκα ήταν κι αυτή πανωφόρι με φλόκο από μέσα.

Αρραβώνας – Γάμος: Τα προξενιά τα ταίριαζαν οι προξενήτρες αλλά και οι γονείς. Της Παναγίας το Δεκαπενταύγουστο στο πανηγύρι στο βουνό γίνονταν "νυφοπάζαρο". Έβλεπαν οι γονείς τα κορίτσια και τα παιδιά κι έλεγαν ο ένας στον άλλο "θα με δώσεις το κορίτσι σου στο πιδί μου;" "Όμως δεν το ξέρεις το κορίτσι μου" "Αφού ξέρω εσένα τι θέλω να ξέρω και το κορίτσι σου;". Τα πάντρευαν μικρά 14, 15, 16 χρονώ. Τη μια χρονιά γίνονταν τα προξενιά την άλλη ο γάμος, πάλι της Παναγίας στο βουνό. Γίνονταν μέχρι και 50 γάμοι στη σειρά.

Τα προξενιά γίνονταν κρυφά. Στον αρραβώνα όμως έβαζαν έξω από το σπίτι δάδα αναμμένη, για να καταλαβαίνουν ότι γίνονταν αρραβώνες.

Πριν απ' το γάμο την **Πέμπτη** κοσκίνιζαν τα κορίτσια κι έπιαναν προζύμια: Ένα τσουκάλι προζύμι για το γαμπρό, ένα για τη νύφη, για να ιδούν τίνος θα φουσκώσει πιο γρήγορα "ποιος είναι ο πιο έξυπνος". Ζύμωναν και **κουλίκια** για όλους, για το γαμπρό, τη νύφη, το Νουνό, τους καλεστάδες.. Ένα κουλίκι έβαζε η μάνα της και μέσα στην προίκα της νύφης "το τυχερό της". Το μοίραζαν την άλλη Τετάρτη στους συγγενείς του γαμπρού. Καθώς ζύμωναν τα κουλίκια τα κορίτσια τραγουδούσαν "σήκω, νύφη, κοσκίνισε τ' αφράτο παξιμάδι . . .". Ύστερα οι **καλεστάδες** τα 'παιρναν και γύριζαν στα σπίτια και καλούσαν κερνώντας και κρασί από ένα μπουκάλι, που κρατούσαν.

Την **Παρασκευή** τα κορίτσια ζύμωναν **εφταζυμήτικα** ψωμιά ρίχνοντας και παράδες, για το Νουνό, για τη νύφη και τα κεντούσαν από πάνω με πειρούνι κι έβαζαν αμύγδαλα, κουφέτα και βαράκι.

Το **Σάββατο** έσφαζαν αρνιά. Το βράδυ στο σπίτι της νύφης έπρεπε να γίνει γλέντι με τους συγγενείς της, με το μπαμπά της – τα μισοστέφανα – έπρεπε να γίνει ο μισός γάμος στο σπίτι της αλλιώς δεν την έδινε ο μπαμπάς της. Φορούσε "το δεύτερο" φουστάνι της. Ο άλλος μισός γάμος θα γίνει την Κυριακή το βράδυ στου γαμπρού.

Την **Κυριακή** γίνονταν τα στέφανα. Τρία παιδιά "οι συχαριώτες" έτρεχαν κι έδιναν την είδηση στις νύφης "άντε εεε . . . , έρχεται ο γαμπρός". Στην εκκλησία πήγαιναν τη νύφη καβάλα στ' άλογο, στρωμένο με τις καλύτερες φλοκάτες. Φορούσε το χρωματιστό της νυφικό φουστάνι, σάρκα, μαφέσι, κι ένα τσεμπέρι άσπρο, για να μη φαίνεται το πρόσωπό της. Φορούσε τα φλουριά (ντούμπλες, διακοσάρες) δώρα, απ' το μπαμπά της κι απ' το γαμπρό. Η ζώνη ήταν βελουδένια κόκκινη κι είχε κολάνια σκαλιστά κι από κάτω έβαζαν τη ζώστρα μεταξωτή με κρόσσια.

Μετά τη στέψη πήγαινε καβάλα στ' άλογο στο σπίτι του γαμπρού. Τη συνόδευαν τα μπρατίμια. Την κατέβαζε ο πεθερός αγκαλιά απ' τ' άλογο. Η πεθερά την υποδέχονταν με δίσκο, κρασί και λειτουργιά. Τα κορίτσια τραγουδούσαν

"έβγα μάνα, έβγα αφέντη, για να ιδείς τι βιος σε φέρνει
πάει μονός κι ήρθε ζευγάρι με την πέρδικα στο χέρι"

και

"Περδικούλα μου, πάνω αυτού φωλιά να στήσεις
δεκαοχτώ πουλιά να κάνεις . . . "

Η νύφη, μέχρι το δωμάτιο που θα την έβαζαν να καθήσει, πατούσε πάνω σε άσπρη φλοκάτη. Εκεί γίνονταν το γλέντι με όργανα και τραγούδια. Είχαν πολλά τραγούδια, τόσα, που μπορούσε να γίνει γάμος και χωρίς όργανα, μόνο με τραγούδια. "Η νύφη πάει στο γαμπρό" και

"να μη μας το μαλώσετε, συμπεθερούλα μου,
είναι μικρό και χαϊδεμένο το 'χουμε.

Να το 'χετε μόσχο στο χαρτί . . . " κά.

Στις 8 μέρες πήγαιναν στην εκκλησία με τη νύφη».

ΑΡΚΟΧΩΡΙ Ημαθίας

από τις : Ανθία Λιόλιου, ετών 73 και

Χαμαϊδή Λιόλιου, 81 ετών στις 30 - 8 - 1983

Οδγα Σ. Κόνζου 70 ετών, Χαϊδω Ι. Νιοζιου 58 ετών

Το Αρκοχώρι, 5 - 6 χλμ. έξω από τη Νάουσα, είναι ένα από τα πιο γραφικά ορεινά χωριά, που κρατά το χρώμα το παραδοσιακό. Οι κάτοικοί του μένουν τον περισσότερο καιρό στη Νάουσα.

Η ζωή στο χωριό - θυμούνται - τον παλιό καιρό ήταν δύσκολη αλλά καλή. Είχαν λίγα χωράφια και δούλευαν και μεροκάματα στα ξένα. Δούλευαν και οι γυναίκες στα χωράφια και πολλές φορές έπαιρναν μαζί τους και τα παιδιά. Άλλοτε από τις συνυφάδες η μία κρατούσε τα παιδιά και η άλλη δούλευε "τραβούσε τράφους" (= αυλάκια στ' αμπέλι).

Κύρια απασχόληση ήταν η κτηνοτροφία κι απ' το μαλλί των ζώων έφτιαχναν τα ρούχα τους. Ζούσαν φτωχικά. Ένα σαλβάρι το είχαν δέκα χρόνια κι όταν τρυπούσε το μάλωναν. Επί τουρκοκρατίας έδιναν χαράτσι στον μπέη το ένα δέκατο από την παραγωγή τους.

Α ν τ ρ ι κ ή φ ο ρ ε σ ι ά : Παλιά φορούσαν φουστανέλα χωριστή (από τη μέση και κάτω) με πολλές δίπλες. Αυτή έμεινε κι αργότερα ως "γαμπριάτικη φορεσιά". Π ο υ κ ά μ ι σ ο άσπρο με φαρδύ μανίκι. Μερικοί ηλικιωμένοι φορούσαν μαύρα πουκάμισα. Φορούσαν και χ ε ι ρ ό τ ι α ειδικά μανίκια σαν γάντια κομμένα. Τα φορούσαν κάθε μέρα στη δουλειά και είχαν και καλύτερα για την καλή φορεσιά. Πάνω απ' το πουκάμισο φορούσαν τ ο τ σ α μ α ν τ ά ν ι μαύρο ή μπλε, αμάνικο με πολλά γαϊτάνια γύρω στο τελείωμα και στη χεριά. Ζ ω ν ά ρ ι υφαντό μαύρο, μπλε ή καφέ, μακρύ με κρόσσια. Στα πόδια χ ο λ έ β ι α και π ο δ έ τ ε ς μαύρες και τ σ α ρ ο ύ χ ι α. Αργότερα φόρεσαν σ α λ β ά ρ ι α σαγιακένια και σ κ ο υ φ ο ύ ν ι α μάλλινα και γ ι λ έ κ ο μαύρο κεντημένο με χρωματιστά γαϊτάνια.

Γυναικεία φορεσιά: Παλιότερα φορούσαν το σαγιά μπλε ή άλλο χρώμα σκούρο. Οι νέφες φορούσαν άσπρο.

Αργότερα πάνω απ' το κατασάρκι (= φανέλα) φορούσαν πουκάμισο άσπρο ως το γόνατο χωρίς κεντήματα. Από πάνω φορούσαν φούστα σε διάφορα χρώματα, αμάνικη, υφαντή. Πάνω απ' τη φούστα το φουστάνι, που ήταν μονόχρωμο (= ντούσκο) ή λουλουδάτο (= πρόντο). Είχε άνοιγμα στο μπούστο για να μπαίνει η τραχηλιά και σειρήτια γύρω στο μπούστο, όπως και στον ποδόγυρο. Κάτω από τη μέση είχε πιέτες γύρω γύρω εκτός από ένα διάστημα ίσιο που υπήρχε μπροστά, όπου έμπαινε η ποδιά. Η τραχηλιά ήταν άσπρη, κισμιρένια, κεντημένη με χρυσή κλωστή και μπιμπίλα. Μέσα από την τραχηλιά, για να μη φαίνεται το κατασάρκι, υπήρχε ένα ύφασμα υφαντό κεντημένο με γαρνιτούρες και κουμπάκια. Πάνω απ' το φουστάνι έβαζαν ποδιά σουρωτή στο ζωναράκι, με ζιγκζακωτά γαζιά και βελούδινα ρέλια. Απ' τα μανίκια του φουστανιού, που ήταν λίγο πιο κάτω από τον αγκώνα, φαινόταν κάποια πρόσθετα μανίκια μεταξωτά, όπως η τραχηλιά, που τα 'λεγαν βρουμάνικα.

Στη μέση φορούσαν κολλάνια, όπως οι Ναουσαίες και αλυσίδες ασημένιες στο γοφό με τοκάδες. Ακόμη φορούσαν σκουλαρίκια κρεμαστά, ασημένια, σαν φλουριά. Κάλτσες πλεχτές με σχέδια στην πλέξη, στη φτέρνα και στη μύτη, που φαίνονταν, γιατί φορούσαν παντόφλες. Στο κεφάλι φορούσαν πιο παλιά κατσούλι άσπρο, φουσκωτό αλλά αργότερα φορούσαν τσίπινο δηλαδή τσεμπέρι πιασμένο κάτω απ' το σαγόνι, μονόχρωμο. Οι νέες φορούσαν μεταξωτά μαντήλια με κρόσσια, που τα 'λεγαν σπαλιέτα.

Πάνω απ' το φουστάνι το χειμώνα φορούσαν σιγκούνι μπλε σαν λουλάκι λίγο πιο κοντό απ' το φουστάνι. Ήταν μάλλινο, υφαντό στον αργαλειό. Επάνω ήταν εφαρμοστό ενώ κάτω φάρδαινε σε λοξό. Οι τσέπες, τα μανίκια κι ο ποδόγυρος είχαν σχέδια με γαϊτάνια κόκκινα.

Ένα πιο ελαφρύ επανωφόρι ήταν η γιλέκα ή κάππα. Ήταν αμάνικο, από μαύρο, μάλλινο ύφασμα, στενό επάνω και φαρδύ κάτω απ' τη

μέση, ανοιχτό μπροστά, με πλαϊνά σχισίματα και πολλά κεντήματα με χρυσοκλωστές γύρω γύρω και στην πλάτη.

Α ρ ρ α β ώ ν α ς – Γ ά μ ο ς : Παντρεύονταν με προξενιό. Τότε δε ρωτούσαν το κορίτσι ή το αγόρι αν ήθελαν να παντρευτούν, γινόταν ό,τι ήθελε ο πατέρας. Πήγαινε ο προξενητής για η προξενήτρα μια δυο φορές στο κάθε σπίτι, ώσπου να συμφωνήσουν κι ύστερα "άλλαζαν παράδες" για σιγουριά. Ήταν σαν να 'διναν λόγο. Κερνιόταν λουκούμια, στραγάλια και ρακί κι έφευγαν.

Ο επίσημος αρραβώνας γίνονταν με το συγγενολόι του γαμπρού. Πήγαιναν στη νύφη δώρα και το φ λ ο υ ρ ί . Έβαζαν ένα μικρό αγόρι να περάσει τις βέρες, γιατί το είχαν για καλό. Ο πεθερός κι η πεθερά έδιναν στη νύφη π α ρ ά δ ε ς κι αυτή τους φιλούσε το χέρι.

Ο αρραβώνας κρατούσε ένα χρόνο και περισσότερο. Σ' αυτό το διάστημα η νύφη ετοίμαζε τα προικιά. Άλλα τα ύφαιναν στον αργαλειό κι άλλα τα αγόραζαν. Δεν δίναν λίρες, γιατί ήταν φτώχεια, μόνο τα ρουχικά τσίπες, στρωσίδια, μαξιλάρια και καμμιά βελέντζα.

Όταν ήταν να γίνει ο γ ά μ ο ς , οι ετοιμασίες άρχιζαν απ' την προηγούμενη εβδομάδα. Κορίτσια, που ζούσαν και οι δυο γονείς τους, ζύμωναν τα π ρ ο ζ ύ μ ι α . Μέσα στα προζύμια έβαζαν ένα ασημένιο δαχτυλίδι. Μόλις φούσκωναν τα προζύμια έβγαζαν το δαχτυλίδι και ζύμωναν ψωμιά.

Έστελναν ένα παιδί να καλέσει τους συγγενείς στο γάμο μ' ένα μπουκάλι ρακί, που το 'λεγαν σ τ ρ ι φ τ ά ρ ι . Τους κερνούσε μ' ένα ποτηράκι λέγοντας "να ζήσετε και ταχιά να 'ρθείτε στο γάμο".

Το **Σ ά β β α τ ο** βράδυ η νύφη με τις ξαδέρφες και τις φίλες της έφευγε απ' το σπίτι της και πήγαινε σ' άλλο σπίτι συγγενικό. Στο πατρικό της, όπως και στο σπίτι του γαμπρού, γινόταν τραπέζι με κρέατα, πατάτες, κρασιά και ρακιά και με νταούλια και γκάντες.

Την **Κ υ ρ ι α κ ή** κατά τις 10 άρχιζε το ντύσιμο της νύφης στο συγγενικό σπίτι. Τη ντύνανε τα κορίτσια τραγουδώντας. Της φορούσαν το

σαγιά τον άσπρο ή το καλό της φόρεμα, μια τσίπα άσπρη στο κεφάλι κι απ' το μέτωπο, περασμένες σ' ένα κορδόνι της κρεμούσαν ι τ ρ έ ς (= τρέσες) στο πρόσωπο και μερικές απ' αυτές τις έπλεκαν και τις κρεμούσαν μέχρι κάτω σαν χρυσές ή ασημένιες αλυσσίδες. Της φορούσαν και κρεμαστά σκουλαρίκια με φλουριά. Είχε ακόμα να φορέσει και την π ό λ κ α ένα είδος παλτού πιο κοντό λίγο απ' το φουστάνι.

Κουμπάρος ήταν ο νουνός του γαμπρού, γι' αυτό και τον έλεγαν Ν ο υ ν ό . Ο γαμπρός με το σόι του πήγαινε και τον έπαιρνε με τα όργανα και τον πήγαινε στο σπίτι του, όπου είχαν τραπέζι στρωμένο. Ο Ν ο υ ν ό ς κρατούσε και το φ λ ά μ π ο υ ρ ο έναν ξύλινο σταυρό με τρία μήλα καρφωμένα β α ρ ά κ ι (= χρυσωμένα) και χρωματιστό πανί.

Ο π α ρ α ν ο υ ν ό ς κρατούσε μια μ π ο ύ κ λ α (= ξύλινο μπουκάλι) με κρασί. Για τη νύφη είχαν κι ένα ψωμί ειδικά ζυμωμένο μέσα σε μια κ ό φ α (= πανέρι) σκεπασμένη με μαντήλι. Ήταν το κ ο υ λ ί κ ι .

Τα παπούτσια της νύφης τα έβαζαν μέσα σ' έναν κεντημένο τουρβά.

Όταν πήγαιναν να πάρουν τη νύφη (στο συγγενικό σπίτι) ο άντρας της αδερφής του γαμπρού ή αν δεν υπήρχε, η ίδια η αδερφή, έρριχνε κρασί μέσα στο παπούτσι και της έδινε να πιεί. Της φορούσε και την π ό λ κ α . Μετά τα μ π ρ α τ ί μ ι α (= φίλοι του γαμπρού) έπαιρναν τη νύφη αγκαζέ – η νύφη καμάρωνε – και την πήγαιναν στο σπίτι της. Στο σπίτι της η νύφη χ α ι ρ ε τ ο ύ σ ε έναν έναν τους συγγενείς της κι αυτοί της εύχονταν και της έδιναν δώρα. Μετά τ' άδελφια της την οδηγούσαν στην εκκλησία. Φ ε ύ γ ο ν τ α ς έ κ α μ ν ε τ ρ ε ι ς φ ο ρ έ ς τ ο σ τ α υ ρ ό τ η ς .*

Στην εκκλησία έφτανε πρώτη η νύφη κι ύστερα έρχονταν ο γαμπρός. Ο παπάς τους έπαιρνε και τους στεφάνωνε με τα μεταξωτά στέφανα. Στο μεταξύ οι νέοι και οι νέες χόρευαν στην πλατεία. Όταν τελείωνε το στεφάνωμα έρριχναν τουφεκιές. Ο γαμπρός έπαιρνε τη νύφη και πήγαιναν στην πλατεία.

* Martin P. Nilsson "Ελληνική λαϊκή θρησκεία" Μετάφραση Ι.Θ. Κακριδή, σελ.77 "Ο Αριστοφάνης αναφέρει πως όταν μια γυναίκα άφηγε το σπίτι της έκανε μια προσευχή στην Εκάτη".

Πρώτος χόρευε ο Νουνός τρεις φορές κρατώντας το "φλάμπουρο" στο χέρι, ύστερα η Νουνά μια φορά και μετά τα μπρατίμια, οι μπρατίμισσες, ο πεθερός, η πεθερά, οι γονείς της νύφης και οι συγγενείς, ώσπου να νυχτώσει καλά.

Μετά πήγαιναν στου γαμπρού το σπίτι. Μια γυναίκα κρατούσε ένα πιάτο με μέλι. Η νύφη "άλειφε" τις πόρτες και τα μπρατίμια "έξυναν" τις πόρτες τρεις φορές. Ύστερα η νύφη έπαιρνε μια φ ε λ ο ύ τ σ α (= μια μεγάλη φέτα ψωμί) και την έσπαζε πάνω απ' το κεφάλι της. Μισό έπαιρνε η μάνα της και μισό η πεθερά της.

Φ Υ Τ Ε Ι Α Ημαθίας

από τις : Γκιλιοπούλου Σταμούλα, 82 ετών

Τσέου Α. Ελένη, 72 ετών

Τσέου Γρ. Ελένη, 74 ετών

Καμπίσιου Ευθυμία, 68 ετών στις 31 – 7 – 1983

Ζιώγα Κωνσταντίνο

Ζιώγα Ελισσάβητ, 72 ετών στις 22 – 8 – 1983

Ζιώγα Κρυστάλλω, 70 ετών

Ζαφείρη Ελένη

Ζαφείρη Στ. Ελισσάβητ, 84 ετών στις 7 – 2 – 1984

Στη Φυτειά, όπως και σ' όλη τη Μακεδονία μέχρι το 1912 υπήρχε τουρκοκρατία. Δεν είχε βέβαια πολλούς Τούρκους το χωριό, γιατί είναι ορεινό, υπήρχε μόνο ένα βακούφικο, που το λέγανε "αμπελικό" κι ένα φούρνος τούρκικος, που ψήγανε ψωμί για το στρατό τους. Ωστόσο ο φόβος του κατακτητή σκίαζε κι επηρέαζε τη ζωή των ανθρώπων. Ζούσαν σε πολυμελείς οικογένειες όλοι μαζί πεθερικά, νύφες και παιδιά ανύπαντρα κι η φτώχεια ήταν μεγάλη. Υπήρχαν λίγα χωράφια, που τα όργωναν με βόδια κι έβγαιναν στο δάσος – το πλούσιο δάσος του Βερμίου – για ξύλα και για να κάνουν ξυλοκάρβουνα, που τα πουλούσαν. Σ' αυτές τους τις δουλειές βοηθούσαν κι οι γυναίκες, ξυπόλυτες πολλές φορές ή φορώντας τσαρούχια.

Τα σπίτια ήταν φτωχικά, στρωμένα με ψάθα. Τα στρώματα, από γιδίσιο μαλλί, τα έλεγαν π ρ ο κ ό β ε ς . Εκεί κοιμόταν όλοι μαζί, , στη σειρά, μέχρι και δέκα άτομα. Τρώγαν όλοι καθιστοί γύρω από ένα στρογγυλό, χαμηλό τραπέζι τον σ ο φ ρ ά . Στα σπίτια υπήρχαν τ σ ι κ ρ ί κ ι α κι α ρ γ α λ ε ι ο ί κι ό,τι φορούσαν ήταν υφαντό. Μετά την αποχώρηση των Τούρκων (όταν ήρθε το Ελληνικό) που οι άνθρωποι ένιωθαν πιο ελεύθεροι, μαζεύονταν τα βράδια του χειμώνα στα φιλικά σπίτια κι έκαναν μ ο α μ π έ τ ι α , έτρωγαν κάστανα και καρύδια (που άφθονα έβρισκαν στο βουνό) κι έπιναν κρασί και τραγουδούσαν ή λέγανε διάφορες ιστορίες,

μ α σ λ ά τ ι α . Το χωριό κάηκε δυο φορές. Μια φορά το 1821 και μια φορά στη γερμανική κατοχή.

Γ υ ν α ι κ ε ί α φ ο ρ ε σ ι á : Στα 1983 – 84, που καταγράφηκαν οι μαρτυρίες από γυναίκες 70 – 80 ετών, οι ίδιες φορούσαν φορέματα μακριά, πλισσέ στο κάτω μέρος, με μπούστο, που είχε άνοιγμα μέχρι τη μέση και κούμπωνε με κουμπάκια ή σουστές, με δυο πιετούλες στο πλάι ή όχι. Οι χήρες φορούσαν μαύρα φορέματα και οι παντρεμένες μεγάλης ηλικίας μονόχρωμα σε πράσινο, μπλε, καφέ κá. Οι πιο νέες (νύφες τις λένε) φορούσαν μεταξωτά ^ακ λ α δ ω τ á δηλαδή με φόντο μονόχρωμο και χρωματιστά λουλούδια, όλα ραμμένα στο ίδιο σχέδιο, με ποδιά στη μέση και ζώνη με κ ο λ ά ν ι α ασημένια.

Η παλιότερη γυναικεία φορεσιά χαρακτηριστικό της έχει τον σ α γ ι á . Κατ' αρχήν, το πρώτο ρούχο ήταν το π ο υ κ á μ ι σ ο, που το φορούσαν πάνω από μια εσωτερική φανέλα. Το πουκάμισο ήταν από υφαντό βαμβακερό ύφασμα, σε χρώμα άσπρο, αρκετά μακρύ ως 10 εκ. κάτω από τη γάμπα, με μανίκι μακρύ και φαρδύ. Το μανίκι καθώς και ο ποδόγυρος στο τελείωμα είχε σειρήτι κόκκινο. Περίπου 10 εκ. πάνω από τον ποδόγυρο, κοντά στο γόνατο, είχε στην ύφανση κεντίδια χρωματιστά σε δύο μοτίβα μπροστά και δύο πίσω, μακρόστενα στο ύψος, που τα λέγαν π α τ α ρ έ ς . Κάτω απ' τα μανίκια του πουκάμισου φαινόταν δεύτερα μανίκια πρόσθετα, εφαρμοστά, που τα στερέωναν στα μανίκια της φανέλας, με κέντημα χρωματιστό στο κάτω μέρος περίπου 15 εκατοστά. Τα έλεγαν χ ε ι ρ ό τ ι α . (Κατά μια άλλη άποψη δεν φορούσαν χειρότια οι γυναίκες, μόνο οι άντρες).

Η τ ρ α χ η λ ι á ήταν κομμάτι υφάσματος με σύνθεση μετάξι και βαμβάκι, εξάρτημα, που έμπαινε γύρω από το λαιμό. Ήταν χωρισμένο σε δυο κομμάτια και σταύρωνε μπροστά. Έμπαινε, για να καλύψει το κενό, που άφηνε στο λαιμό το πουκάμισο. Στα τελειώματά του είχε δαντέλα ή μπιμπίλα φτιαγμένη στο χέρι. Ο σ α γ ι á ς , που ήταν κι αυτός βαμβακερός, φοριόταν

πάνω από το πουκάμισο κι είχε χρώμα μπλε ή, όπως λέγανε, "γεράνιο χρώμα". Ο νυφιάτικος μπορούσε να είναι άσπρος. Το μάκρος του έφθανε λίγο πιο κάτω από το γόνατο έτσι ώστε να φαίνεται μια σπιθαμή το πουκάμισο από κάτω. Είχε μανίκι μέχρι τον αγκώνα ώστε να φαίνονται τα μανίκια του άσπρου πουκάμισου. Ο μπούστος είχε άνοιγμα στρογγυλό γύρω γύρω από το στήθος, για να φαίνεται η τραχηλιά και θηλύκωνε στη μέση με μια θηλιά. Ο σαγιάς είχε ανοίγματα, όπως αυτά του κάμπου, που κι εδώ λέγονται, όπως κι εκεί, π ο δ ι έ ς . Οι ποδιές γύριζαν προς τα πίσω και στερεώνονταν στη μέση πίσω ώστε να φαίνεται η ανάποδη του σαγιά, που όμως δεν ήταν φοδραρισμένη παρά είχε σχέδια από βαθύ βυσσινί χρώμα (όπως το κοφτό κέντημα) στερεωμένα με κόκκινες χρωματιστές κλωστές. Κυρίαρχο σχέδιο ήταν το μισοφέγγαρο (φεγγαρωτά). Ο μπούστος ήταν στολισμένος με κ α γ κ έ λ ι από γαϊτάνι μαύρο. Πάνω από τον σαγιά φοριόταν η π ο δ ι ά . Ήταν μάλλινη υφαντή στον αργαλειό με ρίγες όρθιες (1 εκ. περίπου). Τα χρώματα που κυριαρχούσαν ήταν μαύρο, κόκκινο, μπλε. Οι ρίγες φαίνονταν σαν ανάγλυφες κι αυτό το πετύχαιναν στον αργαλειό χρησιμοποιώντας ένα λεπτό ξύλο, με το οποίο έπιαναν τις κλωστές (υφάδια) τις κρατούσαν πάνω από το στημόνι σαν θηλιές σύμφωνα με το σχέδιο.

Πάνω από την ποδιά φοριόταν το ζ ω ν ά ρ ι . Ήταν υφαντό αρκετά φαρδύ και μακρύ ώστε να τυλίγεται στη μέση. Το τελείωμά του το σκάλωναν με καρφίτσες. Το σχέδιο του ήταν ριγέ με χρώματα κόκκινο, μαύρο, κίτρινο. Οι κ ά λ τ σ ε ς ήταν μάλλινες πλεγμένες στο χέρι, άσπρες με κέντημα στη μύτη και τη φτέρνα, που γίνονταν στο πλέξιμο. Τα σχέδια ήταν καρδούλες, έλατα κά. Π α π ο ύ τ σ ι α είχαν τα σκαρπίνια.

Πάνω απ' το σαγιά φοριόταν ένα ζακετάκι κοντό, που λεγόταν λ ι μ π α ν τ ί . Είχε μακρύ μανίκι, πιο μακρύ απ' το μανίκι του σαγιά (αλλά τόσο που να φαίνεται το κέντημα από τα χειρότια) και όρθιο γιακαδάκι. Ήταν σε χρώμα μαύρο αλλά πολλές φορές και σε βελούδο βυσσινί ή μπλε και είχε κέντημα ή σειρήτι κόκκινο γύρω γύρω και στο τελείωμα του μανικιού. Τα καλύτερα είχαν πολύ κέντημα με χρυσό σ' όλο το γιακά και μπροστά στις δύο

γωνίες, στο τελείωμα του μανικιού και στις μασχάλες (όπως η βεροιώτικη σαλταμάρκα).

Οι γιλέκες (ή γελέκια) ήταν μακριές ως το γόνατο, να σκεπάζεται ο σαγιάς αλλά να φαίνεται το πουκάμισο. Ήταν μάλλινες, αμάνικες, εφαρμοστές επάνω και κάτω προς το λοξό (χωρίς πιέτες). Ήταν σε μαύρο χρώμα κι είχαν κεντίδια με γαϊτάνι κόκκινο και μπλε. Ήταν ανοιχτές μπροστά και φαινόταν μέσα απ' αυτές η τραχηλιά.

Το σιγκούνι ήταν στη θέση του παλτού και φοριόταν το χειμώνα με το πολύ κρύο. Ήταν από χοντρό μάλλινο υφαντό πάντα σε μαύρο χρώμα κι είχε μανίκι μέχρι τον αγκώνα.

Στο κεφάλι παλιά φορούσαν το κατσούλι κι αργότερα την τσίπα. Το κατσούλι φοριόταν με την επίσημη φορεσιά τις Κυριακές και τις γιορτές. Το κεντρικό του σημείο ήταν ο τεπές, από άσπρο ύφασμα, αρκετά φουσκωτός κι είχε κρόσσια (κατ' άλλες υπήρχε και κόκκινος, μπλε, πράσινος τεπές ή μαύρος για τις χήρες). Γύρω γύρω από τον άσπρο τεπέ έμπαινε μια φάσα με μπροστία, από το μετωπο, και μάλιστα το κούμπωναν στο πλάι για να σφίγγει. Το χρώμα αυτής της φάσας ήταν κατ' άλλες μαύρο (που είναι και το πιθανότερο).

Το κατσούλι της Φυτειάς δεν είχε λουλούδια, όπως του κάμπου, αλλά μόνο φούντες, που άρχιζαν από το κάτω μέρος του άσπρου τεπέ κι έφθαναν μέχρι τα φρύδια. Ήταν πυκνές και σε διάφορα χρώματα. Ήταν φτιαγμένες από μπρισίμι ή μετάξι και στερεώνονταν στη φάσα (μαφέσι). Από τα πλαϊνά του κατσουλιού ήταν πιασμένες κάτω από τις φούντες αλυσσίδες, που κατέβαιναν κάτω απ' το πηγούνι λίγο χαλαρά. Αυτές λεγόταν δούλια ή δούλιες.

Τις καθημερινές φορούσαν το φέσι, που ήταν άσπρο και έμπαινε σαν καπελάκι. Επάνω από το φέσι τύλιγαν το μαφέσι, που ήταν σε μαύρο χρώμα. Έτσι φαίνεται πιθανή η εκδοχή ότι η φάσα στο κατσούλι ήταν μαύρη, σαν εξέλιξη του φεσιού, στο οποίο προστέθηκαν οι φούντες.

Όταν απλοποίησαν τη φορεσιά κι έβγαλαν το κατσούλι φόρεσαν την τσίπα. Οι τσίπες ήταν μονόχρωμες μπλε, καφέ κ.λ.π. Παλιότερα φορούσαν

και λουλουδάτες. Είχαν γύρω γύρω δαντέλα κι έδεναν στο πλάι. Με τη νεότερη φορεσιά (δηλαδή φορέματα μακριά, πλισσέ) φορούσαν την τσίπα κι ακόμη το λαιμοδέτη. Τα κατσούλια τα έφτιαχνε ειδικός μάστορας, που υπήρχε στο χωριό. Σ' αυτόν τα δίνανε και για καθάρισμα – πλύσιμο.

Κοσμήματα εκτός από τις δούλιες, που κατέβαιναν απ' το κατσούλι, φορούσαν ακόμη γύρω απ' το λαιμό στο ύψος του στήθους 4 – 5 αλυσσίδες ασημένιες. Στη μέση και λίγο πλάι υπήρχε η **κοψιά**, ένας είδος τοκά σε σχήμα ασημένιου κουμπιού με 4 γαντζάκια, για να σκαλώνουν οι αλυσσίδες, που ήταν σκέτες ή με φλουράκια. Επίσης αλυσσίδες ασημένιες υπήρχαν σκαλωμένες από αριστερά, στο ύψος της μέσης, και κατέβαιναν και σκάλωναν δεξιά στο ύψος του μηρού.

Ακόμη φορούσαν **κολάνια** μεγάλες δηλαδή ασημένιες πόρπες σκαλιστές με πέτρες κόκκινες, πράσινες κ.λ.π. Τα κολάνια φοριόταν χωρίς ή πάνω απ' το ζωνάρι, στερεωμένα σε πανί πλάτους 7 εκ. περίπου σε χρώμα κόκκινο ή μπλε. *Αργότερα η φορεσία έγινε ως επί το πλείον*

Αντρική φορεσιά: Πολύ παλιά οι άντρες φορούσαν τη στολή του τσολιά (φουστανέλα). Αργότερα καταργήθηκε και φοριόταν μόνο στο γάμο από το γαμπρό και τα δύο μπρατίμια.

Ύστερα απ' τη φουστανέλα φορέθηκε η **κυλότα** με τα φαρδιά πλαϊνά (σαν αυτιά). Πάνω από τη φανέλα φορούσαν **πουκάμισο** άσπρο, μονοκόμματο σχεδόν μέχρι το γόνατο. Με το ζωνάρι σχημάτιζε σούρα. Είχε όρθιο γιακαδάκι και κουμπάκια μπροστά και το μανίκι ήταν μακρύ με μανσέτα κάτω ή σκέτο.

Το **ζωνάρι**, υφαντό, μαύρο (φάρδος 15 εκ. περίπου) χωρίς κρόσσια, έμπαινε στη μέση και την έξωνε, για να συγκρατεί το πουκάμισο και να δημιουργεί τη σούρα. Το **γυλέκο** ή **τσάμαντάνι** ήταν κοντό, αμάνικο, πάντα μαύρο και κούμπωνε στο πλάι αριστερά με **κάψες**. Δεν είχε κεντήματα, μόνο γαϊτάνι στο τελείωμα.

Αλυσσίδες, κιουστέκια και κοψιάδες δε φορούσαν πάνω απ' τα γυλέκια. Αυτά τα φορούσαν μόνο στα "ρουγκάτσια" (= μεταμφιέσεις).

Στα πόδια φορούσαν κάλτσες ή χολέβια (= υφαντές μάλλινες κάλτσες μέχρι το μηρό) και βοδέτες μαύρες με μαύρη φούντα.

Σιγκούνι μαύρο, μάλλινο, μακρύ με μανίκια στη θέση του σημερινού παλτού. Φοριόταν πάνω από το τσαμαντάνι.

Το κοντόσι ήταν γιλέκο μακρύ, αμάνικο, μαύρο, μάλλινο. Το μάκρος του ήταν σαν το σιγκούνι. Τα παπούτσια στην αρχή ήταν γουρουνότσάροια αργότερα τσαρούχια με φούντες και μετά σκαρίνια.

Στο κεφάλι γύρω στα 1900 φορούσαν τη μπαρπαρούσια, που ήταν σκούφια άσπρη, ενώ οι νέοι φορούσαν το κόκκινο φέσι. Όταν ήρθε το ελληνικό μετά το 1912 η σκούφια έγινε μαύρη. Το ύφασμα ήταν χοντρό, σγουρό, έμοιαζε μ' αυτό που φορούσαν οι βεροιωτάδες. Φαίνεται όμως ότι παλιότερα πριν από το 1900, πριν δηλαδή από τη μπαρπαρούσια φορούσαν το μαφέσι από ύφασμα λεπτό, μαύρο με ειδικό δέσιμο στο πλάι του κεφαλιού.

Έθιμα γάμου: Εφ' όσον αποφάσιζαν οι μεγάλοι της οικογένειας "για να πάρουν ένα κορίτσι" έστελναν την προξενήτρα να το ζητήσει. Συνήθως ρωτούσαν και το κορίτσι, εάν της αρέσει ο γαμπρός, που της προτείνανε (σε αντίθεση με άλλα μέρη, που η κοπέλα δεν είχε κανένα λόγο).

Μετά ακολουθούσε ο αρραβώνας. Πήγαιναν 5 – 10 άτομα από το σόι του γαμπρού στο σπίτι της νύφης για "να δώσουν το λόγο". Αυτός ήταν και ο επίσημος αρραβώνας "με δαχτυλίδια και σταυροί". Ο προξενητής περνούσε τις βέρες και τα μέλη της οικογένειας του γαμπρού δώριζαν στη νύφη χρυσαφικά. Η νύφη κερνούσε ρακί, λουκούμια και ζαχαράτα. Ο αρραβώνας κρατούσε "άμα είχαν τον καιρό τους" δυο χρόνια περίπου και σε ορισμένες περιπτώσεις μέχρι 5 χρόνια.

Ο γάμος άρχιζε απ' την Πέμπτη. Η προξενήτρα πήγαινε στο σπίτι του Νουνού, που ήταν ο νουνός του γαμπρού, με μια κουλούρα και τον "καλνούσε για να στεφανώσει."

Την **Παρασκευή** ετοιμάζαν τα προζύμια. Αφού κοσκίνιζαν το αλεύρι, ένα παιδί (= αγόρι) και ένα κορίτσι έπρεπε να "πιάσουν" το προζύμι. Η ετοιμασία του προζυμιού συνοδεύονταν από ντουφεκίες. Απάνω στο προζύμι έβαζαν το δαχτυλίδι, που προορίζονταν για τη νύφη και χρήματα. Τα μικρά παιδιά έτρεχαν να πάρουν τα χρήματα κι αλευρώνονταν προκαλώντας τα γέλια των καλεσμένων.

Το **Σάββατο** μ' αυτό το προζύμι ζύμωναν τα ψωμιά του γάμου και οι γυναίκες, που ζύμωναν προσπαθούσαν να μοιραστούν τα προζύμια τραβώντας και πασχίζοντας η καθεμιά να πάρει στο μέρος της το δαχτυλίδι. Όποια το κατάφερνε το παρέδιδε στο γαμπρό παίρνοντας χρηματικό αντάλλαγμα ή δώρο. Το Σάββατο επίσης ετοιμάζονταν τα φαγητά για το βραδινό γλέντι με όργανα και χορούς. Τα ίδια ακριβώς γινόταν και στο γαμπρού το σπίτι και στις νύφης. Τα φαγητά ήταν κρέατα, πατάτες, ψάρια κá. Άμα είχαν όργανα χόρευαν.

Την **Κυριακή** οι συγγενείς του γαμπρού μαζί με το γαμπρό και τα μπρατίμια, το Νούνο και τη Νούνα, πήγαιναν να πάρουν με τα όργανα και χορεύοντας τη νύφη απ' το σπίτι της, για να την πάνε στην εκκλησία. Ο Νούνος πήγαινε μπροστά κρατώντας το **φλάμπουρο**, που ήταν ένας ξύλινος σταυρός με την ελληνική σημαία και τρία μήλα ή πορτοκάλια τυλιγμένα σε χρυσόχαρτο καρφωμένα στις τρεις άκρες του σταυρού. Στο μεταξύ στο σπίτι της νύφης την είχαν ντύσει οι φιλενάδες της, ενώ τα παπούτσια της τα φορούσε ο προξενητής.

Φορεσιά της νύφης: Το φόρεμα της νύφης ήταν μεταξωτό με φόντο μαύρο και λουλούδια, κουμπωτό με λαιμουδιά, κάτω μακρύ, πλισσέ, με μακρύ μανίκι και άσπρη ποδιά. Στο κεφάλι τσίπα ανοιχτόχρωμη, χρωματιστή δεμένη στο πλάι. Επάνω από την τσίπα, φορούσε **πέπλο** από άσπρο τούλι, που σκέπαζε το πρόσωπο. Με την παλιά φορεσιά (αυτή με το σαγιά) ρίχναν επάνω στο κεφάλι κόκκινη μαντήλα με μπιμπίλα και πούλιες. Το πέπλο, που σκέπαζε το πρόσωπο, μπροστά έφτανε μέχρι τη μέση, ενώ πίσω ήταν μακρύ μέχρι κάτω. Ένα κορδονάκι κόκκινο ή άσπρο ήταν δεμένο γύρω από το

μέτωπο κι από εκεί πιανόντουσαν λ ι τ ρ έ ς (= τρέσες). Οι λιτρές πίσω ήταν μέχρι το ζωνάρι, ενώ μπροστά ήταν πιο μακριές. Φορούσε ακόμη άσπρες κεντημένες κάλτσες.

Κατά το έθιμο, στο σπίτι της νύφης πετούσαν ένα μήλο, που έπρεπε να περάσει από την άλλη μεριά του σπιτιού. Στο μήλο μέσα υπήρχαν χρήματα, γι' αυτό τα μικρά παιδιά συναγωνίζονταν ποιο θα προλάβει να πάρει το μήλο.

Αφού έπαιρναν τη νύφη, ξεκινούσε όλη η πομπή για την εκκλησία με τα πόδια (όταν ήταν απ' το ίδιο χωριό) ή με το άλογο. Στο δρόμο χόρευαν με τη συνοδεία των οργάνων, που ήταν νταούλια, κλαρίνο, γκαρνέτα (= χάλκινο η λεγόμενη και κορνέτα). Σ' αυτή την πομπή, βέβαια, ήταν πια όλοι ο γαμπρός, η νύφη, ο κουμπάρος, τα μπρατίμια και τα δύο σόια. Ο Νούνος πάντα κρατούσε το φλάμπουρο.

Μετά τα "στέφανα" όλοι επέστρεφαν στο σπίτι του γαμπρού, όπου θα γίνονταν η υποδοχή της νύφης. Εκεί την περίμενε η πεθερά της και οι συνομήλικές της τραγουδούσαν:

"Έβγα μάνα, κυρά μάνα, έβγα για να ιδείς το γιο σου,
που σου φέρνει μια περδίκια, μια περδίκια στολισμένη
σαν την Παναγιά γραμμένη."

Μπροστά στην πόρτα υπήρχε τοποθετημένο ένα σίδερο, που έπρεπε η νύφη να το πατήσει, να περάσει, για να γίνει "σιδερένια" στην υγεία. Άλειφε την πόρτα με μέλι, ασπάζονταν το χέρι της πεθεράς κι εκείνη την οδηγούσε στο "καλό δωμάτιο". Αφού κερνιόταν όλο το σόι της νύφης, πήγαιναν όλοι στην πλατεία του χωριού, όπου θα γινόταν το γλέντι όλη τη νύχτα της Κυριακής. Την Κυριακή το βράδυ, κάθε οικογένεια που ήταν καλεσμένη απ' το γαμπρό, πήγαινε από μια πίττα για το βραδινό γλέντι. Αυτές οι πίττες, όπως και τα άλλα δώρα, λέγονταν "κ α ν ί σ ι α".

Στις 8 ημέρες μετά το γάμο γίνονταν τα ' π ι σ τ ρ ό φ ι α δηλαδή επέστρεφε η νύφη στο σπίτι της μητέρας της με τους κοντινούς συγγενείς του γαμπρού (πεθερικά, αδέρφια) όπου τους φίλευαν.

Η δεύτερη επίσημη έξοδος της νύφης ήταν στην εκκλησία στις 15 μέρες, με τη συνοδεία της πεθεράς. Μετά τη λειτουργία πήγαιναν επίσκεψη σ' όλες τις συγγενικές προς το γαμπρό οικογένειες.

Ένα τραγούδι του γάμου, που το λέγανε στα γλέντια είτε το Σάββατο βράδυ ή την Κυριακή στο τραπέζι ήταν το εξής :

"Εδώ σε τούτον τον σοφρά, σε τούτο το τραπέζι
τρεις μαυρομάτες μας κερνούν και τρεις καλές νυφάδες
η μια κερνάει με το γυαλί κι η άλλη με την κούπα
κι η Τρίτη η μικρότερη με μαστραπάν γυαλένιον".

ΕΘΙΜΑ:

- **Ν τ ρ α γ κ α ρ ά δ ε ς :** Γινόταν την Πρωτοχρονιά. Νέοι, άντρες και έφηβοι ντύνονταν με κάπρες από γιδόμαλλο, σιγκούνια και ταλαγάνια (= κάπρες), που είχαν κουκούλα και σκέπαζαν και το κεφάλι. Σκάλωναν επάνω τους πολλά κ υ π ρ ι ά (= κουδούνες μικρές και μεγάλες) και πηδούσαν ώστε να χτυπούν όλες μαζί και γυρνούσαν στα σπίτια τραγουδώντας το "Αη Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία" και μάζευαν πίττες και χρήματα.
- **Π ι π ε ρ γ ι ά :** Γινόταν το καλοκαίρι σε περίοδο "αναβροχιάς". Αφού διάβαζαν πρώτα στην εκκλησία, για να βρέξει, μερικές γυναίκες και κοπέλες έκαναν την Π ι π ε ρ γ ι ά . Ντύναν μια κοπέλα με παλιά ρούχα, την τύλιγαν με βούζια (= κλαδιά θάμνων με άσχημη μυρωδιά) της έβαζαν ένα μ π α κ ρ ά τ σ ι (= μπακιρένιο σκεύος) ανάποδα στο κεφάλι κι όλες μαζί της έρριχναν νερά και την κατάβρεχαν τραγουδώντας

"Πιπεργιά, πιπεργιά δροσολογιάρα

παρακάλα το Θεό

για να βρέξει μια βροχή

μια βροχή ψιλή ψιλή

να γενούν τα στάρια μας

και τα κριθάρια μας".

Ενώ τραγουδούσαν συγχρόνως χόρευαν γύρω απ' την Πιπεργιά.*

Τα **Χριστούγεννα** τρεις μέρες το τζάκι δεν έσβηνε νύχτα – μέρα "να καρτερούνε παρέες" και να χορεύουν.

Το **Κουρμπάνι** του Αγίου Αθανασίου, στην καρδιά του χειμώνα. Το βράδυ στην εκκλησία όλη νύχτα ανάβουν φωτιά, ψήνουν κότες και μαγειρεύουν γιδίσιο κρέας με κρεμμύδι στα καζάνια και φιλεύουν τους επισκέπτες και τους χωριανούς. Του "Αθανασίου" γινόταν και χορός με νταούλια, ζουρνάδες, κλαρίνα και γκαρνιέτες. Αυτό κρατάει από πολύ παλιά και συνεχίζεται και σήμερα.

---

* Σχετικά με το έθιμο αυτό αναφέρεται στο βιβλίο του αείμνηστου Γεωργίου Μέγα, καθηγητή της Λαογραφίας στο Παν/μιο Αθηνών "Ελληνικά Έορταί και Έθιμα της λαϊκής λατρείας", σελ. 188.

"Το έθιμο αυτό το ευρίσκομεν εις το Ξηροχώρι της Ευβοίας συνδυασμένο με την παράκλησιν για τη βροχή. Εκεί ένας χωρικός, ντυμένος σ' όλο του το σώμα με λουλούδια και με κλαδιά ελιάς, καρδιάς και άλλων δέντρων, λέγεται "Πιπεργιά". Στο κεφάλι του έχει στεφάνι από λουλούδια και στο στήθος του ένα μεγάλο κουδούνι κρεμασμένο. Άλλοι πέντε ή έξι άνδρες τον συνοδεύουν καθώς γυρίζει από σπίτι σε σπίτι, και τραγουδούν ενώ αυτός χορεύει Πιπεργιά γλυκιά ροϊδιά – γλήγορα στον Αηλιά – κι Αηλιάς στον ουρανό – για να βρέξει ο Θιος νερό – για τα στάρια, για τα κ'θάρια – για τ' φτωχού τα παρασπόρια – Κάθε στάχυ και πινάκι – και χερόβολο δεμάτι – Γούρνες – γούρνες το κρασί – αυλάκι' αυλάκια το νερό – Πιπερός με το τσαπί - να στομώσει το νερό.

Λέγοντας τους δύο τελευταίους στίχους, ένας από τη συντροφιά που λέγεται "Πιπερός" και έχει κι αυτός λουλούδια στο κεφάλι και κρατεί στα χέρια ένα τσαπί, αρχίζει να σκάβει ελαφρά τη γη, όσο να τελειώσει η επωδός. Εννοείται πως η Πιπεριά, που παριστάνει την δύναμιν της βλαστήσεως, βρέχεται από κάθε σπίτι με νερό, για να εξασφαλίσει την βροχήν που χρειάζεται η γη του Ξηροχωρίου και της πολυδιηγούς Ελλάδος δια την βλάστησιν των φυτών".

ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ημαθίας

από τις : Γερμάνη Γεωργία (φιλόλογο, μέλος του Πολιτιστικού Συλλόγου)

Γερμάνη Βασιλική, 62 ετών και

Μπουρλίδα Ελένη, 66 ετών (20 - 3 - 1982)

Οι σλαβόφωνοι κάτοικοι του Αγίου Γεωργίου, ζούσαν, όπως και στα άλλα χωριά του κάμπου, με τη γεωργία.

Τα σπίτια ήταν απλά, με χώμα στο πάτωμα "αλειμμένο". Σε μια μεριά ήταν το τζάκι και σε μια άλλη γωνιά είχαν δυο τούβλα και ζέσταιναν τη "γάστρα", όπου έψηναν πίττες. Ζούσαν πολλές οικογένειες μαζί (και 20 άτομα) και όριζε ο πεθερός, που τον άκουγαν όλοι. Τα παιδιά ρωτούσαν το πρωί τον πατέρα τους "εγώ που θα πάω να δουλέψω σήμερα;". Οι γυναίκες δούλευαν μαζί με τους άντρες στα χωράφια. Τσάπιζαν, μάζευαν καλαμπόκι, φασόλια κ.λ.π.

Έτρωγαν όλοι μαζί στο σοφρά, που ήταν χαμηλό τραπέζι, από μια γαβάθα, που την έλεγαν μισούρι, ή απ' το ταψί.

Αντρική φορεσιά: Παλιά φορούσαν πουκάμισο με λίγο κέντημα στο γιακά, μακρύ ως το γόνατο, που φορώντας το ζωνάρι γινόταν σαν φουστανέλα. ⁺ [ ]

Γιλέκο τσόχινο το χειμώνα, βελούδινο το καλοκαίρι με μια τσεπούλα και οι ηλικιωμένοι φορούσαν φέσι μαύρο από τσόχα με φάσα γύρω γύρω υφασμάτινη. [Αργότερα φορούσαν τη μπολμπούτσα ή κυλότα και το καλοκαίρι βράκα.]

Παπούτσια μαύρα σκαρπίνια.

Γυναικεία φορεσιά: Η ελεύθερη νέα φορούσε πουκάμισο υφαντό (που το 'λεγαν γκολένη παλαζότσε) από ύφασμα,

που το ασπρίζανε μόνες τους και το ράβανε μόνες τους. Είχε μανίκι μακρύ και μπροστά στο στήθος είχε άνοιγμα μια πιθαμή με κέντημα γύρω γύρω στον αργαλειό και κάτω δυο φύλλα κεντημένα στον αργαλειό και ενωμένα με ραφή.

Από πάνω φορούσαν το κ α β ά δ ι μονοκόμματο από κάμποτο υφαντό με μανίκι μακρύ. Κάτω στο τελείωμα είχε ραμμένη γύρω γύρω μια πολύχρωμη φάσα για λούσο, που φαινόταν πάνω απ' το πουκάμισο και κάτω απ' το σαγιά.

Ο σ α γ ι ά ς (σαγκία) φοριόταν πάνω απ' το καβάδι και ήταν πιο κοντός ώστε να φαίνεται η φάσα απ' το καβάδι κι ανοιχτός στο στήθος με αρκετό άνοιγμα, για να φαίνεται η τραχηλιά. Ήταν μαύρος κι είχε μανίκι ως τον αγκώνα γυρισμένο στο κάτω μέρος σαν ρεβέρ ντυμένο με γυαλιστερό κόκκινο ύφασμα. Οι νύφες φορούσαν άσπρο σαγιά. Ήταν κι ο σαγιάς κεντημένος στο χέρι με χρυσή κλωστή, ενώ ο άσπρος σαγιάς με πολύχρωμες κλωστές. Τα πλαϊνά του σαγιά, που τα 'λεγαν π ό λ ι ε ς και που είχαν χρωματιστά κεντίδια πάνω σε άσπρο κάμποτο, σηκώνονταν και σκάλωναν στη μέση πίσω στο ζωνάρι.

Στη μέση πάνω απ' το σαγιά φορούσαν ζ ω ν ά ρ ι (ομπρεγκάτς) υφαντό με πολλά σχέδια πολύχρωμα, που γίνονταν στον αργαλειό. Το σκάλωναν στην άκρη με β α ν τ ί τ σ α (= παραμάννα) κι από πάνω έβαζαν το κ ο λ ά ν ι (= ζώνη στενή, βελούδινη, κεντημένη) που μπροστά έκλεινε με π ά χ τ ε ς (= πόρπες ασημένιες, σκαλιστές). Στην κάτω άκρη του ζωναριού δένονταν η π ο δ ι ά (μπριγκάτς). Η ποδιά ήταν κοντή πάνω απ' το γόνατο με δαντέλα ή κρόσσια γύρω γύρω και διάφορα σχέδια καμωμένα στον αργαλειό (στο διπλό). Το στημόνι του αργαλειού ήταν άσπρο αλλά έμπαιναν διάφορα χρώματα στο υφάδι κι έτσι φαινόταν η ποδιά όλη κεντημένη. Κάθε σχέδιο είχε το δικό του όνομα, όπως κρούσκε (= αχλαδάκι), μπουνέλε (= πειρούνη), πάρτσκι (= δεκάρα) κ.λ.π.

Στο άνοιγμα του σαγιά στο στήθος κάτω κι απ' το καβάδι έμπαινε η τ ρ α χ η λ ι ά (= ογκαρλία) κεντημένη στο χέρι ή έτοιμη αγορασμένη. Κοσμήματα φορούσαν τα κιοστέκ ή κ ι ο υ σ τ έ κ ι α , που ήταν ασημένιες αλυσσίδες κρεμασμένες από τη μέση και πιασμένες με β α ν τ ί τ σ α (= παραμάννα ασημένια). Έκαναν μια καμπύλη στην κοιλιά πιασμένες πάλι με

βαντίτσα κι άλλη μια καμπύλη κι έμπαιναν στην τσέπη του σαγιά. Πολλές φορές είχαν περασμένο ένα σουγιαδάκι. Στο λαιμό φορούσαν γκιορντάνια με φλουριά σκαλωμένα στους ώμους. Φορούσαν ακόμη βραχιόλια, σκουλαρίκια, μαργαριτάρια.

Το κάλυμμα του κεφαλιού της νέας κοπέλας ήταν φεσάκι κόκκινο, λίγο μυτερό, μ' ένα φλουρί στη μέση, που το στερέωναν με κορδόνι και με δυο τρεις σειρές χάντρες περασμένες κάτω απ' το λαιμό. Οι αρραβωνιασμένες δεξιά κι αριστερά φορούσαν λουλούδια πολύχρωμα, φρέσκα το καλοκαίρι, ψεύτικα το χειμώνα. Φορούσαν οι νέες αργότερα και τσεμπέρι δεμένο στο πλάι.

Οι παντρεμένες και οι νύφες φορούσαν το καλπάκι ή κατσούλι μυτερό, οι νέες στολισμένο με λουλούδια κι οι ηλικιωμένες σκεπασμένο με μια μαντήλα άσπρη, που έδενε κάτω απ' το λαιμό. Φαινόταν μόνο το πρόσωπο.

Στα πόδια φορούσαν κάλτσες μαύρες ή άσπρες με πολλά κεντήματα στο πλέξιμο. Τις έλεγαν τσουράπεσαρέν (= παρδαλές κάλτσες). Παπούτσια δερμάτινα, δετά μπροστά, με λίγο τακούνι, που έβαζαν μέσα κάτι ειδικό για να τρίζουν (τριζάτα).

Στις νύφες άλλαζε μόνο το πουκάμισο, που είχε πολλά χρυσά κεντίδια στο γκιοργκιέτς (= τελάρο) και το κάλυμμα του κεφαλιού, που το φορούσαν και ύστερα ως παντρεμένες. Ήταν το καλπάκι ή κατσούλι με τις χάντρες, που τις έλεγαν γκοστίτς κάτω απ' το λαιμό, που τώρα είχαν και μια σειρά φλουράκια άσπρα κι ένα μεγάλο φλουρί στο μέτωπο. Ένα τσεμπέρι χρυσοκεντημένο, κόκκινο, μακρύ και πολλά λουλούδια. Από τα πλάγια κρέμονταν τρέσσες και κλωστές πολύχρωμες (κατμά) που τις έμπλεκαν μεταξύ τους (γκουβάλα) και κάτω είχαν μια φούντα.

Αρραβώνας – Γάμος : Συνήθως έστελνε ο γαμπρός τον προξενητή στο σπίτι της κοπέλας και τη ζητούσε. Η κοπέλα ζητούσε προίκα - φλουριά, ντούμπλες, κιουστέκια, γιορντάνια και παπούτσια για όλη την οικογένεια κι αν τα είχε ο γαμπρός και δέχονταν να τα δώσει πήγαιναν 2 - 3

άτομα απ' το σπίτι του γαμπρού κι έδιναν λόγο. Ακολουθούσε αρραβώνας και τραπέζι με πίττες, κότες, σφαχτά κά. Ο αρραβώνας κρατούσε δυο τρία χρόνια αλλά το ζευγάρι δεν αντάμωνε, ώσπου όριζαν το γάμο.

Άρχιζε ο γάμος απ' τη **Δευτέρα**, που ζύμωναν και στις νύφης και στου γαμπρού **κουλούρια** με ρεβυθένια ζύμη. Μ' αυτά γίνονταν τα **καλέσματα**. Την **Τετάρτη** η μάνα του γαμπρού με δυο τρεις φιληνάδες ζύμωναν δυο **κουλούρες** εφταζυμήτικες για τη νύφη και το Νουνό. Την **Πέμπτη** την κουλούρα της νύφης την πήγαινε ο πεθερός της. Μέσα σ' ένα δισάκι έβαζαν την κουλούρα μαζί με τα δώρα της (παπούτσια, κάλτσες, ρούχα) ένα στεφάνι από φρέσκα λουλούδια και κρασί. Στο στεφάνι έρριχναν ζάχαρη και **βαράκια** (= χρυσά φύλλα) για να φαντάζει.

Η νύφη με σκυμμένο το κεφάλι περίμενε τον πεθερό στην πόρτα κι εκείνος της έβαζε το δισάκι στον ώμο λέγοντας "σε καλώ στο γάμο του γιου μου". Η νύφη φιλούσε το χέρι του και μετά κερνιόταν ή έβαζαν τραπέζι και γλεντούσαν.

Την άλλη κουλούρα πάλι την έστελναν στον κουμπάρο και τον καλούσαν κι αυτόν.

Την **Παρασκευή** στις νύφης τα κορίτσια άπλωναν την **προίκα** και ύστερα τη δίπλωναν και την έβαζαν σε δυο μπαούλα. Η **προίκα** ήταν τα ρούχα της, στρωσίδια, πετσέτες, μαντήλες κ.λ.π.

Το **Σάββατο** το βράδυ είχαν γλέντι, στου κοριτσιού με τραγούδια, στου γαμπρού με όργανα ζουρνάδες, γκάιντα, νταούλια και χόρευαν και διασκεδάζαν.

Την **Κυριακή** άρχιζε το ντύσιμο της νύφης. Την έβαζαν να πατήσει σ' ένα κιλίμι, που είχε από κάτω ένα σίδερο, για να είναι γερή κι έρχονταν οι γονείς της να "χαλαλίσουν" τα ρούχα. Τα έπαιρναν ένα ένα και της τα έδιναν να τα φορέσει λέγοντας "χαλάλι από μένα κι απ' το Θεό". Έξω στην αυλή οι καλεσμένοι χόρευαν.

Τα ίδια γίνονταν και στο σπίτι του γαμπρού.

Μετά ο γαμπρός μαζί με τον κουμπάρο και τα μπρατίμια, πάνω στο άλογο, με τις άσπρες φουστανέλες, τις κεντητές κάλτσες, τα μαύρα ζωνάρια

και μαντήλες στο λαιμό και στη μέση, ξεκινούσαν για τη νύφη μπροστά τα μπρατίμια πίσω ο γαμπρός. Ένας μπράτιμος κρατούσε τη σημαία (τρουγκλίτσα) που ήταν ένα καλάμι με άσπρα μαντήλια, που είχαν επάνω ραμμένες σταφίδες, ένα μήλο στην κορυφή και λουλούδια με βαράκια.

Η νύφη είχε στη μέση της τις μπόλιες (= μαντήλες) τέσσερις απ' τη μια μεριά και πέντε απ' την άλλη. Την κρατούσαν απ' τις μπόλιες δυο κοπέλες συγγένισσες ή φιληνάδες και την έβγαζαν έξω στην πόρτα μόλις έφτανε ο γαμπρός. Ήταν σκεπασμένη ακόμη με μια μαντήλα κόκκινη και κρατούσε ένα κόσκινο με κριθάρι, που το έρριχνε προς το γαμπρό χωρίς να βλέπει.*

Ο γαμπρός έβγαζε ένα μήλο απ' τον κόρφο του και πατώντας στα ξεγκία του αλόγου το έρριχνε να πάει πάνω απ' το σπίτι της νύφης (να φανεί πόσο άξιος είναι). Ύστερα φώναζαν ένα παιδάκι, που να έχει τους δυο γονείς του και το ανέβαζαν στη στέγη να βάλει τη σημαία.

Η νύφη φιλούσε το χέρι του κουμπάρου και των καλεσμένων όλων κι ανέβαινε στο άλογο. Δυο φίλοι του γαμπρού (μπρατίμια) το κρατούσαν απ' τις δυο μεριές "να μη σκιαχτεί". Φεύγοντας απ' το σπίτι της έσπαζε μια κουλούρα πάνω απ' το κεφάλι της κι ύστερα έκανε τρεις φορές το σταυρό της.** Ξεκινούσαν για το σπίτι του γαμπρού. Στην αυλή του νέου σπιτιού της την περίμενε ο πεθερός. Αυτή, όπως ήταν ακόμη στο άλογο, έκανε τρεις φορές το σταυρό της και τρεις μετάνοιες στον πεθερό κι ύστερα της έδιναν ένα μωρό, αγόρι, που το χάιδευε με τη μαντήλα της στο πρόσωπο και του δώριζε κάλτσες.

Της έδιναν κι έπινε τρεις φορές απ' το νερό, που είχαν κρατήσει απ' το ξύρισμα του γαμπρού κι ύστερα ο πεθερός την κατέβαζε από τ' άλογο και την πήγαινε στη γωνιά του οντά. Εκεί μέσα γίνονταν η στέψη με τα στέφανα της εκκλησίας, που τα έφερνε ο παπάς.

Μετά ξεκινούσε το γλέντι μέχρι το ξημέρωμα. Χόρευε η νύφη, χόρευε ο γαμπρός με ζουρνάδες, γκάιντες και νταούλια.

* βλ. σελ. 89 ;

** βλ. σελ. 70 ;

Τη **Δευτέρα** το πρωί έκαναν όλες τις δουλειές του σπιτιού και το βράδυ, που θα κοιμόταν μαζί το ζευγάρι, περίμενε η πεθερά για να ιδεί, αν η νύφη ήταν αγνή. Φορούσε αυτή ένα άσπρο πουκάμισο χωρίς κεντίδια, που το έπαιρνε μετά η πεθερά, το έβαζε σ' ένα πανέρι και το έδειχνε στον πεθερό και σ' όλους τους συγγενείς και έκαμαν χαρές μεγάλες "έκοβαν μαντήλια, ποδιές" έρριχναν λεφτά, έκαναν χαλβάδες, ρακί, γλυκό και γλεντούσαν.

Αν δεν ήταν αγνή, δεν την έστελναν πίσω αλλά δεν έφκιαναν γλέντι κι ήταν όλοι ντροπιασμένοι.

Την **Παρασκευή** τρία άτομα απ' το σόι της νύφης έρχονταν να πάρουν το ζευγάρι με κρασί και κουλούρι και πήγαιναν στο σπίτι της νύφης το πατρικό. Επίσης την Παρασκευή η νύφη πετούσε στη σκεπή του σπιτιού της ένα στεφάνι, που της είχε η βάλει η κουμπάρα στο κατσούλι, όταν πήγαν να την πάρουν νύφη κι έτσι τελείωνε ο γάμος.

Την **Κυριακή** οι γονείς του γαμπρού έστελναν φαγητά.

Την άλλη Κυριακή γίνονταν τα δεύτερα "πιστρόφια" και την τρίτη Κυριακή έβγαζαν τη νύφη στην εκκλησία.

Γέννηση: Κι έρχονταν ο καιρός να γεννήσει. Γεννούσε με τη βοήθεια της μαμμής και της πεθεράς πιασμένη σ' ένα σαμάρι αλόγου, γονατιστή πάνω σ' ένα σακκί με χόρτα, που έστρωνε η πεθερά. Εκεί που θα γεννούσε εκεί πλάγιαζε τρεις μέρες "σαν την Παναγία". Το μωρό άπλυτο το φάσκωναν. Για τρεις μέρες φέρνανε ξένη γυναίκα, που το θήλαζε, γιατί δεν είχε γάλα η μάνα. Μετά τρεις μέρες το έλουζαν κι έβαζαν τη λεχώνα έξω στην αυλή, την κάθιζαν σε μια πέτρα κοιτώντας προς τη δύση στα βουνά κι έχοντας ένα κόσκινο στο κεφάλι με μια φέτα ψωμί, λίγο αλάτι, ένα κεφάλι κρεμμύδι και το θήλαζε το μωρό.

Μέσα στην κούνια του έβαζαν μια χτένα, ένα ψαλίδι, ένα καθρεφτάκι, ένα μολύβι και διάφορα άλλα μικροπράγματα (για να μάθει απ' όλα) και φώναζαν τρία μωρά, δυο αγόρια κι ένα κορίτσι, για να κουνήσουν την κούνια και τα 'διναν λεφτά.

ΟΙ ΣΛΑΒΟΦΩΝΟΙ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Οι Σλαβόφωνοι ηλικιωμένοι κάτοικοι των χωριών του κάμπου της Ημαθίας εξιστορούν τα έθιμά τους και δείχνουν τις φορεσιές και τα σπίτια τους, που, όπως μπορεί ο καθένας να διαπιστώσει, καμιά ή ελάχιστες διαφορές έχουν από αυτές των γύρω περιοχών. Και γιατί όχι;

Οι πιο πολλοί από αυτούς κατάγονται από γνήσιους Έλληνες της Μακεδονίας, που κατοικούσαν απ' τα πανάρχαια χρόνια την περιοχή αυτή και βορειότερες περιοχές και άλλοι από νότιους Σλάβους, που κατά καιρούς κατέβαιναν να εγκατασταθούν εδώ, πρώτα με επιδρομές – κατά την εποχή του Βυζαντίου – και κατόπιν ειρηνικά, στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, που σύνορα δεν υπήρχαν στη Βαλκανική.

Η γλώσσα που μιλούν προέρχεται από την ε λ λ η ν ι κ ή , που την εποχή που εμφανίζονται οι Σλάβοι έχει γίνει μια "κοινή ελληνική" ξεπερνώντας τις τοπικές διαλέκτους (ιωνική, δωρική, μακεδονική, θεσσαλική κά.) και μιλιέται σ' όλη την επικράτεια, και τη γλώσσα των ν ό τ ι ω ν Σ λ ά β ω ν, που έχει στενούς δεσμούς με τη βουλγαρική και τη σερβική και η οποία προέρχεται – κατά τον αείμνηστο καθηγητή της Γλωσσολογίας στο Α.Π.Θ. Νικόλαο Ανδριώτη – α) από Σλάβους δούλους και αγρότες, που οι βυζαντινοί γαιοκτήμονες εγκαθιστούσαν για να καλλιεργούν τα κτήματά τους, β) από Έλληνες αιχμαλώτους των Βουλγάρων, που ύστερα από πολύχρονη αιχμαλωσία εξαγοράζονταν και γύριζαν στην πατρίδα τους, αφού είχαν μάθει μια στον τόπο της αιχμαλωσίας τους τα βουλγάρικα και γ) από το γεγονός ότι οι Έλληνες της Μακεδονίας, που συναλλάσσονταν με σλαβόφωνους μάθαιναν σλάβικα, που είναι γλώσσα ευκολομάθητη, ενώ οι Σλάβοι δεν μάθαιναν ελληνικά, γιατί είναι γλώσσα δύσκολη κι απλά έπαιρναν λέξεις της ελληνικής, που τις χρησιμοποιούσαν (και τις χρησιμοποιούν).

Σήμερα μιλούν την ελληνική γλώσσα, έχουν την ίδια ακριβώς θρησκεία και γνήσια ελληνική συνείδηση και στο παρελθόν πολέμησαν με πείσμα και πολλές θυσίες τόσο τους Τούρκους για την απελευθέρωση της Μακεδονίας όσο και τους Βούλγαρους κομιτατζήδες κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού

Αγώνα αρνούμενοι να δεχτούν να υποταχθούν στη βουλγαρική Εξαρχία. Ονομάζονται από πολλούς "ντόπιοι" για να ξεχωρίζουν από τους πρόσφυγες Θρακιώτες, Πόντιους και Μικρασιάτες, που ήρθαν με την ανταλλαγή των πληθυσμών και έζησαν και ζουν αδελφωμένοι μ' αυτούς και κρατούν σφιχτά, όπως κι εκείνοι, τις παραδόσεις τους και τα έθιμά τους αλλά και τη γλώσσα των παππούδων και των γιαγιάδων τους, που τη μιλούν μεταξύ τους και τη μαθαίνουν (πριν από λίγα χρόνια τουλάχιστον) και στα παιδιά τους.

ΠΑΛΙΟ ΖΕΡΒΟΧΩΡΙ

θυμούνται οι : Μαρία Βασιλείου, 65 ετών

Ευδοξία Καβράκη, 45 ετών (20 – 3 – 1983)

Εκείνη η εποχή ήταν δύσκολη για τις γυναίκες: "είχε πολλές τυράννιες να βάλεις καζάνι για να πλύνεις τα ρούχα, να ζυμώσεις τα ψωμιά, να μεγαλώσεις τα παιδιά και να δουλεύεις και στα χωράφια, να θερίσεις να σπείρεις . . . ". Ακόμη είχαν και τη φροντίδα των οικιακών ζώων, που ήταν γουρούνια, πρόβατα, κότες κά. Δούλευαν όλη τη βδομάδα απ' το πρωί ως το βράδυ. Μόνο την Κυριακή έβαζαν τα γιορτινά τους και πήγαιναν στην εκκλησία γιατί, "την τιμούσαμε τη θρησκεία μας, ήμασταν θεοφοβούμενοι", έλεγαν.

Το χειμώνα ασχολούνταν με τον αργαλειό και το τσικρίκι. Έπρεπε από μικρές να υφάνουν την προίκα τους και τα δώρα για το σόι του γαμπρού, αρχίζοντας απ' το μαλλί ή το βαμβάκι, που έπρεπε να το κάνουν νήμα, να το βάψουν με τα βότανα και να το υφάνουν. Τα βαμβακερά υφάσματα ήταν κίτρινα και για να τα λευκάνουν τα έβαζαν μέσα σε ακαθαρσίες προβάτων με νερό 24 ώρες, έπειτα τα έπλεναν στο ποτάμι, τα κοπάνιζαν με τον κόπανο και τα λεύκαιναν στον ήλιο. Μ' αυτά έρραβαν πουκάμισα, φουστανέλες, πετσέτες, μαντήλια κ.λ.π. Κι όλα αυτά με τη λάμπα του πετρελαίου. "Όποια δεν ήξερε να δουλέψει, δεν είχε να φορέσει."

Τα σ π ί τ ι α ήταν μικρά, χαμηλά, με χώμα στο δάπεδο αλειμμένο με κοκκινόχωμα. Υπήρχε μια μεγάλη κάμαρα, ο ν τ ά ς, με τζάκι και μια μικρή, κ ε λ ά ρ ι, όπου έβαζαν τα μπαούλα με τις προίκες κά.

Οι οικογένειες ήταν πολυμελείς. Ζούσαν όλοι μαζί, πεθερικά και νέα ζευγάρια, δηλαδή τα παιδιά και οι νύφες. Κάθε ζευγάρι κοιμόταν και σε μια γωνιά της μεγάλης κάμαρας. Κοντά στο τζάκι κοιμόταν ο πεθερός κι η πεθερά. Τα νέα ζευγάρια τον πρώτο χρόνο κοιμόταν στο μικρό δωμάτιο, όταν όμως αποκτούσαν μωρό έρχονταν στο μεγάλο, που ήταν πιο ζεστό.

Η νύφη έπρεπε κάθε βράδυ να στρώσει τα στρωσίδια και να σκεπάσει τα πεθερικά κι ύστερα να κοιμηθεί. Είχαν μεγάλο σεβασμό. Στο τζάκι κάθονταν

οι γέροι και μιλούσαν έλεγαν "μασλάτια" (= ιστορίες), ενώ οι νέες στέκονταν όρθιες. Στο σπίτι "κουμάντο" έκαναν ο πεθερός κι η πεθερά. Ο πεθερός – κι αν δεν υπήρχε, ο κουνιάδος – είχε το "ταμείο".

Αν κάποια νέα αρρώσταινε, το 'λεγε στον άντρα της κι αυτός στον πατέρα του και πολλές φορές ο πατέρας την πήγαινε στο γιατρό. Όταν οι νύφες έμεναν έγκυες, ντρεπόταν και το έκρυβαν (καθώς φορούσαν ζωνάρια) κι οι άλλοι το μάθαιναν όταν έρχονταν η ώρα της γέννας. Γεννούσαν μέσα στο μεγάλο δωμάτιο ή και στο αχούρι, που ήταν ζεστό, αφού έβγαζαν έξω τα ζώα, στο παχνί, με τη βοήθεια της μαμμής και της πεθεράς ή και κάποιας γειτόνισσας.

Α ρ ρ α β ώ ν α ς – Γ ά μ ο ς : Για τις παντρειές φρόντιζαν οι γονείς. Τα παιδιά δεν τα ρωτούσαν. Έστελναν τον προξενητή, που πήγαινε μια – δυο φορές, ώσπου να τα ταιριάζει, στα δύο σπίτια. Τότε τα κορίτσια ζητούσαν κι όχι ο γαμπρός: "αν μας δώσει τόσα φλουριά ή τόσες ντούμπλες ή τόσα πεντόλιρα και τόσα ζευγάρια παπούτσια . . . ". Ζητούσαν παπούτσια και για τους συγγενείς. Αν δέχονταν ο γαμπρός και έταζε ότι θα τα δώσει, γίνονταν ο αρραβώνας. Πήγαιναν δυο τρία άτομα απ' το μέρος του γαμπρού μαζί με τον προξενητή στο σπίτι της νύφης έχοντας ένα πανέρι σκεπασμένο με μαντήλα κόκκινη (χαρούμενη) κεντημένη με χάντρες και πούλιες που το 'λεγαν π α ρ λ ά ν τ ο . Μέσα είχε το δαχτυλίδι δεμένο με κόκκινη κλωστή κι ένα λουλούδι, κουφέτα, ζαχαρωτά, τα φλουριά που είχε τάξει περασμένα σε μια καδένα και σ' ένα άλλο πανέρι τα παπούτσια και κάλτσες για τη νύφη. Έμπαιναν και κάθονταν πάνω στα μαξιλάρια, που ήταν στο πάτωμα, σταυροπόδι, τους κερνούσαν σαραλί και λουκούμια και στραγάλια κι είχαν στη μέση και ρακί σ' ένα ειδικό μπουκάλι, που το 'λεγαν σ τ ρ ι φ τ ά ρ ι κι έπινε ο ένας μετά τον άλλο.

Όταν έφευγαν, έπαιρναν ένα πανέρι απ' τη νύφη, που είχε μέσα το δαχτυλίδι της νύφης για το γαμπρό και δώρα τσουράπια (= κάλτσες), μαντήλια, ζωνάρια, ποδιές κά. για το γαμπρό και τους συγγενείς του. Τρεις φορές το κορίτσι δώριζε ρούχα στους συγγενείς του γαμπρού. Ο γαμπρός κι η

νύφη δε συναντιόταν και δεν μιλούσαν μέχρι το γάμο. Ο γάμος αργούσε, γιατί έπρεπε να κάνει η νύφη τα ρούχα της για όλη της τη ζωή. Αργότερα δεν θα είχε καιρό να υφάνει γι' αυτήν. Περνούσε ένας χρόνος ή και δύο χρόνια.

Πριν το γάμο γινόταν και δεύτερος "μεγάλος αρραβώνας". Ο πεθερός, πατέρας του γαμπρού, έπαιρνε το σόι του 20 – 30 άτομα και με τα κάρρα πήγαιναν πάλι στο σπίτι της νύφης. Τους καλωσόριζαν, κάθονταν σε σοφράδες μεγάλους, μακρόστενους κι έτρωγαν διάφορα φαγητά. Πρώτα σούπα (για όρεξη) κρεας, γιαχνί με κρεμμύδια, ταβάδες κρέας με ρύζι ή πατάτες, σηκωτάκια κά. Σ' αυτό το τραπέζι έστελνε κι ο γαμπρός σφαχτά κι άλλα τρόφιμα. Μπορεί να ήταν φτώχεια αλλά αυτές τις ώρες ήθελαν να είναι όλα άφθονα, γι' αυτό είχαν τάξη στη ζωή τους: δεν έτρωγαν κάθε μέρα κρέας, νήστευαν όλες τις νηστείες κι εξ' άλλου όλα τα 'φτιάχναν μόνοι τους. Είχαν κότες, τα αυγά τους, τα γουρούνια, τα πρόβατα, τα τυριά τα 'φτιάχναν οι ίδιοι στους κάδους κι έτσι είχαν να φάνε απ' όλα.

Σ' αυτό το τραπέζι κάθονταν όλοι οι συγγενείς του γαμπρού και της νύφης αλλά η νύφη ήταν κρυμμένη στον αχυρώνα. Μετά το φαγητό μόνο παρουσιαζόταν μαζί μ' ένα κορίτσι, που κρατούσε ένα πανέρι, που είχε μέσα δώρα. Πήγαινε και φιλούσε πρώτα το χέρι του πεθερού και του 'βαζε στο δεξί του ώμο το δώρο του κι αυτός της έδινε παράδες. Ύστερα στην πεθερά πάλι το ίδιο και σ' όλους τους συγγενείς δώριζε κάλτσες, μαντήλες, ποδιές, πουκάμισα κ.λ.π. Ύστερα έφευγε πάλι.

Ύστερα από καιρό πήγαινε πάλι ο προξενητής σταλμένος απ' το γαμπρό στους γονείς της νύφης και ρωτούσε αν ήταν έτοιμοι και πότε να ορίσουν το γάμο. Κανόνιζαν την ημερομηνία και τότε άρχιζαν οι προετοιμασίες του γάμου και στο ένα σπίτι και στο άλλο.

Από την προηγούμενη **Κυριακή** το βραδάκι και στα δύο σπίτια οι μάνες καλούσαν μερικές γυναίκες "να πιάσουνε τα προζύμια". Έπαιρναν ρεβύθι μισό κιλό, το κοπανούσαν σε γουδί κι έπιαναν ένα προζύμι από ρεβύθια, βασιλικό, δάφνη, ζεστό νερό κι αλάτι. Όταν φούσκωνε το ξανάπιαναν σε μεγαλύτερο σκεύος, γιατί θα 'καναν πολλές κουλούρες. Έβαζαν μια κοπέλα, που ζούσαν κι οι δυο γονείς της, να ζυμώνει το πρώτο ψωμί κι ύστερα

ζύμωναν πολλές μικρές κουλούρες. Όσο ψήνονταν οι κουλούρες, τα αγόρια και τα κορίτσια μουντζουρώνονταν με καπνιά του φούρνου και διασκέδαζαν.

Τη **Δευτέρα** το πρωί τα κορίτσια έβαζαν τις κουλούρες αυτές σε πανέρια σκεπασμένα με άσπρες πετσέτες. Πάνω σε κάθε κουλούρα έβαζαν δύο κλαδάκια βασιλικό σταυρωτά δεμένα με κλωστή κόκκινη κι έπαιρναν τους δρόμους του χωριού από δεξιά και καλούσαν όλο το χωριό μοιράζοντας τις κουλούρες και λέγοντας "είστε καλεσμένοι στου . . . το γάμο". Καλούσαν όλο το χωριό και η μεριά του γαμπρού και η μεριά της νύφης – δύο καλέσματα.

Την **Τρίτη** πήγαιναν για ψώνια στην αγορά της πόλης.

Την **Τετάρτη** στο σπίτι του γαμπρού έπιαναν ξανά προζύμι και ζύμωναν δυο κουλούρες τα κλίκια, που τις κεντούσαν με σχέδια και με σταυρό στη μέση.

Την **Πέμπτη** έστελναν το ένα "κλίκι" στον κουμπάρο, που ήταν ο νουνός του γαμπρού, μαζί με κρασί και ξηρούς καρπούς (στραγάλια, ζαχαρωμένα) και το άλλο το έπαιρνε ο πατέρας του γαμπρού και πήγαινε να "καλέσει" τη νύφη. Μαζί με τον προξενητή έβαζαν σ' ένα πανέρι το "κλίκι", κουφέτα, λουκούμια, λίγο στάρι (για να κάνει η νύφη αγόρια) λίγο καλαμπόκι (για να κάνει κορίτσια) και λίγο ρύζι κι ένα στεφάνι με λουλούδια φρέσκα κι ακόμα τα δώρα της νύφης (κάλτσες και παπούτσια) και πήγαιναν στο σπίτι της νύφης καβάλα στ' άλογα.

Η νύφη φορώντας τα καθημερινά της ρούχα, που δεν θα τα ξαναφορούσε πια ως παντρεμένη, έβγαινε στην αυλή να τους συναντήσει κι ο πεθερός, αφού κατέβαινε απ' το άλογο, της έβαζε στο κεφάλι την κουλούρα και το λουλουδάτο στεφάνι και της έλεγε: "να είσαι ευλογημένη απ' το Θεό και καλεσμένη απ' το γιο μου. Μεθαύριο παντρεύεσαι." Τους φίλευαν οι σπιτικοί της νύφης κι έφευγαν πριν βασιλέψει ο ήλιος (για να μη χαλάσει ο γάμος). Η νύφη έστελνε στο γαμπρό δώρα: κάλτσες, ζωνάρι κ.λ.π.

Την **Παρασκευή** τα κορίτσια πήγαιναν πάλι στις νύφης και τ' αγόρια, φίλοι του γαμπρού, τα μπρατίμια, στο σπίτι του γαμπρού, έπαιρναν το άλεσμα και το πήγαιναν στο μύλο, κουβαλούσαν ξύλα για το φούρνο και γενικά βοηθούσαν στις ετοιμασίες για το γλέντι του Σαββάτου.

Το **Σάββατο** τα κορίτσια ζύμωναν, άλλοι ετοίμαζαν τα σφαχτά, άναβαν φωτιές κι έβαζαν καζάνια να μαγειρέψουν και κατά τις τρεις η ώρα οι κοπέλες ντυμένες κι αλλαγμένες έπαιρναν έναν δίσκο με στραγάλια ζαχαρωμένα και καλούσαν "να 'ρθείτε το βράδυ στο γάμο του . . . ". Καλούσαν για το βραδυνό γλέντι. Οι πιο ηλικιωμένες έστρωναν τα τραπέζια. Έρχονταν και τα όργανα κι έπαιζαν και χόρευαν τα κορίτσια τρεις χορούς. Αυτή που θα έσερνε το χορό έπρεπε να έχει στη ζωή και τους δυο γονείς της, να μην είναι ορφανή.

Ύστερα τα αγόρια, φίλοι του γαμπρού, έπαιρναν τα όργανα και δύο νταμιτζάνες κρασί κι ένα ποτήρι και χορεύοντας πήγαιναν κι αυτά και καλούσαν κερνώντας με το ποτήρι κρασί. Έδιναν στον πιο ηλικιωμένο να πει κι έλεγαν "ορίστε το βράδυ στου . . . το γάμο".

Κατά τις 8 – 9 το βράδυ με ξηρούς καρπούς και λουκούμια πήγαιναν να πάρουν με τα όργανα τον κουμπάρο, απ' το σπίτι του ή απ' το σπίτι που τον φιλοξενούσε, (αν ήταν από άλλο χωριό δεν πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού να φιλοξενηθεί). Ο κουμπάρος χόρευε τρεις χορούς κι ύστερα ξεκινούσε για το σπίτι του γαμπρού. Τον έφερναν και τον έβαζαν να καθήσει στην πιο επίσημη θέση, πάνω στα μαξιλάρια, στον οντά και γλεντούσαν και χόρευαν ως τα ξημερώματα. Ύστερα τον συνόδευαν πάλι με τα όργανα στο σπίτι του.

Την **Κυριακή** το πρωί οι γυναίκες ετοίμαζαν στου γαμπρού το σπίτι φαγητά με τα καζάνια. Άλλες έπλεναν, άλλες έκοβαν, άλλες μαγειρεύαν για το τραπέζι. Έρχονταν και τα όργανα και τα μπρατίμια (= οι φίλοι) μαζί με το γαμπρό χόρευαν στην αυλή ένα χορό κι ύστερα έρχονταν ο μπαρμπέρης για να ξυρίσει το γαμπρό. Τον έβαζαν να καθήσει σε μια καρέκλα και τον ξύριζε, ενώ τα όργανα έπαιζαν. Το δεύτερο το νερό, όταν τον έπλεναν, το κρατούσαν σε μικρά πήλινα μπρίκια.

Όσο ξυρίζονταν ο γαμπρός, στις νύφης το σπίτι έρχονταν οι φιληνάδες της και τη φίλευαν με πίττες, που έφερναν απ' τα σπίτια τους.

Το γαμπρό τον έντυναν οι φίλοι του, αφού έβαζαν κάτω απ' το ζηλί που πατούσε ένα σίδερο "για να 'ναι σιδερένιος".

Έρχονταν οι γονείς του κι έφερναν τα ρούχα του σ' ένα πανέρι και τα "χαλάλιζε" ο πατέρας: "χαλάλι από μένα κι απ' το Θεό". Ύστερα του φορούσαν με τη σειρά τις κ ά λ τ σ ε ς τις κεντημένες, που του είχε στείλει η νύφη την Πέμπτη, το π ο υ κ ά μ ι σ ο το κεντημένο με πολύχρωμα κεντίδια στο γιακά, στα μανίκια και μπροστά στο κούμπωμα. Το πουκάμισο αυτό ήταν μακρύ ως κάτω απ' τα γόνατα και προς τα κάτω φάρδαινε αρκετά (με δώδεκα φύλλα) ώστε φορώντας το ζ ω ν ά ρ ι γινόταν φ ο υ σ τ α ν έ λ α . Το γ ι λ έ κ ο ήταν μαύρο ή κόκκινο με πολλά χρυσά γαϊτάνια, ανοιχτό αρκετά μπροστά, για να φαίνεται το κεντημένο πουκάμισο και τα μανίκια του ήταν ριχτά πίσω. Στο κεφάλι φορούσε φ έ σ ι μαύρο σγουρό με μια φάσα από σατέν ύφασμα γύρω, με τέσσερα φλουράκια σκαλωμένα στις τέσσερις πλευρές κι έναν ασημένιο σταυρό ραμμένο δεξιά. Στο στήθος φορούσε πολλά κ ι ο υ σ τ έ κ ι α με φλουριά, ανάλογα με το βιος που είχε.

Ο γαμπρός πριν ξεκινήσει φιλούσε το χέρι των γονιών του κι αυτοί του έδιναν τις ευχές τους. Κατόπιν τα "μπρατίμια" έπαιρναν ένα δίσκο με ζαχαρωτά και ρακί και τα όργανα και πήγαιναν να φέρουν τον κουμπάρο. Η κουμπάρα, που ακολουθούσε, δεν έμπαινε μέσα στο σπίτι του γαμπρού, παρά έμενε στην αυλή και κρατούσε ένα κόσκινο, που είχε μέσα κριθάρι και ρύζι και λουλούδια φρέσκα και τέσσερις βέργες από τριανταφυλλιά. Έφκιαναν τη μια βέργα στεφάνι με τα λουλουδάκια και μαζί με το κόσκινο το έβαζαν επάνω στο κεφάλι ενός μικρού αγοριού, που είχε μάνα και πατέρα. Έπαιζαν τα όργανα και η κουμπάρα χόρευε μαζί με το αγόρι ένα δυο χορούς κι ύστερα χόρευαν και τ' άλλα κορίτσια και οι καλεσμένοι, ώσπου να βγει ο κουμπάρος με το γαμπρό απ' το σπίτι, ν' ανεβούν στα άλογα και να παν να φέρουν τη νύφη. Η κουμπάρα δεν πήγαινε μαζί τους παρά χτυπούσε τ' άλογο του γαμπρού με τις τρεις βέργες από τριανταφυλλιά που κρατούσε κι έρριχνε επάνω του το ρύζι με το κριθάρι απ' το κόσκινο,* που σήμαινε "ρόδα και τριαντάφυλλα να είναι ο

• Martin Nilsson "Ελληνική Λαϊκή Θρησκεία" μετάφραση Ι.Θ. Κακριδή σελ. 28 "Ο καινούργιος σκλάβος, όπως και ο γαμπρός στο γάμο ραίνονταν με καρπούς (καταχύσματα). Η συνήθεια κρατιέται και σήμερα, η αρχική της σημασία όμως, πως έφερνε ευγονία έχει ξεχαστεί. Σελ. 36 του ίδιου "Το πράσινο κλαδί με τα νιόβγαλα φύλλα έφερναν ζωή και καλή τύχη."

δρόμος τους και να ριζώσουν". Ύστερα έπαιρναν την κουμπάρα μέσα και τη φίλευαν.

Στο σπίτι της νύφης οι φιλενάδες της, όταν έφτανε ο γαμπρός, τον "έζωναν" μ' ένα ζωνάρι κόκκινο.

Εν τω μεταξύ στόλιζαν τη νύφη, αφού την έβαζαν να πατήσει ένα σίδερο κι αφού της "χαλάλιζαν" οι γονείς της τα ρούχα. Σ' αυτό το διάστημα έστελναν και την προίκα στο σπίτι του γαμπρού.

Φορούσαν στη νύφη την *π ο υ κ α μ ί σ α* με πολλά κεντίδια, δυο φύλλα μπροστά και δυο πίσω. Από πάνω φορούσε το *κ α β ά δ ι* από κάμποτο άσπρο με μια φάσα από μεταξωτό ή βελούδο γύρω στον ποδόγυρο και στα μανίκια. Το μάκρος του έφτανε μέχρι τα κεντίδια της πουκαμίσας. Μετά έμπαινε ο *σ α γ ι ά ς*, άσπρος, υφαντός στον αργαλειό δυο – τρία δάχτυλα πιο κοντός απ' το καβάδι, με άνοιγμα στο στήθος, για να φαίνεται η τραχηλιά και με χρυσοκέντημα γύρω από το άνοιγμα. Στη μέση έμπαινε *ζ ω ν ά ρ ι* 4 - 5 δάχτυλα φαρδύ, κεντημένο στον αργαλειό. Πάνω απ' το ζωνάρι η *π ο δ ι ά* (πρεγκάτς) κίτρινη ή κόκκινη και άσπρη κεντημένη στην ύφανση με χρυσοκλωστή (κούκλες, πετειναράκια ή πεταλούδες ήταν τα σχέδια). Στη μέση πάνω από το ζωνάρι έμπαινε το *κ ο λ ά ν ι* μια ζώνη από βελούδο μαύρο με κέντημα χρυσό και πούλιες, που μπροστά δένονταν με πόρπες ασημένιες, που τις έλεγαν *π ά χ τ ε ς*. Μια μαντήλα σε τρίγωνο διπλωμένη ήταν ριγμένη στους ώμους και οι άκρες της έμπαιναν στη ζώνη. Η *τ ρ α χ η λ ι ά* ήταν μεταξωτή, υφαντή, άσπρη ή κίτρινη κεντημένη στο χέρι με κλωναράκια ή πεταλούδες κά. Φορούσε και τα δώρα του γαμπρού και τα κοσμήματά της, αλυσσίδες κρεμασμένες απ' τους ώμους, καδένες με ντούμπλες, μαργαριτάρια, γιορντάνια με φλουριά, σκουλαρίκια.

Στο κεφάλι φορούσε την *κ α τ σ ο ύ λ α*, κόκκινη, μυτερή, στερεωμένη με στενή λουρίδα πάνινη κάτω απ' το λαιμό και σκαλωμένη στα μαλλιά, για να μη φύγει. Μαζί με τη λουρίδα είχαν κάτω απ' το λαιμό και χάντρες περασμένες σε δυο – τρεις κλωστές.

Πάνω απ' το μέτωπο, γύρω στο κεφάλι, φορούσε την *τ ρ ά κ μ α* μια φάσα φαρδιά από ύφασμα του σαγιά, όλη κεντημένη στο τελάρο με

χρυσοκλωστές και τέλια κι άλλες πολύχρωμες κλωστές, στολισμένη και με καρφίτσες, που είχαν κεφαλάκια από λουλούδια ή πετειναράκια ή πεταλούδες. Ένα μεγάλο φλοουρί κρεμόταν στο μέτωπο. Επάνω απ' το κατσούλι ένα παιδί (ο παρακούμπαρος) έφερνε και της περνούσε το λουλουδάτο στεφάνι της κουμπάρας. Εκτός απ' το στεφάνι έφερνε και το φλάμπουρο, που είχε κάνει επίσης η κουμπάρα μ' ένα καλάμι σε σταυρό, που είχε στην κορυφή ένα μήλο κόκκινο και κρεμόταν μια μαντήλα κόκκινη με πούλιες και χάντρες.

Πάνω απ' όλο το κάλυμμα του κεφαλιού έρριχναν κι ένα πέπλο από τούλι, κόκκινο με πούλιες ραμμένες επάνω, που έφτανε ως τη μέση και δεξιά κι αριστερά απ' τους κροτάφους ξεκινούσαν τρέσσες ασημένιες, που έφταναν μέχρι τα γόνατα κι είχαν στην κάτω άκρη φλουράκι ασημένιο και πίσω στην πλάτη πάλι μια σειρά φλουράκια ασημένια ραμμένα σε μια λουρίδα ύφασμα έπεφταν μέχρι κάτω στα πόδια.

Από τη ζώνη της κρέμονταν μαντήλες μακριές με πούλιες γύρω γύρω, πέντε από τη μια πλευρά τέσσερις από την άλλη. Δυο κορίτσια, αδελφές ή ξαδέλφες κρατώντας τις μαντήλες αυτές δεξιά κι αριστερά, έβγαζαν τη νύφη απ' το σπίτι. Φιλούσε πρώτα το χέρι του κουμπάρου, που κάθονταν σε τραπέζι με φαγητά μαζί με άλλους καλεσμένους, ύστερα φιλούσε τα χέρια των γονιών της και όλων των καλεσμένων, που της δίναν κέρματα. Ύστερα έκαμνε το σταυρό της τρεις φορές* και την ανέβαζαν στο άλογο. Δεν κρατιόταν απ' τη σέλα παρά είχε τα χέρια της στη μέση και κρατούσε τις πάχτες. Δυο μπρατίμια κρατούσαν το άλογο απ' τις δυο μεριές και πρόσεχαν τη νύφη "να μη σκιαχεί" ή τη βοηθούσαν, αν τυχόν ήταν από άλλο χωριό και περνούσαν ποτάμια, γέφυρες κ.λ.π. Αν ήταν απ' το ίδιο χωριό, έκαμνε τρεις γύρους γύρω απ' την εκκλησία κι ύστερα κατευθύνονταν προς το σπίτι του γαμπρού.

Ο γαμπρός πήγαινε μπροστά κι έφτανε πρώτος στο σπίτι, έμπαινε μέσα και περίμενε πίσω απ' την πόρτα βγάζοντας το δεξί παπούτσι του. Ο κουμπάρος πάλι, αφού έφερνε τη νύφη, έφευγε πάλι στο σπίτι του. Η νύφη σταματούσε μπροστά στο σπίτι (έβρεχε, χιόνιζε) κι έκαμνε τρεις μετάνοιες

* βλ. σελ. 70 ;

αργά αργά πάνω απ' τ' άλογο. Τα όργανα έπαιζαν έναν αργό σκοπό για προσευχή όχι για χορό. Τη δέχονταν και τη χαιρετούσε ο πεθερός κι ύστερα η πεθερά κι αυτή σκύβοντας λίγο απ' τ' άλογο τους φιλούσε το χέρι κι ύστερα έκανε μετάνοια για το Χριστό και την Παναγία και της έβαζαν ένα αγοράκι στα χέρια, που αυτή το χάιδευε με τα τέλια στο πρόσωπο και του δώριζε κάλτσες (για να κάνει αγόρι). Τη βοηθούσε ο πεθερός να κατεβεί και την οδηγούσε στο σπίτι. Ο γαμπρός πίσω απ' την πόρτα τη χτυπούσε τρεις φορές ελαφρά με το παπούτσι του (για να είναι υπάκουη). Πήγαινε η νύφη στη γωνία και η πεθερά της έδινε λουκούμι(για να είναι γλυκιά). Κερνούσαν το σόι και τους καλεσμένους της νύφης.

Πάλι με συνοδεία τα όργανα και με δίσκο πήγαιναν τα παιδιά να φέρουν τον κουμπάρο, που μαζί του έφερνε και ταψιά με φαγητά και μπουγάτσες, που είχε ετοιμάσει η κουμπάρα. Ερχόταν κι ο παπάς με τα στεφάνια της εκκλησίας, που ήταν ασημένια, και γίνονταν η στέψη. Έπειτα κάθονταν όλοι μαζί να φάνε και κατόπιν άρχιζε ο χορός με τα όργανα. Το ζευγάρι κρατούσε αναμμένες τις λαμπάδες της στέψης και γίνονταν ένα παιχνίδι, που είχε σκοπό να φέρει μια οικειότητα μεταξύ τους (γιατί δεν πολυγνωρίζονταν μέχρι τότε). Έσβηνε ο κουμπάρος τη λαμπάδα του γαμπρού κι η νύφη πλησίαζε να την ανάψει ή το αντίθετο κι αυτό γινόταν αρκετές φορές κι έτσι το αντρόγυνο βλέπονταν από κοντά. Όλο το βράδυ όμως δεν αντάλλαζαν κουβέντα μεταξύ τους.

Όταν τελείωνε το γλέντι έφευγε πρώτα ο κουμπάρος και το ζευγάρι τον ξεπροβόδιζε μ' ένα δίσκο μεζέδες και κρασί και το ίδιο γινόταν όταν έφευγε και το σόι της νύφης. Σιγά σιγά έφευγαν όλοι οι καλεσμένοι. Το ζευγάρι εκείνο το βράδυ δεν κοιμόταν μαζί.

Τη **Δ ε υ τ έ ρ α** έστελναν απ' το σπίτι της νύφης (αν ήταν απ' το ίδιο χωριό) πίττες στο σπίτι του γαμπρού και τους φίλευαν. Η νύφη πάλι έβαζε το νυφικό της κι έπαιρνε το νερό, που είχαν μαζέψει απ' το ξύρισμα του γαμπρού, το έρριχνε στην αυλή πίσω της, δεξιά της κι αριστερά κι έπινε λίγο. Έπειτα έπαιρναν τα μπρίκια μαζί μ' άλλα κορίτσια και με την κουμπάρα να παν στη βρύση του χωριού να τα γεμίσουν "να βγάλουν τη νύφη στη βρύση". Πίσω από τη νύφη ένα παιδάκι πατούσε ακριβώς πάνω στις πατημασιές της "για να πάρει

το παιδί που θα γεννηθεί τα χνάρια της μάνας". Τα κορίτσια γέμιζαν τα μπρίκια και τα έβαζαν μπροστά στα πόδια της νύφης κι αυτή, αφού έκαμνε μια μετάνοια, τα έσμπρωχνε με το πόδι της και τα έχυνε. Αυτό γινόταν τρεις φορές. Στο γυρισμό η κουμπάρα έρριχνε στο δρόμο καραμέλες και κέρματα και τα παιδιά έτρεχαν και τα μάζευαν.

Όταν γύριζαν στο σπίτι, πάνω σε μια καρέκλα ήταν ένα μεγάλο ταψί μπακιρένιο και μια κανάτα με λίγο κρασί και τα δώρα της νύφης για τους συγγενείς του γαμπρού (κάλτσες, μαντήλια, ποδιές κá.) και τα έπαιρνε η νύφη ένα ένα και δώριζε όλους μέσα στο σπίτι κι αυτοί έρριχναν κέρματα μέσα στο κρασί.

Το βράδυ, όταν θα κάθονταν να φάνε, η νύφη έφερνε πετσέτες υφαντές από την προίκα της και με μια κανάτα έρριχνε νερό κι έπλενε τα χέρια όλων και τα σκούπιζε με μια πετσέτα, που τους τη δώριζε.

Μετά το ζευγάρι πήγαινε στο μικρό δωμάτιο να κοιμηθεί. Οι άλλοι κάθονταν. Όταν ο γαμπρός έβγαινε κι έλεγε στους δικούς του ότι η νύφη ήταν εντάξει, τότε πήγαινε η πεθερά με τις κουνιάδες ή τις συνυφάδες, έπαιρναν το σεντόνι και το 'δειχναν στον πεθερό και σε όλο το σόι κι αυτοί έρριχναν φλουριά. Έβαζαν το εσώρρουχο (αμανέτι) σ' ένα πανέρι και το σκέπαζαν με μια κόκκινη μαντήλα.

Το πρωί η πεθερά ετοίμαζε αλεύρι και η νύφη φορώντας το δεύτερο φουστάνι ζύμωνε κι έκανε μπουγάτσες, που τις "κεντούσε" με τέχνη. Όσο ψήνονταν οι μπουγάτσες, οι άλλες γυναίκες σ' ένα μεγάλο καζάνι έψηναν χαλβά με καλαμποκίσιο αλεύρι. Σ' ένα κεντημένο ταγάρι απ' την προίκα της νύφης έβαζαν μπουγάτσα, χαλβά και τσίπουρο με ζάχαρη και πήγαιναν στο σπίτι της νύφης, για να δείξουν το "αμανέτι". Εκεί ήταν καλεσμένοι κι όλοι οι συγγενείς της νύφης, που πήγαιναν και γλυκά. Αφού έβλεπαν το "αμανέτι" ύστερα μεταξύ τους "σχίζαν τα μαντήλια τους". Η μέρα αυτή ήταν η πιο χαρούμενη και οι ετοιμασίες πιο προσεγμένες. Ό,τι καλύτερο είχαν το φορούσαν εκείνη την ημέρα. Οι γονείς της νύφης έστελναν στα συμπεθέρια τους φαγητά, μπουγάτσες, γλυκά.

Αν δεν υπήρχε "αμανέτι" η μέρα ήταν δύσκολη. Γλέντι δεν γινόταν κι όλοι ήταν ντροπιασμένοι και περισσότερο η νύφη. Το μάθαινε όλο το χωριό "κι άλλα δέκα χωριά" και το συζητούσαν, ώσπου να βρεθεί και καμμιά άλλη. Μερικοί την έστελναν πίσω στους γονείς της. Άλλοι ήταν πιο ελαστικοί και δεν την έδιωχναν. Πάντα όμως ήταν ντροπιασμένη και δεν μπορούσε να σηκώσει κεφάλι, όλο της το θύμιζαν. Αν γινόταν δεύτερος γάμος στο σπίτι και η καινούργια νύφη ήταν εντάξει, αυτή ήταν κλειδωμένη στη μικρή κάμαρα κι έτρωγε ξύλο απ' τον άντρα της.

Την **Τετάρτη** έβαζε η νύφη να πλύνει.

Την **Πέμπτη** έδειχνε στο συγγενολόι του γαμπρού και στις γειτόνισσες την προίκα της.

Την **Παρασκευή** έρχονταν από το σόι της μ' ένα κουλούρι κι ένα στεφάνι να πάρουν τη νύφη για τα "πιστρόφια". Στο σπίτι της νύφης έκαμναν σαραλί να κεράσουν το γαμπρό για να είναι γλυκός.

Το **Σάββατο** ο πεθερός παρουσίαζε το γαμπρό του στο σόι του και του έδειχνε τα ζώα του, τα χωράφια του και η νύφη έλεγε στη μάνα της τις εντυπώσεις της απ' το σπίτι του γαμπρού.

Την **Κυριακή** οι γονείς του γαμπρού έκαμναν μπουγάτσες και φαγητά διάφορα και τα πήγαιναν στο σπίτι της νύφης, για να φιλευτούν.

Το άλλο **Σάββατο** πήγαινε μόνο του το ζευγάρι και έφευγε την Κυριακή το βράδυ. Την Τρίτη **Κυριακή** η πεθερά έβγαζε τη νύφη στην εκκλησία. Μέσα σ' ένα πανέρι με τραπεζομάντηλο καλό της νύφης έβαζαν μπουγάτσες και μετά το τέλος της λειτουργίας, ενώ η νύφη φιλούσε το χέρι όλων, που τη χαιρετούσαν και της έδιναν κέρματα, η πεθερά μοίραζε μπουγάτσα, που την έκοβε με το χέρι της (όχι με μαχαίρι). Ο παπάς διάβαζε ευχές στο ζευγάρι κι έπειτα πήγαιναν επισκέψεις στην κουμπάρα και στους συγγενείς.

Γλέντιον = Βάριση
 Οταν έμενε έγκυος η νύφη, δεν το έλεγε στην οικογένεια, γιατί ντρεπόταν. Δούλευε ως το τέλος σε βαριές δουλειές.

Όταν ερχόταν η ώρα της γέννας, το έλεγε στην πεθερά της. Αν ήταν μέρα, πήγαινε η πεθερά κι έφερνε τη μαμμή, αν ήταν νύχτα, πήγαινε ο πεθερός κρυφά, δεν έπαιρναν είδηση ούτε μέσα στο σπίτι.

Όταν η κοπέλα γεννούσε, η πεθερά της έβαζε στον ώμο ένα σκόρδο και μια χάντρα κόκκινη κι ένα σταυρό "για να μη την πιάνει το μάτι". Την τρίτη μέρα η μαμμή έπλενε τη λεχώνα, άλλαζε το μωρό κι ύστερα κάθονταν και φιλεύονταν.

Έβαζαν στην κούνια του μωρού διάφορα σύμβολα (μολύβια, ψαλίδι, βελόνι, χτένα κ.λ.π.) κι έβαζαν ένα αγόρι κι ένα κορίτσι, μικρά, που είχαν και τους δυο γονείς τους, να κουνήσουν τρεις φορές την κούνια (να δούνε ποιο θα πέσει και να καταλάβουν τι επάγγελμα θα κάνει το παιδί, όταν μεγαλώσει).

Σαράντα μέρες η λεχώνα δεν έβγαινε να δουλέψει έξω, έκανε μόνο τις δουλειές του σπιτιού. Όταν περνούσαν σαράντα μέρες, πήγαινε στην εκκλησία να σαραντίσει. Κάνανε πάλι μια μπουγάτσα με ρεβύθια και τη μοίραζαν.

Τα βαφτίσια γίνονταν στην εκκλησία πριν σαραντίσει η λεχώνα. Η μάνα δεν πήγαινε. Ο νουνός έκανε δώρα μόνο στη βάφτιση και την άλλη χρονιά ένα ντύσιμο και τίποτε άλλο. Μόνο το Πάσχα τη λαμπάδα.

ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ

Το όνομα "Ρουμλούκι" (= Ελληνότοπος) οφείλεται στους Οθωμανούς, που, όταν έφτασαν στα μέρη αυτά, βρήκαν ένα πληθυσμό ομοιογενή και ανόθευτο, ελληνικό, αλλά επικράτησε και στην εποχή της τουρκοκρατίας, που η γη ήταν χωρισμένη σε μεγάλα τσιφλίκια και μοιρασμένη σε Τούρκους μπέηδες, που χρησιμοποιούσαν τους χωρικούς ως κολήγους, οπότε δεν κατοίκησαν πολλοί Τούρκοι την περιοχή. Εξ άλλου και σήμερα ακόμη είναι φανερή η προέλευση και η ομοιογένεια των κατοίκων όλων των χωριών του κάμπου μέσα από το γλωσσικό ιδίωμα, τα ήθη και έθιμα, τις φορεσιές, τα σπίτια και κυρίως την επιμονή που δείχνουν να θυμούνται και ν' αναφέρουν σε κάθε πτυχή της ζωής τους τις ρίζες τους τις μακεδονικές, αφού οι Μακεδόνες ήταν το ελληνικό φύλλο, που κυριάρχησε και διαμόρφωσε την περιοχή (μετά τους Βοττιαίους, Φρύγες κά.).

Πασίγνωστη είναι η παράδοση, που συνδέει τον κεφαλόδεσμο του Ρουμλουκιού, το περίφημο "κατσιούλι" με τον αγαπημένο Μακεδόνα βασιλιά, το Μέγα Αλέξανδρο.

Σχετικά ο δικηγόρος, λαογράφος και ιστορικός ερευνητής Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος στο βιβλίο του "Ρουμλουκιώτικα σημειώματα 1980 – 1988" γράφει "Την παράδοση αυτή έτσι ακριβώς, όπως την έγραψα, την άκουσα, όταν ήμουν μικρό παιδί από τον παππού μου Γιώργο Ακρ. Μοσχόπουλο, που γεννήθηκε το 1876, κι έτσι, όπως μου την είπε, θα την πω κι εγώ στα παιδιά μου και στον κόσμο ολό . . .".

Και η παράδοση αυτή λέει πως το "κατσιούλι" ανάγεται στην εποχή του Μ. Αλέξανδρου, όταν κατά τη διάρκεια μιας μάχης, που έγινε στην περιοχή κι όπου οι άντρες δειλίασαν και υποχωρούσαν, οι γυναίκες πήραν τα όπλα και πολέμησαν γενναία μ' αποτέλεσμα να νικηθεί ο εχθρός, οπότε, για να τις ανταμείψει ο βασιλιάς διέταξε τους άντρες να βγάλουν τις περικεφαλαίες και να τις δώσουν στις γυναίκες.

Λέει και κάτι ακόμη (που δεν αναφέρεται πάντοτε) πως "ο Μεγαλέξανδρος διέταξε τους άντρες να φορέσουν τα μαντήλια των γυναικών, "γι' αυτό οι παππούδες μας ήταν μ π ο υ ρ μ π ο υ λ ι α σ μ έ ν ο ι με μαντήλι στο κεφάλι". Για την αλήθεια της παράδοσης ο Γ. Μοσχόπουλος δημοσιεύει και μια σχετική παλιά φωτογραφία του 1925.

Τα μαντήλια αυτά των αντρών του Ρουμλουκιού τα αναφέρει και ο επίσης γνωστός Μελικιώτης δημοσιογράφος – λαογράφος Γιώργος Μελίκης και μάλιστα λέει πως είχαν χρώμα κίτρινο και ότι στο χωριό του τη Μελίκη τα αποκαλούσαν απλά "τα κίτρινα" και ότι καταργήθηκαν το 1908, που οι άντρες υποχρεώθηκαν από τους Νεότουρκους να φορέσουν φέσια τουρκικά, που το 1912, όταν ήρθε "το Ελληνικό" τ' αντικατέστησαν αμέσως με τραγιάσκες.

Και στην περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα το Ρουμλούκι πρόσφερε πολλά. Τροφοδότησε κι ενίσχυσε με όλους τους τρόπους τους πολεμιστές του Βάλτου και πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος, για να καθαριστεί ο τόπος αυτός και να παραμείνει αμιγής, ελληνικός, όπως τον ήθελε η συνείδηση τους και η ιστορία τους.

Ο Γ. Μοσχόπουλος αναφέρει και το εξής σχετικό με τις γυναίκες του Ρουμλουκιού. "Την εποχή του Μακεδονικού Αγώνα, τον Αύγουστο του 1907, ο καπετάν Κόρακας (Βασίλειος Σταυρόπουλος) που δρούσε στην περιοχή αυτή, παρέλαβε ένα μεγάλο μπόγο από πολύχρωμα μαντήλια, με την εντολή να τα μοιράσει στις γυναίκες των χωριών του κάμπου, για ν' αντικαταστήσουν μ' αυτά τα "κατσιούλια" επειδή – από άγνοια των στελεχών του Κέντρου της Θεσσαλονίκης – θεωρήθηκαν σαν . . . βουλγάρικα".

Η προσπάθεια όμως του καπετάν Κόρακα να εκτελέσει την εντολή προκάλεσε την αποστροφή των χωρικών και τη βίαιη αντίδραση των γυναικών, που μαζεύτηκαν και πήγαν στον καπετάνιο και του είπαν χαρακτηριστικά "κιφάλ(ι) πέφτ(ει) κατσιούλ(ι) δεν πέφτ(ει) το έχουμι απ' τουν Μεγαλιέξαντρου" πράγμα που οδήγησε στη μη εφαρμογή της λανθασμένης διαταγής.

Τώρα, μετά την αποξήρανση του Βάλτου το 1932 και το κύμα των προσφύγων του 1922, κοντά στους Ρουμλουκιώτες ζουν και δουλεύουν τον

πλούσιο κάμπο και πολλοί Πόντιοι, Θρακιώτες και Μικρασιάτες, για να επαληθευτεί αυτό που είχε πει ο αείμνηστος Ίων Δραγούμης στην τότε ελληνική κυβέρνηση "σώστε τη Μακεδονία, γιατί αυτή θα σας σώσει".

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ Ημαθίας

από τους : Νικόλαο Νίλα, 82 ετών και
τη σύζυγό του 75 ετών (25 - 3 - 1980)

Η ζωή στο Γιδά (ή Γηδά), που σήμερα λέγεται Αλεξάνδρεια, ήταν δύσκολη για τους περισσότερους.

Τα σπίτια ήταν χτισμένα με ωμά πλιθιά και είχαν υγρασία, γι' αυτό έβαζαν βέργες σταυρωτές και άλειφαν τους τοίχους με λάσπη ανακατωμένη με σβουνιές (= κοπριές από αγελάδα). Το πάτωμα κι αυτό με λάσπη. Έκοβαν ραγάζια (= βούρλα) από το βάλτο κι έβαζαν ψάθες γύρω στους τοίχους, ως ένα ορισμένο ύψος, και στο πάτωμα. Κοιμόταν στις κουρελούδες, που από κάτω είχαν καλαμποκόφυλλα, που "ρουμπούχτούσαν", όλοι στη σειρά και σκεπάζονταν με βελέντζες.

Το τζάκι ήταν στη μέση για ζεστασιά. Για καθίσματα είχαν μαξιλάρια υφαντά ριγμένα στο πάτωμα και μερικά σκαμνιά. Η σκεπή ήταν χαμηλή, χτιστή με χώμα κι ασβέστη. Τα παράθυρα μικρά με σιδεριές και μέσα απ' το τζάμι έβαζαν κανάτια σανιδένια σαν παντζούρια. Έτρωγαν όλοι μαζί στο "σοφρά" όπως οι Τούρκοι.

Στις γιορτές κερνούσαν σταφίδες, στραγάλια και ρακί απ' το στριφτάρι.

Οι γυναίκες έκαναν όλες τις δουλειές στο σπίτι και δούλευαν και στα χωράφια. Περπατούσαν συχνά ξυπόλυτες ή με γαλέντζια (= ξύλινες παντόφλες) το χειμώνα. Παπούτσια είχαν αλλά τα φορούσαν μόνο στις γιορτές. Πλέναν τα ρούχα στις κοπάνες (= ξύλινες σκάφες). Νερά είχαν μπόλικά.

Τα ρούχα τους τα καθημερινά ήταν οι ίδιες φορεσιές, οι ντόπιες, αλλά πιο παλιές. Τα μικρά παιδιά φορούσαν αντερί από γκριζωπό, ριγέ αλατζιά, ανοιχτό μπροστά, που κούμπωνε με κουμπιά μεταλικά.

Οι φορεσιές στο Ρουμνίμι ήταν σχεδόν ομοιογενή μεροθαλασμάχες.

Η αντρική φορεσιά: Ήταν το πουκάμισο, υφαντό διαφόρων χρωμάτων και από πάνω το μεϊντάνι. Το μεϊντάνι ήταν

Επίσης η φούτα (= ποδιά) ήταν μαύρη με κεντίδια. Στην τραχηλιά κρεμούσαν φλουριά, που ήταν δώρα του γαμπρού. Μερικές είχαν κι από τον πατέρα τους.

Στο κεφάλι φορούσαν οι ελεύθερες τσεμπέρι δηλαδή το μαντήλι με το μαφέσι, ενώ οι παντρεμένες φορούσαν το κατσιούλι. Φούντες φορούσαν οι γυναίκες μόνον όταν γίνονταν νύφες και εξακολουθούσαν να τις φορούν μέχρι τρεις μήνες, κι ύστερα τις έβγαζαν.

Οι νύφες: φορούσαν άσπρο σαγιά, πουκάμισο, αντερί από σατέν (καπιτονέ) ζωνάρι στο οποίο κρεμούσαν πέντε μαντήλες. Φορούσαν ακόμη τα τσουράκια (= σκουλαρίκια) και τα μαγκλικωτάρια (= αλυσσιδίτσες με ασήμια κρεμαστά). Αυτά κρεμόντουσαν απ' το κατσιούλι. Στη μέση στο ζωνάρι είχαν τοκάδες έναν μπροστά κι έναν πίσω, απ' όπου κρέμονταν στα πλάγια 3 - 4 αλυσσίδες με δραχμές.

Έθιμα του γάμου: Για τον αρραβώνα πήγαινε ο γαμπρός στη σπίτι της νύφης με τους συγγενείς του κι άλλαζαν δαχτυλίδια. Τις επόμενες μέρες έπαιρνε ο γαμπρός τη νύφη και την πήγαινε στους συγγενείς του "στη συγγένεια".

Την εβδομάδα του γάμου στο σπίτι της νύφης έπλεναν την προίκα, που ήταν φορέματα, μπλανκέτες, υφαντά, βιλιντζά και την Παρασκευή το βράδυ έστελναν οι συγγενείς του γαμπρού κι έπαιρναν την προίκα με τα κάρρα.

Τότε δεν έστελναν προσκλητήρια. Έστελναν τρία κορίτσια με βέργες στο χέρι και καλούσαν τον κόσμο, χωρίς κουφέτα "Είστε καλεσμένοι, να 'ρθείτε στο γάμο".

Την ημέρα του γάμου στο σπίτι του γαμπρού ερχόταν ο μπαρμπέρης να τον ξυρίσει έξω στην αυλή, ενώ άλλοι φίλοι και συγγενείς καθόταν σε σκαμνιά κι άλλοι, άντρες και γυναίκες, χόρευαν "τα συγκαθιστά με τα μαντήλια".

Όλα τα σύνεργα του ξυρίσματος, ξυράφια, γένια, κ.λπ. τα πετούσαν στο ποτάμι. * Επίσης την ίδια μέρα έπρεπε να πάνε στον κουμπάρο το "κλίκι" (= ψωμί για το γάμο). Έστελναν τρία κανίσια ένα στον κουμπάρο κι από ένα στα δυο μπράτμια. Τα μπράτμια ήταν δυο φίλοι του γαμπρού, που πήγαιναν να πάρουν τη νύφη και να της βάλουν τις κάλτσες και τα παπούτσια. Επίσης κάνανε και το φλάμπουρο δηλαδή μια σημαία από καλάμι, που στο σταυρό της είχε τρία μήλα κι ένα μαντήλι και βασιλικό. Αυτό μετά το γάμο το είχαν οχτώ μέρες στο φράχ^η, για να φαίνεται πως είχαν γάμο. Η νύφη βγαίνοντας απ' το σπίτι της έσπανε ένα ψωμί, που το μισό το άφηγε στο σπίτι της και το άλλο μισό το έπαιρνε μαζί της στο καινούργιο της σπίτι. Έπαιρνε κι ένα μήλο. Την έβαζαν να πατήσει σ' ένα σανίδι και την ανέβαζαν στο άλογο, ενώ ένας μπράτιμος την κρατούσε απ' τη μια μεριά κι ο άλλος κρατούσε το χαλινάρι. Τα κορίτσια της τραγουδούσαν το τραγούδι:

"άστρα μου χαμηλώσετε, σύννεφα κατεβείτε
να δείτε τον ξεχωρισμό και πάλι ν' ανεβείτε.

Χωρίζει η μάνα απ' το παιδί και το παιδί απ' τη μάνα".

Ο γαμπρός πήγαινε μπροστά πεζός, εκτός αν ήταν να πάει σε άλλο χωριό. Έτσι με τη συνοδεία από όργανα, που ήταν νταούλια, γκάιντα, ζουρνάς, πήγαιναν στην εκκλησία.

Στο προαύλιο η νύφη "προσκυνούσε" κι έρριχνε το μήλο. Ο παπάς την περίμενε και "για το καλό" της έδινε ένα μωρό, που η νύφη το "προσκυνούσε" και του δώριζε. Ένας συγγενής του γαμπρού την κατέβαζε απ' τ' άλογο και στην πόρτα της εκκλησίας την άξιωνε τρεις φορές, δηλαδή την τραβούσε τρεις φορές ελαφρά λέγοντας "άξια". Μόλις τελείωνε η στέψη, πήγαιναν με τα νταούλια στο σπίτι του γαμπρού. Μπροστά πήγαιναν ο κουμπάρος κρατώντας τη νύφη με το ένα χέρι και το φλάμπουρο με το άλλο, ο γαμπρός κι ένας μπράτιμος.

* Martin Nilsson "Ελληνική Λαϊκή Θρησκεία" μετάφραση Ι.Θ. Κακριδή σελ.8. "Το νερό είναι λιγοστό στην Ελλάδα κι έτσι λογαριάζουν πολύ το καλό που κάνουν τα ποτάμια. Στα παλιά χρόνια τα ποτάμια ήταν ιερά . . . Όταν ο έφηβος έκοβε τα μακριά μαλλιά του, αφιέρωνε τις μπούκλες του στο γειτονικό ποτάμι."

Στην πόρτα του σπιτιού περίμεναν τα πεθερικά και δώριζαν στη νύφη χρυσαφικά, λίρες ή χρήματα. Ύστερα η πεθερά έπαιρνε τη νύφη και την οδηγούσε στην κάμαρα κι αμέσως μετά στο κελάρι που είχαν το αλεύρι. Εκεί η νύφη "προσκυνούσε τ' αλεύρια" και "τιμούσε το ψωμί" δηλαδή παράχωνε στο αλεύρι το μισό ψωμί, που είχε φέρει απ' το σπίτι της "για να είναι πλούσια πάντα η σοδειά", Οι συγγενείς δεν έκαναν δώρα στο γαμπρό παρά μόνο στη νύφη.

Τη Δευτέρα, επόμενη του γάμου, καλούσαν τους συγγενείς να διασκεδάσουν. Πήγαιναν το πουκάμισο της νύφης στην πεθερά, για να ιδεί αν ήταν "τίμια" η νύφη και μετά άρχιζε "ο κανονικός γάμος" με πίττες, γλυκόπιττες, κρασιά. Η νύφη έρριχνε νερό μ' ένα γκιούμι στα πεθερικά για να πλυθούν. Στο γλέντι τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια του γάμου. Στο τέλος έλεγαν

"Αντές παιδιά να φύγουμε προτού μας βαρεθούνε,
της γειτονιάς οι όμορφες θέλουν να κοιμηθούνε".

Την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο γινόταν τραπέζι στις νύφης το πατρικό, τη δεύτερη στου κουμπάρου και την τρίτη στου γαμπρού.

Στις 22 μέρες πήγαιναν τη νύφη στην εκκλησία πρώτη φορά.

ΜΑΚΡΟΧΩΡΙ Ημαθίας

Θυμούνται οι Μακροχωρίτισσες :

Μαγαλιού Λουλούδα, 71 ετών και η κόρη της

Τσιβαρτζή Ειρήνη το γένος Μαγαλιού στις 15 – 5 – 1979

Καμπίσιο χωριό το Μακροχώρι, λίγα χιλιόμετρα έξω απ' τη Βέροια, αλλά δροσερό με κήπους και οπωροφόρα δέντρα, που ποτίζονται από τις πολυάριθμες πηγές και τα ποταμάκια, που γύριζαν και τους παλιούς μύλους. Πηγές ζωής και πηγές χαράς για τους κατοίκους, αφού κοντά σ' αυτές εκκλησίες και ξωκκλήσια τους μάζευαν σε χορούς και πανηγύρια, σε ημέρες ανάπαυσης και γιορτής. Περίφημο ήταν το πανηγύρι τ' Αη Γιώργη με πολύ κόσμο απ' τη Βέροια και τα γύρω χωριά στο παλιό ξωκκλήσι που σήμερα δεν υπάρχει. Υπήρχε πηγή "αναβρυκό" κι "αγιονέρι" που έτρεχε μέσα από ένα δέντρο. Τα κορίτσια μέρες πριν πήγαιναν και το ασβέστωναν. Ο κόσμος άφηναν κλωστές απ' τα ρούχα τους στο δέντρο.

Περιγραφή σπιτιού – Οικογενειακή ζωή : Τα σπίτια ήταν μονώροφα και διώροφα. Τα μονώροφα είχαν τα νεμπρόσθια (= σκεπαστό με κεραμίδια ανοιχτό από τα δύο μέρη υπόστεγο) όπου είχαν και τον αργαλειό πολλές φορές και νεροχύτη σανιδένιο με τα γκιούμια και τα μπακίρια για να πλένονται. Στο διώροφο σπίτι ο πρώτος όροφος "το κάτω" ήταν για τα ζώα και τους υπαλλήλους, το επάνω για τους ιδιοκτήτες. Και τα μονώροφα και τα διώροφα τα έχριζαν μπροστά με μια λάσπη λεία, που γίνονταν από την ανάμιξη χώματος και κοπριάς. Με την ίδια λάσπη άλειφαν και τα σανίδια του πατώματος, που ήταν ακατέργαστες σανίδες.

Υπήρχε ένα δωμάτιο για τους γέρους, μια αποθήκη, το κελάρι, όπου έβαζαν τα ρούχα, τα μπαούλα, τα μπακίρια, ένα καθημερινό για τους φίλους κι ένα πιο επίσημο για τους μουσαφिरαίους. Όλα τα δωμάτια είχαν τζάκι. Το καθιστικό είχε δύο μικρά παράθυρα από τη μια κι από την άλλη μεριά του τζακιού χωρίς κουρτίνες - "τι τις ήθελάμε;" - κι είχαν κανάτια ξύλινα για

παντζούρια. Το πάτωμα, που το έχριζαν, το έστρωναν με ψάθες κι από πάνω έρριχναν τα δ ί μ ι τ α κιλίμια και τις φλοκιαστές, τα β ε λ ε ν τ ζ ι ά , μόνο τις γιορτινές μέρες.

Στα δυο δωμάτια στις γωνιές δίπλα στο τζάκι και σ' όλους τους τοίχους γύρω γύρω υπήρχαν μαξιλάρια υφασμένα και κεντημένα στον αργαλειό "με τη βέργα" ή και στο χέρι, με δαντέλα στο γύρο, ίσια ή φλοκιαστά "μπουμπουλωτά" γεμισμένα με κουρέλια. Όπως ήταν τοποθετημένα στις γωνιές κοντά στο τζάκι και ολόγυρα στους τοίχους χρησίμευαν και για καθίσματα.

Στους τοίχους, στις γωνιές και ανάμεσα, υπήρχαν πετσέτες, που κρέμονταν από κορδόνια δεμένα σε καρφιά. Ήταν υφασμένες στον αργαλειό, με δαντέλα υφαντή κι αυτή στον αργαλειό και με διάφορα σχέδια "ξόμπλια" στη μέση. Είχαν ρόλο διακοσμητικό. Απ' αυτά φαίνονταν ποια ήξερε να κάνει τα "φκιασίδα" της ωραία.

Έξω στην αυλή, που τη σκούπιζαν με φ ρ ό κ α λ α γίνονταν τα γλέντια σε μέρες γιορτινές, πανηγύρια, γάμους.

Μέσα στο σπίτι οι επισκέπτες κάθονταν στα μαξιλάρια στο γ κ ο τ ζ ά και κερνιόνταν ο ύ ζ ο και λ ο υ κ ο ύ μ ι , μ π ι μ π λ ι ά (= στραγάλια), κ ι κ ι ρ ί κ ι α (= φυστικά με τη φλούδα), σ τ α φ ί δ ε ς . Γλυκά του κουταλιού δεν υπήρχαν, μόνο πετιμέζια από κολοκύθι και μέλι. Έκαναν όμως τις αποκρηές τη γ α λ α τ ό π ι τ τ α και τα Χριστούγεννα ή την Πρωτοχρονιά κ α ν τ α ἴ φ ι και σ α ρ α λ ί .

Έφκιαναν ακόμα το τριήμερο που νήστευαν (καθαρή εβδομάδα) τη νηστήσιμη σ ο υ σ α μ ό π ι τ τ α με ταχίни, σουσάμι, ζάχαρη, καρύδια, κανέλα, με φύλλα που τα έψηναν στο τζάκι και τα περέχουναν με ελαφρό σιρόπι.

Ακόμη τη Μ. Πέμπτη έφκιαναν νηστήσιμες πίττες με σουσαμέλαιο και χόρτα απ' τον κήπο.

Στις γιορτές κερνούσε η μεγαλύτερη κοπέλα του σπιτιού ή η νύφη όταν ήταν καινούργια. Αν δεν υπήρχε κοπέλα ή νύφη, φώναζαν κάποια συγγενή ή κάποιο γειτονοκόριτσο. Το ίδιο γινόταν όταν είχαν γιορτή ή πανηγύρι.

Έφερναν ακόμη κι από γειτονικά χωριά κοπέλες. Το ούζο το κερνούσαν με το σ τ ρ ι φ τ ά ρ ι που ήταν μπουκάλι με καπάκι στριφτό, απ' όπου έπιναν όλοι με τη σειρά, για να ευχηθούν.

Κοιμόταν στο πάτωμα με μια βελέντζα από κάτω, τα μαξιλάρια και μια φλοκιαστή βελέντζα από πάνω. Αργότερα είχαν κρεβάτια χαμηλά με στρώματα και μαξιλάρια γεμισμένα με μαλλί.

Οι γυναίκες έκαναν όλες τις δουλειές του σπιτιού: ζύμωμα, πλύσιμο, μαγείρεμα. Έκαναν τυρί με τις τ σ α ν τ ή λ ε ς και βούτυρο χτυπητό στο μ π ο ύ τ (ι) ν ο . Έκαναν α ρ μ ι ά σε ξύλινα βαρελάκια με κάνουλα, με στεφάνι από κλιματσίδα στον πάτο. Έρριχναν κριθάρι, τα λάχανα ωμά κομμένα στα τεσσέρα, αλατόνερο και "λεμόντουζου", λεμόνια καθαρισμένα και κομμένα. Από πανω ξανάβαζαν στεφάνι με κλιματσίδα και πέτρα καθαρή για να το πατάει.

Οι πιο φτωχές δούλευαν και έξω από το σπίτι στις γεωργικές δουλειές: αλώνισμα, με το ν τ ο υ κ ά ν ι, θέρισμα, λίχνισμα, μάζεμα καρπών. Το μαγείρεμα γίνονταν σε κατσαρόλες στο ο τ ζ ά κ ι με την π υ ρ ο σ τ ι ά , στο καθιστικό, όταν δεν υπήρχε μουσαφίρης. Έβραζαν φασόλια γιαχνί, χοιρινό με πράσα, σούπες, κοτόπουλο στιφάδο κá.

Τα Χ ρ ι σ τ ο ύ γ ε ν ν α γινόταν η Γ ο υ ρ ν ο χ α ρ á . Γύριζαν οι άντρες στα σπίτια και σφάζαν τα γουρούνια και γλεντούσαν τρώγοντας και πίνοντας. Κάναν και λουκάνικα με πράσο, κόκκινο πιπέρι, μαύρο πιπέρι, κύμινο, με αίμα απ' το ίδιο το γουρούνι.

Έβγαζαν και το ψαρονέφρι σε λουρίδες. Το μ π α σ τ ό (= πάχος) το έκοβαν μέσα σε ζ υ μ ω τ ι κ έ ς σκάφες, έβραζαν νερό στο καζάνι, έρριχναν το μπαστό καλά πλυμένο και κομματιασμένο και μόλις έλυωνε η λίγδα και καταστάλαζε την έρριχναν σε σκεύη, έρριχναν μέσα το ψαρονέφρι και τα σκέπαζαν. Το άνοιγαν το Πάσχα. Το λαρδί και τα πλευρά το είχαν για να μαγειρεύουν.

Την πρώτη μέρα των Χριστουγέννων μαγείρευαν "πάπια καπαμά". Τσιγάριζαν τα εντόσθια και τα έσβηγαν με κόκκινο κρασί. Έρριχναν μέσα ρύζι

και τα έβαζαν σε πήλινο νταβά κι απάνω έβαζαν την πάπια χωρίς άλλο λίπος. Έκλειναν το καπάκι με ζυμάρι και το έβαζαν στη χόβολη από βραδής.

Έτρωγαν πάνω στο **σ ο φ ρ ά** (= χαμηλό στρογγυλό τραπέζι). Πριν στρωθεί ο σοφράς, έφερναν λεκάνη, ένα γκιούμι με νερό και πετσέτες κι έρριχναν νερό στα χέρια καθενός, για να πλυθεί.

Έτρωγαν όλοι από ένα ταψί, μια πιατέλα ή μια σουπιέρα. Τα σκέυη ήταν χωματένια (νταβάδες) ή μπακιρένια (λιγκέρια). Τα κουτάλια ήταν ξύλινα και μπακιρένια που τα γάνωναν. Το ίδιο μπακιρένια ήταν και τα μπρίκια για τον καφέ.

Σε **κ ο π ά ν ε ς** (= σκάφες ξύλινες) έπλεναν τα ρούχα και στα ποταμάκια, που περνούσαν μέσα απ' το χωριό και κοντά στους μύλους. Στα ποταμάκια αυτά ποτίζονταν και τα ζώα. Υπήρχε κι ένα καλό νερό πόσιμο. Μετά το πλύσιμο και το ξέβγαλμα, τα έβαζαν σε ταψί και τα μετέφεραν στο κεφάλι τους, για να τ' απλώσουν στους **π λ ο κ ο ύ ς** (= φράχτες ξύλινους αγκαθωτούς) της αυλής.

Φ ο ρ ε σ ι έ ς – Α ν τ ρ ι κ ή φ ο ρ ε σ ι ά : Τα μικρά κορίτσια 5 – 6 χρονών φορούσαν φουστάνι υφασμένο στον αργαλειό αλλά και από **μ π α σ μ ά δ ε ς** (= υφάσματα βαμβακερά, αγοραστά). Στην ηλικία των 10 – 12 χρόνων οι φούστες των φουστανιών ήταν πλισσέ. Τα αγόρια της ίδιας ηλικίας φορούσαν **α ν τ ε ρ ι ά** (όπως οι παπάδες κάτω απ' το ράσο) με λουρί στη μέση. Όταν γίνονταν 10 – 12 φορούσαν τις **μ π ο λ μ π ό τ σ ε ς** (= παντελόνια φαρδιά) από ύφασμα μαύρο, μάλλινο, που το ύφαιναν οι μάνες τους στον αργαλειό και το έρραβαν οι ραφτάδες. Μαύρο ήταν και το μάλλινο υφαντό **ζ ω ν ά ρ ι**, που φορούσαν στη μέση. Το **π ο υ κ ά μ ι σ ο** ήταν άσπρο. Το **χ ει μ ώ ν α** πάνω από το πουκάμισο φορούσαν τους **ν τ ο υ λ α μ ά δ ε ς**, που ήταν πανωφόρια κοντά με μακριά μανίκια, σταυρωτά μπροστά και γαρνιρισμένα γύρω γύρω με γαϊτάνια. Το καλοκαίρι φορούσαν το **κ ο ν τ ό σ ι**, μαύρο χωρίς μανίκια, κοντό μέχρι τη μέση γαρνιρισμένο κι αυτό με γαϊτάνια.

Όταν μεγάλωνε το κορίτσι σε ηλικία 13 - 14 χρόνων, έβγαζε τα φουστάνια και φορούσε τα σαγιάκια, την ντόπια φορεσιά του Ρουμλουκιού.

Γυναικεία φορεσιά: Από μέσα φορούσαν φανέλα άσπρη υφαντή στον αργαλειό. Ύστερα φορούσαν μια φούστα άσπρη κι αυτή υφαντή, για να στέκεται φουντωτή η φορεσιά. Από πάνω φορούσαν το πουκάμισο, μακρύ μέχρι κάτω και ύστερα το σαγιά.

Ο σαγιάς ήταν άσπρος ή μπλε. Άλλες μέρες φορούσαν τον άσπρο (πρώτη και τρίτη μέρα του Πάσχα) κι άλλες τον μπλε (δεύτερη μέρα του Πάσχα, Κυριακή του Θωμά). Ο σαγιάς, σχιστός μπροστά, είχε κεντημένες από μέσα τις δύο γωνίες μπροστά, που τις έλεγαν ποδιές κι ήταν αυτές που γύριζαν κι έδεναν πίσω στη μέση έτσι ώστε να φαίνεται το κέντημα. Τα κεντήματα στον άσπρο σαγιά ήταν πολύχρωμα λουλούδια και πουλιά. Τα πουλιά ήταν σύμβολα για τους ξενιτεμένους και συμβόλιζαν και την ελευθερία, επειδή ήταν τουρκοκρατία. Οι ποδιές του μπλε σαγιά ήταν από βελούδο βυσσινί ή μαύρο με χρυσοκέντημα. Στη μέση φορούσαν το ζωνάρι, που ήταν μαύρο με μήκος περίπου δύο μέτρα και κεντήματα, που γίνονταν στον αργαλειό και λεγόταν ξόμπλια.

Πάνω από το ζωνάρι έδεναν την ποδιά, που ήταν μαύρη, υφαντή με διάφορα σχέδια "αχλαδίτσες" ή "καρδούλες" κεντημένα είτε στον αργαλειό είτε στο χέρι. Η ποδιά λεγόταν φούτα.

Μπροστά στο μπούστο φορούσαν τραχηλιά μεταξωτή, υφαντή στον αργαλειό "μετάξι στο μετάξι" κισμιρένια, με δαντελίτσα γύρω γύρω φτιαγμένη στο χέρι. Εκεί κρεμούσαν τα φλουριά.

Πάνω απ' το σαγιά φορούσαν το κοντόσι, ένα ζακετάκι με μανίκι λίγο πιο κάτω απ' τον αγκώνα. Ήταν μαύρο από γυαλιστερό καλό ύφασμα (τσόχα) με χρυσό κέντημα γύρω γύρω και στην πλάτη είχε ένα μικρό σχέδιο. Κάτω απ' τα μανίκια του έβγαίνουν τα μανίκια του πουκάμισου και του σαγιά.

Κάτω απ' όλα αυτά τα μανίκια φορούσαν ένα άλλο μανίκι πρόσθετο, από βελούδο ή σατέν μαύρο ή βυσσινί, που κούμπωνε με κουμπιά, το

μ π ρ ο υ μ á ν ι κ ο . Ήταν κεντημένο με γαϊτάνια και στις νύφες κεντημένο με χρυσά και το φορούσαν το χειμώνα "το χέρι δεν ήταν γυμνό". Ο σαγιάς ήταν μακρύς πιο κάτω απ' το γόνατο και κάτω απ' το σαγιά φαινόταν η κεντημένη πουκαμίσα. Μέσα απ' όλη αυτή τη φορεσιά φορούσαν β ρ α κ ι á μακριά, που τα έδεναν με β ρ α κ ο π ó δ ι κάτω απ' το γόνατο.

Στο κεφάλι τα κορίτσια πάνω από 14 χρονώ φορούσαν τ σ ε μ π έ ρ ι α . Ένα άσπρο μαντήλι, ο ν τ ρ α κ μ á ς δένονταν κάτω απ' το σαγόνι. Έπειτα ένα μαύρο μαντήλι το μ α φ έ σ ι το δίπλωναν έτσι ώστε να γίνει μια πλατιά λουρίδα, που την έβαζαν στο μέτωπο και έδεναν τις άκρες του πίσω στο κεφάλι, πάνω από την άσπρη μαντήλα. Κατόπιν τις άκρες της άσπρης μαντήλας τις έλυναν, τις γύριζαν προς τα επάνω και τις έχωναν κάτω από τη μαύρη λουρίδα.

Οι παντρεμένες και οι νύφες φορούσαν κ α τ σ ι ο ú λ ι με φούντες από μ π ρ ι σ í μ ι ή τ (ε) ρ ε π λ í κ ι (κλωστή που χρησιμοποιούσαν και στο υφάδι του αργαλειού), στερεωμένο με τα μ π ο υ κ ο υ β έ λ ο ν α (= βελόνες με χρωματιστό κεφαλάκι σα χάντρα) και τις τ ρ ι μ τ á ν ε ς . Στα πλαϊνά έβαζαν λουλούδια ατλαζένια και μεταξωτά, που τα φύλαγαν σε ειδικές θήκες που είχαν τα μπαούλα, όπως και τα κοσμήματα, που ήταν αρκετά, δώρα του γαμπρού ή κι απ' τον πατέρα της η καθεμιά.

Το μ α γ κ λ ι κ ο υ τ á ρ ι είναι ένα ασημικό, που αποτελείται από μια σειρά αλυσσίδες με τον τ ο κ á ή ν τ ο υ κ á στη μια άκρη (μια στρογγυλή σκαλιστή πλάκα) και την κ ό π τ σ α ή δ ο ú λ ο (μια ορθογώνια πλακίτσα) απ' την άλλη. Και τα δύο είχαν γάντζο για να σκαλώνουν. Στη μέση ήταν το κ ι ο υ σ τ έ κ ι (τετράγωνη σκαλιστή πλάκα με πετράδια). Το μαγκλικουτάρι στολίζει τον κεφαλόδεσμο από τα δεξιά προς τ' αριστερά περνώντας από πίσω. Επίσης στον κεφαλόδεσμο κρέμονται σκαλωμένα πάνω απ' τ' αυτιά τα τ σ ο υ ρ á κ ι α (= σκουλαρίκια), που ήταν αλυσσιδούλες χρυσές με χρυσά ή ασημένια φλουράκια κρεμασμένα.

Στο λαιμό φορούσαν καδένες με 8 - 10 ντούμπλες, βάπτισες και μαμουντιέδες, δώρα του γαμπρού.

Τα ανύπαντρα κορίτσια φορούσαν μερικά κοσμήματα, αν είχαν απ' τον πατέρα τους.

Το χειμώνα, για να μην κρυώνουν, πάνω απ' το πουκάμισο και κάτω απ' το σαγιά φορούσαν και το α ν τ ε ρ ί. Επίσης πάνω απ' το κοντόσι φορούσαν τα κ α π ό τ ι α, που ήταν είδος παλτού, αμάνικο, μακρύ, που σταύρωνε μπροστά κι είχε από μέσα φ λ ό κ ι α. Κάλυπτε ολόκληρη τη φορεσιά. Ήταν υφασμένα στον αργαλειό "σκουτίσια" και είχαν χρώμα μαύρο και γύρω απ' το λαιμό, εμπρός ως κάτω και γύρω απ' τον ποδόγυρο είχαν κεντίδια με γαϊτάνια μαύρα ή χρυσά.

Οι κάλτσες σ κ ο υ φ ο ύ ν ι α που φορούσαν ήταν μάλλινες ή βαμβακερές, πλεγμένες με τις κ λ ο ύ τ σ ε ς (= βελόνες) με ξ ό μ π λ ι α (=σχέδια).

Τα παπούτσια, δερμάτινα, δετά, τα έφκιαναν οι κ ο υ ν τ ο υ ρ ά δ ε ς. Τα κορίτσια τα μικρά παπούτσια φορούσαν στις γιορτές. Τις καθημερινές φορούσαν τσαρούχια, τσόκαρα ή ήταν ξυπόλυτα. Τα καλά τα ρούχα ήταν για έξω και για τις γιορτές. Μέσα στο σπίτι τα ρούχα ήταν απλά και πιο παλιά.

Τα τ σ ε μ π έ ρ ι α και τα κ α τ σ ο ύ λ ι α τα φορούσαν και μέσα στο σπίτι και έξω. Όταν πήγαιναν στα χωράφια ή με τα ζώα, έβαζαν πάνω απ' το τσεμπερί ή το κατσούλι μια ψάθα για τον ήλιο.

Οι ηλικιωμένες γυναίκες φορούσαν μ α φ έ σ ι α μαύρα, μαύρο ή μπλε σαγιά και τα κ ο ν τ ό σ ι α μαύρα. Μόνο το π ο υ κ ά μ ι σ ο και η τ ρ α χ η λ ι ά ήταν άσπρα. Τα ρούχα τους δεν είχαν κεντήματα ούτε και οι κάλτσες τους.

Ο γ έ ρ ο ς φορούσε μαύρη μ π ο λ μ π ό τ σ α, ζ ω ν ά ρ ι, π ο υ κ ά μ ι σ ο και καπέλο τ ρ α γ ι ά σ κ α. Παλιότερα φορούσαν φ έ σ ι α και φ ο υ σ τ α ν έ λ ε ς. Και οι γαμπροί και τα μπρατίμια στους γάμους φορούσαν φουστανέλα. Αργότερα ο γαμπρός φορούσε μπολμπότσα μαύρη και ζωνάρι, άσπρο πουκάμισο και κοντό γιλέκο.

Προξενιό – Αρραβώνας – Γάμος : Τα παλιά τα χρόνια τα κορίτσια δε μιλούσαν με τ' αγόρια. Οι γάμοι τότε γίνονταν με προξενιό. Θα πήγαινε ένας απεσταλμένος, προξενητής στον πατέρα του κοριτσιού και θα ζητούσε το κορίτσι για τον υποψήφιο γαμπρό "το ζητάει ο τάδε, το δίνετε;" Η πρόταση συζητιόταν στην οικογένεια του κοριτσιού, ρωτούσαν και το κορίτσι, αν τον ήθελε. Ο προξενητής "δευτεροπάγαινε" και ρωτούσε για την απόφαση που πήραν. Αν το κορίτσι συμφωνούσε, η οικογένεια έδινε καταφατική απάντηση. Το κορίτσι είχε απαιτήσεις "θέλω τόσες ντούμπλες", "θέλω τόσα ρούχα, τόσες πόδεσες (= παπούτσια)! Αυτά ήταν γραμμένα με λεπτομέρειες. Τα πήγαινε ο προξενητής στον γαμπρό "Τα δίνετε; Αν τα δίνετε, έρχεται." Αν ήταν τόσο καλό το κορίτσι ο γαμπρός ικανοποιούσε όλες τις απαιτήσεις. Όλα, όσα φορούσε η νύφη στο γάμο, τα έκανε ο γαμπρός (μαγκλικουτάρια, ντούμπλες, ζώστρα, κοντόσι, καπότι κ.λ.π.) τα ν υ φ ο σ τ ό λ ι α.

Η νύφη δεν έδινε προίκα (χωράφια, λεφτά, σπίτι). Είχε μόνο τα στρωσίδια. Δούλευε όμως σ' όλες τις δουλειές του σπιτιού και σ' όλες τις γεωργικές δουλειές. Αυτά που έπρεπε να δώσει ο γαμπρός δίνονταν στον αρραβώνα εκτός από εκείνα που δεν μπορούσε να φορέσει η νύφη παρά μόνο ως παντρεμένη. Αυτά τα έδινε ο γαμπρός στο γάμο. Παπούτσια έστελνε σ' όλο το σόι της νύφης και στον προξενητή και στη Νουνά που τη βάφτισε.

Μετά τον αρραβώνα ο γάμος γινόταν ανάλογα με τη συμφωνία, σε δυο μήνες, σε περισσότερους ή και σε χρόνο. Στο διάστημα αυτό ο γαμπρός δεν πήγαινε στο σπίτι της νύφης και δε βλέπονταν. Βλέπονταν κατευθείαν στο γάμο.

Απ' τη **Δευτέρα** πριν το γάμο φρόντιζαν να καλέσουν τις γυναίκες που θα βοηθούσαν. Κορίτσια με ζαχαράτα μέσα σε μαντήλια κεντημένα γύριζαν στα σπίτια του χωριού και καλούσαν για το γάμο.

Την **Παρασκευή** και στου γαμπρού και στις νύφης το σπίτι ζύμωναν τα ψωμιά, τα κανίσια και τα κλίκια (= κουλίκια αρχ. κόλλιξ).

Το **Σάββατο**, παραμονή του γάμου, απ' του γαμπρού το σπίτι πήγαιναν με τρία κανίσια να πάρουν τον κουμπάρο και τα

μ π ρ α τ ί μ ι α. Το κανίσι ήταν ένα γλυκό ψωμί σαν τσουρέκι με διάφορα σχέδια επάνω του, που το παρασκεύαζαν τρεις πρωτοστειφάνωτες (= παντρεμένες για πρώτη φορά) ή τρία κορίτσια, που ζούσαν οι γονείς τους. Από πάνω έρριχναν ζάχαρη, κουφέτα και βασιλικό. Το σκέπαζαν με μια ωραία μαντήλα και το κρατούσε πάνω απ' το κεφάλι της η αδελφή του γαμπρού ή η πρώτη εξαδέλφη. Δεξιά κι αριστερά της κοπέλας με το κανίσι ήταν ένα αγόρι κι ένα κορίτσι, που κρατούσαν ο ένας ρακί κι η άλλη κρασί. Με τη συνοδεία της μουσικής που έπαιζαν τα όργανα, πήγαιναν να καλέσουν πρώτα τον κουμπάρο κι έπειτα τα δυο μπρατίμια. Εκεί υπήρχαν τραπέζια στρωμένα και γλεντούσαν. Έπειτα τους έφερναν στο σπίτι του γαμπρού όπου γινόταν γλέντι που κρατούσε όλη τη νύχτα.

Την **Κυριακή** το πρωί ξύριζαν τον γαμπρό. Οι γονείς έρριχναν λεφτά στο μπαρμπέρι και τα ξυραφίδια τα έρριχναν στο ρέμα.* Ύστερα πήγαιναν πάλι να φέρουν τον κουμπάρο (νουνό) να στεφανώσει. Ο κουμπάρος, ώσπου να φτάσει στο σπίτι του γαμπρού, απαιτούσε πολλά πράγματα, τα οποία έπρεπε απαραίτητα να του τα δώσουν ή να τα κάνουν, ακόμη και τα πιο παράλογα π.χ. "θέλω χαλί να με στρώσετε ή ψάθα", "θέλω ψάρι ζωντανό" κ.λ.π. Αυτό γινόταν, γιατί σαν κουμπάρος έκανε έξοδα για το γάμο.

Την ημέρα του γάμου μαζεύονταν οι φίλες και συγγενείς στο σπίτι της νύφης, για να τη ντύσουν. Την έπλεναν, περνούσαν από πάνω της ένα λουρί κι ένα σίδερο τρεις φορές, για να είναι γερή, σιδερένια. Της φορούσαν το πουκάμισο, τον άσπρο σαγιά με τις κεντημένες ποδιές (που εκείνη τη μέρα δεν τις σήκωναν να τις στερεώσουν στη μέση). Δεν φορούσε ούτε τη φούτα (= ποδιά) παρά μόνο το ζωνάρι, που ήταν ή μαύρο με κεντήματα ή άσπρο με πούλιες και κρεμούσαν μπροστά τις τσίπες (= μαντήλες) τις μεταξωτές, πέντε ή εφτά, πάντα μονές στον αριθμό. Της φορούσαν την κισμιρένια τραχηλιά, τα φλουριά, το κοντόσι, που ήταν μαύρο κεντημένο με ασημένια κλωστή μπροστά και στα μανίκια.

* βλ. σελ. 108

Από πάνω φορούσαν το κ α π ό τ ι, είτε ήταν χειμώνας είτε όχι (ήταν δώρα του γαμπρού κι έπρεπε να φανούν).

Στο κεφάλι έβαζαν το κ α τ σ ο ύ λ ι, τη φ ο ύ ν τ α, τα λ ο υ λ ο ύ δ ι α κι έρριχναν από πάνω μια κόκκινη μαντήλα από λεπτό ύφασμα, που την έλεγαν σ κ έ π η και σκέπαζε το κεφάλι της, για να μην τη βλέπουν. Πριν ξεκινήσει για την εκκλησία η νύφη και ο γαμπρός χαιρετούσαν όλους τους καλεσμένους κι αυτοί τους έδιναν χρήματα. Ακόμα και οι γονείς της νύφης έπλεναν λίγο τα χέρια τους και της έδιναν λίγο απ' το νερό να πει, για να μην πιάσουν οι, τυχόν, κατάρες και για το "μάτι".

Η νύφη κρατούσε ένα κ λ ί κ ι, έκανε το σταυρό της, το έσπαζε, το μισό το πετούσε πίσω της και το μισό το 'παιρνε μαζί της, για να το πάει στο σπίτι του πεθερού της.

Δυο άντρες κρατούσαν μια σανίδα, που πάνω της πατούσε η νύφη για να την ανεβάσουν στο άλογο και να καθήσει στη σέλλα, που ήταν σκεπασμένη με πολλά β ε λ ε ν τ ζ ι ά, που η ίδια τα είχε υφάνει στον αργαλειό. Ξεκινώντας από το πατρικό της για την εκκλησία έ κ α ν ε τ ο σ τ α υ ρ ό τ η ς,* έρριχνε τρεις φορές ένα τσεκουρι πίσω της, έβαζε τα χέρια στη μέση της και ξεκινούσε. Πίσω της έρριχναν μικρά κουλίκια και λεφτά, που τα 'βαζαν μέσα σ' ένα κόσκινο.

Στο δρόμο προς την εκκλησία ο γαμπρός πήγαινε μπροστά με τον κουμπάρο και η νύφη από πίσω καβάλα στ' άλογο. Από τη μια μεριά την κρατούσε απ' το μανίκι ο ένας μ π ρ ά τ ι μ ο ς και ο άλλος κρατούσε το χαλινάρι. Κουβαλούσαν ακόμα τα ούζα, τους μεζέδες για το γλέντι. Τα όργανα έπαιζαν και οι νέοι χόρευαν.

Όταν η νύφη έφτανε στην εκκλησία, στεκόταν, για να π ρ ο σ κ υ ν ή σ ε ι. Της έδιναν ένα μήλο, που το πετούσε πάνω από την εκκλησία κι ύστερα ο μπράτιμος ή ο κουνιάδος την κατέβαζαν από το άλογο και την πήγαιναν μέσα στην εκκλησία για τη στέψη. Στο γυρισμό, μετά τη στέψη, η νύφη περπατώντας ανάμεσα στο γαμπρό και στον κουμπάρο και οι

* βλ. σελ. 70,

άλλοι πίσω χορεύοντας πήγαιναν στο σπίτι του πεθερού (πατέρα του γαμπρού). Στο σπίτι του πεθερού "φροκάλιζαν" (= σκούπιζαν) για να περάσει η νύφη.

Αφού σταματούσαν, η νύφη με τα χέρια πάλι στη μέση "προσκυνούσε" πρώτα τον πεθερό, που της δώριζε λίρα, ύστερα την πεθερά που κι αυτή της έδινε δώρο, ύστερα τους κουνιάδους, κουνιάδες, συννυφάδες, θείους, θείες και όλους τους συγγενείς του γαμπρού. Όλους έπρεπε να τους "προσκυνήσει" κι όλοι της έδιναν δώρα, φλουριά ή χρήματα, που τα καρφίτσωναν επάνω της.

Ύστερα την έπαιρνε η πεθερά μέσα στο σπίτι, όπου της πρόσφερε γλυκό. Κατόπι η νύφη έπαιρνε το κ ο σ ό ρ (ι) (= πανέρι), όπου είχε τα δώρα και δώριζε όλους τους συγγενείς αρχίζοντας απ' τον πεθερό και την πεθερά. Χαιρετούσε όλο το συγγενολόι του γαμπρού και δώριζε δώρα δικά της από τα προικιά της: φανέλες, πουκάμισα υφασμένα στον αργαλειό, κάλτσες, μαντήλες, ζωνάρια κ.λ.π.

Ο γαμπρός στο διάστημα αυτό καθόταν μαζί με τον κουμπάρο και τα μπρατίμια στο τραπέζι. Όταν τελείωναν τα δώρα, ο κουμπάρος έπαιρνε τη νύφη να χορέψουν το φ λ ά μ π ο υ ρ ο . Φλάμπουρο ήταν ένα καλάμι με τρία μήλα καρφωμένα στις τρεις άκρες και βασιλικό στην κορυφή και γύρω μαντήλια κόκκινα κεντημένα. Στο γάμο είχαν τρία φλάμπουρα, που τα κρατούσαν ψηλά καθώς πήγαιναν να πάρουν τη νύφη από το σπίτι της. Ένα κρατούσε ο Νουνός και από ένα τα δύο μπρατίμια. Όταν τελείωνε ο γάμος τα φλάμπουρα τα κάρφωναν στον μ π λ ο κ ό (= φράχτη). Εκεί τα άφηναν για οχτώ μέρες.

Τη **Δ ε υ τ έ ρ α** γινόταν δ ε ύ τ ε ρ ο ς γ ά μ ο ς. Όλοι οι συγγενείς και ο κουμπάρος έφερναν γλυκά, πίττες, κρασί, κότες, πρόσφερε και η νύφη φαγητά κι έτρωγαν όλοι μαζί και γινόταν γλέντι. Γινόταν "για τη τιμή της νύφης". Αν ο γαμπρός την πρώτη νύχτα του γάμου δεν έβρισκε τη νύφη "τιμημένη" την έστελνε πίσω στους γονείς της "δεν είναι καλή για μας". Υπήρχαν και περιπτώσεις που την κρατούσε.

Την τρίτη ημέρα μετά το γάμο το βράδυ η πεθερά έπαιρνε τη νύφη στη βρύση με τα σταμνιά. Εκεί η νύφη έπινε νερό και έρριχνε μέσα στο νερό νομίσματα, για να τρέχουν τα λεφτά, όπως έτρεχε το νερό της βρύσης. Τα

μικρά κορίτσια, που ακολουθούσαν συναγωνίζονταν ποιο θα μαζέψει περισσότερα νομίσματα. Έπαιρνε έπειτα νερό και το πήγαινε στο σπίτι στα πεθερικά της.

Η νύφη περιποιόταν τα πεθερικά της. Τους έρριχνε νερό για το "νίψιμο", το βράδυ έβαζε "σοφρά", έστρωνε τα κρεββάτια τους κι ύστερα πήγαινε να κοιμηθεί. Το πρωί πάλι με το "γκιούμι" και τη λεκάνη τους έρριχνε νερό, για να πλυθούν. Έπειτα τους πήγαινε τον καφέ.

Γέννηση – Βάφτιση: Στη γέννα των παιδιών έφερναν τη μαμμή στο σπίτι. Την τρίτη μέρα ερχόταν πάλι η μαμμή "να σηκώσει" τη λεχώνα, να την πλύνει και να την τακτοποιήσει. Συγχρόνως ερχόταν και οι συγγενείς για να ευχηθούν. Έφερναν πίττες και γινόταν επίσημο τραπέζι. Τη λεχώνα τη φύλαγαν. Της έβαζαν γύρω "μιτάρια" του αργαλειού, να μην "πάρει από μάτι" να μη "βασκαθεί" να μην "αρμηνιαστεί" (= αρρωστήσει). Έδεναν γύρω στο κρεββάτι της ένα σκοινί για τον ίδιο λόγο.*

Όταν έφτανε η ώρα της βάφτισης, έκαναν μια κουλούρα κανίσι, πήγαιναν έπαιρναν τη μαμμή κι αυτή πήγαινε το κανίσι σκεπασμένο με μια ωραία μαντήλα στον κουμπάρο, για να τον καλέσει να βαφτίσει το παιδί. Την άλλη μέρα γίνονταν η βάφτιση. Καλούσαν τους συγγενείς. Ο κουμπάρος δεν καλούσε κανένα, παρά έπαιρνε τα βαφτιστικά και μόνος αυτός βάφτιζε το παιδί. Όταν ανακοίνωναν το όνομα του παιδιού, ο πατέρας έδινε χρήματα και κουφέτα, συχαρίκια. Έκαναν τραπέζι και γλεντούσαν.

Στην περίπτωση που κάποιες δεν μπορούσαν να "κρατήσουν" παιδί τη Μ. Τετάρτη έβαφαν 3 αυγά κόκκινα από πουλάδα μαύρη. Τα έβαφε μια κοπέλα "αγνή". Την επόμενη χρονιά πάλι τη Μ. Τετάρτη έσπαζαν τα αυγά και μέσα ήταν κάτι σαν "μάτι". Το έλεγαν "κρατητήρα" και το κρεμούσαν επάνω τους για να κρατηθεί το μωρό και να μην αποβάλουν.

* (Γ. Μέγα "Ελληνικά έορταί και έθιμα της λαϊκής θρησκείας", σελ. 38. Οι Αθηναίοι πίστευαν ότι στη γιορτή των Ανθεστηρίων ο Άδης ήταν ανοιχτός κι οι ψυχές των νεκρών ανέβαιναν στον επάνω κόσμο κι ενοχλούσαν τους ανθρώπους, γι' αυτό "περισχοίνιζον τα ιερά" δηλ. τα περιέζωναν με ερυθρή κλωστή, δημιουργώντας μαγικό κύκλο, τον οποίο οι ψυχές δεν μπορούσαν να υπερβούν.)

Τραγούδια Μακροχωρίου

από την Ελισσάβετ Παπακωνσταντίνου, 54 ετών (15 – 5 – 1979)

Όσα βουνά κι αν πέρασα

Όσα βουνά κι αν πέρασα όλα τα παραγγέλνω
βουνά μ' να μη χιονίσετε (αντε) βουνά μ' να μη χιονίσετε
κάμποι μην παχνιαστήτε, ώσπου να πάνω και να 'ρθω.

Ωσπου να πάνω και να 'ρθω και να γυρίσω πίσω
βρίσκω τα χιόνια (μάννα μ') στα βουνά
βρίσκω τα χιόνια στα βουνά, τους κάμπους παχνιασμένους
βρίσκω και την αγάπη μου (αντε) βρίσκω και την αγάπη μου
με άλλον παντρεμένη.

Καρσί μου ήρθες κι έκατσες

Καρσί μου ήρθες κι έκατσες (ορέ) στα μάτια με κυττάζεις
τριγύρω γύρω μ' έφερεις για να με κουβεντιάσεις.
Αν μ' αγαπάς, αγάπα με κι αν δε με θέλεις πε μου
(ορε) θα φκιάσω σπίτι στο βουνό να κάθομαι να κλαίγω
(αχ) γιατί είν' η μάννα σου κακιά, μαζί κι η αδερφή σου
(αχ) για να περνάς αγάπη μου να με καλημερίζεις.

Στον ουρανό καλάμιζα

Στον ουρανό καλάμιζα στα σύννεφα το ίδιαζα
και στους κάμπους το υφαίνω, δέντρα και κλαδιά μαραίνω.
- Πόσο το υφαίνεις το πανί, το λυγερό σου το κορμί
πόσο δίνεις και το χτένι και η κόρη που το υφαίνει.
- Κόρη για δεν παντρεύεσαι μον' άδικα παιδεύεσαι
για να πάρεις παληκάρι, τ' άστρο, γιέ μου, με το φεγγάρι.

Πέντε μήνες περπατούσα

Πέντε μήνες περπατούσα μεσ' στο γκιούλ' μπαχτσέ (δυο μουμάτια)

(αιντι) για να βρω καλή γυναίκα να την παντρεφτώ

(ορε) βρίσκω κόρη να κοιμάται μεσ' στα τριαντάφυλλα.

Ρίχνω πέτρα και την κρούγω (μάτια μ') μ' αγριοκύτταξε

ρίχνω μάλαμα κι ασήμι χαμογέλασε.

(ορε) – Δε μου λες ωραία κόρη τι ζητάς εδώ;

- Έχασα τα πρόβατά μου κι ήρθα να τα βρω

- Ορφανός κι εγώ ο καημένος, ορφανή κι εσύ

έλα να στεφανωθούμε να ζήσουμε μαζί.

Ρακί, κρασί δεν πίνω, τσιγάρο δεν τραβώ

καινούργια αγάπη πιάνω, παλιά δεν παρατώ.

Μια κόρη μια Αγραφιώτισσα

Μια κόρη μια 'γραφιώτισσα μια μικροπαντρεμένη

μασούριζε (μάννα μ') καλάμιζε και ψιλοτραγουδούσε.

Έχει ασημένιο (μάτια μ') αργαλειό και φιλντισένιο χτένι

όσοι διαβάτες (μάννα μ') κι αν περνούν στέκουν και τη ρωτούνε,

- κόρη μ' αν είσαι (μάτια μ') ανύπαντρη ή αρραβωνιασμένη

- τον άντρα μ' έχω (μάννα μ') στην ξενιτειά και λείπει δέκα χρόνια

κι ακόμα δυο (μάτια μ') τον κερτερώ, στους τρεις τον συντυχαίνω

κι αν δεν έρθει (μάννα μ') κι αν δεν φανεί καλογριά θα γένω

θα πάω (μάτια μ') σ' έρημο βουνό θα φκιάσω μοναστήρι

κείνον να τρώει (μάννα μ') η ξενιτειά κι εγώ στα μαύρα ράσα.

Κοντογιακόπης αρρώστησε

Κοντογιακόπ'ς αρρώστησε (ορε) βαριά για να πεθάνει
για δεξ που πάει και κόνιψε στου Παναγιώτ' το σπίτι.

Βρίσκει τ' Μαρία μοναχιά στον αργαλειό υφαίνει

- Μαρία μ' πού είν' ο άντρας σου, πού πάει ο Παναγιώτης;

- Ο Παναγιώτης δε 'ναι εδώ, πάησε να γκιζερίσει
να κάνει ντέβρι τα χωριά ντέβρι τα βιλαέτια.

- Σήκω Μαρία μ' κι άλλαξε στολίσου κι αρματώσου
να λάμψει όλος ο ντουνιάς κι όλα τα βιλαέτια
να ιδεί κι ο Παναγιώτης σου να ιδούμε τι θα κάμει.

Κι ο Παναγιώτης λόγιασε 'πο μια ψηλή ραχούλα
μήνα ν' η μάνα μ' άρρωστη, μήνα κα 'να παιδί μου;

- Άιντε παιδιά να φύγουμε στο σπίτι μου να πάμε

Δεν παν' κοντά δεν παν' σιμά, στη μέση από τη σκάλα
ακούει λόγια τραγανά, λόγια ξεχαζουμένα.

- Μαρία μ' ποιος καλύτερος εγώ για ου Παναγιώτης;

- στ' αγκάλιασμα στο φίλημα είναι η αφεντιά σου
στην ομορφιά στη λεβεντιά είναι ου Παναγιώτης.

- 'Παίνα με σκύλα, 'παίνα με όσου να έρθω επάνω.

Βγάζει το γιαταγάνι του λιανά – λιανά την κόβει.

Ν Η Σ Ι – Κ Α Μ Π Ο Χ Ω Ρ Ι Ημαθίας

από τους : Σαλιάρα Αναστασία, 74 ετών

Δαληγκάρο , 86 ετών και

Βουλγαροπούλου Ελένη (5 – 8 – 1978)

Θυμούνται πως ζούσαν παλιά πολλοί μαζί σ' ένα σπίτι, νέοι, γέροι, συνυφάδες, αδέρφια. Διοικούσαν τα πεθερικά.

Κάθε σπίτι είχε πηγάδι. Τα πατώματα του σπιτιού, που ήταν από χώμα, ήταν αλειμμένα με λάσπη ανάμεικτη με σβουινιές. Από πάνω έστρωναν ψάθες, που τις έπλεκαν οι γυναίκες με τα ρ α γ ά ζ ι α (= βούρλα) του βάλτου. Και στους τοίχους γύρω γύρω, για να μην κρυώνουν, έβαζαν κατακόρυφα ψ α θ ι ά 50 – 60 πόντους, δεξιά κι αριστερά απ' το τζάκι μέχρι την πόρτα. Οι νέοι κάθονταν σταυροπόδι στις ψάθες. Είχαν και μερικά σκαμνιά. Για τους γέρους είχαν δίπλα στο τζάκι μ α ξ ι λ ά ρ ι α, μάλλινα, υφαντά, γεμάτα με καλαμποκόφυλλα. Είχαν στρωσίδια υφαντά αλλά δεν τα έστρωναν κάθε μέρα. Πάνω στην ψάθα βάζανε σ ο φ ρ ά (= χαμηλό τραπέζι) και κάθονταν γύρω γύρω όλη η οικογένεια και τρώγαν δυο – τρία άτομα απ' το ίδιο πιάτο, που ήταν πήλινο ή τσίγκινο. Το φαγητό το μαγειρεύανε στο τζάκι σε μπακιρένιες κατσαρόλες (λιγκέρια). Κοιμόταν όλοι στη σειρά στο πάτωμα με μια κουβέρτα από κάτω και σκεπάζονταν με βελέντζες.

Οι γυναίκες ασχολούνταν με όλες τις δουλειές του σπιτιού – αργαλειό, ροδάνια, τσικρίκια – και πήγαιναν και στα χωράφια και στα πρόβατα.

Στην αυλή υπήρχε ο α β δ ε λ ά ς, ένα βαρέλι με νερό, που έπλεναν τα πιάτα κι έκαναν τις δουλειές του σπιτιού.

Οι άντρες πήγαιναν με τις παρέες στα σπίτια, οι γυναίκες σε κανα γάμο.

Αυτά όλα γίνονταν στα χρόνια της τουρκοκρατίας, γιατί μετά την απελευθέρωση οι συνθήκες ζωής άρχισαν ν' αλλάζουν.

Η γ υ ν α ι κ ε ί α φ ο ρ ε σ ι ά : ήταν η συνηθισμένη φορεσιά του κάμπου. Πρώτα φορούσαν μια χρωματιστή καλή φ α ν έ λ α. Πάνω από τη φανέλα φορούσαν την άσπρη τ ρ α χ η λ ι ά, που ήταν κεντημένη συνήθως ή

υφαντή, βαμβακερή ή κισμιρένια. Μετά φορούσαν μια μάλλινη φούστα και από πάνω το π ου κ ά μ ι σ ο ένα υφαντό με σγουρές ρίγες, με μανίκια λίγο πιο κάτω απ' τον αγκώνα.

Πάνω απ' το πουκάμισο φορούσαν τον σαγιά, που ήταν υφαντός σε μπλε χρώμα (γεράνιος). Το ύφασμα του σαγιά το ύφαιναν οι γυναίκες του χωριού και ήταν άσπρο. Στη συνέχεια το έστελναν στη Νάουσα, όπου το έβαφαν σε μπλε χρώμα και μετά το πήγαιναν στο ράφτη που έρραβε το σαγιά. Οι ποδιές δηλαδή οι εμπρός κάτω άκρες του σαγιά, ήταν ντουμπλαρισμένες με βελούδο κόκκινο ή μπλε σε τριγωνικό σχήμα. Στο νυφικό ήταν κεντημένες στο ράφτη με χρυσά καγκέλια ή δάχτυλα. Ο απλός σαγιάς κεντιόταν απ' τις ίδιες τις γυναίκες. Τα μανίκια έφταναν ως τον αγκώνα. Το ζωνάρι ήταν μαύρο, υφαντό, κεντημένο όλο στο χέρι κι από πάνω έδενε η φούτα (= ποδιά), μαύρη, μάλλινη, υφαντή με διάφορα, πολύχρωμα σχέδια.

Πάνω απ' το σαγιά φορούσαν το κοντόσι από μαύρο υφαντό (σκουτί) κεντημένο με χρυσά. Πήγαιναν το ύφασμα στο μπατάνι (= νεροτριβή) το χτυπούσαν για να γίνει σφιχτό και μετά το έρραβε ο ράφτης.

Στο στήθος πάνω απ' την τραχηλιά έβαζαν ντούμπλες καλές, όταν ντύνονταν καλά στις γιορτές ή στην εκκλησία. Τότε φορούσαν και παπούτσια. Τις καθημερινές ήταν ξυπόλυτες.

Η νύφη πάνω απ' τη φούστα και την πουκαμίσα φορούσε το αντερί φαρδύ ρούχο από μαύρο ύφασμα, με πυκνά γαζιά. Πάνω απ' το αντερί ο σαγιάς ήταν άσπρος. Οι ποδιές του σαγιά κι αυτές άσπρες κεντημένες αλλά στο γάμο ήταν κατεβασμένες, γιατί γύρω απ' το ζωνάρι κρεμούσαν μαντήλες. Φούτα η νύφη δε φορούσε για τον ίδιο λόγο. Τη δεύτερη μέρα μετά το γάμο η νύφη έβγαζε τις μαντήλες απ' το ζωνάρι και γύριζε τις ποδιές, που τις στερέωνε πίσω στη μέση, οπότε φαινόταν τα κεντήματα στις γωνίες, και φορούσε τη φούτα, υφαντή, κεντημένη στον αργαλειό. Το νυφικό κοντόσι ήταν επίσης μαύρο, με πολύ χρυσοκέντημα γύρω γύρω και στα μανίκια και πίσω στην πλάτη είχε στο κέντρο ένα σχέδιο, που κατέληγε σε μύτη. Το ζωνάρι ήταν κεντημένο όλο με πούλιες. Τα

μ π ρ ο υ μ ά ν ι κ α ήταν κομμένα μανίκια απ' τον αγκώνα μέχρι τον καρπό του χεριού, που τα φορούσαν κάτω απ' το κοντόσι. Ήταν από μαύρο βελούδο κεντημένο στο κάτω άκρο. Στο πλάι κατά μήκος είχαν 15 – 20 μικρά κουμπάκια. Τα μπρουμάνικα τα φορούσαν οι νύφες περίπου ένα χρόνο. Επίσης φορούσαν κ ά λ τ σ ε ς μάλλινες, κεντημένες και παπούτσια.

Στο κεφάλι οι παντρεμένες φορούσαν το κ α τ σ ο ύ λ ι. Ήταν ένα μακρόστενο κομμάτι κατασκευασμένο από μια γυριστή βέργα, ντυμένο με φόδρα και παραγεμισμένο με βαμβάκι και κουρέλια, για να είναι σκληρό. Για να στηριχτεί στην κορυφή του κεφαλιού είχε μια υφασμάτινη ταινία, που έδενε κάτω απ' το πηγούνι και λέγονταν μ α γ κ ο ύ ρ ι. Τα μαλλιά τους τα έπλεκαν σε κοτσίδα, που την τυλίγανε γύρω απ' το κατσούλι, για να το σταθεροποιήσουν. Στο μέτωπο άφηναν να φαίνονται λίγες φ ρ ά ν τ ζ ε ς και στο πλάι λίγα τ σ ο υ λ ο ύ φ ι α. Από πάνω βάζανε ένα άσπρο πανί από χασέ, τετράγωνο διπλωμένο σε τρίγωνο, που κρεμότανε πίσω σε μύτη κεντημένη. Το λέγανε ν τ α ρ κ μ ά ή π ε ρ ι σ τ έ ρ ι. Ένα δεύτερο κομμάτι άσπρο, στενόμακρο, περίπου 15 εκ. στη μέση και λεπτό σαν σχοινί στις άκρες, το έδεναν, για να σταθεροποιήσουν περισσότερο το κατσούλι. Αυτό δεν φαινόταν, γιατί από πάνω έδεναν ένα τσεμπέρι μαύρο, που το τυλίγανε κι αυτό ολόγυρα στο κεφάλι και το 'λεγαν μ α φ έ σ ι. Τέλος το στολίζανε με πολύχρωμα ψεύτικα λουλούδια. Οι νύφες έβαζαν στο κατσούλι και τις φ ο ύ ν τ ε ς, φτιαγμένες από μεταξωτή κλωστή. Τις φορούσαν περίπου 20 μέρες και μετά τις βγάζανε, γιατί ήταν βαριές και πρόσθεταν περισσότερα λουλούδια. Τις φούντες αυτές τις είχανε δυο – τρεις γυναίκες του χωριού και τις δανείζονταν οι υπόλοιπες, όταν γίνονταν νύφες.

Τα μ α γ κ λ ι κ ω τ ά ρ ι α ήταν αλυσσίδες με φλουριά, που στολίζανε το κατσούλι. Όταν φορούσαν φούντες, βάζανε ένα μόνο μαγκλικωτάρι, αλλιώς βάζανε δυό στη δεξιά πλευρά μέχρι μπροστά στο μέτωπο.

Τα μαγκλικωτάρια ήταν δώρο του γαμπρού στη νύφη, όπως και ο σαγιάς και το κοντόσι. Οι νύφες έβαζαν και τον ν τ ο υ κ ά ή τ ο κ ά, μια αλυσσίδα μεγάλη με μισές δραχμές ή μ ι τ α λ ί κ ι α. Τον στερεώνανε με έναν δ ο ύ λ ο (= πλακίτσα με γάντζο) στο πίσω μέρος του ζωναριού κρεμόταν απ'

το πλάι κι έφτανε μέχρι το κέντρο της μέσης μπροστά, όπου στερεώνονταν πάλι με δούλο στο ζωνάρι. Τον ν τ ο υ κ ά τον φορούσαν οι νιόπαντρες μέχρι δυο χρόνια κι ύστερα δεν τον φορούσαν πια.

Τα τ σ ο υ ρ ά κ ι α ήταν σκουλαρίκια, που όμως δεν τα κρεμούσαν στ' αυτιά παρά στο κ α τ σ ο ύ λ ι με μια αλυσσιδίτσα με δούλο και κρέμονταν πάνω από κάθε αυτί.

Οι ηλικιωμένες φορούσαν σκέτο κατσούλι μαύρο χωρίς λουλούδια και το λέγανε μ α φ έ σ ι . Φορούσαν σαγιάδες σκούρους μπλε με κατεβασμένες τις ποδιές ώστε να μη φαίνονται οι κεντημένες γωνίες.

Η φούτα και το ζωνάρι ήταν ίδια με της παντρεμένης. Η τραχηλιά ήταν από σκούρο ύφασμα και για τις χήρες μαύρο.

Την ίδια φορεσιά φορούσαν και στις δουλειές του σπιτιού και στα χωράφια, με τη διαφορά ότι η καθημερινή ήταν πρόχειρη, ενώ η κυριακάτικη ήταν καλή.

Η αντρική φορεσιά: αποτελούνταν από τη μ π ο λ μ π ό τ σ α, που ήταν φαρδύ παντελόνι, που το στήριζαν στη μέση με κορδόνι, β ρ α κ ο ζ ο ύ ν α, μάλλινη υφαντή. Απάνω φορούσαν από μέσα μια φ α ν έ λ α μισομάλλινη, το κ α τ α σ τ ά ρ ι, και από πάνω την π ο υ κ α μ ί σ α από σκούρο χρωματιστό ύφασμα. Το μ ε ι ν τ ά ν ι κλειστό ως το λαιμό με 6 – 7 κουμπιά, όπως το πουκάμισο, με μανίκι, κατέβαινε ως πέντε δάχτυλα κάτω απ' το ζουνάρι κι έμπαινε μέσα στη μπουμπότσα. Το ζ ο υ ν ά ρ ι ήταν μαύρο, μάλλινο, υφαντό 2 – 3 μέτρα ή, κατ' άλλους 15 πήχεις, με κρόσσια. Το γ ι λ έ κ ο ήταν μάλλινο, υφαντό, αμάνικο με πολλά γαϊτάνια (15 – 20 σειρές) που γινότανε από μαύρα κορδόνια, ραμμένα γύρω γύρω στο τελείωμα και στο λαιμό. Ο ν τ ο υ λ α μ ά ς, που τον φορούσαν οι ηλικιωμένοι, ήταν σταυρωτός μπροστά και έδενε στο πλάι με κορδόνια και είχε μανίκια κάτω απ' τον αγκώνα.

Πιο παλιά οι άντρες φορούσαν φ ο υ σ τ α ν έ λ ε ς. Τα παιδιά φορούσαν α ν τ ε ρ ί. Στο κεφάλι φορούσαν αρχικά φ έ σ ι και μετά την απελευθέρωση τ ρ α γ ι ά σ κ α. Στα πόδια σ κ ο υ φ ο ύ ν ι α μαύρα.

Ο γάμος : Ο γαμπρός μαζί με τον κουμπάρο και δύο μπράτιμους πήγαιναν να πάρουν τη νύφη. Η πεθερά (μάννα της νύφης) έβγαινε να υποδεχτεί το γαμπρό κρατώντας ένα κόσκινο γεμάτο μικρά μικρά κουλουράκια και κριθάρι* (γιατί τότε δεν είχαν ρύζια) που τα πετούσε στο γαμπρό, για να στεριώσει ο γάμος. Δώριζε στο γαμπρό ζωνάρι, που του το έδενε στη μέση. Ο γαμπρός, αφού "προσκυνούσε" τον πεθερό και την πεθερά, κλωτσούσε το κόσκινο κι αν έπεφτε μπρούμυτα λέγανε ότι το πρώτο παιδί θα είναι αγόρι, αν έπεφτε ανάσκελα, κορίτσι.

Ο κουμπάρος κι ένας μπράτιμος φέρναν τη νύφη πάνω στο άλογο. Εκείνη πετούσε ένα μήλο πάνω από τη στέγη του σπιτιού της, έκανε το σταυρό της** και της έδιναν ένα μωρό στην αγκαλιά κι αυτή του δώριζε. Μετά πήγαιναν στην εκκλησία κι ο κουνιάδος, αν υπήρχε, ή ένας πρώτος ξάδερφος την οδηγούσε μέσα.

Μετά την εκκλησία άρχιζε το γλέντι με ψητά στη σούβλα, που γινόταν στο μεσοχώρι. Εκεί, στη μια μεριά καθόταν τα κορίτσια και στην άλλη τα αγόρια. Σε άλλο σημείο κάθονταν οι γέροι.

Τα όργανα ήταν γκάντα και νταούλια. Μπροστά χόρευαν οι άντρες και από πίσω τα κορίτσια. Ανακατωμένοι δεν χόρευαν ποτέ. Ένας χόρευε μπροστά κι οι άλλοι ακολουθούσαν. Οι πιο γνωστοί χοροί ήταν "της Μαρίας" "της Κατερίνως" "του Κατσάμπα" "της Ρούσσας" "της Μπόιμιτσας". Ο καθένας που θα χόρευε πρώτος έδινε την παραγγελιά στα όργανα, ποιο χορό θέλει να του παίξουν.

---

* βλ. σελ. 89;
 ** βλ. σελ. 70;

Λ Ο Υ Τ Ρ Ο Σ Ημαθίας

από την Σταμπουλή Καλλιόπη, 64 ετών (23 – 9 – 1984)

Η γυναικεία φορεσιά: "Τα υφάσματα, που χρησιμοποιούσαν για τις φορεσιές, γίνονταν απ' τις γυναίκες του τόπου, γι' αυτό σήμερα δεν καταφέρνουν να τις κάνουν ίδιες. Αγόραζαν μόνο την τσόχα για το κοντόσι και τους κατηφέδες για τις ποδιές του σαγιά. Όλα τα άλλα ήταν υφασμένα από βαμβάκι και μαλλί" λέει η Καλλιόπη Σταμπουλή, που είναι μοδίστρα και ασχολείται και με τα πολιτιστικά.

Οι γυναίκες, οι νέες, φορούσαν πρώτα μια φανέλα ως τη μέση, που την έλεγαν καταστάρι με μυτερό άνοιγμα μπροστά και μανίκια ως τον αγκώνα. Μετά φορούσαν την φύστα, αμάνικη, ολόσωμη με φλάμπουρα (=πιέτες) για να είναι φουσκωτή. Από πάνω είχαν το πουκάμισο, με μανίκι, ψιλοδουλεμένο, υφαντό, με άνοιγμα στο επάνω μέρος για την τραχηλιά και με δυο λοξά φύλλα δεξιά κι αριστερά, για να πλαταίνει προς τα κάτω, που τα έλεγαν λαγκιόλια. Ήταν κεντημένο με το χέρι γύρω στον ποδόγυρο με διάφορες βελονιές (ψαροκόκκαλο, αλυσσίδα, πισωβελονιά) διάφορα σχέδια (παπαδίτσες, φύλλα κά.). Αυτό το έλεγαν γκλιντί. Τελείωνε ο ποδόγυρος με 4 δάχτυλα δαντέλα.

Πάνω απ' το πουκάμισο φοριόταν ο σαγιάς, που ήταν υφαντός, βαμμένος με λουλάκι. Τα τρίγωνα του σαγιά, που γύριζαν και στερεώνονταν πίσω και λέγονταν ποδιές, ήταν ντυμένα με βελούδο κόκκινο, μπλε ή άλλο χρώμα και κεντημένα με χρυσή κλωστή στον επίσημο σαγιά και χρωματιστές κλωστές στον απλό. Τα σχέδια ήταν ένα λουλούδι στη γωνία και μισοφέγγαρα και καμάρες στα πλάγια.

Η τραχηλιά ήταν υφαντή με νήμα και μετάξι ή κισμιρένια αγορασμένη από τη Νάουσα. Ήταν δυο κομμάτια περασμένα σε κορδόνι, που έδενε πίσω στο λαιμό και μπροστά κάλυπταν το στήθος. Ήταν κεντημένη στο χέρι με λουλουδάκια. Πάνω στην τραχηλιά βάζαν τα φλουριά, ντούμπλες, πεντόλιρα σε χρυσές καδένες.

Το ζωνάρι ήταν υφαντό, μαύρο, φαρδύ μια πιθαμή, κεντημένο με πούλιες που λένιο. Το σχέδιο ήταν σε τέσσερα κομμάτια με μια μικρή απόσταση μεταξύ τους. Στερεώνονταν πίσω στη μέση με παραμάνες. Η φούτα (= ποδιά) ήταν υφαντή με περασιές στον αργαλειό και ανάμεσα στις περασιές έβαζαν κεντήματα, όσες ήθελαν. Τα σχέδια στον αργαλειό λέγονταν ξόμπλια και τοποθετούνταν κατακόρυφα σε αποστάσεις. Δένονταν στην κάτω μεριά του ζωναριού με κοντό, μάλλινο κορδόνι, που σταύρωνε πίσω και έδενε μπροστά, και σκέπαζε το μπροστινό μέρος του πουκάμισου, που μόλις φαίνονταν στα πλάγια.

Το κοντόσι ήταν από ύφασμα αγοραστό, μαύρο, καλής ποιότητας, που το λέγανε ρούχο. Το κοντόσι σκέπαζε όλο το επάνω μέρος του σαγιά και έφτανε μέχρι το ζωνάρι. Το κέντημα ήταν με χρυσή κλωστή γύρω γύρω και στον όρθιο γιακά, στα μανίκια και στην πλάτη και το κεντούσαν οι λεγόμενοι "καλφάδες". Τα καθημερινά κοντόσια αντί για κέντημα είχαν γαϊτάνια. Μέσα από τον όρθιο γιακά είχαν γούνα ως τρία εκατοστά. Φορούσαν επίσης τα μπρουμάνικα, τα πρόσθετα μανίκια.

Το χειμώνα ένα μαύρο ρούχο χωρίς μανίκι, φλοκιαστό από μέσα, μάλλινο, με "λαγκιόλια", το φορούσαν στο κρύο και το έλεγαν καπότι. Ήταν ανοιχτό μπροστά ως κάτω και το έδεναν με κορδόνια. Γύρω γύρω είχε γαϊτάνια και στις πλαϊνές άκρες ήταν σχιστό ως μια σπιθαμή, να φαίνεται ο σαγιάς.

Στα πόδια φορούσαν σκουφούνια με πολύχρωμα οριζόντια στολίδια (αμύγδαλα, καγκέλια) πλεγμένα με τις κλούτσες (= βελόνες). Τα παπούτσια ήταν δετά ή μ' ένα κουμπί.

Στο κεφάλι φορούσαν τον περίφημο κεφαλόδεσμο μ' ένα πολύπλοκο δέσιμο, που χρειαζόταν τέχνη για να δεθεί καλά. Τον αποτελούσε ένα μακρόστενο κομμάτι άσπρο πανί γεμισμένο με μαλλί, τυλιγμένο γύρω από μια βέργα από γκλυμουριά ή βριζιά, που το λέγανε κατσούλι. Σ' αυτό ήταν ραμμένη μια κορδέλα, το μαγκούρι που το στηρίζει στην κορυφή του κεφαλιού. Τα μαλλιά τους, που ήταν μακριά, τα έκοβαν στο πλάι σε παταρές ενώ τα υπόλοιπα τα γύριζαν και τα τύλιγαν στο κατσούλι για να

πιάνεται καλά. Στο μέτωπο αφήναν φράντζες, που τις έλεγαν περτσούνια. Μετά έβαζαν τον κεντημένο υφαντό νταρκμά και μια ταινία ως τέσσερα δάχτυλα από σκουτί (= τσόχα) στερεό, σκληρό, όπου κάρφωναν τα τσουράκια (= σκουλαρίκια) με δούλους. Τελευταία έδεναν με τέχνη γύρω απ' το κατσούλι το μαφέσι που ήταν τετράγωνο ύφασμα διπλωμένο σε ταινία μια πιθαμή φαρδιά.

Οι νύφες την ημέρα του γάμου και μετά, όσο ήταν νέες, φορούσαν και τις φούντες και λουλούδια ψεύτικα. Όποια ήξερε να δέσει τις φούντες κατάφερνε να φαίνονται όλα τα κομμάτια του κεφαλόδεσμου. Φορούσαν ακόμη τα μαγκλικωτάρια, αλυσσίδες δηλαδή με φλουράκια, τοκάδες μονούς ή διπλούς με τις αλυσσίδες, βραχιόλια, δαχτυλίδια κá.

Η νυφιάτικη φορεσιά: Ήταν ίδια με την επίσημη, μόνο που φορούσαν οι νύφες ένα αντερί χρωματιστό από ατλάζι πάνω απ' το πουκάμισο, το οποίο και φαινόταν λίγο κάτω απ' το σαγιά. Από το ίδιο ύφασμα ήταν και τα μπρομάνικα, πρόσθετα μανίκια με κουμπάκια, που εξείχαν κάτω απ' τα μανίκια του σαγιά και του πουκάμισου. Ο σαγιάς της νύφης ήταν άσπρος και οι ποδιές του, που την ημέρα του γάμου ήταν κατεβασμένες, ήταν κεντημένες με διάφορα σχέδια χρωματιστά. Φορούσε ακόμη τραχηλιά και κοντόσι αλλά δε φορούσε φούτα (ποδιά) παρά είχε κρεμασμένες σε μια κόκκινη κορδέλα τρεις ή πέντε τσίπες διαφόρων χρωμάτων. Στο ζωνάρι σκάλωνε κι ένα τριγωνικό μαντήλι.

Φορούσε και πολλά κοσμήματα, δώρα του γαμπρού. Πάνω απ' το κατσούλι έρριχνε μια σκέπη κόκκινη, που της έκρυβε το πρόσωπο και δεξιά κι αριστερά κρέμονταν τρέσσες, που τις έλεγαν ξάφια ή λιτρές. Τις περνούσαν σε μια τρύπια δεκάρα.

Τον τοκά τον έβαζαν πάνω από τις μαντήλες. Την Δευτέρα, όταν πήγαινε να "προσκυνήσει" τον πεθερό της, η σκέπη ήταν κατεβασμένη μπροστά στο πρόσωπο. Όταν χόρευε πρώτη, η σκέπη ήταν πίσω σηκωμένη.

Ακόμη φορούσε τα χρωματιστά σκουφούνια και στο χέρι κρατούσε μια ομπρέλα.

Αντρική φορεσιά: Οι άντρες φορούσαν μπολμπότες μαύρες, μαύρο ζωνάρι, σκουφούνια μαύρα, παπούτσια δετά και πιο παλιά τσαρούχια. Τα πουκάμισα ήταν σκούρα. Το γιλέκο ήταν σκουτίσιο. Το επίσημο γιλέκο ήταν μυτερό και κούμπωνε μπροστά με κουμπιά που θηλύκωναν σε γαϊτάνια. Γαϊτάνια είχε και στο γύρο του κι ένα τσεπάκι, όπου έμπαινε ρολόι με αλυσίδα. Στο κεφάλι φορούσαν την τραγιάσκα (μετά την τουρκοκρατία). Πριν απ' τη φορεσιά αυτή φορούσαν φουστάνες.

Αρραβώνας – Γάμος: Οι νέοι, τ' αγόρια με τα κορίτσια δεν πλησιάζονταν, γι' αυτό και δεν είχαν ευκαιρία να γνωριστούν κι έτσι οι γάμοι γίνονταν με τους προξενιτάδες. Αυτοί, προκειμένου να τα ταιριάσουν, πήγαιναν απ' το ένα σπίτι στο άλλο πολλές φορές "χαλούσαν τα παπούτσια τους", όπως έλεγαν, γι' αυτό και οι γονείς των νιόπαντρων τους δώριζαν, όταν τελείωναν τα προξενιά, παπούτσια.

Την απόφαση για το ταίριασμα την έπαιρναν οι γονείς και μάλλον οι πατεράδες. Προίκα δεν έδινε η κοπέλα, ζητούσε μάλιστα κι ο γαμπρός έταζε φλουριά, καδένες, μαγκλικωτάρια κ.λ.π.

Όταν ήταν να γίνει ο γάμος, απ' την προηγούμενη Δευτέρα οι μάνες του κοριτσιού και του αγοριού άρχιζαν και καλούσαν "με το ρακί" τους συγγενείς. Στο μπουκάλι έβαζαν κι ένα μαγκλικωτάρι. Την Πέμπτη ζύμωναν 2 – 3 φούρνους ψωμιά, ζητούσαν και μάζευαν απ' τη γειτονιά πιάτα, τραπέζια, ποτήρια, καρέκλες κ.λ.π.

Το βράδυ της Πέμπτης μαζεύονταν οι κοπέλες, έπιναν, έτρωγαν, τραγουδούσαν και φτιάχναν τα καλέσματα. Έβαζαν πέντε κουφέτα σε χαρτί και τα έδεναν σταυρωτά με κόκκινη κλωστή. Μ' αυτά καλούσαν τους πιο μακρινούς γνωστούς και φίλους.

Την Παρασκευή το πρωί παλικάρια οι καλεστές ξεκινούσαν με καλό άλογο από της νύφης. Τους έδινε αυτή καλά υφαντά

βελεντζιά, που τα έρριχναν πάνω στο άλογο κι έναν τουρβά με τα καλέσματα και πήγαιναν στα διπλανά χωριά και καλούσαν. Όταν γύριζαν τους έκαναν τραπέζι με φασόλια, εληές, κρασί κά. Ταυτόχρονα πέντε κοπέλες, μια παντρεμένη και τέσσερις ελεύθερες, μοιράζονταν και πήγαιναν σ' όλο το χωριό με τα καλέσματα σ' έναν δίσκο σκεπασμένο με τουλπάνι και καλούσαν. Όταν γύριζαν τις φίλευαν κι αυτές με τα ίδια φαγητά.

Το **Σάββατο** το πρωί η μάνα του γαμπρού ζύμωνε τρία κανίσκια (= ψωμιά γλυκά) κεντημένα με σχέδια επάνω, μήλα ή πουλάκια καμωμένα με ζυμάρι. Το ένα ήταν για τον κουμπάρο και τα άλλα δύο για τα μπρατίμια. Το κανίσκι στον κουμπάρο το πήγαιναν ένα αγόρι κι ένα κορίτσι. Η γυναίκα του κουμπάρου τα φίλευε κι ύστερα έπαιρνε το κανίσκι, το σταύρωνε και το έκοβε σε τέσσερα κομμάτια. Το ένα το κρατούσε στο σπίτι της, το άλλο το έδινε στα όργανα, το άλλο το μοίραζε στον κόσμο και το άλλο το έστελνε πίσω στου γαμπρού, για να το μοιράσει η μάνα του στους δικούς της.

Το γλέντι του Σαββάτου γινόταν στο σπίτι του γαμπρού με τον κουμπάρο και τους συγγενείς και φίλους και στο σπίτι της νύφης με τους δικούς της. Κάθονταν γύρω σε χαμηλά τραπέζια πάνω σε μαξιλάρια υφαντά. Το φαΐ ήταν μπλουγούρι, κρέας, πατάτες, κρασί. Τις σαλάτες δεν τις συνήθιζαν τότε. Το γλέντι κρατούσε ως το πρωί με τα όργανα, που ήταν ζουρνάδες και νταούλι.

Το Σάββατο το βράδυ η νύφη κερνούσε και "χαιρετούσε" όλους τους καλεσμένους, που πήγαιναν στο γλέντι κι αυτοί της έδιναν λεφτά.

Την **Κυριακή** το πρωί άρχιζε το ντύσιμο της νύφης. Τα ρούχα ήταν μέσα σ' ένα πανέρι και δυο γυναίκες, που ήξεραν, πήγαιναν στο δωμάτιο και τη βοηθούσαν να ντυθεί. Κρεμούσαν σε μια γωνιά ένα σεντόνι, το καλύτερο, και μπροστά στο σεντόνι την κάθιζαν και την έντυναν. Για τις κάλτσες και τα παπούτσια πήγαινε ο **μπράτιμος** την κερνούσε ένα ποτήρι κρασί και της έβαζε στο δεξί πόδι το σκουφούνι και μετά το παπούτσι. Το μπράτιμο και τον κουμπάρο πήγαινε και τους έπαιρνε ο γαμπρός μαζί με το συγγενολόι του και τα όργανα και έρχονταν όλοι μαζί στο σπίτι της νύφης, για να την πάρουν.

Όταν τελείωνε το ντύσιμο, οι γονείς της νύφης έπλεναν τα χέρια τους σ' ένα πιάτο με λίγο νερό, έδιναν να πει η κοπέλα τρεις φορές κι ύστερα το πετούσε πίσω της. Ύστερα η μάνα κι ο πατέρας της έρριχναν λεφτά κάτω στο πάτωμα κι αυτή τα μάζευε με τα χέρια της, για να έχει να μαζεύει σ' όλη της τη ζωή χρυσάφι από τη γη. Μετά η νύφη "χαιρετούσε" τη μάνα και το πατέρα της, ενώ τα όργανα έπαιζαν έναν πολύ λυπητερό σκοπό.

Στο μεταξύ έρχονταν ο γαμπρός με τα όργανα, με τον κουμπάρο και το σόι του. Μπροστά πήγαινε το φλάμπουρο, όπως το 'λεγαν, ένα καλάμι που σχημάτιζε ψηλά σταυρό και είχε ένα κόκκινο μαντήλι και δυο γαλάζια, ένα μήλο και βασιλικό.

Στο σπίτι της νύφης στην πόρτα ο γαμπρός "προσκυνούσε" τα πεθερικά κι αυτοί του δώριζαν λεφτά, καθώς κι οι άλλοι συγγενείς της νύφης. Η νύφη του είχε στείλει προηγουμένως ένα ζωνάρι μαύρο, πολλά μέτρα ώστε να κρέμεται μπροστά, που το φορούσε τώρα στο γάμο.

Έβαζαν μέσα στο σπίτι το γαμπρό και τον κουμπάρο και τους πρόσφεραν μεζέ όσπου να ξεκινήσει η νύφη.

Την ίδια ώρα φόρτωναν και την προίκα πάνω σ' ένα κάρρο με δυο σεντούκια κι από πάνω έρριχναν τα βελεντζιά, τις μπατανίες, τα υφαντά, τα πάνινα, για να τα πάνε στο σπίτι του γαμπρού.

Μετά έφερναν το άλογο, για να βάλουν επάνω τη νύφη.

Μια κουνιάδα ή ξαδέρφη έρριχνε επάνω στη ράχη του αλόγου ένα βελεντζί μαύρο, μετά ένα κόκκινο και μετά ένα άσπρο υφαντό κεντημένο με λουλούδια και πουλάκια κι ένα άσπρο μαξιλαράκι.

Την έπαιρνε αγκαζέ τη νύφη ο μπράτιμος και την έβγαζε απ' το σπίτι της. Στα χέρια της κρατούσε δυο άσπρα μαντήλια και "π ρ ο σ κ υ ν ο ύ σ ε " τρεις φορές. Δυο άντρες κρατούσαν μια σανίδα, όπου πατούσε η νύφη κι αφού την "ά ξ ι ω ν α ν" (= την κουνούσαν τρεις φορές προς τα πάνω λέγοντας "άξια") την ανέβαζαν στο άλογο.

Έκαμνε το σταυρό της τρεις φορές αργά-αργά* και της έδιναν ένα μικρό ζυμωτό καρβέλι, που το έσπαζε με τα χέρια

* βλ. σελ. 705

της πάνω απ' το κεφάλι της. Το ένα κομμάτι το πετούσε πίσω της και το άλλο το έβαζε στον κόρφο της. Ξεκινούσαν, μπροστά το κάρρο με τα προικιά, που πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού και ο γαμπρός πεζός και πιο πίσω η νύφη πάνω στο άλογο, που την κρατούσε ο κουμπάρος. Μια πετσέτα άσπρη κρεμούσαν στο αυτί του αλόγου και μιαν άλλη έδεναν στο νταούλι. Τα όργανα έπαιζαν κι όλοι μαζί οι καλεσμένοι χορεύοντας συνόδευαν τους μελλόνυμφους στην εκκλησία.

Όταν έφταναν εκεί "προσκυνούσε" πάλι τρεις φορές η νύφη κι έκανε το σταυρό της πριν κατεβεί από το άλογο και της έδιναν ένα μικρό αγόρι στα χέρια, που το "χαιρετούσε" του έδινε δώρο και καραμέλες, για να κάνει αγόρι. Μετά ο "μπράτιμος" την κατέβαζε από τ' άλογο και την οδηγούσε μέσα στην εκκλησία, όπου γίνονταν η στέψη. Τα στέφανα ήταν τα σιδερένια της εκκλησίας. Το ποτήρι απ' το κρασί, που τους έδινε ο παπάς να πιουν, ο γαμπρός το έσπανε με το πόδι του και τα κομματάκια τα μάζευαν σ' ένα μαντήλι και τα φύλαγαν (σαν φυλαχτό) α ρ μ ε ν ο κ ά φ τ ι * το λένε.

Μετά τη στέψη γύριζαν πολλές φορές με το κάρρο και πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού.

Μπροστά στο σπίτι η νύφη "προσκυνούσε" τον πεθερό και την πεθερά της, η οποία της έδινε γλυκό μ' ένα κουτάλι "για να είναι γλυκιά" και την πήγαινε στο σπίτι κι από κει στο "α μ π ά ρ ι" που ήταν το αλεύρι, όπου, αφού "προσκυνούσε", πετούσε μέσα στο αλεύρι το κομμάτι από την κ ο υ λ ο ύ ρ α , που έφερνε απ' το σπίτι της "για να είναι πάντα γεμάτο".

Στο τραπέζι, το μεσημέρι, η νύφη ήταν όρθια κι έτρωγε μόνο "τρεις κουταλιές" που της έδινε η πεθερά.

Το βράδυ γινόταν γλέντι κι όταν η νύφη χόρευε μπροστά "τον καλό χορό" οι συγγενείς της έδιναν λεφτά στους οργανοπαίχτες. Τα έβαζαν στο ζωνάρι του ζουρνατζή. Μετά το χορό η νύφη δώριζε στον πεθερό, στην πεθερά και στους συγγενείς του γαμπρού σκουφούνια, μαντήλια, μαφέσια, μαξιλιάρια, πουκάμισα κά.

* βλ. σελ. 145 ;

Όταν τελείωνε ο χορός, το ζευγάρι αποσύρονταν στο δωμάτιο αλλά τα όργανα δεν έφευγαν. Περίμεναν μαζί με τους συγγενείς του γαμπρού για το "χ α ἱ ρ λ ο ὕ θ ' κ ο ". Η νύφη φορούσε το νυφιάτικο άσπρο πουκάμισο κι όταν έβγαине ο γαμπρός κι έλεγε να χτυπήσει το νταούλι, για να μάθει το χωριό πως η νύφη ήταν "εντάξει" ο γύφτος έλεγε: "πρώτα να ιδώ". Τότε η μαμμή έπαιρνε το πουκάμισο, το έβαζε σ' ένα πανέρι, που το σκέπαζε με μια τσίπα και το πήγαινε στον καθένα να το ιδεί. Κι όταν όλοι έβλεπαν "το σημάδι" τότε ο γύφτος χτυπούσε το νταούλι. Αν τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά, τότε "δεν έκαμναν γάμο" και πολλές φορές την έστελνεν την κοπέλα πίσω στους γονείς της ανεβασμένη ανάποδα σ' ένα ζώο.

Αν όλα πήγαιναν καλά, τη Δ ε υ τ έ ρ α "έκαμναν γάμο". Άπλωναν την προίκα σε σχοινιά στην αυλή και γινόταν μεγάλο γλέντι. Όλοι οι καλεσμένοι πήγαιναν με κάτι που είχαν φτιάξει, άλλες πίττα, άλλες κότα, κρασί κ.λ.π. Η νύφη έκαμνε κι αυτή πίττα, για να ιδούν όλοι ότι ήξερε, ήταν νοικοκυρά. Η νύφη φορούσε τη Δευτέρα τον γεράνιο το σαγιά, τον κεντημένο, με τις τσίπες πλάι, τρεις από τη μια και δυο από την άλλη μεριά, τις φούντες, τα μπρουμάνικα και την ποδιά.

Ρ Α Χ Η Ημαθίας (Ντόπιοι)

από τους : Αθανάσιο Ντουμανόπουλο, 86 ετών

(ο πρώτος που γεννήθηκε στο χωριό)

Κατερίνα Ντουμανοπούλου, 56 ετών (από το Πολυδένδρι)

Αφροδίτη Ντουμανοπούλου, 53 ετών στις 13 - 6 - 1985

Οι ντόπιοι της Ράχης ήταν λίγοι και προέρχονταν απ' τα χωριά των Πιερίων. Το 1890 ήταν 6 σπίτια. Τα χωράφια ανήκαν στον Τούρκο μπέη και όσοι δούλευαν σ' αυτά ήταν κολήγοι.

Ύστερα τ' αγόρασε ο ηγούμενος της Καλήπετρας κι όταν πέθανε αυτός τα πήρε η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου της Βέροιας. Από τον Άγιο Αντώνιο τα νοίκιασε κάποιος Βεροιώτης (Πρωτοψάλτου) και οι χωρικοί τα νοίκιαζαν απ' αυτόν.

Το 1919 έγινε απαλλοτρίωση κι όταν ήρθαν οι πρόσφυγες έγινε διανομή. Η ζωή ήταν πολύ δύσκολη. Οι κάτοικοι του χωριού ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Τα σπίτια ήταν χαμηλά μ' ένα δωμάτιο, όπου κοιμόταν όλοι στη σειρά. Έτρωγαν όλοι μαζί σε "σοφράδες" από μια "γαβάθα". Κουμάντο έκαμνε ο πεθερός και δεν υπήρχαν αντιλογίες. Οι νύφες υπάκουαν την πεθερά.

Οι γονείς αρραβώνιαζαν το ζευγάρι. Έβαζαν σ' ένα μαντήλι το δαχτυλίδι με τα κουφέτα και το στέλνανε στη νύφη και στη συνέχεια απ' το μέρος της νύφης παίρνανε πάλι ένα μαντήλι με δαχτυλίδι και κουφέτα και το στέλνανε στο γαμπρό.

Στο γάμο η νύφη έκαμνε δώρα σε όλους. Στο τραπέζι του γάμου έψηναν αρνιά.

Η γυναικεία φορεσιά: Η φορεσιά των γυναικών της Ράχης αποτελούνταν από τη φανέλα με μανίκια λίγο πιο κάτω απ' τον αγκώνα, βρακί από άσπρο ύφασμα, μακρύ ως κάτω απ' το γόνατο, όπου έδενε με κορδόνι και στο τελείωμα δαντέλα άσπρη 5 εκ. φαρδιά. Πάνω απ' τη φανέλα φορούσαν πουκάμισο ολόσωμο, υφαντό από βαμβακερό ή μάλλινο ύφασμα. Στο κάτω μέρος, στον ποδόγυρο, κεντούσανε γαζιά καγκελωτά (γκιλντί) με διάφορα χρώματα. Τα μανίκια ήταν ίσια μέχρι τον αγκώνα. Στο λαιμό το άνοιγμα είχε κι αυτό χρωματιστά κεντίδια και το έκλειναν με μια σειρά παραμάνες, που είχαν κεφαλάκια από πολύχρωμες χάντρες σαν κουμπάκια. Κάτω απ' το πουκάμισο φορούσαν φούστα μάλλινη στον αργαλειό. Η τραχηλιά ήταν άσπρη κισμιρένια με δαντέλες και ρέλι γύρω στο λαιμό πάλι με σειρήτι χρωματιστό. Μέσα από την τραχηλιά φαίνονταν τα κεντίδια του πουκάμισου. Ο σαγιάς ο γεράνιος φοριόταν πάνω απ' το πουκάμισο και ήταν πιο κοντός. Είχε ένα άνοιγμα μπροστά, για να βγαίνει το στήθος λίγο έξω. Το μανίκι ήταν στενό μέχρι τον αγκώνα και είχε σειρήτι γύρω γύρω. Μέσα από το μανίκι του σαγιά έβγαине σαν μανσέτα το μανίκι της φανέλας, που είχε ένα ρεβέρ με σχέδια. Οι κάτω γωνίες του σαγιά, οι ποδιές, ήταν ντουμπλαρισμένες από μέσα με βελούδο μαύρο ή σκούρο μπλε με χρυσό σειρήτι γύρω γύρω και με σχέδια καγκελωτά επίσης με χρυσοκλωστή. Πίσω στο κέντρο της μέσης υπήρχαν θηλιές κι εκεί δίπλωναν και σκάλωναν οι ποδιές, που είχαν στις γωνίες τους θηλυκωτάρια ασημένια σαν γαντζάκια.

Το ζωνάρι φοριόταν πάνω απ' το σαγιά. Ήταν μαύρο, υφαντό, μάλλινο, κεντημένο με ρίγες σε διάφορα χρώματα. Έβαζαν και μαντηλάκια. Το νυφιάτικο ζωνάρι ήταν κεντημένο με πούλιες. Η νύφη φορούσε και αντερί. Μια αλυσίδα στερεωμένη στο κέντρο του ζωναριού κρεμόταν στο πλάι δεξιά και τελείωνε πίσω στο κέντρο. Στο λαιμό φορούσαν φλουριά σε καδένες, τα μικρότερα στις άκρες και τα μεγαλύτερα προς το κέντρο. Η φούτα (= ποδιά) ήταν υφαντή, μαύρη ή καφέ με κάθετες πολύχρωμες ρίγες και μικρά σχεδιάκια ή (αργότερα) σκέτη λευκή με δαντέλα.

Οι κ ά λ τ σ ε ς ήταν μάλλινες, πλεχτές, μαύρες, στολισμένες με κ α γ κ έ λ ι α χρωματιστά σε λογιών λογιών σχέδια. Τα π α π ο ύ τ σ ι α μαύρα σκαρπίνια ή μποτάκια μέχρι τον αστράγαλο, με γούνα στο γύρο.

Πάνω απ' το σαγιά φορούσαν ένα ζακετάκι από μαύρο βελούδο. Το κόψιμό του ήταν αρκετά ανοιχτό στο μπούστο ώστε να εξέχει το στήθος και θηλύκωνε με 2 - 3 θηλυκωτάρια. Ήταν κοντό μέχρι τη μέση και το λέγανε π ι ρ π ι ρ ί. Είχε κεντίδια, όπως το κοντόσι του κάμπου, δηλαδή γύρω γύρω φαρδύ κέντημα 4 - 5 δάχτυλα και πίσω στην πλάτη σχημάτιζε ένα τρίγωνο σαν κυπαρίσι. Τα μανίκια είχαν μάκρος λίγο κάτω απ' τον αγκώνα και δυο σειρές κεντίδια με χρυσή κλωστή περίπου 2 δάχτυλα η κάθε σειρά. Κάτω απ' τα κεντίδια τα μανίκια φάρδαιναν. Στο μανίκι σκάλωνε κι ένα μαντηλάκι κισμιρένιο, που το χρησιμοποιούσαν στο χορό.

Στο κεφάλι μέχρι το 1906 φορούσαν το κ α τ σ ο ύ λ ι. Ήταν στρογγυλό άσπρο, παραγεμισμένο με βαμβάκι, στηριγμένο με ταινία κάτω απ' το σαγόνι. Το "βελόνιαζαν" με ειδικές β ε λ ό ν ε ς, που στην κορυφή τους είχαν στρογγυλές γυάλινες χάντρες σε μέγεθος κερασιού και σε διάφορα χρώματα. Τα νυφιάτικο κατσούλι ήταν στολισμένο με πολύχρωμα λουλούδια. Μετά το 1906 διέταξε ο αρχηγός, ο καπετάν Κόρακας (= Βασίλειος Σταυρόπουλος) ο Μακεδονομάχος και βγάλανε το κατσούλι και φόρεσαν μαντήλια. "Το είπαν οι παπάδες στην εκκλησία: ήρθαν κι οι παπαδιές με τα μαντήλια και γελούσαν οι άλλες". Τα μαντήλια ήταν μαύρα ή βυσσινί με λουλούδια και κρόσσια και τα δένανε στο πλάι ή τα στερεώνανε με τις βελόνες με τις χρωματιστές τις χάντρες. Τα λέγαν τ σ ί π ε ς.

Η παλιά **α ν τ ρ ι κ ή φ ο ρ ε σ ι ά** ήταν το άσπρο κοντό π ο υ κ ά μ ι σ ο το κεντημένο και η φ ο υ σ τ α ν έ λ α, η άσπρη με λ α γ κ ι ό λ ι α με πάρα πολλή σούρα. Ήταν ασήκωτη απ' το βάρος.

Από πάνω φορούσαν γ ι λ έ κ ο μάλλινο, ανοιχτό μπροστά, με διάφορα χρυσά σειρήτια και κεντήματα με χρυσοκλωστές.

Τα χ ο λ έ β ι α στα πόδια ήταν από άσπρο ύφασμα υφαντό και σκέπαζαν το πόδι μέχρι κάτω. Μια άκρη γύριζε κάτω απ' το πέλημα και

πιανόταν στην άλλη άκρη μ' ένα κουμπί. Από κάτω φορούσαν άσπρες μάλλινες κάλτσες και κάτω απ' το γόνατο βάζαν μαύρη καλτσοδέτα με φούντα.

Μετά το Μακεδονικό Αγώνα φορέσανε μαύρο πουκάμισο και μαύρες φουστανέλες και το σαγιάκι, όπως ο Παύλος Μελάς.

Γύρω στα 1916 η φουστανέλα αντικαταστάθηκε από τη μπολμπούτσα, που ήταν φαρδιά, μάλλινη, υφαντή, δεμένη στη μέση και μακριά ως το γόνατο και κάτω απ' το γόνατο φορούσαν χολέβια από άσπρο ύφασμα μπατανισμένο. Επάνω φορούσαν πουκάμισο άσπρο κεντημένο με τέσσερα πιετάκια δεξιά κι αριστερά. Το άνοιγμα μπροστά κούμπωνε με κουμπιά χρωματιστά το καθένα σε διαφορετικό χρώμα. Τα μανίκια είχαν μανσέτα, που κούμπωνε στο πλάι.

Πάνω απ' το πουκάμισο φορούσαν γιλέκο αμάνικο, μαύρο, κοντό μέχρι τη μέση με γαϊτάνια γύρω γύρω. Στη δεξιά πλευρά είχε μια τσέπη για το ρολόγι. Το ρολόγι κρεμόταν από τρεις – τέσσερις αλυσσίδες στερεωμένες στον ώμο, που κατέβαιναν χαμηλά κι έμπαινε στο τσεπάκι.

Στα κρύα φορούσανε σακκάκι πιο μακρύ με βελούδο στο γιακά. Πάνω απ' τη μπολμπούτσα φορούσαν ζωνάρι, υφαντό, μάλλινο, κόκκινο ή μπλε ή άσπρο, λίγο κρεμαστό στο πλάι.

Στο κεφάλι οι νέοι δε φορούσαν τίποτα. Οι γέροι φορούσαν σκούφο και μετά τραγιάσκα.

Από το 1924 η μπολμπούτσα, αντικαταστάθηκε από την κυλότα που ήταν λίγο φουσκωτή πάνω απ' το γόνατο και κάτω απ' το γόνατο φορούσαν γκέτες.

Οι κάλτσες ήταν πλεχτές και είχαν ένα γύρο κεντίδια χρωματιστά

ΠΑΛΑΤΙΤΣΙΑ Ημαθίας

από τους : Μόρφω Σιμιτζή, 75 ετών και

Παναγιώτη Σιμιτζή, 69 ετών στις 9 – 8 – 1983

Το χωριό παλιά ήταν μικρό, είχε 20 σπίτια. Τα χωράφια και το δάσος ανήκαν στην οικογένεια Παπαγεωργίου, που, όταν έφυγαν οι Τούρκοι, τα είχαν αγοράσει απ' αυτούς και οι χωρικοί δούλευαν κολήγοι. Τους άφηναν λίγα γεννήματα και υπήρχε μεγάλη φτώχεια. Κάποιοι χωρικοί είχαν έρθει απ' το Βογατσικό κι άλλα βουνήσια χωριά κι αυτοί φορούσαν φουστανέλα.

Το 1926 ήρθαν και Πόντιοι. Νερό δεν είχαν κι έφερναν απ' το ποτάμι. Οι γυναίκες βοηθούσαν τους άντρες στα χωράφια και στη διαδρομή έπλεκαν και την κάλτσα. Τα σπίτια ήταν χαμηλά με χωματένιο πάτωμα αλειμμένο με βουνιές. Από πάνω έστρωναν ψάθες και για καθίσματα είχαν ένα δυο μαξιλάρια υφαντά. Οι άλλοι κάθονταν στις ψάθες. Είχαν και κάποια στρωσίδια "για τις καλές μέρες" και μαξιλάρια διπλά που κοιμόταν.

Έτρωγαν σε σ ο φ ρ ά από χωματένια γαβάθα. Κουτάλια και πειρούνια είχαν ξύλινα ή τσίγκινα. Τα π ι ν ά κ ι α ήταν ξύλινα πιάτα, που μ' αυτά φούρνιζαν τη μ π ο μ π ό τ α. Για το σταρίσιο ψωμί είχαν τις π ι ν α κ ω τ έ ς.

Γ υ ν α ι κ ε ί α φ ο ρ ε σ ι ά : Τα μικρά κοριτσάκια φορούσαν ένα φ ο υ σ τ ά ν ι, που κούμπωνε στην πλάτη, κλειστό μπροστά, με μανίκι μακρύ και κάτω από τη μέση πιέτες. Τα μαλλιά τους τα πλέκαν σε μια πλεξούδα και φορούσαν μια κορδέλα.

Η γυναίκα φορούσε β ρ α κ ί μακρύ κάτω απ' το γόνατο, δεμένο, υφαντό στον αργαλειό, βαμβακερό, άσπρο, με φραμπαλά και δαντελίτσα. Επίσης φορούσε φ α ν έ λ α καφετιά, κλειστή μπροστά για να φαίνεται κι από πάνω φ ο ύ σ τ α ολόσωμη με πιέτες, βαμβακερή με ρίγες από μαλλί. Το π ο υ κ ά μ ι σ ο ήταν υφαντό, φαρδύ, βαμβακερό, με μανίκι και κάτω είχε τρία δάχτυλα δαντέλα. Στο λαιμό είχε άνοιγμα με κέντημα χρωματιστό στο γύρο του κόκκινο με ζικζακωτά σχέδια ή σταυρουλάκια ή

σταφυλάκια. Πάνω απ' το πουκάμισο φοριόταν ο σαγιας ο γεράνιος, μονοκόμματος. Ο σαγιας δεν είχε κέντημα αλλού πουθενά παρά μόνο στα πλαϊνά, που σηκώνονταν και πιάνονταν πίσω και τα λέγαν παταριές. Αυτές οι παταριές ήταν τρίγωνες ντυμένες με κόκκινο μπουχασί (= χασές χοντρός) ή βελούδο και είχαν κεντημένα κλαδάκια κι άλλα σχέδια με πολύχρωμες κλωστές. Της νύφης ήταν κεντημένες με χρυσή κλωστή.

Μπροστά στο στήθος ο σαγιας ήταν κομμένος στρογγυλά με ρέλι, για να φαίνεται η διπλωτή σαλίστρα (= τραχηλιά), άσπρη, υφασμένη στον αργαλειό, κεντημένη με μετάξι ή χρυσό. Έμπαινε μέσα στο σαγιά. Το μανίκι του πουκάμισου το γυρνούσαν πάνω στο μανίκι του σαγιά σαν μανσέτα κι από κάτω φαίνονταν και το μανίκι της φανέλας. Πάνω απ' το σαγιά βάζαν το ζωνάρι, που ήταν φαρδύ, διπλωμένο δυο γύρες. Ήταν μαύρο, υφαντό κι είχε σχέδια ριγέ ή ζικζακωτά, υφασμένα στον αργαλειό σε αποστάσεις. Η φούτα (= ποδιά) υφασμένη κι αυτή στον αργαλειό ήταν μαύρη με ρίγες οριζόντιες ή όρθιες. Οι κάλτσες ήταν μάλλινες, μαύρες, πλεχτές με σχέδια στο πλέξιμο διαφόρων χρωμάτων. Τα παπούτσια ήταν δερμάτινα κουμπωτά ή με κορδόνια.

Στο κεφάλι φορούσαν τα κατσούλια του κάμπου με τη μαγκούρα την περιστέρα, το μαφέσι το μαύρο. Μαγκλικωτάρια βάζαν στο κατσούλι και στο ζωνάρι. Στο ζωνάρι τα πιάναν αριστερά με το δούλο (= γάντζο). Φορούσαν και τα κοψιά, αλυσίδες ασημένιες με φλουράκια ασημένια, σταυρωτά ή να κρέμονται από αριστερά μέχρι τη μέση. Άλλες είχαν πολλά σταυρωτά κι άλλες ένα. Πάνω απ' το σαγιά φορούσαν το μαύρο κοντόσι (= ζακέτι) υφαντό κοπανισμένο στο μπατάκι, με μανίκια μέχρι τον αγκώνα. Ήταν κοντό μέχρι τη μέση του ζωναριού, με όρθιο γιακά και ήταν στολισμένο γύρω γύρω με δυο δάχτυλα γαϊτάνια και στην άκρη του μανικιού. Στις νύφες ήταν γαρνιρισμένο με χρυσοκέντημα. Το έρραβαν οι ραφτάδες.

Α ν τ ρ ι κ ή φ ο ρ ε σ ι ά : Οι άντρες φορούσαν σαλβάρι ή μπολμπούτσια μαύρη, μάλλινη, σουρωτή, δεμένη στη μέση με βρακοζούνα. Μέσα απ' το πουκάμισο, που ήταν υφαντό, χωρίς γιακά, άσπρο ή σκούρο, φορούσαν φανέλα υφαντή.

Το κοντόσι, ανοιχτό μπροστά, μαύρο, γαρνιρισμένο με μαύρα γαϊτάνια. Το αντρικό κοντόσι ήταν αμάνικο. Το χειμώνα φορούσαν πανωφόρι με γούνα από μέσα, με φαρδύ γιακά και μάκρος μέχρι τη μέση. Το ζωνάρι ήταν μαύρο, υφαντό, χωρίς κρόσσια και το γύριζαν πολλές φορές. Παπούτσια φορούσαν μαύρα σκαρπίνια.

Α ρ ρ α β ώ ν α ς – Γ ά μ ο ς : Ο προξενητής πήγαινε στο σπίτι της νύφης, και τη ρωτούσε αν ήθελε το γαμπρό. Πιο παλιά δε ρωτούσαν αλλά αποφάσιζαν οι γονείς. Ύστερα συμφωνούσαν τι θα έδινε ο γαμπρός στη νύφη. Της έδινε μαλλί, νήμα κι αυτή ύφαινε και τους έφτιαχνε δώρα, πουκάμισα, ζωνάρια κά. Ο γαμπρός όλους τους δώριζε – και τον προξενητή – παπούτσια. Στον αρραβώνα άλλαζαν δαχτυλίδια. Ο αρραβώνας κρατούσε περίπου ένα χρόνο και σ' αυτό το διάστημα δε βλέπονταν.

Οι ετοιμασίες του γάμου άρχιζαν από την προηγούμενη **Τ ε τ ά ρ τ η**. Τρεις κοπέλες, που έπρεπε να έχουν και τους δυο γονείς τους, έπιαναν προζύμια και την **Π έ μ π τ η** ζύμωναν τα ψωμιά του γάμου κι ετοίμαζαν το σπίτι. Δυο άντρες πήγαιναν και καλούσαν τον κόσμο με το στροφτάρι (= μπουκάλι με ρακί). Ο νουνός του γαμπρού, ο **Ν ο ύ ν ο ς**, γίνονταν κουμπάρος. Το **Σ ά β β α τ ο** το βράδυ γίνονταν γλέντι και στις νύφης και στου γαμπρού. Την **Κ υ ρ ι α κ ή** το απόγευμα γίνονταν η στέψη στην εκκλησία.

Το πρωί έντυναν τη νύφη οι φίλες της και γυναίκες μεγαλύτερες, που ήξεραν. Την έντυναν με τραγούδια και καθώς τραγουδούσαν έκλαιγαν. Η φορεσιά ήταν σαγιάς άσπρος και κοντόσι μαύρο. Οι παταριές του σαγιά ήταν κόκκινες ντυμένες με μπόχασί κόκκινο και ήταν κατεβασμένες. Τις σήκωναν τη Δευτέρα. Δε φορούσε ποδιά παρά μόνο ζωνάρι και είχε μαντήλες σκαλωμένες στο ζωνάρι.

Φορούσε και κόκκινη τσίπα στο κεφάλι. Φορούσε και τα μπρουμάνικα από σατέν με κουμπάκια και κάλτσες πλεχτές με σχέδια στη φτέρνα και στη μύτη. Φορούσε και ιτρές (= τρέσσες) ενωμένες (3 ή 5 μαζί) με κερί, για να μην ανοίγουν. Την Τρίτη φορούσε γεράνιο σαγιά.

Ο γαμπρός φορούσε την ίδια φορεσιά την καλή, δηλαδή άσπρο πουκάμισο με μαύρη μανσέτα κουμπωτή και μπολμπούτσια μαύρη και μαύρο κοντόσι με ένα φιόγκο από μαύρη κορδέλα και μαύρο ζωνάρι.

Δυο φίλοι του γαμπρού γίνονταν μπρατίμια. Αυτοί μαζί με το γαμπρό πήγαιναν να πάρουν τον κουμπάρο (Νούννο) και όλοι μαζί με τα νταούλια πήγαιναν στη νύφη. Ο Νούννος και τα δυο μπρατίμια κρατούσαν από ένα φλάμπουρο με μήλα και μαντήλια χρωματιστά. Οι φίλες της νύφης έκλειναν την πόρτα και ζητούσαν να τάξει ο γαμπρός κι, όταν έταζε, άνοιγαν την πόρτα κι ο ένας μπράτιμος της φορούσε τα παπούτσια. Μετά τα κορίτσια τον χτυπούσαν.

Η νύφη φιλούσε το χέρι των γονιών της κι αυτοί της έδιναν χρήματα. "Χαιρετούσε" και τους ξένους. Πριν ξεκινήσει απ' το σπίτι της "προσκυνούσε" τρεις φορές και της έδιναν ένα κλίκι (= κουλούρα) που το έσπανε πάνω απ' το κεφάλι της. Το ένα κομμάτι το πετούσε πίσω της στο σπίτι του πατέρα της και το άλλο το έβαζε στο ζωνάρι της και το 'παιρνε μαζί της. Ύστερα της έδιναν ένα παιδί, που το 'παιρνε στην αγκαλιά της, το σκούπιζε λίγο με το μανίκι της και του δώριζε κάλτσες και κουφέτα. Ύστερα ξεκινούσαν για την εκκλησία καβάλα στ' άλογα. Μπροστά πήγαινε ο γαμπρός με τον κουμπάρο κι ύστερα η νύφη με τ' αδέρφια της στο πλάι κι αυτή πάνω στ' άλογο. Στο δρόμο δεν έπρεπε να συναντήσουν εμπόδιο. Αν υπήρχε αυλάκι ή κάτι άλλο έκαναν γύρο για να το αποφύγουν ή έβαζαν σανίδες. Όταν έφταναν στην εκκλησία, την κατέβαζαν από τ' άλογο και την οδηγούσε ο παπάς μέσα για το μυστήριο. Την ώρα της στέψης ο γαμπρός έσπαζε με το πόδι του το ποτήρι του κρασιού και τα κομμάτια του, μέσα σ' ένα μαντήλι τα φύλαγαν στα μπαούλα τους για φυλαχτό. Το

έλεγαν αρμενοκάφτι και το'βαζε η λεχώνα
κάτω απ'το μαξιλάρι της.*

Μετά την εκκλησία στο σπίτι του γαμπρού η νύφη "προσκυνούσε" τα
πεθερικά. Οι μπουγτζιάδες (= συγγενείς της νύφης) ξημέρωναν τη
νύφη, που ήταν στην κώχη όρθια χωρίς φαγητό, ενώ οι άλλοι γλεντούσαν.

Ο Νούνος "παίδευε" τα μπρατίμια π.χ. να σταθούν πάνω σε στάμνες στο
ένα πόδι, ή ζητούσε διάφορα πράγματα με "αινίγματα" που τα ξέρανε μόνο οι
γέροι π.χ. να του φέρουν "πέρδικα με βγαλμένα τα φτερά" (= σταφύλι δίχως
ρώγες) ή "δώδεκα παπαδιές αλλαγμένες και ασπροντυμένες" (= κάστανα
ψημένα). Τα χαράματα τους γύριζε έξω στο χωριό – κι ας είχε κρύο – άναβαν
φωτιές, έψηναν καφέ και δεν πήγαιναν στα σπίτια τους, ώσπου να διατάξει ο
Νούνος.

Τη Δευτέρα το βράδυ το στρώσιμο του κρεβατιού το έκανε μια
γριά, που περίμενε έξω από την πόρτα κι έπαιρνε το πουκάμισο με την κηλίδα
και το πήγαινε στα πεθερικά μέσα σ' ένα πανέρι, όπου μέσα αυτοί έρριχναν
χρήματα. Έρριχναν και μια τουφεκιά ν' ακούσει το χωριό πως η νύφη ήταν
αγνή. Η προξενήτρα έπαιρνε το πανέρι και το πήγαινε στην κουμπάρα, που
έρριχνε λεφτά και σαπούνι κι ύστερα στη μάνα της νύφης. Εκεί έφκιαναν
πίττες και γλεντούσαν, "έφκιαναν γάμο". Αν δεν ήταν η νύφη αγνή, τη βάζαν
στο γαϊδούρι ανάποδα και τη γύριζαν στα χωριά και την έστελναν πίσω στους
γονείς της.

Στις οχτώ μέρες μετά το γάμο η νύφη με μια κοπέλα πήγαινε στη μάνα
της, που την περιποιόταν και τη φίλευε. Ερχόταν κι ο γαμπρός το βράδυ και τα
πεθερικά. Στις δεκαπέντε πήγαινε η νύφη στην εκκλησία.

Γέννηση: Όταν γεννούσε η γυναίκα, ο παπάς διάβαζε ευχή.
Έβαζαν τη σκούπα πίσω απ'την πόρτα και τα
μιτάρια του αργαλειού και το "αρμενοκάφτι"
κάτω απ' το μαξιλάρι της (για τις αρμένισες

* ~~βλ.~~

= ν ε ρ ά ι δ ε ς)*. Δεν έβγαζαν σκουπίδια, θυμιάτιζαν το σπίτι και έκλειναν την πόρτα και μάζευαν τα απλωμένα ρούχα πριν βασιλέψει ο ήλιος.

Τις Α π ο κ ρ η έ ς μάζευαν κέδρα και τα πήγαιναν στην πλατεία του χωριού και τα καίγανε και πηδούσαν τη φωτιά, "για να διώξουν τους ψύλλους".

Στο χορό πιάνονταν με μαντήλια, χώρια τα κορίτσια, χώρια οι νέοι και στο τέλος χόρευαν οι γέροι.

---

* Martin P. Nilson "Ελληνική Λαϊκή Λατρεία" μετάφραση Ι.Θ. Κακριδή σελ. 12 "οι γυναίκες ζητούσαν βοήθεια από τις Νύμφες πάνω στη γέννα", σελ. 11 "όταν ένας άνθρωπος τρελαινόταν, λέγαν πως τον "πήραν" οι Νύμφες (Νυμφόπληκτος) Νύμφες = Νεράιδες", σελ. 14 "ο Έλληνας χωρικός πιστεύει ακόμα και σήμερα στις Νύμφες κι ας δίνει σε όλες το όνομα που άλλοτε είχαν οι Νύμφες της θάλασσας οι Νηρηίδες = Νεράιδες. Συχνάζουν στους ίδιους τόπους, έχουν την ίδια εμφάνιση και τις ίδιες ασχολίες"

ΜΕΛΙΚΗ Ημαθίας

από την Ασπασία Καραγκιοζοπούλου, 72 ετών (19 – 6 – 1982)

Η αντρική φορεσιά: ήταν φανέλα και σώβρακο άσπρο υφασμένα στον αργαλειό, βαμβακερό για το καλοκαίρι, μάλλινο για το χειμώνα. Το σώβρακο ήταν μακρύ κι έδενε με κορδόνι. Καμμιά φορά, όταν είχε πολλή ζέστη, έβγαζαν τη μπολμπότσα και θέριζαν μ' αυτά.

Η μπολμπότσα (παντελόνι) κι αυτή υφαντή, μάλλινη σε μαύρο χρώμα. Στη μέση έδενε με βρακοζούνα, που περνούσε από τις λεγόμενες βρακοθελιές και σχημάτιζε μια σούρα, σαν βράκα. Φορούσαν επίσης και την κυλότα, υφαντή κι αυτή στον αργαλειό "σκουτίσια". Το ύφασμα ήταν πιο χοντρό (σκουτί). Από κάτω μέχρι το γόνατο ήταν στενή κι είχε κουμπιά κι απάνω άνοιγε και γινόταν φουσκωτή.

Το πουκάμισο ήταν άσπρο, υφαντό (καμισόλα) με όρθιο γιακά και κουμπιά. Ζωνάρι φορούσαν μπλε ή μαύρο, καμωμένο στον αργαλειό. Το φάρδος του ήταν 35 – 40 πόντους, που το γύριζαν διπλό και το μάκρος του γύρω στο ενάμισο μέτρο με κρόσσια (άφηναν στις άκρες τις κλωστές απ' το διασίδι και τις έδεναν σε κρόσσια).

Το γιλέκο ήταν μαύρο, αμάνικο με λαιμουδιά στρογγυλή και ήταν γαρνιρισμένο με γαιτάνι μαύρο σε πολλές σειρές στη λαιμουδιά και στον όρθιο γιακά, στις μασχάλες και στο τελείωμα.

Το χειμώνα φορούσαν γούνα ως πάνω απ' το γόνατο. Το ύφασμα ήταν υφαντό αλλά ήταν από μέσα ντυμένο με προβιά προβατίσια και είχε στο γιακά και λίγο πιο κάτω, γούνα καλή και πιο κάτω κουμπιά. Στο κεφάλι φορούσαν σκούφια, ένα στρόγγυλο φεσάκι μαύρο από ύφασμα ίσιο (σαν καστόρ) και μια φούντα. Αργότερα φόρεσαν τραγιάσκα. Παλιότερα φορούσαν φουστάνελες.

Στα πόδια φορούσαν τα λεγόμενα σκουφούνια πλεχτά στο χέρι, μαύρα, γαρνιρισμένα και με άλλα χρώματα. Τα παπούτσια ήταν δετά με κορδόνια.

Η γαμπριάτικη φορεσιά δεν διέφερε. Ήταν απλά καινούργια και πιο περιποιημένη κι ο γαμπρός φορούσε κι ένα λουλούδι ψεύτικο.

Η γυναικεία φορεσιά (σαγιάς) : Και οι γυναίκες φορούσαν φανέλα και μακρύ βρακί δεμένο κάτω απ' το γόνατο. Επίσης φορούσαν τις χρωματιστές πλεχτές στο χέρι κάλτσες τα σκουφούνια. Πάνω απ' τη φανέλα φορούσαν μια φούστα άσπρη, ολόσωμη, αμάνικη, μάλλινη ή βαμβακερή, υφαντή στον αργαλειό. Το πουκάμισο ήταν άσπρο, υφαντό με μανίκι φαρδύ. Γύρω στον ποδόγυρο είχε κέντημα (γκιλντί) και δαντέλα. Ο σαγιάς ο γεράνιος (= μπλε) μονοκόμματος, υφαντός με άνοιγμα στο στήθος, για να φαίνεται η τραχηλιά. Πάντα φαινόταν και η φανελίτσα από μέσα. Οι γωνίες του σαγιά οι ποδιές, που γύριζαν και σκάλωναν πίσω στη μέση, ήταν κεντημένες σ' όποια χρώματα ήθελε η καθεμιά και στους επίσημους σαγιάδες ντουμπλαρισμένες με βυσσινί ή άλλου χρώματος βελούδο ή με μπουχασί (= κόκκινος χοντρός χασές) και κεντημένες με χρυσοκλωστή. Το ζωνάρι ήταν φαρδύ και το φορούσαν διπλωμένο, υφαντό στον αργαλειό με ξόμπλια. Η ποδιά χρωματιστή.

Στο ζωνάρι οι παντρεμένες φορούσαν μαντήλια περασμένα σ' ένα κορδόνι που έπιανε την ποδιά. Τα φορούσαν μέχρι 22 μέρες μετά το γάμο, όταν πήγαιναν στην εκκλησία. Οι ελεύθερες φορούσαν στο κεφάλι τσεμπέρι άσπρο, που το 'λεγαν περιστέρι και μαφέσι, ενώ οι παντρεμένες κατσούλι με φούντες (για ένα χρόνο) και μαγκλικωτάρια. Τα μαγκλικωτάρια εκτός απ' το κεφάλι τα φορούσαν και στη μέση και είχαν πολλές αλυσσίδες (μέχρι και 22). Αυτά, καθώς και οι ντούμπλες, οι καδένες, οι κοψάδες (= τρεις σειρές δίφραγκα), οι τοκάδες (= δυο στρογγυλές ασημένιες πόρπες με αλυσσίδες ανάμεσα), οι ζώστρες (= διπλοί κοψάδες), τα σκαλομάγκουρα (= σκουλαρίκια) ήταν όλα δώρα του γαμπρού, που τα ζητούσε το κορίτσι ως προίκα και παλιά τα φορούσαν μόνο οι νύφες κι έπειτα οι παντρεμένες.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΠΙΕΡΙΩΝ

Τα Πιέρια, το βουνό, όπου ζούσαν οι "Πιερίδες Μούσες" κι όπου (κατά τον Ησίοδο) "οι Μακεδόνες, οι απόγονοι του Μακεδόνας, ζούσαν από τους αρχαιότατους χρόνους" ήταν ο δρόμος που έφερε τους Μακεδόνες στο πρώτο τους οργανωμένο κράτος. Πριν απ' αυτούς κατοικούσαν το βουνό αυτό οι Πίερες, που διωγμένοι από τους Τημενίδες εγκαταστάθηκαν κοντά στο Παγγαίο.

Ο Ηρόδοτος (Η, 138) αφηγείται : "Οι Τημενίδες (= απόγονοι του Ηρακλή, που ήταν τα τρία αδέρφια Περδίκκας, Γανάνης και Αέροπος, πρόγονοι των βασιλιάδων του Μακεδονικού κράτους) που έφυγαν από το Αργος και ήρθαν στους Ιλλυριούς, περνώντας από τα βουνά στην απάνω Μακεδονία έφθασαν στην πόλη Λεβαία κι εκεί εργάζονταν με μισθό στο βασιλιά...".

Γανάνης

Όταν διώχτηκαν απ' αυτόν, γιατί, κατά τη γνώμη των ιερέων του βασιλιά, το ότι το ψωμί του μικρότερου, του Περδίκκα, φούσκωνε περισσότερο και γρηγορότερα από τ' άλλα ψωμιά που ζύμωνε η βασίλισσα για τους βοσκούς, ήταν οιωνός και ίσως του έπαιρνε το θρόνο, κυνηγημένοι χρειάστηκε να περάσουν έναν ποταμό. "Στη χώρα αυτήν υπάρχει ένας ποταμός, στον οποίο οι απόγονοι των Αργείων αυτών θυσιάζουν σαν σε σωτήρα, γιατί ο ποταμός αυτός, αφού τον πέρασαν οι Τημενίδες, έγινε τόσο ορμητικός ώστε οι ιπείς (του βασιλιά της Λεβαίας) δεν μπόρεσαν να τον διαβούν. Έτσι οι Τημενίδες έφτασαν σε άλλη περιοχή της Μακεδονίας και κατοίκησαν κοντά στους κήπους, που λένε πως ανήκουν στο Μίδα, γιο του Γορδίου. Στους κήπους αυτούς φυτρώνουν μόνα τους τριαντάφυλλα με εξήντα φύλλα το καθένα, που ξεπερνούν στην ομορφιά όλα τ' άλλα. Πάνω απ' αυτούς βρίσκεται το βουνό Βέρμιο, απάτητο από τον αδιάκοπο χειμώνα, που επικρατεί

εκεί πάνω. Οι τρεις αδερφοί με ορμητήριο το μέρος που κατέλαβαν κυρίευσαν και την υπόλοιπη Μακεδονία".

Πολλά είναι και τα αρχαιολογικά ευρήματα, που σήμερα βλέπουν το φως στα Πιέρια, αδιάψευστοι μάρτυρες της ιστορίας τους. Αυτά, μαζί με τα έθιμα, δείχνουν τη συνέχεια του ελληνισμού· κι είναι εντυπωσιακό αυτό που διαβάζουμε στον τόμο "Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων" της εκδοτικής Αθηνών (σελ. 11) για τους μακρινούς εκείνους προγόνους μας: "Η τελετή του γάμου συνίστατο στον τεμαχισμό ενός ψωμιού, τα δυο κομμάτια του οποίου γεύονταν η νύφη κι ο γαμπρός". Και σήμερα από κανένα γάμο σε περιοχή της Μακεδονίας δε λείπουν οι "κουλούρες", τα "κλίκια", τα "κουλίκια" δηλαδή ο αρχαίος "κόλλιξ".

Τα χωριά των Πιερίων, που ανήκουν στο νομό Ημαθίας, το Πολυδένδρι, η Σφηκιά, τα Ριζώματα, το Δάσκιο, η Συκιά, η Χαράδρα κ.α. για πολλά χρόνια πριν τον τελευταίο πόλεμο δύσκολα επικοινωνούσαν με τη Βέροια. (Οι Βεροιώτες τους κατοίκους τους τους έλεγαν "π ε ρ α τ ι ν ο ύ ς"). Έπρεπε να περάσουν τον Αλιάκμονα με το σάλι μια μεγάλη σχεδία, που την τραβούσαν με σχοινιά στο στενότερο σημείο του ποταμού, όταν το ποτάμι δεν ήταν φουσκωμένο, το χειμώνα. Ίσως γι' αυτό είναι δεμένα πιο στενά το ένα με τ' άλλο κι οι κάτοικοι τους κρατούν πιο σφιχτά τις παραδόσεις και τα έθιμά τους. Είναι γιατί, για πολλά χρόνια η ζωή του καθενός ήταν στενά δεμένη με τη ζωή των συχωριανών του, στήριζε ο καθένας αλλά κι επόπτευε κι έλεγχε τη ζωή του άλλου κι η μοίρα του καθενός ήταν και μοίρα των γειτόνων του, των συχωριανών του, των χωριανών των γειτονικών χωριών.

Πέρασαν πολλά βάσανα τόσο απ' τους Τούρκους, όσο κι απ' τους ληστές κι αργότερα απ' τους Γερμανούς και τον Εμφύλιο, ξενιτεύτηκαν πολλοί αργότερα, δεν αποχωρίζονται όμως εύκολα τις κορυφές τους και τις ψηλοραχούλες, τις δροσερές πηγές και τα πλατάνια τους. Απόδειξη ότι σήμερα είναι ζωντανά και πυκνοκατοικημένα και ο "πολίτης των Πιερίων", η εφημερίδα που κάποιοι νέοι άνθρωποι εκδίδουν, κάνει γνωστό, πως εκεί ψηλά υπάρχουν άνθρωποι δραστήριοι, ζωντανοί, εργατικοί με ενδιαφέροντα και μια αξιόλογη πολιτιστική δράση.

ΡΙΖΩΜΑΤΑ Ημαθίας

μιλούν οι : Όλγα Μαρμέρη, 63 ετών

Μηλιοπούλου Γιάννω, 63 ετών

Κουτσαντάς ~~Κων/να~~ 60 ετών στις 1 - 11 - 1983

Το δάσος των Ριζωμάτων αγοράστηκε από τους χωρικούς το 1925 από τους αντιπροσώπους των Τούρκων μπέηδων, που το είχαν τσιφλίκι.

Παλιότερα ήταν πολλή φτώχεια. Ζούσαν οι χωρικοί κυρίως από την κτηνοτροφία - κατσίκια, πρόβατα και βόδια και άλογα, που τα χρησιμοποιούσαν και για τις αγροτικές δουλειές και για τις μετακινήσεις τους. Μέχρι το 1912 ήταν οι Τούρκοι. Τα λίγα σιτάρια και καλαμπόκια που καλλιεργούσαν οι χωρικοί, στη συγκομιδή συγκεντρώνονταν όλα στο μεσοχώρι, κρατούσαν οι Τούρκοι όσα ήθελαν και τα υπόλοιπα τα έπαιρναν οι χωρικοί, όσο για να ζουν (η δεκάτη).

Μετά την απελευθέρωση δυσκολεύτηκαν πολύ για να συνέλθουν. Με τον εμφύλιο είχαν φύγει στη Βέροια. Όταν γύρισαν προσπαθούσαν να επιβιώσουν. Ζούσαν με το καλαμπόκι. Το σιτάρι που έβγαζαν το πουλούσαν, για να πάρουν καλαμπόκι, που ήταν πιο φτηνό. Κρατούσαν λίγο σταρίσιο αλεύρι μόνο για τις πίττες. Δεύτερο ρούχο δεν είχαν και φορούσαν τις καθημερινές τσαρούχια. Είχαν "πολλήν τυράννια" "τώρα ο κόσμος παραπονιέται άδικα . . .".

Η αντρική φορεσιά : Παλιά φορούσαν τη φουστάνελα την πλισσεδάτη, με πολλές δίπλες, τα πουκάμισα με τα φαρδιά μανίκια, τα χολέβια με τις βουδέτες με φούντα και τα φέσια. Μετά "ήρθαν τα τσιπούνια". Φόρεσαν μαύρα πουκάμισα ή ριγέ, που κούμπωναν στον ώμο κι είχαν μπροστά μεταλλικά κουμπάκια. Κάτω φορούσαν την κυλότα από μαύρο υφαντό "με τα αυτιά", όπως την έλεγαν. Κάτω απ' το γόνατο, πάνω απ' την κυλότα, φορούσαν τα σκουφούνια, που είχαν γύρισμα 3 - 4 εκατοστών, με κεντίδια "γράμματα" που τα 'λεγαν "περηφάνιες". Ζωνάρι λευκό,

υφαντό, με κρόσσια, κρεμαστό στη μια πλευρά, γιλέκο με μύτες και τσεπάκια για το ρολόι με αλυσίδα.

Γυναικεία φορεσιά: Πάνω απ' το λευκό, βαμβακερό πουκάμισο με τα μαύρα κεντίδια στον ποδόγυρο, φορούσαν το σαγιά τον γεράνιο τέσσερα δάχτυλα κοντίτερο απ' το πουκάμισο. (Ο νυφιάτικος σαγιάς ήταν άσπρος). Το μανίκι του σαγιά ήταν μέχρι τον αγκώνα κι από εκεί έβγαине το μανικάκι πολύχρωμο, λουλουδάτο, σουρωτό, με στενή μανσέτα. Το στήθος το κάλυπτε μια λεπτή μονοκόμματη τραχηλιά άσπρη, δεμένη πίσω στο λαιμό και με κεντήματα ψιλά στο τελείωμα. Τα τριγωνικά διπλώματα του σαγιά, τα λεγόμενα μαγκλίκια ήταν ντυμένα με βελούδο μαύρο με κεντήματα πολύχρωμα με πούλιες χρωματιστές ή σχέδια από ύφασμα άλλου χρώματος, φεγγαρωτά, κεντημένα γύρω γύρω με μεταξωτή κλωστή. Σκουφούνα άσπρα με σχέδια χρωματιστά στις μύτες και τις φτέρνες "περήφανα". Το ζωνάρι το καθημερινό ήταν μαύρο, μάλλινο με ρίγες σε διάφορα χρώματα και το επίσημο μαύρο κεντημένο με πούλιες. Η ποδιά ήταν με κεντήματα στον αργαλειό. Το γιλέκο τσόχινο, μάλλινο με χρυσοκεντίδια. Στο κεφάλι, πολύ παλιά, φορούσαν κατσούλι αλλά αργότερα μαντήλα.

Μια νεότερη φορεσιά της γυναίκας μετά το σαγιά, ήταν το φουστάνι, που το 'λεγαν καμπαρντίνα. Ύφασμα όχι μάλλινο αλλά λίγο χοντρό, μονόχρωμο, με λαιμουδιά, με μια φαρδιά, μαύρη βελούδινη φάσα κάθετη από το λαιμό ως τη μέση, με κουμπάκια βελούδινα και η φούστα με πιέτες φαρδιές και με 2 – 3 βελούδινες φάσες στον ποδόγυρο και το μανίκι. Η ποδιά ήταν επίσης διαφορετική σε άλλο χρώμα κι άλλο ύφασμα απ' το φουστάνι, μπορεί και μεταξωτή, με μικρά πιετάκια γύρω γύρω, κι εκεί που συνδέονταν αυτά με την ποδιά λεπτό ρέλι από βελούδο ή σειρήτι.

Στο κεφάλι φορούσαν τσίπα δεμένη στο πλάι, χρωματιστή "μεταξωτά τά 'λεγάμε". Απ' τον ώμο πιασμένη μια αλυσίδα χρυσή κρέμονταν στο στήθος μ' ένα μεγάλο φλουρί στη μέση και δεξιά – αριστερά από τρία

μικρότερα. Ακόμη κρέμονταν αλυσσιδάκια με μισούλια (= μισές δραχμές) και κοψάδες (= καρφίτσες).

Γάμος : Ο γάμος γίνονταν με προξενιά. Τα συζητούσαν οι γονείς κι άκουγαν τα παιδιά "να ζητήσουμε του κουρίτσι του . . . ;" Ο αρραβώνας γίνονταν με γλέντι.

Την τελευταία εβδομάδα γινόταν προετοιμασίες για το γάμο "άλειφαν" το σπίτι, έπλεναν, γέμιζαν τα μαξιλάρια και "ζαλικώνονταν" "έφερναν" ζαλίκια δηλαδή τσάκνα για το φούρνο, που θα έψηναν τα ψωμιά.

Την **Παρασκευή** έπιαναν οι πεθερές προζύμια με τις φιληγάδες και τραγουδούσαν

"Νικόλας κάνει τη χαρά (μήλου μου ρόιδου κόκκινου)
παντρεύει τον ιγυιό του (του λουλουδάκι μου)
παντρεύει τον ιγυιό του (του ζιμπιλάκι μου)
κι ακάλησιν συμπιθιρούς συντέκνοι κι μπρατίμια
κι ακάλησιν του σταυραϊτό να πα 'να στιφανώσει
βάνει τα στέφανα χρυσά κηργιά μαλαματένια".

Ύστερα έψηναν τα ψωμιά και το **Σάββατο** τις κουλούρες. Για τη νύφη γίνονταν χωριστή κουλούρα "περήφανη" με ζαχαράτα χρωματιστά, που την τύλιγαν με κλωστές άσπρες, κόκκινες και γαλάζιες. Το Σάββατο κόβαν και τα σφαχτά.

Την **Κυριακή** το πρωί "ξεκινούσεν ο γάμος". Ο γαμπρός ξεκινούσε απ' το σπίτι του με τα μπρατίμια και τους συγγενείς. Ένας "μπράτιμος" κρατούσε το φλάμπουρο ξύλινο σταυρό με μήλο στην κορυφή, λουλούδια και μαντήλα. Πήγαιναν να πάρουν τον κουμπάρο κι από κεί πήγαιναν να πάρουν τη νύφη. Πήγαιναν καβάλα στ' άλογα, ο γαμπρός κι ο κουμπάρος μπροστά κι ακολουθούσαν τα όργανα παίζοντας ωραίους σκοπούς κι οι καλεσμένοι τραγουδώντας

"Πέντι μήνις πιρπατούσα του γιαλό γιαλό
για να βρω καλή γυναίκα να την παντριφτώ.
Κι άλλις πέντι έξι έχου του ιβουνό βουνό
για να βρώ καλή γυναίκα να την παντριφτώ.

Τώρα βρήκα, τώρα πήρα κι παντρέφτηκα
την καλή μου παραγγέλνω, την παράγγειλα
ως νουρίς, κόρη μ' να στρώσεις του κριββάτι μου.
Γιέμ' κι αυτή δεν αφουγκράσκιν κι έστρουσιν αργά.

Του βράδ' ήρθιν मिθυσμένους κι την έσφαζιν
του προύι ξανασηκώθκιν κι την έκλιγιν.

- Σήκου πάπια μ' σήκου χήνα μ' σήκου κι άλλαξι
να σι δουν τα παλικάρια για να καίγουντι
να σι δω κι 'γω που σ' έχω να σι χαίρουμι".

επίσης

"Δεν ήρθαμι για φάει για πει κι ουιδέ πουλύ σουμπέτι
μας είπαν που' είσι όμουρφη κι ήρθαμι να σι δούμι.

Τα μάτια σου τα παρδαλά, τα φρύδια τα γραμμένα
του ποιος πασσάς σι τα 'γραφιν . . .

- η μάνα μ' ήταν πέρδικα, πατέρας' ουμ' σαϊνι".

Η νύφη ήταν ντυμένη με την επίσημη φορεσιά της και στο κεφάλι φορούσε την τσίπα, με πολλά ψεύτικα λουλούδια. Από πάνω έρριχναν μια ημιδιάφανη κόκκινη μαντήλα μακριά μέχρι τη μέση μπρός και πίσω. Στο μέτωπο ήταν δεμένη μια κόκκινη κλωστή απ' όπου κρέμονταν "λ ι τ ρ έ ς" (= τρέσες) ασημιές ή χρυσές γύρω γύρω και κορδέλες σε διάφορα χρώματα. Απ' τους κροτάφους ξεκινούσαν τρέσες στριφτές, που κατέβαιναν μέχρι τον αστράγαλο κι οι άκρες τους ήταν περασμένες σε δεκάρες. Ακόμη είχε και δυο μακριές πλεξίδες πλεγμένες με κορδέλες. Οι φιληνάδες της τραγουδούσαν

Άντας ρίχνουν τη σκιά^π αλησμουνάει τη μάνα*

πουνάει τη πιθιρά, πουνάει τ' αντραδέλφια

και τις πουλλές σιουμφάδισ . . . "

* Ο Ικάριος, γιος του Περιήρη, βρισκόταν μαζί με τον αδερφό του Τυνδάρεο στη Σπάρτη, όταν θέλησε να παντρεύει την κόρη του Πηνελόπη, όπως και ο αδελφός του, όταν αποφάσισε να παντρεύει την Ελένη.

Τα χαρίσματα της Πηνελόπης είχαν γίνει ξακουστά και πολλοί μνηστήρες είχαν φτάσει στη Σπάρτη ζητώντας το χέρι της. Προκήρυξε λοιπόν αγώνες δρόμου κι έταξε στον πρώτο νικητή έπαθλο την κόρη του. Νικητής αναδείχθηκε ο Οδυσσέας, γιος του Λαέρτη, κι αφού την κέρδισε, ετοιμάστηκε να φύγει μαζί με τη γυναίκα του για την πατρίδα του την Ιθάκη.

Ο Ικάριος προσπάθησε να πείσει το γαμπρό του να μείνει κοντά του στη Λακεδαίμονα μάταια όμως. Απελπισμένος τότε στράφηκε στην κόρη του και την παρακάλεσε να μείνει και πάλι χωρίς αποτέλεσμα. Το ζευγάρι είχε πια ξεκινήσει για την Ιθάκη και ο γέροντας εξακολουθούσε τρέχοντας πίσω από το άρμα τους να ικετεύει την κόρη. Έφτασαν έτσι τριάντα περίπου στάδια έξω από την πόλη. Εκεί ο Οδυσσέας χάνοντας την υπομονή του σταμάτησε και ζήτησε από την Πηνελόπη να διαλέξει επί τέλους ποιον απ' τους δύο τον άντρα της ή τον πατέρα της θ' ακολουθήσει. Εκείνη δεν αποκρίθηκε παρά σ κ έ π α σ ε μ ε τ ο π έ π λ ο τ η ς τ ο κ ε φ ά λ ι. Ήταν σημάδι πως ακολουθούσε τον άντρα της. Ο Ικάριος κατάλαβε και τους άφησε να φύγουν . . . "

Ελληνική Μυθολογία (Εκδοτική Αθηνών) Γενική Εποπτεία Ι.Θ. Κακριδής σελ. 210 – 211)

"Δε σ' ήλιγα μωρ' μάνα, όλη την ιβδουμάδα
μη στρώνεις, μη ξιστρώνεις, τους ξένους μη μαζώνεις,
οι ξένοι θέλουν κόρη κι ισύ κόρη δεν έχεις
μόνον ιμένα έχεις μουναχουθυγατέρα
κι ακριβουθυγατέρα . . . "

Βγαίνοντας η νύφη απ' το σπίτι της προσκυνούσε όλους τους συγγενείς και προσκαλεσμένους και ξεκινούσαν για την εκκλησία. Μπροστά πήγαινε ο κουμπάρος πάνω στ' άλογο με το "φλάμπουρο", μετά ο γαμπρός κι η νύφη πάνω στ' άλογα και τα όργανα κι ο κόσμος πίσω με τα πόδια. Τραγουδούσαν

"Άιντι, παγούνα μ' άιντι, άιντι κι μην αργείς
στου δρόμου που δα πάμι να μην τον βαριθείς . . . "

Ενώ γίνονταν η στέψη στην εκκλησία με τα μεταλλικά στέφανα, οι νέοι στον αυλόγυρο χόρευαν.

Στην επιστροφή ξανανέβαιναν ο γαμπρός, η νύφη κι ο κουμπάρος στ' άλογα, που ήταν σκεπασμένα με πολύχρωμα υφαντά, ειδικά για την περίπτωση υφασμένα απ' τη νύφη. Μπροστά τώρα πήγαινε ο γαμπρός με τη νύφη και μετά ο κουμπάρος κι άλλαζαν δρόμο, γιατί δεν το είχαν σε καλό να γυρίζουν απ' τον ίδιο δρόμο. Τραγουδούσαν

"Εβγα μάνα κυρά μάνα
έβγα ιδείς του γυιο σ' απούρθιν
που σι φέρνει πιρδικίτσα
πιρδικίτσα, τριγουνίτσα
απ' του Θ'ο ζουγραφισμένη
κι απ' τουν κόσμου τιμημένη".

και

"Σέβα, σέβα πιρδικίτσα
στου κυρή γαμπρού του σπίτι
να θιρίσεις ν' αλουνίσεις
κι ν' αμαξουκουβανήσεις
μ' ασημένιου δριπανάκι
μι χρυσή παλαμαρίτσα".

Μπροστά στο σπίτι του γαμπρού πριν κατεβάσουν τη νύφη απ' το άλογο της έδιναν στην αγκαλιά ένα μικρό αγόρι, που της περνούσε στο λαιμό την κ ο υ λ ο ύ ρ α κι αυτή του χάριζε κάλτσες, μαντήλι ή ζαχαράτα. Αν είχε κουνιάδο, αυτός την κατέβαζε αγκαλιά από τ' άλογο και την ανέβαζε στο σπίτι. Την έβαζαν να πατήσει σίδηρο για να στεριώσουν κι η πεθερά της έδινε ένα πιάτο ρύζι με κουφέτα, που η νύφη τα σκορπούσε μπρος, πίσω και πλάι της.*

Μπροστά στην εξώπορτα του σπιτιού η πεθερά κρατούσε ένα πιάτο μέλι, που η νύφη το άλειφε στην πόρτα κάνοντας σταυρό (για να είναι γλυκιά). Μπαίνοντας μοίραζε δώρα στον πεθερό, πεθερά, κουνιάδες (σκουφούνια, μαντήλια, παντόφλες, κ.λ.π.). Μετά πήγαινε και στεκόταν στην "κώχη" στη γωνιά του τοίχου, όπου είχαν κρεμάσει ένα άσπρο σεντόνι. Εκεί, όσους περνούσαν και τη χαιρετούσαν τους "προσκυνούσε". Την περιτριγύριζαν οι "μ π ο γ τ ζ ά δ ε ς" (= άτομα από το συγγενικό της περιβάλλον) που τραγουδούσαν και τα καθιερωμένα τραγούδια:

"Μια σιάσιανη πιρδίκια στουν τοίχου ακουμπισμέν'
σαν Παναϊά γραμμέν'.

Σα σήκουσιν τα μάτια, μας έκαμιν κουμμάτια
σα σήκουσιν τα φρύδια, μας έφαγαν τα φίδια".

"Σέβηκα να σιργιανίσου μεσ' στουν μπέη μπαχτσέ
βρίσκου κορ' απού κοιμάτι στα τριαντάφυλλα.

Έσκυπα να τη φιλήσου δε μου δόθηκιν

- Πού 'σαν, ξένη μ' του χειμώνα ν' όντας κρύουνα
κι ήρθις τώρα καλουκαίρι που θιρμαίνουμι;
- Ξένους ήμαν η καϋμένους, ξένα δούλιβα,
ν' όσα δούλιπα κι πήρα ισένα τά 'φιρα.

Σ' ήφιρα γυαλί κι χτένι να γυαλίζισι
σ' ήφερα κι μπιλιντζίκια για τα χέρια σου,
σ' ήφερα κι δαχτυλίδια για τα δάχ' λα σου".

* βλ. σελ. 89;

Το βράδυ στήνονταν τραπέζι, που κρατούσε μέχρι το πρωί τραγουδώντας και χορεύοντας με τη γκαίντα.

Στο μεταξύ ο κουμπάρος έφερνε στο τραπέζι ένα ψωμί μεγάλο σαν ταψί, που το λ α λ ο ύ σ α ν. Κάποιος δηλαδή αστείος της συντροφιάς ή μπράτιμος έλεγε την ιστορία του ψωμιού, που συνοδεύονταν κι από αστείες χειρονομίες: πως δηλαδή "πήγε ο κουμπάρος στο χωράφι, έξεψε δυο ζώα μ' ένα σίδερο, έκανε ζευγάρι, άνοιξε αυλάκια, το όργωσε, το έσπειρε σιτάρι, φύτρωσε και μεγάλωσε, το πότισε, το θέρισε, το αλώνισε, το άλεσε, το ζύμωσε η κουμπάρα (πατ, πατ, πατ χτυπούσε τα μεριά του) το έψησαν, το 'φεραν στο σπίτι κ.λ.π.).

Επίσης πάνω στο τραπέζι, ό,τι ήθελε ο καθένας το ζητούσε με αινίγματα π.χ. "έναν παπά με γένια" (= κρεμμύδι), "μια κατσίκα για να βγάλω τα τσιμπούρια" (= σταφύλι). Έτσι περνούσε η ώρα μέχρι το πρωί.

Το πρωί της Δ ε υ τ έ ρ α ς έβαζαν τη νύφη και το γαμπρό να χορέψουν στην αυλή, για να ιδούν "αν ταιριάζουν στο χορό ή όχι". Τραγουδούσαν πέντε τραγούδια.

"Μωρή ψηλή Βεργιώτισσα, μωρή καμαρωμένη,
μωρή τι μάνα σ' έκαμε κι είσ' άσπρη σαν το γάλα,
άσπρ' είσαι σαν τη ζάχαρη, γλυκιά είσαι σαν το μέλι.
- Εγώ έχω μάνα πέρδικα, πατέρα περιστέρι."

και

"Παληκάρια μου, μωρές παληκάρια Γρηβενιώτικα
τι αγναντεύετε 'δω στη χώρα μας, στα κορίτσια μας και στις νύφες μας;
Μένα η μάνα μου μ' έχει μοναχιά
μ' έχει μοναχιά κι ακριβούτσικη και με πάντριψε μέσα στη Φραγκιά
κι μι πάντριψι μέσα στη Φραγκιά, Φράγκους πιθιρός, Φράγκ'σα πιθιρά.
Νύχτα μ' έστιλναν να κουβανώ ν ι ρ ό , να κουβανώ νιρό μι του κόσκινο.

Μετά τα τραγούδια ξετυλίγανε το μαλλί κι έπιανε η νύφη από τη μια κι ο γαμπρός απ' την άλλη μεριά και "ξέκοβα ν τ η ν κ ο υ λ ο ύ ρ α " (που είχε βάλει το αγόρι στο λαιμό της νύφης) και προσπαθούσε ο καθένας να πάρει το μεγαλύτερο κομμάτι. Ύστερα το σόι της νύφης τραγουδούσε κάποια τραγούδια κι απαντούσε το σόι του γαμπρού

"Τώρα ιμείς θα φύβγουμε κι έναν τον αφήνουμε (μωρ' συμπεθεροί)

να μην τον μαλώσιτι μην τον κακοπαίριτι

ως να μάθ' τα χούια σας . . .

- Μεις δεν τον μαλώνουμε, δεν τον κακοπαίρουμε . . . "

"Συμπεθέροι μας κι αγαπημένοι μας,

κι αν δεν τρώτι κι αν δεν πίνιτι

του ψουμί κι αν δεν σας άρισι, φέρνουμε' άλλου κι τ' αλλάζουμε

του φαί' κι αν δεν σας άρισι, φέρνουμε' άλλου κι τ' αλλάζουμε

του γαμπρό δεν τον αλλάζουμε . . . "

← τα 'λεγαν και "χωρνιούνταν".

Το σόι του γαμπρού χόρευε άλλα τρία τραγούδια τη νύφη

"Μωρή κοντοπνιγμένη μικρή αρραβωνιασμένη

φωνάζει ου πιθιρός σου να πας να φκιάσεις γίωμα . . . " κά. *γίωμα*

Το βράδυ της Δευτέρας έμενε το ζευγάρι μόνο του. Η πεθερά είχε δώσει στη νύφη να φορέσει ένα άσπρο πουκάμισο "για να φανεί η αλήθεια". Έδιναν μεγάλη σημασία. Το πρωί έπαιρνε η πεθερά το πουκάμισο μέσα σ' ένα πανέρι και το πήγαινε να το δει η Νουνά (= η κουμπάρα) η οποία έβαζε στο πανέρι παράδες και σαπούνι. Μετά έπρεπε να το δουν και οι γειτόνισσες και να το μάθει το χωριό. Αν δεν ήταν τα πράγματα "όπως πρέπει" δεν έκαναν τίποτα αλλά κρυφά όλοι τη γελούσαν τη νύφη και το γαμπρό και το σόι. Δεν γίνονταν γλέντι.

Όλη την εβδομάδα η νύφη ήταν ντυμένη με τη νυφιάτικη φορεσιά και τα λουλούδια στο κεφάλι. Όταν πήγαινε στη βρύση, τη συνόδευε η κουνιάδα ή κάποιες φίλες της ελεύθερες κι όσους συναντούσε στο δρόμο τους "χαιρετούσε" όλους. Για όλες τις εκδηλώσεις είχαν το ανάλογο τραγούδι

"Όταν πήγαινα στη βρύση,

στο στενό το μ ο ν ο π ά τ ι . . . "

Ένα κλέφτικο τραγούδι από τον Γιώργο Κουτσαντά

"Αιντε δεν το 'λπίζα, ορέ γέρο Έλυμπε
το Μάη να σκοτεινιάσεις, το Μάη να βρέξεις τη βροχή (γέρο Έλυμπε)
το θέρο το χαλάζι και το Δεκαπενταύγουστο (γέρο Έλυμπε)
τον πόλεμο να κάνει η κλεφτουργιά".

Σ Φ Η Κ Ι Α Ημαθίας

από τις : Μπουτζιόλα Χάιδω, 78 ετών

Μαστοροπούλου Αγγελική, 80 ετών

Γιαννουσοπούλου Περιστερά, 66 ετών στις 8 - 8 - 1982

Γ υ ν α ι κ ε ί α   φ ο ρ ε σ ι á : Πρώτα πρώτα φορούσανε τα β ρ α κ ι á από πανί υφαντό, ως κάτω απ' το γόνατο "φουντωτά". Στη μέση στηρίζονταν με β ρ α κ ο ζ ο ύ ν ε ς πλεχτές, περασμένες μέσα απ' τη β ρ α κ ο θ ε λ ι á. Πάνω απ' το βρακί φορούσαν το π ο υ κ á μ ι σ ο από πανί άσπρο, μακρύ ως κάτω και φαρδύ με λ α γ κ ι ó λ ι α (= πιέτες). Το μανίκι ήταν φαρδύ και μακρύ με μικρά πιετάκια στο κάτω μέρος κι έκλεινε με φ ό λ α (= κουμπί). Ο γιακάς ήταν σηκωμένος (παπαδίστικος) κι είχε άνοιγμα με κουμπιά. Τα πουκάμισα, που ήτανε μακριά ως τη μέση της γάμπας, βαμβακερά, τα κεντούσανε στα τελάρα με μάλλινη κλωστή βαμμένη σε κόκκινο ή μαύρο. Το κέντημα ήταν συνήθως π α τ α ρ έ ς (= βούλες) και ψιλά ανθάκια. Γύρω στον ποδόγυρο έρραβαν και μια πλεχτή στο χέρι δαντέλα με χάντρες και πούλιες. Πάνω απ' το πουκάμισο φορούσαν τη μάλλινη φ ο ύ σ τ α 3 - 4 δάχτυλα πιο κοντή, σε χρώμα κόκκινο ή ό,τι άλλο ήθελε η καθεμιά. Ήταν υφαντή στον αργαλειό, αμάνικη και στο κάτω μέρος της έρραβαν δυο φάσες 2 δάχτυλα φαρδιές από βελούδο μαύρο ή άλλο χρώμα σε μικρή απόσταση η μια απ' την άλλη.

Πάνω απ' τη φούστα φορούσαν το σ α γ ι á , που ήταν γ ε ρ á ν ι ο ς, υφασμένος στον αργαλειό, με μανίκια ως τον αγκώνα. Ήταν κομμένος στη μέση, δηλαδή εφαρμοστός και ήταν κοντύτερος απ' τη φούστα. Έτσι κάτω απ' το σαγιά φαινόταν πρώτα η φούστα και πιο κάτω το πουκάμισο. Ήταν ανοιχτός μπροστά στο στήθος κι από μέσα φόραγαν μια τ ρ α χ η λ ι á μονοκόμματη με φυτιλάκι, άσπρη από χασέ. Έδενε πίσω στο λαιμό και σούρωνε μπροστά. Στο κάτω μέρος ο σαγιάς ήταν σχιστός κι είχε μ α γ κ λ í κ ι α γωνίες δηλαδή, που τις ανοίγανε, τις φέρνανε πίσω και τις πιάνανε στη μέση. Ήταν ντυμένες με βελούδο κεντημένο με πούλιες και καγκέλια με χρυσοκλωστές. Κάτω απ' τα μανίκια του σαγιά έβγαιναν τα μ π ρ ο υ μ á ν ι κ α τα

κεντημένα. Ήταν λευκά, πλεχτά, κι είχαν μια φάσα με ρίγες σε διάφορα χρώματα. Φορούσαν στη μέση ζωνάρι φαρδύ, υφαντό, που είχε πάνω του ένα κομμάτι μαύρο βελούδο κεντημένο στο χέρι με λουλούδια, σταυρούς, καγκέλια και πούλιες.

Πάνω απ' το σαγιά φορούσαν γιλέκο από μαύρο, χοντρό ύφασμα, αμάνικο, μέχρι τη μέση, που κούμπωνε με ασημένια κόπτσα κάτω απ' το στήθος, με χαμηλή λαιμουδιά, που ήταν κι αυτό κεντημένο με χρυσοκλωστές και "κλωστάρια" (= γαϊτάνια). Αυτό το 'λεγαν "τσάμανι".

Για το κρύο φορούσαν γελέκια πιο μακριά από ρούχο (= τσόχα καλή) με φλόκια από μέσα, κεντημένα κι αυτά με χρυσοκλωστές και κλωστάρια.

Φορούσαν επίσης ποδιά, που την έλεγαν τσόλα, μάλλινη, υφαντή, με διάφορα σχέδια στον αργαλειό. Κάλτσες μάλλινες τα σκουφούνια άσπρες, με σχέδια χρωματιστά στην πλέξη. Στο κεφάλι φορούσανε μαντήλες με κρόσσια σπαλιέτα ή τσίπες με σχέδια λουλούδια συνήθως.

Η νυφιάτικη φορεσιά ήταν η ίδια η επίσημη φορεσιά με το πουκάμισο, τη φούστα την κόκκινη με τις βελούδινες φάσες, το σαγιά, το ζωνάρι, με τη διαφορά πως το πουκάμισο ήταν πιο κεντημένο με καγκέλια και ανθάκια και ο σαγιάς ήταν άσπρος με τα μαγκλίκια κεντημένα. Η ποδιά ήταν μάλλινη, υφαντή, κεντημένη στον αργαλειό και τα σκουφούνια κεντημένα στις μύτες και στις φτέρνες. Τα παπούτσια ήταν μπότινια με 3 κουμπιά. Στο κεφάλι, πολύ παλιά, φορούσαν κατσούλι άσπρο στην κορυφή με μια μεσάλα (= μαντήλα) άσπρη, που έδενε κάτω απ' το λαιμό (κάποτε τα πέταξαν τα κατσούλια). Μετά τα κατσιούλια φορούσαν στο κεφάλι μαντήλες με κρόσσια, που τις περνούσαν κάτω απ' τα μαλλιά και τις δέναν χαμηλά στο πλάι δεξιά.

Φορούσαν και το γιλέκο, μαύρο, κεντημένο με γαϊτάνια και πούλιες. Φορούσαν ακόμη ένα πέπλο κόκκινο, στερεωμένο στο μέτωπο με κόκκινη κλωστή, που είχε περασμένες ιτρές κοντές μπροστά, μακριές στα

πλάγια, άλλες απλές κι άλλες στριφτές με δεκάρες στην άκρη. Επίσης φορούσαν στο κεφάλι και πολλά λουλούδια αγοραστά.

Τα κοσμήματα της νύφης ήταν κιοουστέκια, αλυσσίδες με † φλουριά, † σκουλαρίκια, † μπουρλιές, ασημομάχαιρα πάνω από την ποδιά κά.

Α ν τ ρ ι κ ή   φ ο ρ ε σ ι ά : Παλιά οι άντρες φορούσαν φουστανέλες. Αργότερα, πάνω απ' το σώβρακο, φορούσαν την κυλότα, μαύρη, μάλλινη, φαρδιά, μέχρι το γόνατο, που κάτω στένευε κι έμπαινε μέσα στα σκουφούνια. Τα σκουφούνια στο πάνω μέρος είχαν μια φάσα λαστιχωτή στο πλέξιμο, που γύριζε ανάποδα και φαίνονταν πολύχρωμα κεντήματα πάνω στο πλέξιμο, τα γράμματα. Τα πουκάμισα ήταν άσπρα ή μαύρα ή χρωματιστά ή υφαντά βαμμένα με λουλάκι, με πιετούλες στο κόντρα. Τα παπούτσια ήτανε ή λαστιχωτά ή τσαρούχια με φούντα. Είχανε και τα "καλά" τα δερμάτινα. Το γιλέκο ήταν μαύρο ως τη μέση, με κουμπιά και τσέπη χαμηλά, για να βάζουν το ρολόι. Είχε και γαιτάνια γύρω γύρω στις άκρες. Στο κεφάλι φορούσαν τραγιάσκες μαύρες. Με τις φουστανέλες στα πόδια φορούσαν τα χολέβια που ήταν από ύφασμα σαν τσόχα, που τα έρραβαν και τα φορούσαν με πουδέτες με φούντα. Ζωνάρι είχαν υφαντό.

Ζ ω ή - Έ θ ι μ α - Γ ά μ ο ς : Οι άντρες ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία (βόδια, αγελάδια, γίδια, άλογα) ενώ οι γυναίκες βοηθούσαν τους άντρες στα χωράφια, στ' αλώνια με τις "τσουκάνες" με τ' άλογα και τα βόδια, και στο σπίτι ύφαιναν στον αργαλειό πολλές ώρες, δούλευαν με τα λανάρια και τα τσικρίκια κι έφκιαναν πλεχτά και κεντήματα. Υπήρχε φτώχεια στο χωριό. Παλιά οι Τούρκοι φορολογούσαν τους χωρικούς με τη "δεκάτη" παίρνοντας δηλαδή το δέκατο της σοδειάς κι αργότερα είχαν τους κλέφτες και τους ληστές, που άρπαζαν τις όμορφες γυναίκες.

Ο γάμος : γίνονταν με πολλά έθιμα και πολλά τραγούδια. Ο γαμπρός δεν έβλεπε τη νύφη πριν απ' τον γάμο. Απ' τη **Δευτέρα** έκαναν **χουσμέτια** και ετοιμάζαν την προίκα στις νύφης το σπίτι, όπου την **Παρασκευή** έδειχναν την προίκα. Στο μεταξύ έστελναν και καλούσαν με το **στριφτάρι**. Πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι **καλεστάδες** και κερνούσαν μ' ένα ποτήρι ρακί και καλούσαν "με το γυαλί" να "ορίσουν στο γάμο".

Το **Σάββατο** τα προζύμια τα έκανε η μάνα της νύφης με μια φιλενάδα που έπρεπε να έχει και τους δυο γονείς στη ζωή. Αν ο γαμπρός έκανε να πλησιάσει τον "αλεύρωναν". Την ώρα που ζύμωναν τραγουδούσαν

"Στα πρώτα τα προζύμια, στην πρώτη την οκνά μου,
 νύφη θέλω να γίνω, να πρωτοπροσκυνήσω
 να πρωτοπροσκυνήσω, να πρωτοχαιρετήσω
 να πρωτοχαιρετήσω πρώτα τον πεθερό μου
 πρώτα τον πεθερό μου 'στερά την πεθερά μου,
 'στερά την πεθερά μου και τα αντράδελφά μου".

Η νύφη δεν ντύνονταν στο δικό της σπίτι. Το νυφιάτικο φουστάνι το έκανε ο πατέρας της· ο γαμπρός της δώριζε παπούτσια, που τα πήγαινε ο πεθερός στο σπίτι της νύφης μαζί με το **ψωμί** της νύφης. Εκεί τον φίλευαν. Όταν την έντυναν, τραγουδούσαν

"Ισείς συντρόφισές μου κι συνουμήλικές μου
 σαν τι κακό σας κάμου κι μι ξινουμάτι
 απού γλυκιά μου μάνα κι απού γλυκόν πατέρα
 κι απού γλυκά μ' αδέρφια κι απού γλυκά μ' ξαδέρφια".

"Που 'σι καλή μου μάνα κι ισύ μουρ' αδιρφή
 φερίτι μι του χτένι κι της ιληάς του λάδι
 ν' αλείψου τα μαλλιά μου κι αυτά τα κουρφουμάλλια
 να μη ραϊσ' η τρίχα, τρίχα 'που τα μαλλιά μου
 κι μας τα πάρουν ξένοι κι μας τα κάνουν μάια
 μάια κι δα πιθάνου . . . .".

"Στ' ανώγια στα κατώγια κι στα ψηλά σαράια
σιντούκι είχα κρυμένου, τη σκιάπ' την είχα μέσα.

Σύρι μάνα μου σύρι, σύρι να μου τη φέρεις
νύφη θέλου να γίνου να βάλου τα στουλίδια".

"Ίσύ καλή μου μάνα τι στέκεις κι αγναντεύεις
τι στέκεις κι αγναντεύεις δε φέρνεις τα ρουχά μου
δε φέρνεις τα ρουχά μου κι τα νυφιάτικά μου
Νύφη θέλου να γίνου να πρωτουπροσκυνήσου
να πρωτουπροσκυνήσου να πρωτουχιριτήσου
να πρωτουχιριτήσου . . . . "

Τα ρούχα τα είχε η μητέρα της σ' ένα πανέρι, τα έπαιρνε και της
τα 'ριχνε τρεις φορές πάνω απ' το κεφάλι της κι η νύφη έσκυβε να τα
"προσκυνήσει". Αφού τελείωνε το ντύσιμο, στεκότανε μπροστά στο σπίτι της
και "προσκυνούσε" τους γονείς, τ' αδέλφια της κ.λ.π.

Στο μεταξύ απ' του γαμπρού με όργανα και συνοδεία ο γαμπρός και τα
μπρατίμια κι οι καλεσμένοι πήγαιναν να πάρουν το Ν ο ύ ν ο (κουμπάρο) κι
από κει όλοι μαζί πήγαιναν να πάρουν τη νύφη. Ο γαμπρός είχε μαζί του απ' το
σπίτι του ένα μ ή λ ο , που μόλις έφτανε μπροστά στο σπίτι της νύφης "το
πολεμούσε" και "αδιάκοβε" το σπίτι, δηλαδή πετούσε το μήλο πάνω απ' το
σπίτι. Οι φιλενάδες της νύφης τραγουδούσαν απευθυνόμενες στους
συμπεθέρους και το γαμπρό.

"Σιγά κι αγάλια σύντικνοι
γιατί είναι οι ρούγισ μας στινές
τους καβαλάρους δε χουρούν.

Τ' ακούς κι ισύ κυρή γαμπρέ
την αρραβώνα πο' στείλις
τη νύφη δεν την άρισιν.

Γαμπρέ μ' τι στέκεις ρούιδινους
κι μαύρους ιδρουμένους;

Σα θέλεις να πιζέψεις στις πιθιράς του σπίτι
 έλα τρούιρου – ιούρου
 να βρεις μηλιάς κλονάρι
 να δέσεις τ' άλογό σου.....".

Οι συγγενείς του γαμπρού έλεγαν το τραγούδι

"Να μη σας κακουφαίνητι που 'ρθάμι στου χουργιό σας
 υμείς τη νύφη θέλουμι κι του χουργιό δικό σας . . . "

Η πεθερά, μάνα της νύφης, έβαζε σ' ένα πιάτο μέλι με καρύδια, που ο γαμπρός τα έτρωγε, όταν έμπαινε στο σπίτι μαζί με τους φίλους του (για να 'ναι γλυκός σαν μέλι). Επίσης τον "έζωναν" μ' ένα ζωνάρι από ύφασμα, το ίδιο και τη νύφη. Τα παπούτσια της νύφης της τα φορούσε ο κουμπάρος. Οι άλλοι τραγουδούσαν

"Πάρε νύφη τα παπούτσια
 στα 'φερεν ου πιθιρός σου . . . "

αυτή τα γύριζε πίσω "δεν είναι καλά". Ο Νούνος τέλος της τα φορούσε αφού της έβαζε και κρασί να πει μέσα στο παπούτσι.

Δύσκολη, όπως φαίνεται, η ώρα του αποχωρισμού από το πατρικό της κι η κοπέλα κι φιλενάδες της προσπαθούσαν να την καθυστερήσουν όσο μπορούσαν. Το δείχνει και το ακόλουθο τραγούδι που επίσης έλεγαν

"Μάνα μι μικρουπάντριψις κι μ' έδουκισ στουν κάμπου
 ιγώ του κάιμα δε βαστώ, ζιστό νιρό δεν πίνου
 ν' ιδώ τριγόνις δε λαλούν κι οι κούκοι δεν του λιέγουν
 του λιεν οι κούκοι στα ι βουνά κι οι πέρδικες στα πλάια
 του λιέει κι μια 'γραφιώτισσα, του λιέει σα μοιριουλόι . . . "

Στην εκκλησία πήγαινε η νύφη με το άλογο, που ήτανε στρωμένο με βελέντζες. Την κρατούσαν τα μπρατίμια. Καβάλα ήτανε κι ο γαμπρός κι ο Νούνος. Καθώς ξεκινούσαν τραγουδούσαν

"Ευχήσου μου μάνα, τώρα στο κίνημά μου
 τώρα στο κίνημά μου, στο ξεπροβόδισμά μου
 στο ξεπροβόδισμά μου, νύφη θέλου να γίνου

νύφη θέλου να γίνου, να πρωτουπρουσκυνήσου
να πρωτουπρουσκυνήσου κ.λ.π."

Τα όργανα που συνόδευαν την πομπή ήταν γκάιντες κι όποιος χόρευε μπροστά κρατούσε το φ λ ά μ π ο υ ρ ο. Η στέψη γίνονταν στην εκκλησία με τα στέφανα της εκκλησίας.

Μετά γύριζαν όλοι στο σπίτι του γαμπρού καβάλα. Μόλις η νύφη κατέβαινε από τ' άλογο την έβαζαν να "προσκυνήσει" μπροστά στην πόρτα του σπιτιού. Η πεθερά της έδινε κι ένα πιάτο με ρύζι, για να το ρίξει στο σπίτι* κι έπειτα να σπάσει το πιάτο. Τα πιάτα συνήθως ήταν πήλινα ή τσίγγινα. Όταν ήταν τσίγγινα τα "πολεμούσαν" (= πετούσαν). Της έδιναν ακόμη ένα πιάτο με μέλι, για να "σταυρώσει" τις πόρτες του σπιτιού ώστε να είναι γλυκιά.

Όταν τελείωναν όλα αυτά, έμπαινε μέσα στο σπίτι "χαιρετούσε" και "δώραζε" στα πεθερικά και στ' αδέρφια του γαμπρού. Τα δώρα συνήθως ήτανε μαντήλια, κάλτσες, τουρβάδες κά. Μετά πήγαινε στο δωμάτιο, όπου στον τοίχο ήταν καρφωμένη μια ψάθα και πάνω απ' την ψάθα ένα άσπρο σεντόνι. Εκεί βάζανε τη νύφη να σταθεί με το πέπλο ριγμένο στο πρόσωπό της, ώσπου μετά το φαγητό θα πήγαινε ο κουμπάρος να σηκώσει το πέπλο για "ν' ανοίξει το πρόσωπο της" κολλώντας στο μέτωπό της δεκάρες. Η νύφη, όλους όσους την πλησιάζαν τους "προσκυνούσε".

Οι μ π ο γ τ ζ ά δ ε ς (= συγγενείς της νύφης) την περιτριγύριζαν και τη φύλαγαν. Όλη τη νύχτα της Κυριακής χόρευαν και γλεντούσαν.

Τη Δ ε υ τ έ ρ α το πρωί η νύφη σηκώνονταν ν' αλλάξει. Οι φίλες της τότε τη συνόδευαν στη βρύση του χωριού τραγουδώντας, για να πάρουνε νερό μ' ένα μ π α γ κ ρ ά τ σ ι να το πάει στο γαμπρό για να πλυθεί. Το τραγούδι έλεγε:

"Όταν πήγαινα στη βρύση, στο στενό το μονοπάτι
πλέκω ένα ζωναράκι με σαρανταπέντε δίπλες
έρχομαι και το μαζεύω και στον κόρφο μου το βάζω . . ."

* βλ. σελ. 87 ;

Στο γυρισμό τραγουδούσαν και πάλι. Ο γαμπρός έπαιρνε το μπαγκράτσι, που το βαστούσε η νύφη στο κεφάλι της, για να πλυθεί. Μετά έπαιρνε τη νύφη κι αρχίζανε το χορό. Τη νύφη τη χορεύανε τη Δευτέρα όλη μέρα.

Το βράδυ "έφευγε το συμπεθερικό" (= οι γονείς της νύφης) "πίνιτι να πίνουμι (μωρέ πιδιά) αύριο δρόμουν έχουμι".

Η νύφη είχε περασμένη στο λαιμό της μια "κουλούρα" ζυμωτή, που την είχαν τυλίξει με άσπρο μαλλί. Η νύφη με την κουλούρα χόρευε τρία τραγούδια κι ύστερα ξετυλίγανε το μαλλί, έπιανε η νύφη απ' τη μια μεριά κι ο γαμπρός απ' την άλλη και "ξέκοβαν την κουλούρα" να δουν ποιος θα πάρει την περισσότερη. Το μαλλί το έπαιρνε η νύφη για να το γνέσει.

Την **Τ ρ ί τ η** το πρωί περίμενε το σόι να δει το πουκάμισο "αν ήταν καθαρό" αν είναι "καλή" η νύφη. Το δίπλωνε η νύφη και το έδειχνε στην πεθερά, τον πεθερό και το νούνο.

Γ έ ν ν η σ η : Στη **γ έ ν ν α** πήγαινε η μαμμή στο σπίτι. Μόλις γεννούσε η γυναίκα, η μαμμή έπλενε καλά το παιδί και το αλάτιζε. Ετοιμάζαν το παιδί και τη λεχώνα και την έβαζαν να πλαγιάσει δίπλα στα "μιτάρια" του αργαλειού, που τα ακουμπούσαν στο προσκέφαλό της για 40 μέρες και την έβαζαν και "αρμένια"* Αυτά τη φύλαγαν απ' την "κακιά την ώρα". Ύστερα ρωτούσε η μαμμή τη λεχώνα κι αυτή απαντούσε "- Άρμενη είσαι γιέ μου; - άρμενη - άρμενη κι η μάνα σ'; - άρμενη - Άρμενος η πατέρας σ'; - άρμενος - άρμενος η άντρας σ'; - άρμενος . . . .". Αυτό λέγονταν τρεις φορές και γινόταν, γιατί κάποιες φορές οι λεχώνες "αρμενίζανε" (= χάναν τα λογικά τους) γι' αυτό η μαμμή "τις διάβαζε". *

Ύστερα η μαμμή κοσκίνιζε αλεύρι, έβαζε και νερό και το έβραζε με κριθαράκι ή ρύζι, έκαμνε "λεχωνιάτικο" για να το φάει η λεχώνα.

Στις 40 μέρες η λεχώνα έπαιρνε ένα μωρό μαζί της και το δικό της στην αγκαλιά και πήγαινε στην εκκλησία. Αν είχε γεννήσει αγόρι έπαιρνε μαζί της ένα κορίτσι και το αντίθετο. Στην εκκλησία ο παπάς της διάβαζε την ευχή.

* βλ. σελ. 145 ;

Σ Υ Κ Ι Α Ημαθίας

από τους : Τέτου Πηγελόπη, 62 ετών

Τέτο Αντώνη, 65 ετών

Βήτου Μαρία, 66 ετών και

Ακριβόπουλο Γιάννη, 58 ετών στις 9 – 8 – 1981

Τα παλιά σπίτια του χωριού κάηκαν στην κατοχή. Σώζονται ένα ή δύο. Ήταν χαμηλά με δυο δωμάτια κι ένα κουζινάκι για το μαγείρεμα, όπου έμεναν μέχρι και 12 – 14 άτομα πολλές φορές, αδέρφια και συνυφάδες μαζί με τα πεθερικά. Κουμάντο έκαναν οι άντρες και πιο πολύ ο πεθερός, γι' αυτό περνούσαν καλά, χωρίς προβλήματα.

Τα σπίτια τα ντύνανε με ψάθες και κοιμόταν στρωματσάδα όλοι μαζί πάνω στις π ρ ο κ ό β ε ς (= στρωσίδια από γιδίσιο μαλλί). Έτρωγαν στο σ ο φ ρ ά σταυροποδιασμένα ή σε σκαμνιά από ένα μ ι σ ό ρ ι (= σουπιέρα πήλινη). Τα φαγητά ήταν μπληγούρι, πατάτες γιαχνί κά. Το αλεύρι το άλεθαν στους νερόμυλους και το ψωμί το ψήνανε στους φούρνους με τα ξύλα. Τα σπίτια είχαν τζάκια και ψάθες γύρω στους τοίχους. Οι γυναίκες ύφαιναν στον αργαλειό αλλά δούλευαν και στα χωράφια μαζί με τους άντρες, τσάπιζαν, θέριζαν, αλώνιζαν κ.λ.π. Σιγά σιγά καλύτερεψε η ζωή τους.

Η γ υ ν α ι κ ε ί α φ ο ρ ε σ ι á ήταν απλή. Έμοιαζε με τη νεότερη φορεσιά των άλλων χωριών της περιοχής. Φορούσαν πρώτα μια π ο υ κ α μ ί σ α άσπρη, μονοκόμματη, χωρίς κεντίδια, υφασμένη στον αργαλειό κι από πάνω ένα φόρεμα, που το 'λεγαν φ ο ύ σ τ α, μακρύ ως τη μέση της γάμπας. Είχε διάφορα χρώματα και φαρδιές πιέτες στο κάτω μέρος και κ ο ρ μ ί (= μπούστο) στο επάνω. Ήταν μάλλινο ή βαμβακερό. Είχε μανίκι μακρύ και βελούδο στο μπούστο ή είχε τετράγωνο καρέ και ήταν αμάνικο, κούμπωνε στο πλάι και φορούσαν από μέσα μπλούζα μακρυμάνικη ή πουκάμισο. Ήταν κι αυτά υφαντά στον αργαλειό σ' ό,τι χρώμα ήθελε η καθεμιά. Η π ο δ ι á πάνω απ' τη φούστα ήταν μονόχρωμη από λεπτό, λίγο

γυαλιστερό ύφασμα με μια ή δυο σειρές δαντέλα. Τα σκουφούνια ήταν μάλλινα κεντημένα και τα παπούτσια με λίγο τακούνι δετά.

Από πάνω φορούσαν το χειμώνα μαύρο γιλέκι μακρύ, με φλόκια από μέσα, αμάνικο, που φάρδαινε προς τα κάτω και ήταν ανοιχτό μπροστά περίπου 30 εκατοστά, για να φαίνεται η φούστα και η ποδιά. Ήταν γαρνιρισμένο με κλωσάρι (= κορδόνια στριφτά).

Στο κεφάλι έβαζαν μια μαντήλα, τσίπα, τετράγωνη, διπλωμένη σε τρίγωνο, με κρόσσια, που την έδεναν στο πλάι, με σταμπωτό σχέδιο στη γωνία. Οι αρραβωνιασμένες φορούσαν και λουλούδια ψεύτικα στο μέτωπο. Επίσης κρεμούσαν κορδέλες, που έβγαιναν μέσα απ' τη μαντήλα. Οι νύφες κρεμούσαν μαντήλες μονόχρωμες στη ζώνη.

Α ν τ ρ ι κ ή φ ο ρ ε σ ι ά : Οι άντρες φορούσαν πουκάμισο άσπρο ή θαλασσί, κυλότα υφαντή, μάλλινη, σκουφούνια σκέτα μαύρα με λίγο κέντημα στο γύρισμα (γράμματα) και τσαρούχια τις καθημερινές για τις δουλειές, δερμάτινα παπούτσια στην καλή φορεσιά και τραγιάσκα στο κεφάλι. Οι αρραβωνιασμένοι φορούσαν σακκάκι μ' ένα μαντηλάκι ροζ ή άσπρο, πιασμένο με καρφίτσα με χάντρα, που τους το είχε χαρίσει η νύφη.

Α ρ ρ α β ώ ν α ς – Γ ά μ ο ς : Ο αρραβώνας γίνονταν με τον προξενητή. Όταν έδιναν λόγο, ο γαμπρός δεν παρεβρίσκονταν κι ούτε αντάμωναν ο γαμπρός κι η νύφη μέχρι το γάμο. Όσο κρατούσε ο αρραβώνας, η νύφη έφκIANE τα προικιά της, που ήταν φλοκάτες, μαξιλάρια διπλά, σκουφούνια, πουκαμίσες, γιλέκια, τουρβάδες, προκόβες γίδιες, κι αν είχαν, έδιναν και καμιά προβατίνα ή γίδα ή κανα ζυγούρι.

Όταν ορίζονταν ο γάμος, καλούσαν "με το στριφτάρι". Την Παρασκευή έκαναν στου γαμπρού το σπίτι τα προζύμια. Καλούσαν ένα κορίτσι και δυο αγόρια. Το κορίτσι ζύμωνε και τ' αγόρια οι μπράτιμοι στέκονταν ο ένας με τα λουριά απ' το αλέτρι κι ο άλλος με τσαπί (για να φανεί πώς γίνεται το ψωμί) κι έπιναν και τραγουδούσαν

"Στα πρώτα τα προζύμια γαμπρός θέλω να γίνω
να πρωτοχαιρετήσω, να πρωτοπροσκυνήσω . . . "

Στο προζύμι, που το 'διναν σχήμα σταυρού, έβαζαν μια δεκάρα στη μέση. Ο "μπράτιμος" έκανε να την πάρει με τα δόντια αλλά τον έδιωχναν με το ξύλο. Χόρευαν και τρεις χορούς.

Το ψ ω μ ί, που ήταν στολισμένο με καραμέλες, η μάνα του γαμπρού το πήγαινε το **Σ ά β β α τ ο** στη νύφη μέσα σ' ένα πανέρι μαζί με τα δώρα, το νυφικό φουστάνι, καθρέφτη, ποδιά, τις λιτριές ή ξάφια, το μαντήλι, ζωνάρι κεντημένο με χρυσό. Μέσα στο ίδιο πανέρι η νύφη έβαζε τα δώρα για το γαμπρό. Η νύφη ζύμωνε **κ ο υ λ ο ύ ρ ε ς** μικρές με μια τρύπα στη μέση και με μια κόκκινη κλωστή και τις μοίραζε σε κάθε οικογένεια, που ήθελε να καλέσει. Ήταν επίσημο κάλεσμα.

Το **Σ ά β β α τ ο** βράδυ έκαναν και την **ο κ ν ά** (=μπογιά, που την αγόραζαν απ' την Βέροια), που την έβαζαν μέσα σ' ένα πιάτο κι ένα παιδί έκανε με το δάχτυλό του βούλες στα χέρια της νύφης μέχρι τον αγκώνα. Μετά βάζανε και οι άλλες γυναίκες και τις είχαν μέχρι το πρωί. Το πρωί της **Κ υ ρ ι α κ ή ς** πλένονταν, για να ντύσουν τη νύφη. Την έντυνε η μάνα της κάνοντας τρεις γύρους τα ρούχα της γύρω απ' αυτήν, ενώ τα κορίτσια τραγουδούσαν:

"Τα ρούχα θέλω, μάνα, νύφη θέλω να γίνω
να πρωτοπροσκυνήσω, να πρωτοχαιρετήσω
πρώτα τον πεθερό μου . . . "

και

"Όταν με ρίχνουν τη σκεπίτσα, αλησμονώ τη μάνα μ'
αλησμονώ τον κύρη μ' αλησμονώ τ' αδέρφια μ' . . . . "

Φορούσε **φ ό ρ ε μ α** κόκκινο, μάλλινο, με βελούδο μαύρο δύο δάχτυλα στο μπούστο και στο τελείωμα της φούστας και των μανικιών. Μεταξωτή **π ο δ ι ά ρ ο ς** με δαντέλα και **τ σ ε μ π έ ρ ι ρ ο ς** με λουλούδια στο μέτωπο και πίσω κορδέλες. Από πάνω έρριχναν **σ κ έ π η** κόκκινη κι έδεναν μια κόκκινη κλωστή (κάνουρα) στο μέτωπο, απ' όπου έπεφταν

λιτριές (ξάφια) μέχρι κάτω. Φορούσε κι ένα ζωνάρι απ' το γαμπρό, που της το έδενε στη μέση ο κουνιάδος ή ο μπράτιμος.

Στο σπίτι του γαμπρού οι μπράτιμοι (= φίλοι) ντύναν το γαμπρό, αφού πρώτα τον ξύριζαν, μάζευαν τα ξουραφίδια και τα έδιναν στη μάνα του να τα φυλάξει. Έντυναν το γαμπρό με τον ίδιο τρόπο και τραγουδούσαν:

"Ισείς καλά μπρατίμια κρατάτι του μαντήλι
να πέσουν τα ξουρίδια κι αυτά τα κουρφουμάλια
να μην τα παρ'ν οι μάισις κι τα κάνουν μάια
μάια κι δα πιθάνου . . . ."

επίσης

"Του κυρή γαμπρού η μάνα μήλου φάισι στην αγκάστρια
κι μυρίζ' η γιος της μόσκουν κι μυρίζουν τα ρουχά του
κι τα λιανουκάβαλά του . . . ."

Χόρευαν και τραγουδούσαν με τη γκάντα. Μετά πήγαιναν όλοι μαζί, το σόι του γαμπρού, με τα "στριφτάρια" κι έπαιρναν πρώτα τον κουμπάρο (νουνό). Τους δέχονταν ο κουμπάρος με ρακί. Ύστερα ο κουμπάρος ανεβασμένος σε άλογο ωραία στρωμένο με στρωσίδια και κρατώντας το φλάμπουρο με τη συνοδεία πήγαιναν πρώτα στο γαμπρό, τον έπαιρναν κι αυτόν καβάλα σε άλογο κι όλοι μαζί πήγαιναν να πάρουν τη νύφη. Στο σπίτι της νύφης τους φίλευαν (τα μπρατίμια, το γαμπρό και το νουνό) με πίττες κι άλλους μεζέδες κι η πεθερά έδινε στο γαμπρό μέλι στο στόμα, για να 'ναι γλυκός. Ο κουμπάρος έβαζε στην ποδιά της νύφης τα παπούτσια. Αυτή έλεγε ότι δήθεν δεν της αρέσουν "δεν είναι καλά" και τα έδινε πίσω (για να καθυστερήσει τη φυγή από το σπίτι της). Αυτός της τα ξανάβαζε στην ποδιά κ.ο.κ. Μετά κλείδωναν τη νύφη σ' ένα δωμάτιο και δεν την έβγαζαν, ώσπου τα μπρατίμια να δώσουν λεφτά. Μετά την έζωναν τη νύφη με ζωνάρι, δώρο του γαμπρού "ζώσου νύφη μ' ζώσου απ' το γαμπρό ζωνάρι . . ." Ήταν δεμένο μπροστά.

Την έβαζαν να πατήσει σ' ένα ξύλο και την ανέβαζαν στο άλογο. Στο μεταξύ έστελναν την προίκα μέσα σε δυο μπαούλα με άλογα στο σπίτι του γαμπρού. Πριν φύγει η νύφη γύριζε και "προσκυνούσε" το σπίτι της. Ο

πατέρας της "τους γυρνούσε" με τ' άλογα επί τόπου και ξεκινούσαν για την εκκλησία. Στην εκκλησία την κατέβαζε από τ' άλογο ο αδελφός της. Τα στεφάνα ήταν τα μεταλλικά της εκκλησίας, δεμένα με κορδέλα. Το στεφάνι του γαμπρού είχε κι ένα σταυρό ενώ της νύφης ήταν σκέτο. Τα "σκουφούνια" της νύφης τα δέναν με σκοινί μακρύ και τα έλυναν "στο χορό του Ησαΐα" για να τα πατήσει ο γαμπρός.

Όταν γύριζαν στο σπίτι του γαμπρού, έδιναν στη νύφη ένα μήλο, που το πέταγε στη σκεπή. Πριν κατεβεί απ' το άλογο της έδιναν ένα αγόρι στην αγκαλιά, για να κάνει αγόρι. Την κατέβαζε από τ' άλογο ο κουνιάδος. Το σόι της νύφης έκαναν πως δεν ήθελαν να μουν στο σπίτι και οι συγγενείς του γαμπρού τους έπαιρναν στη ράχη ή αγκαλιά ή έβαζαν σανίδι σαν γέφυρα να περάσουν.

Η πεθερά έδινε στη νύφη ένα πιάτο ρύζι, για να το σκορπίσει στο σπίτι να ριζώσουν.* Επίσης άλειφε την πόρτα με μέλι κι έβαζαν κι ένα σίδερο να το πατήσει, για να 'ναι σιδερένια. Μετά έβγαιναν όλοι έξω, για να χορέψουν η νύφη με το γαμπρό.

Βάζανε στο κεφάλι της νύφης μια κ ο υ λ ο ύ ρ α τυλιγμένη με χρυσή κλωστή (ζάφι) και μαλλί άσπρο. Χόρευαν τρεις χορούς και μετά έσπαζαν την κουλούρα, ποιος θα πάρει το πιο μεγάλο κομμάτι και τα κορίτσια μοιράζονταν την κουλούρα κι έβαζαν ένα κομμάτι κάτω απ' το μαξιλάρι τους, για να δουν ποιον θα πάρουν. Μετά "δ ώ ρ ι ζ ε" η νύφη στον πεθερό, πεθερά, κουνιάδους (όλο το σόι του γαμπρού) πουκάμισο, μαντήλα, σκουφούνια, ποδιές κ.λ.π.

Μετά την οδηγούσαν σε μια γωνιά του δωματίου, όπου στον τοίχο είχαν κρεμάσει σεντόνι άσπρο. Εκεί κάθονταν μέχρι το πρωί. Χόρευε και πάλι γύριζε στη θέση της. Μαζί της ήταν και το σόι της. Στο άλλο δωμάτιο ήταν ο γαμπρός με το σόι του. Το πρωί έφευγαν οι συμπέθεροι κι έμενε μόνο του το ζευγάρι.

Μαζί κοιμόταν τη Δ ε υ τ έ ρ α το βράδυ. Την Τ ρ ί τ η το πρωί η πεθερά πήγαινε το "σημάδι" στη νουνά και κάνανε πίττες. Άμα η νύφη δεν ήταν "καλή" την έστελναν πίσω στη μάνα της.

* βλ. σελ. 89,

Στις 8 μέρες απ' τον γάμο η νύφη πήγαινε στη μάνα της επίσκεψη, μαζί και ο γαμπρός και οι δικοί του και γλεντούσαν. Φεύγοντας η μάνα της της έδινε πέντε πράγματα (ή επτά), ένα πιάτο, τρία κουτάλια, μια κότα.

Στις 15 πήγαινε στην εκκλησία κι ύστερα έκανε επισκέψεις.

Γ έ ν ν η σ η :Όταν ήταν να γεννήσει, η μαμμή της έρριχνε νερό στον κόρφο της "όπως κυλάει το νερό, να κυλήσει και το μωρό". Επίσης την έβαζαν σε μια "προκόβα"² και την κουνούσαν*.

Όταν γεννιόταν το μωρό, η μαμμή το έντυνε κι έκανε τρεις σταυρούς στην πόρτα με κατράνι και μέσα στο δωμάτιο κι έλεγε στη μάνα: "- Άρμενη μάνα είσαι; Άρμενο παιδί έκανες. Με ποιον θα μείνεις εδώ;" "Με το Χριστό και την Παναγία και με το παιδί" απαντούσε. Μετά της έδινε τα μ ι τ ά ρ ι α του αργαλειού, για να μην "αρμενιστεί" και να μη "ματιαχτεί".*

Στις 3 μέρες έλουζαν το μωρό. Στις 40 μέρες πήγαινε στην εκκλησία να "σαραντίσει".

Στα β α φ τ ί σ ι α οι μικροί έτρεχαν να πουν το όνομα στη μάνα. Ύστερα έκαναν τραπέζι.

* βλέπε σελ. 145;

Τ Ρ Ι Κ Α Λ Α Ημαθίας

(Θρακιώτες απ' την Ανατολική Ρωμυλία)

από τους : Ουβαλούδη Αργύρη, 77 ετών
 Δρομπουλιακούδη Θεοδοίνα, 85 ετών
 Ουβαλούδη Λαμπρινή, 76 ετών

Αντωνιάδου Ελένη, 64 ετών στις 31 – 10 – 1982

Οι κάτοικοι του χωριού αυτού ήρθαν πρόσφυγες το 1924 από το Μεγάλο Μοναστήρι (Γιάμπολη). Με νοσταλγία θυμούνται τα χρόνια που έζησαν στην πατρίδα τους, όπου όλα ήταν πιο όμορφα, πιο λαμπερά, πιο χαρούμενα, τα δέντρα και τα λουλούδια μοσχομύριζαν, τα πουλιά κελαϊδούσαν πιο μελωδικά, οι άνθρωποι ήταν πιο καλοσυνάτοι – όπως ακριβώς τα βλέπει κανείς, όταν είναι νέος. Θυμούνται αρκετά καλά τις φορεσιές και τα έθιμά τους, που τα διατηρούν, επειδή είναι πολλοί από τον ίδιο τόπο.

Γ υ ν α ι κ ε ί α φ ο ρ ε σ ι ά : Πρώτα φορούσαν ένα β ρ α κ ί υφαντό στον αργαλειό, βαμβακερό, μακρύ. Π ο υ κ ά μ ι σ ο βαμβακερό, υφαντό στον αργαλειό, που έφτανε ως τη μέση της γάμπας. Ήταν άσπρο αλλά είχε ένα μπλαστρόν μπλε και μανίκι μπλε και στο κάτω μέρος μια φάσα περίπου 20 εκατοστά μπλε. Στο μανίκι μια λουρίδα φαρδιά από τον ώμο μέχρι τον καρπό ήταν κεντημένη με πολύχρωμες κλωστές καθώς και γύρω στον καρπό το τελείωμα του μανικιού. Η βελονιά λεγόταν μ έ ρ τ ζ α. Επίσης η μπλε φάσα κάτω στον ποδόγυρο ήταν κεντημένη με πολύχρωμες κλωστές και λέγονταν χ α λ κ ά με διάφορες βελονιές, που η κάθε μια είχε την ονομασία της. Την κεντούσαν στο χέρι ζευγάρι (= δυο δυο κλωστές) με μετάξι και μαλλί. Κάτω κάτω στο τελείωμα μια μπορντουρίτσα την έλεγαν ρ ο σ β α λ ί μ υ τ ο ύ δ ι α. Πάνω απ' το πουκάμισο φορούσαν την τ σ ο ύ κ ν α, από μαύρο, μάλλινο ύφασμα, υφασμένο στον αργαλειό. Ήταν αμάνικη ώστε να βγαίνουν από μέσα τα μανίκια του πουκάμισου και πιο κοντή ώστε να φαίνονται τα κεντίδια στο κάτω μέρος του πουκάμισου. Η τσούκνα στο στήθος είχε ένα κομμάτι (20 εκ. φάρδος και 15 εκ. μάκρος) κεντημένο με πολύχρωμες κλωστές που λέγονταν κ ό ρ φ ο ς. Ο κόρφος ανάλογα με το είδος του κεντήματος, είχε διαφορετικό όνομα (π.χ. 12 τσατάλια) κ.α.

Κάτω στον ποδόγυρο, γύρω γύρω, είχε πάλι φαρδύ κέντημα με διάφορες βελονιές και με πολλά χρώματα. Η επάνω σειρά λεγόταν ο υ β α λ ν ό, ύστερα ήταν το μ ε σ α ί ο και ύστερα ένα π ε τ α χ τ ό (ψαρακούδι, κολκυθόσπορο κά.). Η φορεσιά της νέας ξεχώριζε, γιατί είχε και μια φάσα από σατέν με άλλο κέντημα, που το 'λεγαν ν τ ά λ κ ε ς.

Πάνω από την τσούκνα έμπαινε η ζ ώ ν η αφού πρώτα δένονταν στη μέση ένα πλεχτό χοντρό κορδόνι. Η ζώνη είχε ρίγες με πολλά χρώματα, ήταν μακριά δυο μέτρα, που τυλίγονταν στη μέση και πιάνονταν με παραμάννα. Εκεί που τελείωνε το ζωνάρι δένονταν η ποδιά, που την έλεγαν π ε σ κ ί ρ κ α. Είχε πολλά κεντίδια στον αργαλειό με ωραία σχέδια και στην άκρη, στο τελείωμα, είχε φουντάκια με διάφορα χρώματα ανάλογα με τα χρώματα της ποδιάς.

Στο κεφάλι φορούσαν πρώτα ένα μισό τ σ ε μ π έ ρ ι τρίγωνο, που δένονταν και κρατούσε μια μ π ά φ κ α με 10 – 15 φλουριά. Πάνω απ' αυτό ριγμένη απλά χωρίς δέσιμο, πιασμένη με καρφίτσα, είχαν μian άλλην μ α ν τ ή λ α, μακριά, με ζωνηρά χρώματα και λουλούδια σε φόντο μαύρο. Τα τ σ ο υ ρ ά π ι α (= κάλτσες) ήταν άσπρα, μάλλινα, πλεχτά στο χέρι, με σχέδια (μυγδαλάκι κά.) και τα παπούτσια τα έλεγαν κ ο υ ν τ ο ύ ρ ε ς.

Κοσμήματα φορούσαν αλυσσίδες με φλουράκια στο λαιμό, σταυρούς, σκουλαρίκια με φλουρί, δαχτυλίδια, μπιλιντζίκια (= βραχιόλια).

Α ν τ ρ ι κ ή   φ ο ρ ε σ ι á : Οι άντρες φορούσαν σ ώ β ρ α κ ο βαμβακερό στον αργαλειό υφασμένο και π ο υ κ ά μ ι σ ο του αργαλειού άσπρο (των νέων τα λουλάκιαζαν οι μάνες να είναι πιο όμορφα). Είχε κέντημα κατά μήκος των μανικιών και στον όρθιο γιακά. Το παντελόνι ήταν σ ι α λ β ά ρ ι μαύρο, μάλλινο, χοντρό, υφασμένο, μπατανισμένο, βαμμένο στο βαφείο και ραμμένο στο ράφτη. Ήταν φαρδύ πάνω και στενό κάτω με λίγο άνοιγμα στη γάμπα. Ήταν στολισμένο με γαϊτάνια. Παπούτσια φορούσαν μαύρα και κάλτσες μαύρες πλεχτές (τ σ ο υ ρ ά π ι α). Ζ ω ν ά ρ ι φορούσαν μακρύ διαφόρων χρωμάτων, μάλλινο, 3 – 4 μέτρα μακρύ. Το τύλιγαν κι έχωναν την άκρη μέσα να μην κρέμεται.

Το (γ) ι λ έ κ ο είχε σαν το σιαλβάρι το ύφασμα και το χρώμα, ήταν γαρνιρισμένο με γαϊτάνια, με τσεπούλα απ' όπου κρέμονταν αλυσσίδες ασημένιες με ρολόι. Στο κεφάλι είχαν κ α λ π ά κ ι δίκωχο από αρνίσια γούνα, που τη δούλευε ο ράφτης και την έρραβε. Οι αρραβωνιασμένοι φορούσαν μια μ π ά φ κ α (= στολίδι) στο πλάι κι οι νέοι έβαζαν ένα λουλούδι. Πάνω απ' το (γ)ιλέκο φορούσαν ένα τ σ ι π ο ύ ν ι (= σακκάκι) απ' το ίδιο ύφασμα που το 'ραβε ο τ ε ρ ζ ή ς (= ράφτης). Ήταν ανοιχτό μπροστά συνήθως αλλά μπορούσε και να κλείνει, γιατί είχε γ α ν τ ζ ά κ ι α (= κόπτσες). Είχε μανίκι, τσέπες, σηκωτό γιακά κι ήταν στολισμένο με γαϊτάνια γύρω γύρω στις τσέπες και στα μανίκια.

Γάμος: Προηγούνταν αρραβώνας, που δεν κρατούσε πολύ. Τον γιόρταζαν με τραπέζια, τουφεκίες, ευχές, αμανέτια (= δώρα). Παραδοσιακό φαγητό είχαν το χοιρινό "α ρ μ ι ά μ ε γ κ τ ζ ο ύ ν (ι)".

Ο γάμος ξεκινούσε την **Παρασκευή**, που άλεθαν τα μ π λ η γ ο ύ ρ ι α στα χερόμυλα και τραγουδούσαν "τα μπληγούρια". Το **Σάββατο** έπιαναν π ρ ο ζ ύ μ ι α και στις νύφης και στου γαμπρού. Κοσκίνιζε το αλεύρι ένα κορίτσι, που ζούσαν και οι δυο γονείς του τραγουδώντας:

"Ία πιάνουμι προζύμια στο πρώτο το σκαφίδι
κοράσι το ζυμώνει με σκέπη στο κεφάλι . . . "

Στη συνέχεια ζύμωναν ένα πλαστό ψωμί. Τα κορίτσια έπαιρναν αλεύρι και πήγαιναν "ν' αλευρώσουν το γαμπρό" κι απ' του γαμπρού, έρχονταν "ν' αλευρώσουν τη νύφη" (έτσι το είχαν . . .).

Το **Σάββατο** βραδάκι ξύριζαν το γαμπρό και τα "ξυραφίδια" τα έβαζαν σ' ένα μαντήλι και τα έδιναν στη μάνα του, που τα φύλαγε "για να μην απομακρυνθεί απ' το σπίτι του".

Σ' αυτό το διάστημα έπαιζαν οι γκαίντες. Ο γαμπρός, όσο τον ξύριζαν, καθόταν ανάμεσα στα "μιτάρια" του αργαλειού και μετά τον έβαζαν "να τα πηδήξει τρεις φορές". Μετά χόρευαν. Το Σάββατο βράδυ προς το ξημέρωμα της Κυριακής πήγαιναν όλο το σόι του γαμπρού στις νύφης "για να δωριστούν". Η νύφη είχε δώρα για όλους: πουκάμισο για τον πεθερό, μαντήλα

και ποδιά για την πεθερά, "μανίκια" στις κουνιάδες κι άλλα μικρότερα δώρα στους άλλους. Η μάνα της έφκιανε και χάρτινα, πολύχρωμα στεφανάκια, που συνόδευαν τα δώρα.

Την **Κυριακή** οι φίλες της νύφης την έντυναν και περίμεναν τη **Νούνα** (= κουμπάρα) να τη "σκεπίσει" να της φορέσει δηλαδή τη σκέπη και τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια:

"νύφη μας περιστερούλα ούτε νιο φοβάται ούτε δράκο
μόν' την πεθερά και τον πεθερό . . . "

και

"τρέχουν οι βρύσες τρέχουν, τρέχουν τα νερά
τρέχουν κι οι αρχόντοι να δουν τη νύφη μας
πώς τη στολίζουν και τη σκεπίζουν . . . "

Η νυφιάτικη φορεσιά ήταν: πουκάμισο, τσούκνα, ζωνάρι, ποδιά και τσεμπέρι με λουλούδια. Πάνω απ' αυτά όμως φορούσε και το ρούχο σαν παλτό, κόκκινο, μονοκόμματο, με μανίκι ίσιο, ως το γόνατο μακρύ, για να φαίνονται τα κεντίδια της τσούκνας και του πουκάμισου. Μπροστά ήταν ανοιχτό και είχε μια τσέπη σχιστή, όπου έβαζαν ένα μαντήλι άσπρο να φαίνεται.

Όταν έρχονταν οι κουμπάροι με το γαμπρό να πάρουν τη νύφη, η Νούνα τη "σκεπίζε" δηλαδή της φορούσε μια "σκέπη" άσπρη και παλιότερα (στην πατρίδα) κόκκινη, που έφτανε μέχρι τη μέση και της έκρυβε το πρόσωπο. Από πάνω στερέωναν μια γιρλάντα και τέλια (= τρέσσες). Κι ο γαμπρός, εκτός απ' τη συνηθισμένη φορεσιά φορούσε το σεγκούνι.

Η φορεσιά του γάμου και για το γαμπρό και για τη νύφη ήταν κάπως βαριά, γιατί δεν παντρευόταν καλοκαίρι παρά μετά τον Αη Δημήτρη.

Πριν ξεκινήσουν απ' το σπίτι της νύφης, την ανέβαζαν στο κάρρο μαζί με το γαμπρό κι από κει "δώριζαν" η νύφη κι ο γαμπρός πεσκίρια (= πετσέτες) στ' αδέρφια, τα ξαδέρφια κι όλους τους άλλους καλεσμένους. Τους τα 'ριχναν στον ώμο και τους "πρροσκυνούσαν". Μετά πήγαιναν στην εκκλησία με το κάρρο, όπου ήταν καθισμένοι μπροστά ο Νούνος με τη

Νούνα και όρθιοι πίσω απ' το Νούνο ο γαμπρός, πίσω απ' τη Νούνα η νύφη και πιο πίσω άλλα 10 – 15 άτομα όρθια. Στο δρόμο τραγουδούσαν

"Σ' αφήνω γεια μανίτσα μου, σ' αφήνω και πηγαίνω
αφήνω και στη μάνα μου τρία γυαλιά φαρμάκι
το 'να πίνει το ταχιά, τ' άλλο μεσημέρι,
το τρίτο το φαρμακερό όντας τη μ'λουν ο κόσμος . . . "

Κατέβαζε ο κουμπάρος τη νύφη απ' το κάρρο και γίνονταν η στέψη με τ' ασημένια στέφανα της εκκλησίας.

Μετά, ανέβαιναν πάλι στο κάρρο και πήγαιναν στου γαμπρού το σπίτι πάλι τραγουδώντας.

Εκεί, στην αυλή του σπιτιού, ο κόσμος "έταζαν τα δώρα" κι ένας μ' ένα "μπαλτά" (= τσεκούρι) τάχα τα "έγραφε". Έλεγαν π.χ. "από μένα ένα νταβά" "τακ" χτυπούσε το μπαλτά, "από μένα έναν τέντζερε . . . μια κότα . . . ένα ταψί . . ." "τακ" χτυπούσε το μπαλτά. Η νύφη κι ο γαμπρός όρθιοι "προσκυνούσαν". Στην πόρτα του σπιτιού η πεθερά περίμενε τη νύφη με γλυκό, που το έτρωγε, αφού σταύρωνε και την πόρτα. Έρριχναν κι ένα σίδερο να το πατήσει η νύφη, για να είναι γερή. Έμπαινε με το δεξί πόδι. Έξω στην αυλή "χόρευαν τα δώρα" χόρευαν δηλαδή διάφορους χορούς με τα δώρα της νύφης στους ώμους. Τα γλέντια κρατούσαν ως το ξημέρωμα.

Την Κυριακή το βράδυ κοιμόταν μαζί το ζευγάρι και το πρωί περίμεναν όλοι να δουν "το σημάδι" πως η νύφη ήταν "τίμια" – "τότε ήταν όλες τίμιες και δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει αλλιώς". Ωστόσο, αν δεν ήταν, την έδιωχναν.

Τη Δευτέρα το βράδυ γίνονταν ο "Δευτεριτικός γάμος", μεγαλύτερος απ' τον προηγούμενο. Το πρωί τα παιδιά πήγαιναν στα σπίτια τα συγγενικά και μάζευαν κότες για το γλέντι. Το απόγευμα πήγαιναν τα κορίτσια με τη νύφη στη βρύση κι όταν γύριζαν την έπαιρνε ο κουνιάδος και την πήγαινε σ' όλα τα μέρη του σπιτιού: "εδώ είναι ο φούρνος, προσκύνά" προσκυνούσε η νύφη. "εδώ είναι ο στάβλος, προσκύνά" προσκυνούσε η νύφη.

Το βράδυ χόρευαν τα ζευγάρια, πεθερός – πεθερά, νούνος – νούνα, γαμπρός – νύφη κ.λ.π. Χόρευαν τον αλατζάδικο χορό γινόταν παρδαλός γάμος κι έτσι τελείωναν.

Την Τετάρτη η νύφη πήγαινε στη μάνα της μαζί με το γαμπρό και τα πεθερικά. Το ζευγάρι κοιμόταν εκεί. Ύστερα άρχιζαν να πηγαينوέρχονται.

Γέννηση: Στα γεννητούρια ξεγεννούσε η μαμμή. Τρεις μέρες ήταν η λεχώνα ξαπλωμένη στο κρεβάτι μαζί με το μωρό. Την τρίτη μέρα η μαμμή αλάτιζε το μωρό, το άλειφε λάδι, αυγό, το έπλενε, το 'βαζε κολώνια, έπλεναν και τη μάνα κι έβαζαν μια φούντα μ' ένα σκόρδο στο τσεμπέρι της με μια παραμάνα, για να μην τη ματιάσουν. Το είχε 40 μέρες. Κάθε βράδυ θύμιαζαν το σπίτι. Άμα βασίλευε ο ήλιος δεν έμπαινε κανείς μέσα στη λεχώνα, ούτε αφήναν ρούχα απλωμένα. Τα σπίτια τους ήταν απλά με ψάθες, σκαμνούδια, μαξιλάρια υφαντά, κετσέδες, στρώσεις, πιάτα χωμάτινα, κουτάλια ξύλινα κά.

Π Λ Α Τ Υ Ημαθίας

(Πρόσφυγες από τ^η Φάρασσα της Καππαδοκίας)

μιλούν οι : Ασλανίδου Ευθαλία, 75 ετών (από Φάρασσα) και
Κοσκερίδου Βασιλική, 55 ετών (από Φαρασσιώτες γονείς) στις 5 - 7 - 1985

Τα Φάρασσα της Καππαδοκίας είναι μια περιοχή με πέντε χωριά.

Πρόσφυγες από την περιοχή αυτή της Μ. Ασίας κατοικούν στο Πλατύ.

Η φορεσιά τους, που έχει γραμμή βυζαντινή, ήταν πολύ πλούσια, καμωμένη από πολύτιμα μεταξωτά υφάσματα φερμένα από την Πόλη, ώστε είναι δύσκολο σήμερα να κατασκευαστούν. Το ίδιο και οι μπότες, οι ραμμένες και φερμένες από τα Άδανα. Γι' αυτό οι παλιές Φαρασσιώτισσες δεν μπορούν ν' αναγνωρίσουν στις φορεσιές των διάφορων πολιτιστικών συλλόγων την ακριβή και πολύτιμη φορεσιά της πατρίδας τους.

Γ υ ν α ι κ ε ί α φ ο ρ ε σ ι á: Ανύπαντρες και παντρεμένες είχαν την ίδια φορεσιά. Διέφεραν μόνο στον κεφαλόδεσμο. Η παντρεμένη φορούσε ένα φεσάκι λίγο φουσκωτό, που το κάλυπτε μια μακριά μεταξωτή μαντήλα με σταμπωτά σχέδια γύρω γύρω. Η μαντήλα αυτή ήταν τριγωνική και οι άκρες της περνούσαν ή μάλλον κάλυπταν το σαγόνι κι ανέβαιναν κι έδεναν πάνω στο κεφάλι. Κάλυπτε έτσι ολόκληρο το φεσάκι εκτός από μια λουρίδα δύο δαχτύλων περίπου, πάνω από το μέτωπο. Στο σημείο αυτό έμπαιναν δυο σειρές χρυσά φλοουριά ή γρόσια.

Οι ελεύθερες φορούσαν ένα κόκκινο φεσάκι από τσόχα με φούντα μακριά σχεδόν μέχρι τη μέση, που ήταν όλο καλυμμένο με πούλιες και χρυσοκεντήματα, έτσι που δεν φαινόταν το ύφασμα και το έλεγαν γαϊμά.

Το ιτέρι (ι) ήταν φαρδύ παντελόνι σουρωτό στον αστράγαλο από μεταξωτό ακριβό ύφασμα σ' ό,τι χρώμα ήθελε η καθεμιά. Το φορούσαν πρώτο. Πάνω απ' το ιτέρι (ι) φορούσαν το ιμάτι (ι) μονοκόμματο πουκάμισο μακρύ κάτω απ' το γόνατο από άσπρο χασέ ή κάμποτο με σχισίματα στα πλαϊνά μια πιθαμή περίπου και μπροστά στο στήθος. Γύρω

γύρω τα σχισίματα αυτά είχαν ένα δάχτυλο κέντημα με ψιλές χάντρες. Κέντημα ίδιο είχε και το μικρό γιακαδάκι και το μανίκι λίγο πιο κάτω απ' τον αγκώνα.

Το γελέκο από τσόχα ήταν αμάνικο με 5 – 6 κουμπάκια μπροστά. Το πίσω, που δεν φαίνονταν, μπορούσε να 'ναι σε σκούρο ύφασμα σατέν, πιο απλό. Μπροστά όμως ήταν από ακριβό ύφασμα σε διάφορα χρώματα και σκεπασμένο σχεδόν από κεντήματα χρυσά και πολύχρωμα, με μεταξωτές κλωστές, με σχέδια ζικζακωτά, κυκλικά ή μυτερά.

Πάνω απ' αυτό φοριόταν ο σαγιάς ανοιχτός για να φαίνεται το γελέκο, από καθαρό, αστραφτερό μετάξι από την Πόλη κι απ' την Περσία. Το ύφασμα το ίδιο από την ύφανση του έμοιαζε με κέντημα. Στο στήθος σχημάτιζε ένα άνοιγμα τετράγωνο. Ήταν μακρύ ως κάτω κι απ' τους γοφούς άρχιζε ένα σχίσιμο με γλωσσίδα κεντημένα με χρυσό και πούλιες "κοτσαλού το λέγανε". Γλωσσίδα είχε και το σχίσιμο του μανικιού απ' όπου φαινόταν το μανίκι το εσωτερικό απ' το ιμάτ'. Τα σχισίματα αυτά, κατά μια εκδοχή, σηκώνονταν και πιάνονταν πίσω στη μέση ώστε να φαίνεται το ιτέρ' και τα έλεγαν περάφτερα.

Η ζώνη ήταν από καλό σκληρό ύφασμα και είχε φάρδος 2 – 3 δάχτυλα και ασημένια ή χρυσή αγκράφα.

Πάνω απ' το σαγιά φοριόταν η σάλτα, ένα πανωφόρι από "ντρα – τσοχά" την καλύτερη. Είχε μάκρος λίγο πιο κάτω από τη μέση και μανίκι αρκετά φαρδύ και κοντό, λίγο πιο κάτω απ' τον αγκώνα ώστε να βγαίνουν και να φαίνονται τα εσωτερικά μανίκια. Είχε γιακαδάκι όρθιο και ήταν ανοιχτή μπροστά με γλώσσες γύρω γύρω στο άνοιγμα και κάτω στο τελείωμα, κεντημένες ολόκληρες με χρυσή κλωστή που άστραφτε. Στις γωνίες και μέχρι τους ώμους είχε κέντημα 10 – 15 πόντους με χάντρες και πούλιες, που σχημάτιζαν διάφορα σχέδια. Στις άκρες απ' τα γλωσσίδα ήταν ραμμένο χρυσό γαϊτάνι "ήταν πολύ επίσημο ρούχο".

Κοσμήματα φορούσαν πολλά βραχιόλια (μπουλμάδες τα λέγανε), σκουλαρίκια, όλα χρυσά κι ασημένια.

Κάλτσες πλεχτές με πολλά σχέδια στην πλέξη και παπούτσια τα λεγόμενα "γεμενιά" απλά, μαύρα, δερμάτινα. Αλλά περίφημες ήταν οι κοντές κόκκινες μπότες, που τις φέρναν απ' τα Άδανα.

Αντρική φορεσιά: Είχε ένα σιαλβάρι μαύρο, τσόχινο ή και μπλε ρουά για τους νέους, που έφτανε λίγο κάτω απ' το γόνατο, κάτω πιο στενό, με τσέπες κοφτές κάθετες, που είχαν γύρω γύρω ένα δάχτυλο χρυσοκέντημα. Το κέντημα συνεχιζόταν και πιο κάτω σε κλαδάκια και όμορφα σχέδια, που στένευαν και κατέληγαν μυτερά.

Το ιμάτι (ι), ήταν από κάμποτο ή χασέ άσπρο με όρθιο γιακαδάκι και με κουμπάκια, που έμπαινε μέσα στο σιαλβάρι. Πάνω απ' αυτό φορούσαν το γιλέκο τσόχινο σε διάφορα χρώματα, αμάνικο, ανοιχτό μπροστά και γαρνιρισμένο με μαύρο γαϊτάνι, που σχημάτιζε διάφορα σχέδια. Είχε και μια τσεπούλα για ρολόι.

Πάνω απ' το γιλέκο φορούσαν το ζουνάρι, φαρδύ, μεταξωτό (ταραπουλούζ') που το έπαιρναν έτοιμο απ' τη Σμύρνη. Το δίπλωναν στα τέσσερα, το γύριζαν δυο φορές γύρω απ' τη μέση και άφηναν να κρέμονται μόνο τα κρόσσια. Ήταν σε διάφορα χρώματα.

Η σάλτα (τεμίρ μποχαράνι) ήταν μακρύ από μαύρο τσοχά πανωφόρι με όρθιο γιακά, φαρδύ και μακρύ μανίκι, ανοιχτό μπροστά. Είχε κι αυτό γλώσσες αλλά όχι κοφτές παρά σχηματισμένες με το μαύρο γαϊτάνι και γύρω από τις τσέπες είχε κέντημα χρυσό. Ήταν επίσημο φόρεμα. Το φορούσαν στους γάμους και τις γιορτές.

Το φέσι ήταν τσόχινο, κόκκινο, με μεγάλη μαύρη κοντή φούντα κρεμαστή.

Τα παπούτσια ήταν γεμενία και τσισμέδες (= μπότες).

Μια πιο παλιά αντρική φορεσιά (που την έρραψε εδώ μια ηλικιωμένη, που είχε έρθει 45 χρονών απ' την πατρίδα). Κάτω κάτω φορούσαν το ιτέρι εφαρμοστό βρακί από δίμιτο χοντρό γκρι – σιελ ύφασμα, που έδενε στη μέση μπροστά με δυο ζωναράκια. Επάνω φορούσαν το πουκάμισο από χασέ άσπρο, λεπτό. Δεν είχε κέντημα,

γιατί δεν φαινόταν παρά μόνο το μανίκι του, που ήταν μακρύ μέχρι τον καρπό και φάρδαινε κάτω (σαν καμπάνα). Το πουκάμισο έμπαινε μέσα στο ιτέρι. Μετά είχε το γ ε λ έ κ ι στο χρώμα ενός απ' τα χρώματα του σαγιά, με ίσιο κλείσιμο μπροστά, αμάνικο, κεντημένο με πολλές σειρές χρυσή βελονιά αλυσίδα, σαν να φορούσε αλυσσίδες γύρω απ' το λαιμό. Ο σ α γ ι ά ς πάνω απ' το γόνατο συνήθως με ρίγα σε φόντο γκρενά ή μπλε με ρίγες κόκκινες και χρυσές. Ύφασμα μεταξωτό που άστραφτε. Είχε ραφή πίσω και άνοιγμα μπροστά. Το μανίκι ήταν μονοκόμματο. Μπροστά ήταν ανοιχτός και έκλεινε με το ζωνάρι χαμηλά, αφού ερχόταν το ένα φύλλο πάνω στο άλλο.

Το ζ ω ν ά ρ ι ήταν φαρδύ και χρησίμευε και ως θήκη για μαχαίρι, χτένα, καθρεφτάκι ή και πορτοφόλι.

Από πάνω ένα ζακετάκι μαύρο, τσόχινο, λίγο κάτω από τη μέση το μάκρος του, το έλεγαν στα τούρκικα "τεμίρ μποχαράνι" (= από σίδηρο) γιατί είχε σιδερένια κεντίδια ή από ασήμι μπηγμένα στο ύφασμα (ήταν σιδεράδες πολλοί στο μέρος τους).

Τα μανίκια ήταν κεντημένα κατά μήκος απ' τον καρπό μέχρι τον ώμο και μπορούσαν να ρίχνονται πίσω, για να μένει ελεύθερο το χέρι. Πίσω στην πλάτη είχε το δικέφαλο αετό. Αυτά τα σιδερένια κοσμήματα, που ήταν τόσο πολλά, ιδίως στην πλάτη, τους προστάτευαν κι από τις σφαίρες.

Ο γιακάς ήταν όρθιος κεντημένος με μ α ί α ν δ ρ ο.

Στο κεφάλι είχαν φ έ σ ι ή κ α λ π ά κ ι και γύρω απ' το φεσάκι ένα μεταλλικό στεφάνι τυλιγμένο με ριγωτό ή καρώ μ α ν τ ή λ ι.

Οι άντρες για κοσμήματα φορούσαν τις πιστόλες και τα δίκοπα μαχαίρια.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Σίγουρα ο λαογραφικός πλούτος της Ημαθίας δεν τελειώνει εδώ. Ας είναι όμως το έργο αυτό ένα μικρό δείγμα της μεγάλης αγάπης μας για την Πατρίδα μας και τον Πολιτισμό της.

Η ασπίδα του Αχιλλέα

. . . . . κι ακόμα παίρνει βάζει απάνω του δυο πολιτείες ανθρώπων πανέμορφες
στη μια ξεφάντωσες ιστόρησε και γάμους τις νύφες παίρναν απ' τα σπίτια
τους με φώτα με λαμπάδες και τις περνούσαν με νυφιάτικα τραγούδια από τις
ρούγες. Και στριφογύριζαν χορεύοντας οι νιοί κι ανάμεσα τους φιαμπόλια και
κιθάρες άκουγες να παίζουν . . . . .

(Ιλιάδος Σ στ. 490 Μετάφραση Καζαντζάκη – Κακριδή)

ΠΟΝΤΟΣ – ΘΡΑΚΗ – ΜΙΚΡΑΣΙΑ

Ρίζες για 3000 χρόνια είχε ο Ελληνισμός στη Ανατολή κι ήταν γραφτό στον αιώνα μας, τον 20^ο αιώνα, να ξερριζωθεί. Κακιά μοίρα, μοιραία λάθη και προ παντός μεγάλα συμφέροντα ανάγκασαν τους Έλληνες της Ανατολής, που κανένα δεν είχαν φταίξιμο, να πάρουν τους δρόμους της προσφυγιάς.

Στους φτωχικούς μπόγους, που πήραν μαζί τους, έκλειναν τα λιγοστά υπάρχοντά τους και στις ψυχές τους, μαζί με το βαθύ πόνο, το χιλιόχρονο πολιτισμό τους και το πατρογονικό πείσμα της Φυλής να επιβιώσουν.

Κάποτε σταματά η μακριά περιπλάνηση, ακουμπούν σ' ένα μικρό τόπο, χτίζουν μια γωνιά για να στεγάσουν τη νοσταλγία τους για τα "ρασσία και τα παρχάρα" του Πόντου "τις θάλασσες και τους κάμπους" της Μικρασίας, "τ' αμπέλια και τα μποστάνια" της Θράκης, που άφησαν πίσω τους κι αμέσως ρίχνονται στον αγώνα για τη ζωή.

Και σε λίγο, μαζί με τα νέα βλαστάρια που γεννιούνται, νέα χωριά και συνοικίες ξεφυτρώνουν κι ακμάζουν παντού: "Νέα Σμύρνη", "Νέα Χαλκηδόνα", "Νέα Μάκρη", "Νέα Νικομήδεια", "Νέα Σάντα", "Νέα Σούρμενα", "Νέα Καλλικράτεια", "Νέα Μάλγαρα", "Νέα Φιλαδέλφεια", "Νέα Ιωνία" . . . . .

Και ό,τι ακριβό και πολύτιμο φέραν μαζί τους, ό,τι κι αν ήταν εικόνα, φορεσιά, θύμιση, τραγούδι, χορός, έθιμο, γίνεται ακριβή παρακαταθήκη για τις γενιές που έρχονται και που δεν πρέπει να ξεχάσουν τίποτα. Γιατί, αυτό που πεθαίνει και χάνεται για πάντα για έναν λαό, είναι αυτό που ξεχνιέται ή αφήνεται να το οικειοποιούνται ξένοι λαοί.

Κι η Ιστορία κι ο Πολιτισμός των ανθρώπων αυτών, που κράτησαν τη Θρησκεία και την Εθνικότητά τους με απίστευτες θυσίες κάτω απ' την πιο σκληρή τυραννία που έζησε ποτέ λαός, πρέπει να μείνει και να θυμίζει στην Ανθρωπότητα πως, αν οι λέξεις "προσφυγιά" και "πρόσφυγες" δεν πάψουν να υπάρχουν στο λεξιλόγιο της, δεν έχει το δικαίωμα να λέγεται "πολιτισμένη".

Ρ Α Χ Η Ημαθίας – Πόντιοι Σ Α Ν Τ Α Σ

από τους : Ανέστη Γολιδόπουλο, 76 ετών

Αν. Γολιδοπούλου, 70 ετών

Επαμ. Τσαρτσή, 77 ετών στις 12 – 6 – 1985

Υπάρχει ποικιλία στις φορεσιές των Ποντίων ανάλογα με την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Κοινό χαρακτηριστικό της αντρικής φορεσιάς όμως ήταν το μαύρο χρώμα, χρώμα της σκλαβιάς, που επιβλήθηκε από τους Τούρκους μαζί με άλλους περιορισμούς. Διαφορές υπάρχουν και στα έθιμα του γάμου, που όμως, παρ' όλες τις διαφορές, είναι φανερό ότι αποσκοπούν αυτά στην ενίσχυση του νέου ζευγαριού να θεμελιώσει γερά τη νέα οικογένεια, τόσο οικονομικά, όσο και ηθικά με τις πατρογονικές αρετές του αλληλοσεβασμού, της υπακοής, της πίστης και της εργατικότητας.

Οι Πόντιοι της Ράχης κατάγονται απ' τη Σαντά του Πόντου, που απείχε 70 χλμ. από την Τραπεζούντα. Στην πατρίδα τους, που είχε υψόμετρο 2.000 μέτρα, υπήρχε μόνο κτηνοτροφία, εδώ όμως έγιναν γεωργοί και κτηνοτρόφοι. Πολεμούσαν στην πατρίδα τους τους Τούρκους, γι' αυτό και τα τελευταία χρόνια ήταν εξόριστοι στο Κουρδιστάν και την Αρμενία. Ήρθαν στην Ελλάδα παραμονή του Αγ. Δημητρίου, 25 Οκτωβρίου 1923 με την ανταλλαγή των πληθυσμών. Στη Ράχη κατοικούσαν λίγοι Καυκάσιοι, που είχαν έρθει πριν απ' αυτούς, που έφυγαν όμως και πήγαν στην Πτολεμαΐδα. Ζούσαν και ντόπιοι, περίπου 20 σπίτια, που δούλευαν τα χωράφια του Μπέη. Οι Σανταίοι ήταν περίπου 40 οικογένειες. Ήρθαν και κάποιοι απ' την Αργυρούπολη. Το 1924 πήραν απ' τον Εποικισμό σπίτια και χωράφια, που τα καλλιέργησαν και ζουν ειρηνικά μαζί με τους ντόπιους. Η Ράχη είναι τόπος δροσερός και γόνιμος και τα σπίτια και τα κτήματά τους πήραν αξία κι έγινε το χωριό τους τόπος παραθερισμού και προάστιο της Βέροιας.

Τα ήθη στον Πόντο ήταν αυστηρά. Μεγάλες πατριαρχικές οικογένειες με μεγάλο σέβας προς τον γενάρχη και τα μεγαλύτερα αδέρφια.

Αρραβώνας – Γάμος – Ενδυμασίες: Τα προξενιά, αν δεν γίνονταν όταν τα παιδιά ήταν μωρά της κούνιας, οπότε τα έταζαν "χάραζαν τα κουνιά" όπως έλεγαν, γίνονταν απ' τους γονείς: "σο κορίτσ' λόγος κι ερούζνεν, ούτε σο παιδίν".

Μερικές φορές τ' αρραβωνιάσματα γίνονταν ενώ ο γαμπρός ήταν στην ξενιτιά. Δένονταν με γάμο σε μικρή ηλικία: η νύφη από 13 – 20 ετών ο γαμπρός 18 – 22. Πάνω από τα 22 θεωρούνταν μεγάλοι.

Πήγαιναν ο πατέρας, η μάνα και κάποιοι θείοι ή μεγαλύτερα αδέρφια στο σπίτι της νύφης "σο ψαλάφεμαν" χωρίς το γαμπρό. Κι η νύφη κρυμμένη στον αχυρώνα. Μιλούσαν για πράγματα άσχετα. Οι μουσαφिरαίοι δεν έλεγαν γιατί ήρθαν: "κια έρθαμε να ελέπουμε σας", "εροθύμεσάμε σας", "τυχαία έρθαμεν, περνούσαμεν απ' εξούκες κι είπαμεν ας ελέπουμε σας". Οι γονείς επέμεναν και ρωτούσαν "γιοχ' κατ' έν σην μέσεν, πετέσ' τ' ατο, κακό κι θα εν". Πολλές φορές έφταναν τα μεσάνυχτα και "δεν έκοβαν λόγον" και μόνον όταν δεν είχαν τι άλλο να πουν "έκοβαν λόγον" κι αυτό ήταν το "λογόδεμα". Μετά από λίγο "έφταναν τα σουμάδα". Ένας μικρός όμιλος με τα δώρα "σ' έναν σινίν" πήγαινε πάλι στην νύφης κι άλλαζαν δαχτυλίδια και δώρα. Τα παιδιά πάλι δεν παρευρίσκονταν. Οι μάνες άλλαζαν τα δώρα και τα δαχτυλίδια. Ο πεθερός δώριζε φιστάν (= φουστάνι), ποτίνα (= παπούτσια), φουλιρία (= φλουριά). Δώριζαν και οι υπόλοιποι κι έδιναν ευχές. Δώριζε κι η νύφη όλο το σόι του γαμπρού χωρίς να 'ναι παρούσα. Στο διάστημα του αρραβώνα η νύφη, όταν έβλεπε από μακριά τον αρραβωνιαστικό της ή τα πεθερικά της, άλλαζε δρόμο.

Η νύφη ετοιμάζε την προίκα της, που ήταν λώματα (= ρούχα), πεσκίρα (= πετσέτες), μιντέρα (= στρωσίδια), κατσάδας (= κουρελούδες), γεργάνα (= παπλώματα), ορτάρα (= κάλτσες), καμίσα (= πουκάμισα), ποχτσάδας (= σάλια), φοτάδας (= ποδιές) κά.

Όταν έφτανε η ώρα του γάμου έστελναν έναν νέο, που καλούσε μ' ένα μπουκάλι ρακί κι ένα ρακοπότηρο: "την Κερεκίην έχουμεν την χαράν του . . .

και της . . . . " . Η πρόσκληση του κουμπάρου γινόταν με αρνί ή κότα βραστή ή γλυκά.

Την **Π α ρ α σ κ ε υ ή** στο σπίτι της νύφης τα σ υ γ κ ό ρ τ σ α (= φίλες) μαζεύονταν, έτρωγαν το τ σ ο υ μ ο ύ ρ '(= ψωμί ζεστό με λάδι ή βούτυρο) και δώριζαν στη νύφη χρήματα, υφάσματα, σκευή κά.

Το **Σ ά β β α τ ο** οι καλεσμένοι μαζεύονταν άλλοι στου γαμπρού κι άλλοι στης νύφης το σπίτι, κάθονταν στα τραπέζια κι έτρωγαν, έπιναν και κουβέντιαζαν. Έπαιζαν στου γαμπρού και όργανα: λύρα, ζουρνάς, νταούλι. Στης νύφης τραγουδούσαν μόνο. Οι νέοι χόρευαν. Πήγαιναν και καλούσαν τον κουμπάρο (που ήταν ο νουνός του γαμπρού ο "δεξάμενον" και τον έφερναν με τη λύρα στο σπίτι του γαμπρού. Γλεντούσαν όλη τη νύχτα και σταματούσαν τις πρωινές ώρες.

Οι φίλοι του γαμπρού και ο κουμπάρος έλουζαν και ξύριζαν το γαμπρό (το Σάββατο ή την Κυριακή).

Την **Κ υ ρ ι α κ ή** έντυναν το γαμπρό οι φίλοι του ενώ τα κορίτσια έντυναν τη νύφη.

Ο γ α μ π ρ ό ς : φορούσε την ίδια την αντρική φορεσιά. Από μέσα σ ώ β ρ α κ ο και φ α ν έ λ α κι απ' έξω κ α μ ί σ ' (= πουκάμισο) άσπρο ζ ί π κ α (= παντελόني) μάλλινη με πολλές σούρες στην περιφέρεια μπρος και πίσω και δυο σχιστές τσέπες στα πλάγια, στενή κάτω, από χοντρό ύφασμα μαύρο ή καφέ, γ ι λ έ κ ' μάλλινο, αμάνικο με ψιλά μαύρα κουμπάκια, τ σ ό χ α μάλλινη ως τη μέση με τσέπη για το ρολόι, κεντίδια γύρω απ' το λαιμό με γαϊτάνια, σταυρωτή μπροστά με κουμπιά από ύφασμα. Στη μέση ζ ω ν ά ρ ' 3 - 4 μέτρων, που χρησίμευε και για να βάζει διάφορα πράγματα. Αν δεν φορούσε ζωνάρ' είχε το σ ο υ λ α χ λ ο ύ χ ', φαρδιά δερμάτινη ζώνη με δίπλες, όπου έβαζε μαχαίρι και πιστόλα (συνήθως αυτό φορούσαν οι ζιτκαλήδες).

Και η ν ύ φ η φορούσε τη συνηθισμένη, καλή φορεσιά. Εσωτερικά ήταν το κ α μ ί σ ' (= πουκάμισο) από άσπρο βαμβακερό πανί, σχιστό απ' το λαιμό ως τη μέση, μακρύ ως το γόνατο. Το σ ι α λ β ά ρ ' ή β ρ α κ ί ν από λεπτό ύφασμα όμοιο με της ζουπούνας, σουρωτό κάτω απ' τα

γόνατα. Η ζ ο υ π ο ύ ν α, από μεταξωτό χρωματιστό ύφασμα (ατλάζ', κενίν, κουτνίν) με σχέδια στην ύφανση στο ίδιο χρώμα. Ήταν μακριά ως τον αστράγαλο αλλά σχιστή ως το γόνατο στα πλάγια και μπροστά, σχημάτιζε τρία φύλλα, το πίσω φαρδύ τ' άλλα δύο στενά. Τα δύο ακρινά τα σήκωναν στο χιόνι και στη λάσπη (εμποδέα) και τα έπιαναν κάτω απ' το ζωνάρι. Στο μούστο είχε αρκετό άνοιγμα, που άφηνε ακάλυπτο το στήθος και κούμπωνε κάτω με 3 - 4 κουμπάκια. Στο άνοιγμα αυτό έμπαινε το σ π α λ έ ρ' (= τραχηλιά) μονόχρωμο με σειρήτι γύρω γύρω, δεμένο στον αυχένα και στη μέση. Πάνω σ' αυτό ακουμπούσε ο χρυσός σ τ α υ ρ ό ς με διπλή χρυσή αλυσίδα και το μ ε ν τ ά λ' ή πεντόλιρο. Η π ο δ έ α από βυσσινί ή καφέ "μαχότ" με σειρήτια, δύο δάχτυλα κοντύτερη απ' τη ζουπούνα (η φ ο τ ά ήταν μεταξωτή με φαρδιές κάθετες ρίγες) κεντημένη με χρυσοκλωστές (σχέδιο = καντήλες) δεμένη με κορδόνι με φούντες. Το ζ ω ν ά ρ' ήταν ινδικό της Λαχώρης (λαχώρ') ή της Τρίπολης (ταραπολόζ') αραχνο^υφαντο, τόσο λεπτό που "να ^{αίε} ούφαντε περνάει μέσα από δαχτυλίδι". Πάνω απ' τη ζουπούνα φορούσαν την τ σ ό χ α ν από ακριβό ύφασμα (ντρα - μαχότ) μακριά ως τη μέση της κνήμης, κεντημένη με φαρδιά χρυσά σειρήτια 3 δάχτυλα με δυο σειρές κεντήματα στο μανίκι. Ένα άλλο επανωφόρι ήταν η λ ι π α τ ι ά σαν την τσόχαν με μανίκι, κεντημένη κι αυτή και για το κρύο ντυμένη εσωτερικά με βαμβάκι γαζωμένο με πολλά γαζιά. Οι γριές φορούσαν και την π ο χ τ σ ι ά ν, σάλι μάλλινο, χοντρό, μονόχρωμο, να σκεπάζει το κεφάλι και τους ώμους ως τη μέση της πλάτης.

Στο κεφάλι φορούσαν τ σ σ ί τ' μεγάλο τρίγωνο, βαμβακερό μαντήλι, κιτρινωπό με κλαδιά χρωματιστά, που έδενε στην κορυφή του κεφαλιού, αφού πρώτα περνούσαν οι άκρες του κάτω απ' το σαγόνι, ή το τ σ ι α μ π ά ρ' (= τσεμπέρι) άσπρο, λεπτό, βαμβακερό ύφασμα, τετράγωνο, που διπλωνόταν σε τρίγωνο. Η μεγάλη του πλευρά τοποθετούνταν στο μέτωπο, οι δε άκρες, αφού σταύρωναν κάτω απ' το σαγόνι, δένονταν πίσω στον αυχένα. Τα μαλλιά τα χτένιζαν κοτσίδες (= τσάμπας). Η νύφη φορούσε το τ σ ι α ρ κ ο ύ λ', λεπτό μεταξωτό σάλι με κρόσσια, πολύχρωμο κι αργότερα το τ ρ έ μ ο ν,

αραχνοῦφαντο μεταξωτό με τρέμουσες (= τρέσες) που της σκέπαζε το πρόσωπο.

Κάποτε ξεκινούσαν όλοι μαζί με τη λύρα μπροστά για το "νεφέπαρμαν". Ο γαμπρός ζητούσε την ευχή των γονέων του "πατέρα δός' με την ευχήν σ' να πάγω στεφανούμαι". Όταν έφταναν στο σπίτι της νύφης έβρισκαν τις πόρτες της αυλής κλειστές "με σκοινία και τσουρούχα". Ζητούσαν φιλοδώρημα για να τους αφήσουν να περάσουν. Ο κουμπάρος έδινε φιλοδώρημα και οι πόρτες άνοιγαν. Στηνόταν στην αυλή χορός.

Στην πόρτα όμως του σπιτιού (πριν την ανοίξουν) η πεθερά κρατούσε ένα ταπί με κότα ψημένη και μελοβούτυρο στο "πανωθύρ'". Ζητούσαν κι εδώ φιλοδώρημα. Οι φίλοι του γαμπρού "έσπαζαν τζάμια, κατέβαζαν καπνοδόχους, έκαναν κακό μεγάλο". Τελικά έδιναν φιλοδώρημα, έπαιρναν την κότα και την έτρωγαν. Ανέβαιναν στο δωμάτιο που ήταν η νύφη για να την πάρουν αλλά η πόρτα του δωματίου ήταν κλειστή από τα "συγκόρτσα" που ετοιμάζαν τη νύφη. Έδιναν κι εδώ φιλοδώρημα και τέλος έβγαινε η νύφη στολισμένη και με σκεπασμένο το πρόσωπο. Φιλούσε το χέρι των γονιών της και τους αποχαιρετούσε ενώ η λύρα έπαιζε λυπητερό σκοπό κι όλοι της εύχονταν και τη νουθετούσαν "να έεις την εφσή μ' και τη Χριστού και τη Παναΐας", "να μη εντροπάεις μας", "να εβγώντς προκομέντζα".

Τα κορίτσια τραγουδούσαν "αφ'σον, κόρη, τον κύρην σου και ποίσον άλλον κύρην" "αφ'σον κόρη την μάναν σου και ποίσον άλλην μάναν" "αφ'σον κόρη τ' αδέλφα σου και ποίσον άλλα αδέλφα" κ.λ.π.

Ξεκινούσαν τέλος για την εκκλησία αφού είχε περάσει ως και 1 ώρα ώσπου να πάρουν τη νύφη. Στο δρόμο οι καλεσμένοι απ' τη μεριά της νύφης τους "καθυστερούσαν" όσο μπορούσαν (για να έχουν περισσότερο τη νύφη πριν την αποχωριστούν). "Με την πλάτη σκούπιζαν τους δρόμους" δηλαδή κυλιόταν κάτω και δεν σηκώνονταν, αν δεν τους έδιναν οι άλλοι χρήματα: ζητούσαν ρακί ή μεζέ και χόρευαν, ενώ οι άλλοι πλήρωναν το λυράρη για να προχωρήσει.

Τέλος έφταναν στην εκκλησία, όπου ο παπάς τους στεφάνωνε με τα μεταλικά στέφανα της εκκλησίας.

Γύριζαν στο σπίτι του γαμπρού από δεξιούς δρόμους. Η νύφη ήταν "καμαρωμένη" σκεπασμένη ακόμη. Μπροστά στην πόρτα του σπιτιού τους περίμενε η πεθερά και πρόσφερε το δώρο της και οι άλλοι συγγενείς του γαμπρού τη δώριζαν. Για να μπει μέσα της έδιναν να σπάσει με το πόδι της ένα πιάτο κι έπειτα έμπαινε με το δεξί πόδι. Κοντά της είχε την "παρνούφ'σαν" που την οδηγούσε και τη συμβούλευε. Την έβαζαν σε μια γωνία της κάμαρας "σονυφείον" και της έδιναν στην αγκαλιά ένα αγόρι. Την παράστεκαν τ' αδέρφια και οι συγγενείς της. Ο πρώτος αδελφός της είχε το πρόσταγμα κι όλοι εκτελούσαν τις διαταγές του. Αφού έτρωγαν και χόρευαν κάποιους χορούς (η νύφη χόρευε σκεπασμένη) σταματούσαν για λίγο και γίνονταν η **Χάρ'**. Όρθιοι ο γαμπρός κι ο κουμπάρος κι ένας δ ι α λ α λ η τ ή ς "τελάλιζε": "ο τάδε χαρίζ' δέκα γρόσια . . . ένα χτήνον . . . ταψίν" ανακοινώνονταν έτσι όλα τα δώρα, μάλιστα με το ανάλογο σχόλιο "γεργάν' να σκεπάζ' τον κύρην ατ'ς" "ταψίν να φαϊζ' τον ταϊφάν ατ'ς" κ.λ.π. Ύστερα το γλέντι συνεχίζονταν.

Στις 12 η ώρα τα μεσάνυχτα γίνονταν το θ ύ μ ι σ μ α ν. Εμφανίζονταν 7 ζευγάρια "μονοστέφανα" κι ένας μονός, ο κουμπάρος, κρατώντας λαμπάδες αναμμένες, που συμβόλιζαν τις 7 μεγάλες εκκλησίες του Πόντου και το Χριστό και χόρευαν αργά αργά ψάλλοντας "τον εν Κανά γάμον". Ύστερα απευθυνόμενοι στη νύφη της έλεγαν: "κόρη, τίμα τον πεθερό α στον κύρη σ' καλλίον – κόρη, τίμα την πεθερά σ' α σ' αδέρφα σ' καλλίον – κόρη, τίμα τ' αντράδελφα σ' α σ' αδέρφα σ' καλλίον . . .". Έπειτα χόρευαν οι μ ε γ α λ ύ τ ε ρ ο ι με φιλοδομήματα στο λυράρη και "άνοιγαν τη νύφη" της ξεσκεπάζε το πρόσωπο ο κουμπάρος "αποκαμάρωμα".

Το πρωί οι νέοι χορεύοντας το "κ ο τ σ α γ κ έ λ'" πήγαιναν στα συγγενικά του γαμπρού σπίτια και στα άλλα γειτονικά κι έ κ λ ε β α ν κότες, λουκάνικα κι ό,τι άλλο έβρισκαν, τα έψηναν και τα έτρωγαν χωρίς να παρεξηγηθούν. Έτσι ήταν το έθιμο. Έτσι τελείωνε ο γάμος.

Στις 7 μέρες γύριζε η νύφη στους γονείς της να τη φιλέψουν κι ύστερα πήγαινε ο γαμπρός και την έπαιρνε.

Άρχιζε έτσι μια καινούργια ζωή α υ σ τ η ρ ή στο καινούργιο της σπίτι. Η νύφη έκαμνε όλες τις δουλειές: έστρωνε το τραπέζι και στεκόταν

όρθια πίσω απ' την πόρτα, όσο έτρωγαν οι άλλοι, έτοιμη σ' ό,τι τη χρειαστούν. Έπλενε τα πόδια του πεθερού και των κουνιάδων κάθε βράδυ κι η φωνή της δεν έπρεπε να ακουστεί, μόνο με νοήματα απευθυνόταν στους άλλους. Ήταν το μ α σ σ' (= μάχ, αμάχη). Μετά ένα χρόνο ή και περισσότερο της έδιναν την άδεια να μιλήσει. Ζούσε κάτω από την επιτήρηση του πεθερού, της πεθεράς και των μεγαλύτερων.

Ο πατέρας έκανε κουμάντο και στα παιδιά του κι ας ήταν παντρεμένα. Η κοπέλα ήταν υπάκουη και στον άντρα της. Μερικές φορές, για πολύ σοβαρές αιτίες, το ζευγάρι μπορούσε να χωρίσει και να κάνει δικό του σπιτικό.

Κρατούν και σήμερα οι Πόντιοι της Ράχης τα περισσότερα έθιμά τους κι αυτά του γάμου.

ΑΝΩ ΖΕΡΒΟΧΩΡΙ-

Πόντιοι από το Ντερέκιοϊ (περιοχή Σεβάστειας)

Αφηγούνται οι : Αμοιράδου Ναζλού, 98 ετών
 Δήμοσχου Μαριώνα 70 ετών
 Σιδηροπούλου Μαγδαληνή, 77 ετών

Φωτιάδου Μαρία, 80 ετών

Φωτιάδης Χαράλαμπος, 80 ετών στις 18 - 11 - 1985

Το χωριό δημιουργήθηκε απ' αυτούς τους ίδιους, τους πρόσφυγες, όταν ήρθαν με την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Δύσκολη η ζωή στο χωριό τα πρώτα χρόνια. Ήταν βάλτος, βαρύ το κλίμα, ελονοσία. Γύρω απ' το βάλτο ήταν "ορμάνια" που μόνοι τους τα άνοιξαν κι έκαναν χωράφια. Ο εποικισμός τους έφτιαξε σπίτια 2 δωματίων και η αποξήρανση του βάλτου το 1935 βελτίωσε τη ζωή τους. Τα έθιμά τους τα κράτησαν τα πρώτα χρόνια, ύστερα δεν τα τηρούσαν οι νέοι και ξεχάστηκαν. Θυμούνται αρκετά τις φορεσιές τους.

Α ν τ ρ ι κ ή φ ο ρ ε σ ι ά : Στην πατρίδα τους, που ήταν βαρύς ο χειμώνας, φορούσαν χοντρές, πλεχτές και υφαντές φανέλες. Πάνω απ' αυτές το καμίσ' σαν φανελίτσα κι αυτό άσπρο ή γαλάζιο, και από πάνω τα καμισσιόνας, βαμβακερά πουκάμισα, μονόχρωμα, από το ίδιο ύφασμα, που γίνονταν και η γυναικεία ζουπούνα. Το παντελόνι ήταν σιαλβάρ' μάλλινο, χοντρό, υφαντό, μακρύ μέχρι το γόνατο και κάτω απ' το γόνατο φορούσαν ορτάρα (= κάλτσες) πλεχτά στο χέρι από μαλλί με σχέδια στην πλέξη, χρωματιστά. Για πιο επίσημο παντελόνι είχαν τη ζίπκα, τσόχινη, μαύρη, φαρδιά με πολλές σούρες στην περιφέρεια και στενή κάτω στα πόδια. Πάνω απ' το πουκάμισο φορούσαν γιλέκο, απλό, μαύρο, χωρίς κεντίδια και γαϊτάνια, αγοραστό. Η πλάτη ήταν από πιο λεπτό ύφασμα. Ένα άλλο πανωφόρι ήταν η τσοχά, σαν ζακέτα στενή, που έφτανε ως κάτω απ' τη μέση, ίσια από πάνω ως κάτω με μανίκι και κουμπιά στο κλείσιμο, που ήταν λοξό. Το ζωνάρι ήταν μακρύ 2 μέτρα περίπου, μάλλινο, μια πιθαμή φαρδύ. Στο κεφάλι φορούσαν φέσι κόκκινο με φούντα μαύρη ή καλπάκι ρώσικο ή τομπασλίκι, ύφασμα τυλιγμένο σαν σαρίκι,

που οι άκρες του ήταν φοδραρισμένες με κόκκινο ύφασμα και δένονταν σε φιόγκο. Τα παπούτσια, όταν φορούσαν τη ζίπκα, ήταν συνήθως σ α π ό κ ι α ή μ έ σ ι α, μπότες μαύρες, αγορασμένες απ' τη Ρωσία. Φορούσαν και τα τ σ α μ π ο ύ λ α ς ή τ σ α μ π ο υ λ ά δ α ς με γυριστή μύτη και τα κ ο υ ν τ ο ύ ρ α ς. Για στολίδια φορούσαν φυσεκλίκια και πιστόλες και μαχαίρια στο ζωνάρι.

Η γυναικεία φορεσιά: ήταν το κ α μ ί σ', υφαντό πανί αγοραστό, κόκκινο, φαρδύ, μονοκόμματο, με μανίκι ίσιο και λουρίδες λοξές στα πλάγια, για να φαρδύνει. Η ζ ο υ π ο ύ ν α, φόρεμα μονοκόμματο από ύφασμα γυαλιστερό, μεταξωτό (γουντίν) μονόχρωμο με σχέδια στην ύφανση στο ίδιο χρώμα. Είχε άνοιγμα στο στήθος, όπου έμπαινε το σ π α λ έ ρ' (= τραχηλιά) που έδενε στο σβέρκο και στη μέση. Το ύφασμα ήταν ριγωτό, που το έλεγαν μ ά ν ο υ σ α ή σκέτο, μονόχρωμο. Η ζουπούνα ήταν μακριά μέχρι τον αστράγαλο αλλά είχε σχισίματα στα πλαϊνά και μπροστά από κάτω μέχρι το γόνατο. Γύρω από το σχίσσιμο, όπως και γύρω απ' τον ποδόγυρο είχε κέντημα χρυσό με μια βελονιά, που την έλεγαν τ α κ ά λ' και ραμμένο στην άκρη γαϊτάνι πλεχτό με το χέρι. Από τα σχισίματα της ζουπούνας φαίνονταν η β ρ ά κ α, ένα παντελόνι φαρδύ, σουρωτό στους αστραγάλους, από λεπτό, βαμβακερό ύφασμα, με ρίγες στην ύφανση (μάνουσα).

Το ζ ω ν ά ρ ι ήταν μεγάλο, 2 – 3 φορές τυλιγμένο, με φούντες, που κρεμόταν δεξιά. Ήταν πολύ λεπτό μεταξωτό και φοριόταν πάνω απ' τη ζουπούνα. Πάνω απ' το ζωνάρι ήταν η π ο δ έ α, μάλλινη, υφαντή από χοντρό ύφασμα, που έδενε με κορδόνια πλεχτά στο χέρι. Γύρω γύρω είχε σχέδια, καθώς και στις γωνίες, από μαύρο κορδόνι. Η τ σ ο χ ά ήταν πανωφόρι από καλό ύφασμα (τσόχα) μαύρο ή μπλε σκούρο, ανοιχτό μπροστά. Το μάκρος ήταν μέχρι τη μέση ή και πιο μακρύ δυο πιθαμές πάνω απ' τη ζουπούνα, με ένα δάχτυλο χρυσοκέντημα γύρω γύρω.

Στο κεφάλι φορούσαν το τ σ ι α μ π ά ρ', άσπρο ή κίτρινο ή άλλου χρώματος μαντήλι, διπλωμένο σε τρίγωνο κι είχε γύρω γύρω ραμμένα πολύ μικρά ψεύτικα φλουράκια ή πούλιες και χάντρες. Έμπαινε πάνω από την τ ά π λ α ν, ένα ξύλινο, μικρό στρόγγυλο σαν πιάτο, που υπήρχε στην κορυφή

του κεφαλιού και στηρίζονταν μ' ένα μικρό μαντήλι (μονοτσιάμπαρον) και με λάστιχο κάτω απ' το σαγόνι. Οι άκρες τη "τσιάμπαρί" έμπαιναν κάτω απ' τα μαλλιά. Στο μέτωπο είχε μια σειρά φ ο υ λ ι ρ ί α (= φλουριά). Το φορούσαν οι νύφες στο χωριό τους.

Ένα άλλο κάλυμμα (μάλλον της πόλης) ήταν ένα τ ε π ε λ ο ύ κ', δηλαδή στρογγυλό καπελάκι, χρυσοκεντημένο με φλουριά και πεντόλιρα (το έφεραν στη Ναζλού και δούλεψαν μόνο γι' αυτό δύο άτομα ένα χρόνο στη Σαμψούντα). Το συγκρατούσε ένα κίτρινο τ σ ι α μ π ά ρ'.

Τα μαλλιά τους ήταν δυο πλεξούδες (τσιάμπας) με χωρίστρα στη μέση. Στα πόδια φορούσαν κ ο υ ν τ ο ύ ρ α ς με χοντρά καρφιά από κάτω για να μην γλιστρούν. Ακούγονταν από μακριά.

Στο λαιμό κρέμονταν σ τ α υ ρ ό ς χρυσός με διπλή αλυσίδα και φλουριά σε πολλές σειρές με αλυσσίδες, που σκάλωναν στους ώμους.

Η νύφη έκανε όλες τις δουλειές. Οχτώ μέρες φορούσε το άσπρο κάλυμμα στο πρόσωπο. Το σήκωνε, έκανε δουλειές και πάλι το κατέβαζε.

Χρύσα Κωστοπούλου

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Γενέτειρα της ζωγράφου Χρύσας Κωστοπούλου, η όμορφη Βέροια, όπου και απεφοίτησε από το οκτατάξιο Γυμνάσιό της. Η έφεσή της προς τη ζωγραφική, την ώθησε να ζωγραφίζει με υδροχρώματα από το Δημοτικό Σχολείο.

Έχει δίπλωμα της ECOLE A.B.C. DE DESIGN, με δάσκαλό της τον καταξιωμένο ζωγράφο Φάνη Γαλανό (1958 – 1961), διευθυντή της Σχολής.

Υπήρξε μέλος του Σωματείου Ελλήνων Ζωγράφων Βορείου Ελλάδος, με έδρα τη Θεσσαλονίκη (Σ.Ε.Ζ.Θ.Β.Ε.).

Το 1963 συμμετείχε σε ομαδική έκθεση ζωγραφικής, που διοργάνωσε το "ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΕΡΟΙΑΣ".

Το 1969 απέσπασε το Α΄ βραβείο σε διαγωνισμό Ημαθιωτών ζωγράφων, με το έργο της «Σεισμόπληκτον» (λάδι).

Το 1970 σε διαγωνισμό Βορειοελλαδικών ζωγράφων, απέσπασε το Β΄ βραβείο με το έργο της «Η Βέροια που φεύγει» (λάδι). Συμμετείχε επίσης σε Πανελλήνια έκθεση ζωγραφικής, που διοργάνωσε ο Φιλολογικός Σύλλογος «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» στην Αθήνα.

Έλαβε το 1980 «τιμής ένεκεν» περγαμηνή από τον Σύλλογο Ελλήνων Λογοτεχνών, για την εν γένει πολιτεία της.

Έχει μια πορεία 43 χρόνων στη ζωγραφική, με 14 ατομικές εκθέσεις και 15 ομαδικές, εκ των οποίων οι 3 στο εξωτερικό.

Το 1985, η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Δήμου Βέροιας, εξέδωσε το λεύκωμα «ΛΑΙΚΑ ΣΠΙΤΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ» από ζωγραφικούς πίνακές της.

Γίνεται αναφορά στη ζωγραφική της στο βιβλίο «ΕΛΛΗΝΕΣ ΖΩΓΡΑΦΟΙ» του Στέλιου Λυδάκη (1976), στο βιβλίο «ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ» του Γεωργίου Μελίκη (1977), στο «ΛΕΥΚΩΜΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ» του Α.Κ. Κουρτικάκη (1979) και στην Εγκυκλοπαίδεια «ΚΟΣΜΟΣ».

Η ζωγραφική της Χρύσας Κωστοπούλου, σχολιάστηκε πάντοτε θετικά από τεχνοκριτικούς και τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο. Επίσης, από το ραδιόφωνο της ΕΡΤ-1, το 1978 και το Νοέμβριο 1981, καθώς κατά καιρούς και από ραδιοφωνικούς σταθμούς της Βέροιας.

Από την τηλεόραση της Υ.Ε.Ν.Ε.Δ. το 1980, ο κ. Νέστορας Μάτσας του Εθνογραφικού Κινηματογράφου, παρουσίασε στην εκπομπή του, το μέρος της ζωγραφικής της που έχει σχέση με θέματα της λαϊκής μας παράδοσης και ιδίως της αρχιτεκτονικής της Βέροιας. Η ΕΤ-3 το 1987 παρουσίασε από την τηλεόραση έργα της με διάφορα θέματα, που είχε εκθέσει στο Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης, με ευμενή σχόλια. Το 1989 και 1990, πάλι η ΕΤ-3, στη σειρά προβολών «Η ΕΤ-3 ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ», στην τηλεόραση σε ημίωρες συνεντεύξεις, πρόβαλε έργα της, ποικίλης θεματογραφίας και τεχνοτροπίας.

Η ζωγράφος Χρύσα Κωστοπούλου, έχει χρησιμοποιήσει, ως επί πλείστον, ελαιοχρώματα, υδροχρώματα γενικά, τέμπρες, ακρυλικά, χρωματιστές μελάνες, παστέλ και κάρβουνο.

Έχει ζωγραφίσει διάφορα θέματα (τοπία, θαλασσογραφίες, νεκρές φύσεις, παραδοσιακά κτίσματα, ιστορικά θέματα, συνθέσεις και προ πάντων, ό,τι έχει σχέση με τον άνθρωπο – τις χαρές, τις λύπες, τα προβλήματα και τα οράματά τους).

Εργα της ζωγράφου υπάρχουν σε δημόσια μέγαρα καθώς και σε ιδιωτικές συλλογές στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Με την καθιέρωση του θεσμού των Συνοικιακών Συμβουλίων, εξελέγη στο Δ.Σ. του 3^{ου} Διαμερίσματος του Δήμου Βέροιας. Μετά από πρότασή της, δημιουργήθηκε δανειστική βιβλιοθήκη, ιδίως για παιδιά, καθώς και εργαστήριο ζωγραφικής, όπου δίδαξε αφιλοκερδώς από το 1983 έως και το 1990, σε παιδιά από 10-13 ετών, υδατογραφία και ελαιογραφία, παρουσιάζοντας τις δημιουργίες τους σε εκθέσεις. Με τον ίδιο τρόπο δίδαξε σε ηλικιωμένους του Κ.Α.Π.Η. Βέροιας πυρογραφία και ζωγραφική σε ύφασμα και κεραμικά. Επίσης δίδαξε υδατογραφία σε μαθητές τεσσάρων τμημάτων της Πέμπτης και της Έκτης τάξης του 11^{ου} Δημοτικού Σχολείου Βέροιας.

Η Χρύσα Κωστοπούλου από το 1980 έως και το 1988, υπήρξε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Λαογραφικού Μουσείου Βέροιας, που εστεγάζετο προσωρινά στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών.

Έχοντας ευαισθησία και αγάπη για τη λαϊκή μας παράδοση και προπαντός για τις παραδοσιακές ενδυμασίες του Νομού Ημαθίας που έχουν προ καιρού εκλείψει, η Χρύσα Κωστοπούλου από το 1977, με πρωτοβουλία της και τη βοήθεια του συζύγου της, άρχισε να συγκεντρώνει προφορικό λαογραφικό υλικό, ερεύνησε με σχολαστικότητα και υπευθυνότητα και κατέγραψε στο μαγνητόφωνο, μαρτυρίες 75 ηλικιωμένων γυναικών και ανδρών, από 65 έως και 95 ετών από τις πόλεις και τα χωριά της Ημαθίας. Βοήθησαν στην επιλογή των ηλικιωμένων, οι Κοινοτάρχες ή οι τοπικοί Πολιτιστικοί Σύλλογοι. Με τον καιρό επεκτάθηκε και στην καταγραφή των ηθών και εθίμων. Μετά την έρευνα, έγινε ανασύνθεση αυτών των ενδυμασιών με τη ζωγραφική της σε 29 πίνακες, οι οποίοι από το 2003 εδωρίσθησαν στον Δήμο Βέροιας, προκειμένου να εκτεθούν στο Λαογραφικό Μουσείο της πόλης.

Όλο αυτό το προφορικό λαογραφικό υλικό, μετεγγράφη σε C.Ds το 1998 από τον Ενιαίο Φορέα Πολιτισμού Δήμου Βέροιας για το Λαογραφικό Μουσείο και από το Λύκειο Ελληνίδων Βέροιας, στο Δ.Σ. του οποίου εδώρισε η κα Χρύσα Κωστοπούλου το λαογραφικό υλικό για την έκδοση σχετικού βιβλίου, το οποίο εκδόθηκε το 2003 με τίτλο «ΗΜΑΘΙΑ ΕΡΑΤΕΙΝΗ, λαογραφικά της Ημαθίας».

Το 2003, το Δημοτικό Συμβούλιο Βέροιας αποφάσισε ομόφωνα και απένειμε στην κα Χρύσα Κωστοπούλου το Χρυσό Μετάλλιο της πόλης Βέροιας, για τη «συμβολή της στη διάσωση της λαογραφίας και της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Βέροιας».

Χρύσα Κωστοπούλου

Ρόδων 12, 591 00 Βέροια

Ταυτέτου 50, 152 34 Χαλάνδρι – Αθήνα

Τηλ. 2106854171 – 2106824677

Ιούνιος 2006

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗ

ΤΟΠΙΚΩΝ ΛΑΪΚΩΝ

ΦΟΡΕΣΙΩΝ

ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΓΡΑΦΟ

ΧΡΥΣΑ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ

ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ

ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ

ΕΡΕΥΝΑ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ
ΑΠΟ ΕΚΘΕΣΕΙΣ Χ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΖΩΓΡΑΦΟΣ

1970	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη	4/1/85	"Βέροια"
6/5/74	"Φρουρός της Ημαθίας"	3/2/85	"Ελληνικός Βορράς" Θεσ/νίκη
11/5/74	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη	9/4/85	"Ημερήσια"
18/5/74	"Βέροια"	21/11/86	"Αλλαγή"
27/9/76	"Φρουρός της Ημαθίας"	22/11/86	"Λαός"
15/5/77	"Λαός"	23/11/86	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη
15/5/77	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη	5/12/86	"Βέροια"
23/5/77	"Φρουρός της Ημαθίας"	12/12/86	"Δραμινή" Δράμα
28/5/77	"Αλλαγή"	16/1/87	"Λαός"
4/6/77	"Αλλαγή"	17/11/87	"Ημερήσια"
2/7/78	"Λαός"	9/10/87	"Βέροια"
10/7/78	"Λαός"	21/11/87	"Αλλαγή"
29/7/78	"Βέροια"	11/6/87	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη
30/9/79	"Λαός"	1987	"Επιθεώρηση"
10/2/80	"Ο κόσμος της Ελληνίδας" Αθήνα	20/5/87	"Αρκαδικός Κόσμος" Αθήνα
1980	"Νιάουστα" Νάουσα	23/5/87	"Λαός"
16/4/80	"Λαός"	25/6/87	"Ημερήσια"
23/5/80	"Λαός"	28/6/87	"Βορειοελλαδικά" Θεσ/νίκη
30/5/80	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη	17/9/88	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη
23/7/80	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη	23/7/88	"Βέροια"
12/1980	"Βορειοελλαδικά" Θεσ/νίκη	21/7/88	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη
3/1/81	"Βέροια"	28/7/88	"Οι Καιροί"
13/4/81	"Ταχυδρόμος" Καβάλα	1/12/89	"Βέροια"
6/5/81	"Βέροια"	30/11/89	"Ημερήσια"
2/9/81	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη	15/4/89	"Μακεδονία" Θεσ/νίκη
4/9/81	"Λαός"	23/2/90	"Βέροια"
1982	"Βορειοελλαδικά" Θεσ/νίκη	1/1993	"Πολιτιστικά Δρώμενα"
16/2/82	"Λαός"	9/5/96	"Βέροια"
6/4/84	"Αλλαγή"	17/5/96	"Μακεδονική"
4/4/84	"Λαός"	18/5/96	"Ημερήσια"
10/4/84	"Λαός"	5/7/96	"Οι καιροί"
15/4/84	"Παρατηρητής"	24/5/96	"Οι καιροί"
20/12/84	"Λαός"	8/5/97	"Βέροια"

1993 συνέλευση πολιτιστικά δρώμενα
1989 συνέλευση στην Ε.Τ.3

19/5/02 συνέλευση έταιρ για «ΑΡΟΣ»

19/5/02 "Λαός"
6/11/03 "Βέροια"
17/6/05 "Οι καιροί"

Βεροιώτισσα . Νυφιαϊκή φορεσιά τον 1910. (X. Κωστοπούλου)

Η Βεροιώτικα κόρμ
(επιγραφική απεικόνιση:
Κωστοπούλου Χρόση).

Βεροιώτικα κόρμ.

Βεροιώτισσα: Επίσημη φορεσιά.

Βερσιέτσα, με το χτένισμα
"φωδιά".

Βεροιώτισσα με ενν επίσημη ενδυμασία.

Χηλωτοπούλου

Βεροιώεσσα με "μακροτέμπαντο"
(ελαφρύ παρωφόρι).

Χηστοπούλου

Βερούλη ελεσα με "Κοντοχούνη".

Χ. Κωστόπουλου

Βερονίκη βασίλισσα με το "εβαφελέ" (παλτό).

Α. Κωστόπουλου

Βεροϊώτικη Βράχα.

Βεργιώτικα βυσσινιά "ορχα".

Α. Κωνσταντίνου

Βεροιώσις, εν τῷ ὄρει τῆς Σουφλίας.

Βεροϊώτισσα. Με το "φακιότι" (κεφαλόδεμα)
και το "βαϊταράκι" (ζακέτ).

Υ Κωνσταντίνου
Βεδοιώεσσα η Νικημένη.

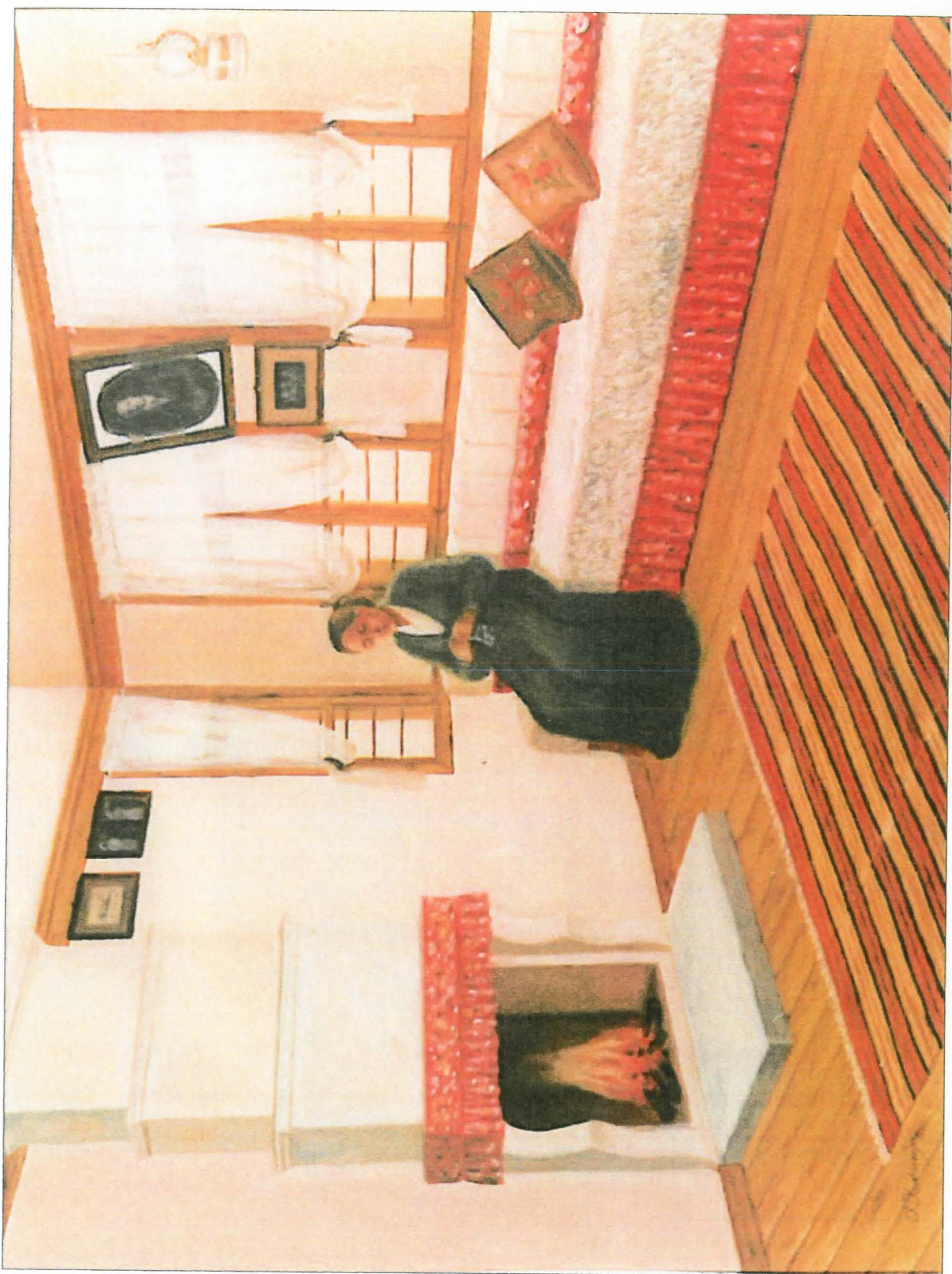

Ξενοεργικό "καθημερινού" δωμάτιον,
Βεροιώτικον βημίου

Α. Κωστόπουλος

Βόρεια: Ανδρική φορεσιά επί Τουρκοκρατίας.

Ερωσερικό παραδοσιακού βεροιώτικου
στρώσιου (Λαογραφικό Μουσείο Αθηνών).

Βερσιώεσσα στον "Ορέα" της Κέρκυρας.

Βεροιώτισσα βγού "ονεά", με το
"μακροδέμπαντο".

Χλωστοπούλου

ΝΑΟΥΣΑΙΑ: Επίσημη φορεσιά.

Χ. Κωστόπουλος

Ναουσαίας Παραδοσιακή φορεσιά.

Ναουσαία. Επίσημη φορεσιά, με το παλαιότερο κεφαλό-
δέμα.

Ναουσαία. Με τα κομμάτια στον λαϊκό
χρυσό.

Α. Κωστόπουλου

Ναουσαία. Φορεσιά με "βκουρέλα" (παλτό).

Ρουμλουκιώσιββα: Η γυναίκα των χωριών
του ηραδιώτικου κάμπου.
Πανερμενή Ρουμλουκιώσιββα. Ενσωματώνει στο
κεφάλι το "κατβούλι" με τις φούρτες και
τα ψεύτικα άνθη.

Χ. Κωνσταντίνου

Ρουμλούκι. Η ανύπανερη ξεχώρισε από τον
μεγαλόδεχο που δεν είχε φούντες.

РΟΥΜΛΟΥΚΙ: Παραβοβιανή επίσημη φορεσιά

Христова

Алџанџреиа, Меџикт.а. Нуџлаџикт џореџиџа.

Χ. Κωνσταντίνου

Αλεξάνδρεια. Νυφιάτικη φορεσιά Δυτική.

Ρουμλούκι: εσωτερικό ρουμλουκιώτικον
σημειόν.

Αλεξάνδρεια. Παραδοσιακή φορεσιά.

Μεθίωνα: Παραδοσιακή φορεσιά.

Ρουμλουκιώσιββα με το "κατσούλι", που
σήμερα με την παράδοση, ανείργει
την περικεφαλαία του Μεγάλου
Αλεξάνδρου.

Α. Κωστογιάννης

Παλατιέβια. Παραδοσιακή φορεσιά.

Χ. Κωστόπουλος

Ρουμλουκιώτης 166α ηθικωμένη (μετάμηση).

Μελίκη: Παραδοσιακή ανδρική φορεσιά. *Christos Jor*

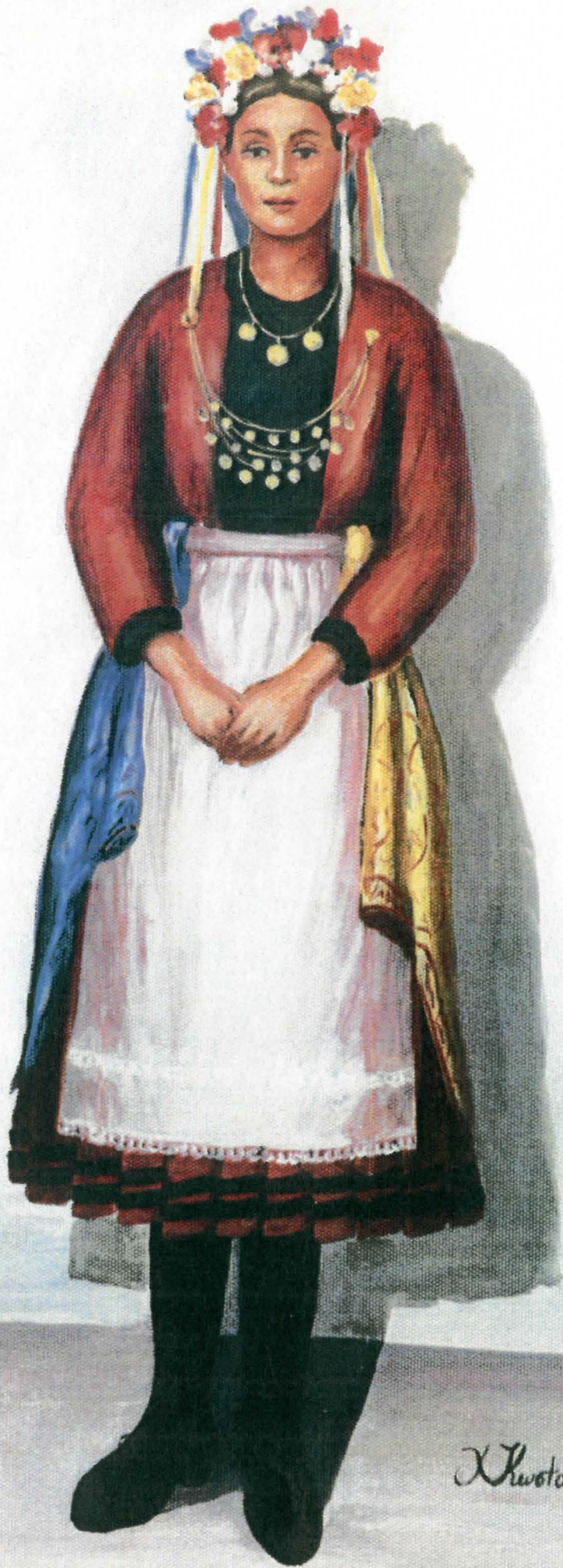

Εσωτερικό ρουμλουκιώτικου παραδοσιακού
βημιού, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με
ψαθιά στο πάτωμα.

Χλωτοπούλου

ΖΟΝΚΙΑ. Επίσημη παραδοσιακή φορεσιά.

Χριστοφούρι

ΣΥΚΙΑ. Φορεσιά αρραβωνιαστικής.

Χ Κωστοπούλου

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΟΜΥΛΙΑΣ: Τσερνήμαχος Τρίκαλα,
Βαρβιές, Βερούια, κ.α.

Χ. Κουτσουμτζής

ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΦΟΡΕΣΙΔΑ Ζάννας Μ. Αβίας. Ρόζην,
Μ. Σάντσα, κ.α.

Α. Κωνσταντίνου

ΟΥΤΕΙΑ: Η παλαιότερη φορεσιά.

Α. Κωστοπούλου

ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ: Χαριεσσα Αγία Μαρίνα, Παλαιό-Νέο Ζεφωχώρι κ.α.

ΑΡΚΟΧΕΡΙ: Επίσημη παραδοσιακή φορεσιά.

Χ. Κωστοπούλου

Φαραβιώσι 166α Μ. Αγίας - Από το ΠΛΑΤΥ Ημαθίας.